

LATVIEŠU TAUTAS
DZĪVESZIŅA

Oļģerts Tālvāldis Auns dzimis 1923. gada 5. jūlijā Rīgā. 1954. gadā beidzis Latvijas Valsts universitātes Vēstures fakultāti. Lai nebūtu jārikojas pretēji savai pārliecībai, pastāvīgā vēsturnieka darbā neiesaistījās, bet turpināja jau pirms studijām sāktu baltu vēstures, dzīvesziņas un citu kultūras materiālu vākšanu. Rakstos, grāmatu apzināšanā, braucienos uz Lietuvu, Prūsiju un dažādos citos pasākumos O. T. Auns centies paust baltu (latviešu, lietuviešu) vienības un brīvības, kā arī baltiešu (baltu, līvu, igauņu) kopības domu.

1988./89. gadā piedalījies jaunas Latvijas vēstures grāmatas sarakstīšanā, lai nomainītu boļševistiski šovīnistisko PSRS vēstures mācīšanu ar patiesas Latvijas vēstures apgūšanu. Kopš 1989. gada līdzdarbojies LNNK grāmatu sērijas «Latviešu tautas dzīvesziņa» izveidošanā.

1989. Latvijas Tautas frontes Dome O. T. Aunam piešķīra Tautas prēmiju «Par godprātīgu vēsturiskās patiesības pētišanu un kultūras sakaru veicināšanu starp tautām», bet Latvijas Kultūras fonds piešķīra Spīdolas stipendiju grāmatas «Rādītājs – albums par vēstures un kultūras pieminekļiem apbedījumu vietās Rīgā» uzrakstīšanai.

**LĀTVIEŠU TAUTAS
DZĪVESZIŅA**

5

GADSKĀRTA

RĪGA «ZVAIGZNE»

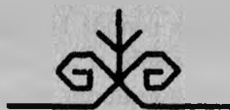
82. sl.
Lr 802

DAVĒSĻI
LATVIEŠU TĀLVALDĪBĀ

Sakārtojums — Oļģerts Tāivaldis Auns
Vāka un nodaļu titulu noformētājs — Oskars Bērziņš
Recenzenti — Vilis Bendorfs un Rita Drīzule

ATZĪMĒJUMS

CEĻAVĀRDI

Laika tecējums cilvēka apziņā atspoguļojas caur divējādiem ritmiem: apļveida jeb ciklisko laiku (diennakts un gadalaiku mija dabā; tas ir atkārtotāšanās ritms bez attīstības) un taisnvirziena laiku (cilvēka dzīve, kurā katram notikumam vienreizējā, neatgriezeniskā raksturs; tas ir pārveidošanās, attīstības ritms).

Katram periodam cilvēces kultūras vēsturē raksturīga savdabīga laika izjūta. Mūsdienu cilvēcisko vērtību centrā izvirzījusies cilvēka dzīve, — tātād orientācija uz taisnvirziena laika tecējumu. Viduslaikos, piemēram, laika izjūtu ietekmēja kristīgās reliģijas mācība par laika virzību no pasaules radišanas līdz tās galam; cilvēka dzīve šajā uzskatu sistēmā bija tikai gatavošanās mūžīgai, bezlaika pastāvēšanai.

Folkloras perioda kultūra tiek saukta par tradicionālo kultūru (lat. *traditio* — nodošana tālāk), tajā visas cilvēka darbības jomas balstītas uz iepriekšējo pieredzi, uz tradīciju. Pilnvērtīga ir tikai tāda rīcība, kas atbilst tam, kā rikojušās iepriekšējās paaudzes. Tā meitas kāzām vajadzēja būt tādām pašām, kādas bijušas mātes, vecmāmiņas utt. kāzas, — ar mičošanu, veltīšanu, pūra vešanu, apdziedāšanu un visām pārējām ieražām. Tās saistītas ar maģiju — laimīgas dzīves un saimnieciskās veiksmes nodrošināšanu (piemēram, kāzās ligava veltī ar prievītēm pirts taku, pavardu, aku, — vietas, kas saistās ar viņas nākamajām gaitām ligavaiņa sētā). Šīs ieražas, kaut arī neizmainītā veidā atkārtojas no kāzām kāzās, nezaudē savu nozīmi, jo jēga ir tieši pašā maģiskajā atkārtotāšanās darbībā. Tādējādi folkloras jau pašos pamatos — saistībā ar maģiju — vērsta uz atkārtotāšanos. Folkloras perioda kultūrā nozīmīgs ir nevis vienreizējais — notikums, bet gan nemainīgais — kārtība. Arī laika izjūta tajā pakļauta atkārtotāšanās ritmam, vispirms jau tāpēc, ka cilvēka dzīve šai laikā bija atkarīga no dabas ritmiem, kas vienmēr notiek pa apli.

Latviešu kultūra folkloras periodā bija zemkopju kultūra, kur visa dzīve noritēja dabas vidū un saistībā ar to. Gadalaiku maiņa dabā noteica cilvēka saimnieciskās darbības veidu un līdz ar to arī dzīves ritmu. Tā pavasarī, ko mūsdienu cilvēks, īpaši pilsētnieks, izjūt galvenokārt vairs tikai emocionāli, latviešu zemniekam bija laiks, kad līdz pašiem pamatiem pārkārtojās visa viņa dzīve (tāpat arī rudenī). Pēc ziemas darbiem — vēršanas, aušanas, malšanas, grozu pīšanas u. c. — dzīve izgāja laukā no telpām — istabas, kūts, maltuves — un sākās aršana, ecēšana, sēšana, lopu ganīšana. Par to, cik cieši bijusi saistīta seno zemkopju tautu laika izjūta ar darbu, liecina arī daudzu tautu senie mēnešu nosaukumi. Tā, piemēram, lietuviešiem augusts ir rugpiūtis (*rugiai* — rudzi, *piūtis* — pļauja); septembris — *rugsejis* (*sēja* — sēja); ģermāņu tautām jūlijs saukts par pļaujas, oktobris — par vīna, janvāris — par malšanas mēnesi.

Laika iedalījumu noteica dabas cikli, kas atkārtojas no gada gadā, tiem atbilda cilvēka dzīvē un saimnieciskajā darbībā. Par robežpunktiem, kas vai nu noslēdz vienu, vai aizsāk otru darba cēlienu, kalpoja svētki un svinamās dienas. Vēlāk tās saplūda ar latīņu kalendāru un baznīcas svētkiem. Tā rudenī līdz Miķeļa dienai jāsaved labība zem jumta, līdz Mārtiņiem jāpabeidz kulšana, ar Katrīnas dienu sāk cirpt aitas u. tml. Arī visi svinamajās dienās izpildītie maģiskie rituāli vērsti uz auglības, darba veiksmes nodrošināšanu:

Dietu, dietu, saimēniece,
Mārtēniša vakarā,
Lai telītes dietu gāja
Pavasara rītiņā.

Metēniša vakarā
Sēžos brāļa kamanās,
Lai aug mani gari lini
Līdz jumtiņa čukuram.

Mūsu tautai nav bijis svešs arī tīri astronomiskais, ar cilvēka dzīvi šķietami nesaistītais laiks (par visai attīstītu ieinteresētību astronomijā un pasaules uzbūvē liecina kaut vai latviešu mitoloģiskās dziesmas). Katrā ziņā divi kulminācijas punkti Zemes gada kustībā ap Sauli — vasaras un ziemas saulgrieži, Jāņi un Ziemassvētki — latviešu kalendārā iezīmēti visai spilgti kā gada nozīmīgākie svētki, kaut arī šais brīžos nekādas būtiskas izmaiņas darba dzīvē nenotiek. Pavasara un rudens saulgrieži nav tik izteikti, tie acīmredzot sajaukušies ar veselu virkni pavasara un rudens svinamajām dienām. Jāatzīmē, ka attieksme pret šo, mūsdienu izpratnē no cilvēka neatkarīgo procesu — laika dabisko tecējumu nebija vienaldzīga, bet gan ieinteresēta un darbīga. Cilvēks, kas savā ziņā bija pilnīgi atkarīgs no

dabas, tomēr ticēja arī savām spējām šos procesus ietekmēt. Pieminēsim kaut vai tautasdziesmu — buramvārdus, kas teikti Saules aptumsuma laikā:

Velc, Saulīte, baltu krekli,
Met melno jūriņā,
Lai velēja jūras meitas
Sudrabiņa vālitēm.

Savukārt Ziemassvētkos, kas ir tas lūzuma punkts dabā, kad Saule iegriežas uz pavasari, gāja rotaļās, kas simbolizē tumsas un gaismas cīņu: "Neguli, Saulīte, ābeļu dārzā", "Kaza un vilks", tādējādi mēģinot palīdzēt dabas ritim.

Senie latviešu svētki zīmīgi ar to, ka tie netiek pretstatīti darbam. Mūsdienu cilvēka dzīves ritmu varētu atveidot ar pretstatu pāri: darbs — atpūta (brīvlaiks, atvaļinājums), ko var izteikt arī šādi: darbs — bezdarbība. Turpretī latviešu tradicionālajā kultūrā bezdarbību nepazīna. Ir gan pastāvējuši atsevišķu darbu aizliegumi, piemēram, Saules celiņa svētīšana (saulei norietot, nedrīkstēja strādāt — "tad tas darbs drīz iznīkst"); Metenī nedrīkstēja vērpt — "tad lopi krūmos izdurs acis"; Ģertrūdes dienā nedrīkstēja stādīt kāpostus, lai tos kukaiņi nenoēstu, u.tml. Kā redzam, tad šī šķietamā bezdarbība patiesībā ir maģija, kas vērsta uz darba veiksmes nodrošināšanu. Svētki un svinamās dienas tradicionālajā kultūrā arī ir harmoniskās, nesadalītās un darbīgās dzīves likumsakarīga daļa, maģiskā daļa, kas tikpat nozīmīga kā tiešais, aktīvais darbs. Arī Ziemassvētku un Jāņu maģijā, kas savos pamatos ir mitoloģiski astronomiski svētki, nozīmīga vieta ierādīta ieražām, kas nodrošina auglību, veiksmi darbā, pasargā no skaugiem un raganām. Tas atspoguļojas arī tautasdziesmu tekstos:

Negulu, negulu
Jāniša nakti,
Lai mani rudziši
Vilni nekrīt.

Silē dūru adatiņu
Savā govu laidarā,
Lai ragana nodūrās,
Jāņa nakti staigādama.

Apļveida laika tecējums dabā, tradicionālās kultūras orientētība uz atkārtoto ietekmēja arī cilvēka dzīves izpratni nevis kā taisnvirziena neatgriezenisku procesu, bet gan kā cikla, mūžīgā dabas riņķojuma

sastāvdaļu. Tas atainojas tautasdziesmās, kurās cilvēka dzīve tēlota salīdzinājumā ar laika tecējumu dabā:

Tek Saulīte launagā,
No launaga vakarā;
Tā tecēja mans mūžiņš
No jaunuma vecumā.

Ar saules norietēšanu, ko mūsu folklorā bieži salīdzina ar cilvēka dzīves noslēgumu — nāvi, kustība neapstājas. Nāvei seko dzīve Viņā saulē, kur tāpat tiek ganīti lopī, svinētas kāzas, risinās parastā zemkopja dzīve.

Lietiņš lija saulītē,
Velēnieši kāzas dzēra;
Mans bāliņš jauns nomira,
Veļās ņēma līgaviņu.

Grāmatas sastādīšanā piedalījās Edīte Ulmane, Marijana Auna, Nameda Dābola, Ieva Niedre, Aina Pētersone, Andris Kapusts, Jāzeļs Rudzītis un citi Latvijas Nacionālās neatkarības kustības nodaļas "Dzīvesziņa" atbalstītāji.

Dace Bula, Anta Rudzīte

Atis Kronvalds

TĒVU ZEMES MĪLESTĪBA

(Fragments)

Jauno paaudzi vajag arī mācīt turēties pie tēvutēvu krietnām ierašām. Gan daudz labu ierašu mums verdzības laikos vai nu aizgājušas pavisam postā, jeb vai neceļā noslidējušas. Tomēr tas, kas vēl labs un derīgs tautas dzīvē un kas vēl piemiņā atstāts no sentēvu laikiem, lai to piekopjam, lai to cienijam, kur un kā vien iespējams. Negantnieki diemžēl daudz un dažādi pamazinājuši tautas dzīves smaržīgos ziedīņus. Viņiem nobirstot, novīst tautas dzīves iekšējs greznums, jaukums un dzeja.

Mums jārāda skaidri jaunai audzei, ka mēs esam līdz īgnumam izbaudījuši arīgu ākstiņšanos un klīrēšanos, ka mēs patiesi nožēlojam, ka tiktāl atklīduši no savas tautas, citiem visu pakaļ darīdami, neatšķirdami, vai tas mums par labu vai par ļaunu.

Sevišķi te zīmējos uz latviešu tautas priekiem Jāņos un citās dienās. Lai atmetam to aplamību gānīt un lamāt par itin nevainīgiem priekiem. Tie ir tie īstie pagāni, kas tautas nevainīgos priekus nosauc par pagānu būšanu. - -

Pie latviešu tautas smaržīgākiem ieradumiem pieder dziesmas. Tāpēc arī tautas dziedāšanas gars atspirdzināms un stiprināms. Lai cienjam savas tautas dziesmas kā svētu mantojumu no sentēvu laikiem — kur un kā vien spējams.

GADALAIKU KRĀSAS

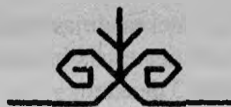
Rudentiņš, bagāts vīrs,
Zelta naudas sakrājies:
Košiem zelta dālderiem
Pušķo savu mētelīti.

Ziema, balta māmuliņa,
Uzvelk baltu kažociņu.
Ir vilkam, ir lāčam
Silti ziemas kažokā.

Pavasars, bālēliņš,
Nāk pār kalnu dziedādams.
Kas kaiš tam nedziedāt,
Zaļas kurpes kājiņā.

Vasarīņa, jaunā māsa,
Kāda tava mīļā krāsa?
— Saule. Zilgme. Mākoņdrīksna,
Septiņkrāsu varavīksna.

Viktors Grāvītis

SENAIS GADA IEDALĪJUMS

Kalendārs

Zemkopju tautām, kuras dzīvo klimatiskajās zonās ar ziemas un vasaras miju, ir vienmēr jāzina sējas un citu zemes darbu pareizie termiņi, lai nezaudētu ražu un nenonāktu trūkumā, badā un pat iznīcībā. Tādēļ šīm tautām arvien ir nepieciešams savs kalendārs.

Saules kalendārs. Pēc šī kalendāra mums atnāk ziema un vasara. To lietojušas un lieto tās zemkopju tautas, kuras dzīvo tādās joslās, kur mijas ziema ar vasaru. Atcerēsimies, ka Saules kalendārs nav tas pats, kas Saules pulkstenis.

Zvaigžņu gada skaitījums. Ekvatoram tuvējās zemēs nakts tumsa iestājas ļoti drīz pēc saulrieta, zvaigznes lec gandrīz vertikāli, ik mēnesi austrumos parādās nākamais zodiaka zvaigznājs. Turpretim mēs dzīvojam tālāk no ekvatora, un, no mūsu apvidus raugoties, ir grūti izsekot zvaigžņu sezonālo parādīšanos, tam ir vajadzīgi visai precīzi vizieri un pulksteņi. Zvaigžņu kustības un līdz ar to zvaigžņu gads atpaliek, bet Saule aizsteidzas priekšā (Saules precesija) apmēram 5 minūtes gadā jeb vienu dienu apmēram 290 gados. Planētu kustībām ar gadu praktiski nav sakara.

Mēness kalendārs. Jauns Mēness parādās vienu gadu 12, citu —13 reizes, pie tam vēl ne katru reizi pēc vienāda dienu skaita. Skaitot pa 12 Mēness cikliem, gads iznāk īsāks un neder zemkopju tautām tur, kur mijas ziema ar vasaru. Šāds kalendārs piemērots īsāku laika posmu dienu skaitīšanai. Tas lietots arī kombinācijās ar Saules kalendāru. Katrā 19 gadu ciklā ir jāieslēdz 7 liekie Mēness mēneši, lai varētu Mēness kalendāru saskaņot ar Saules kalendāru.

Fenoloģiskais kalendārs. Pēc augu uzziedēšanas, gājputnu sugu atlidošanas un citām parādībām spriež par laika apstākļu piemērotību kārtējiem sējas un citiem zemkopju darbiem.

Jūlija kalendārs. Tas ir Aleksandrijas astronoma Sosigena sastādītais un Jūlija Cēzara 46. g. pr. Kr. ieviestais kalendārs, kurš ar laiku atpalicis no Gregora kalendāra jau par 13 dienām.

Gregora kalendārs. Astronoma Luidži Lilio sastādītais un pāvesta Gregora XIII 1582. g. ieviestais Saules kalendāram praktiski atbilstošais, mūsu tagad lietojamais kalendārs. Latvijas apgabalos, mainoties valdībām, vairākkārt ieviests gan Jūlija Cēzara, gan Gregora kalendārs. Zemkopjiem nozīmīgās laika dienas tika iegaumētas pēc svēto vārdiem.

Latviešu zemkopju kalendārs izveidojies, saplūstot senai tautas kalendāra tradīcijai ar Jūlija, vēlāk Gregora kalendāru.

Laika dienas, pēc kurām senāk varēja orientēties gada ritumā

Pavasara saulgriežu diena. Iespējams, senāk saukta Atmodas vai Lielā diena, jo diena tad top "lielāka" par nakti. Tā ir vienīgā diena pavasarī, kuru varēja diezgan precīzi noteikt: Saules lēkta un rieta azimuti, kā arī Saules ēnas virzieni šajos momentos iet praktiski pa vienu līniju. Šajā virzienā iet arī viens no senajā Grobiņas akmenī iekaltajiem vizieriem¹. Ļoti līdzīgas un pat vienādas paražas ir Ģertrūdes dienā 17. III, Bindus dienā jeb Lielajā Kustoņu dienā 21. III, Kāpostu Māras jeb Atmodas dienā 25. III, Lielajā Piektrā (Piektdienā) un Lieldienās². Tas norāda, ka senatnē ir bijusi viena kopīga pavasara paražām veltīta diena, bet, pārejot uz Jūlija vai Gregora kalendāru, bija grūti izzināt, kurā šāda kalendāra dienā iekrīt senā svētku diena, tādēļ cēlušies dažādi varianti. Šādās dienās saullēktrā mazgājas strautā, kur tas tek tieši uz austrumiem, pret sauli; uzkāpj uz akmens vai kalnā un gavilē, bet burvji un kliedzēji (zintnieki) kāpuši augstā kalnā vai kokā un kaut ko klieguši (LTT 12128, 14514, 16912, 17018, 17360, 33730—31). Domājams, viņi novērojuši saullēkta azimutu, konstatējuši pavasara saulgriežus un tos pavēstījuši tautai.

Lieldienu rotaļa ir Sietiņa dzišana (LTT 17188). Ap šo laiku Sietiņš pie mūsu debesīm tiešām pazūd uz dažiem mēnešiem. Tādēļ aizdzīt Sietiņu nozīmē izteikt vēlmi aizdzīt ziemu un drīzāk sagaidīt pavasari. Šī paraža liek domāt, ka arī Zvaigžņu kalendāra atsevišķi elementi bijuši latviešiem pazīstami.

¹ Dabas un vēstures kalendārs. — R., 1985. — 264. lpp. Turpmāk DVK.

² Par minētām dienām sk.: DVK. — 1990. — 79. lpp.; *Šmūs P.* Latviešu tautas ticējumi. — Turpmāk LTT. — R., 1940.—1941. — I—IV.

Ūsiņa diena. Arāju vidējais pavasara sākums, jo zeme iesilst aptuveni vienu mēnesi vēlāk par astronomisko pavasari, tuvu dienai, kad Saule ieiet Vērša zīmē. Dienu varēja aptuveni noteikt, noskaitot vienu Mēness ciklu pēc pavasara saulgriežu dienas. Pēc parastajām trijām tukšā Mēness dienām pirmo reizi parādās šaura jaunā Mēness maliņa. Tā ir labi novērojama pavasarī. No šī brīža noskaita Mēness "vecumu" līdz pavasara saulgriežu dienai (ik gadus sanāk citādi). Nākošajā Mēness ciklā noskaita līdz tikpat veca Mēness dienai. Tai ir jābūt Ūsiņa dienai. Otrs, mazāk precīzs paņēmieni: no jauna Mēness parādīšanās brīža noskaita 9 jauna, 9 pilna un 9 veca Mēness un vēl 3 tukšā Mēness dienas, kopā 30.

Skaita no pavasara saulgriežu dienas līdz Ūsiņiem.

Krustaine un Vasaras svētki. Pirmo svin Debessbraukšanas dienā. Abas ir maiņu (kā teica G. Stenders) dienas, visbiežāk tās iekrīt ap maija vidu (Krustaine) un beigām (Vasaras svētki). Vērojamas vasaras sākuma paražas, kuras tuvina šīs dienas Jāņu paražu ciklam. Krustainē ar klūdziņām krusteniski aizkrusto pļavas kā atgādinājumu ganiem tās nenoganīt, lai tās nozied un lai saaug siens. Vasaras svētkos Jāņu paražu ievirze — bērzu meijas, govju pušķošana, siers, drīz pēc tam vietām sākas ieligošana. Senā Vasaras svētku diena meklējama, skaitot vēl otru Mēness ciklu no pavasara saulgriežiem — ap to dienu, kad Saule ieiet Dvīņu zīmē.

Ziedu diena, Jāņi, Vasaras Saulstāvji, Vidusvasaras (no Jāņiem līdz Jēkabiem) sākums. Šī ir vienīgā diena vasarā, kuru var samērā precīzi noteikt. Viens no drošākajiem paņēmieniem Ziedu dienas noteikšanā bija pēc saulrieta azimuta. To novēroja pēc kāda iezīmēta koka pamalē¹, kā arī pēc lielos, senos akmeņos veidotajiem vizieriem². Pēc M. Siliņa³ un pēc J. Rabinoviča⁴, zintniekiem jeb brammaņiem bija regulāri jāsapulcējas saskaņot gada dienu skaitījumus: skaitīja $9 \times 9 \times 9 = 729 = 365 + 364$ dienas ≈ divu gada dienu kopskaits.

Sajāja brammaņi
Augstajā kalnā,
Sakāra zobenus
Svētajā kokā,
Svētajam kokam

Deviņi zari,
Ik zara galā
Deviņi ziedi,
Ik zieda galā
Deviņas ogas.

LD34075

¹ DVK — R., 1977. — 72. lpp.

² DVK. — R., 1985. — 264. lpp.

³ Siliņš M. Alšvanga. Latvju raksti. — R., 1924. — I — 13. lpp.

⁴ Rabinovičs J. No laika rēķinu vēstures. — R., 1967. — 13. lpp.

Vasaras rītos sāk parādīties "Jāņa cepure" — dažas no Vērša un Vedēja zvaigznēm, kuras atrodas virs Oriona¹. Ši "Jāņa cepure" gaida pirmos Saules starus:

Līgojati, līgotāji,
Līdz pašai gaismaiņai:
Rītiņā miļš Jānītis
Ar Saulīti rotāsies.

LD 332101

Senatnē vasaras saulstāvjos rīta pusē varēja ieraudzīt gandrīz visu Jāni (Orionu), bet tagad tas aizkavējas Saules precesijas dēļ (skat. iepr.). Šis tautas vērojums attiecas uz Zvaigžņu kalendāru.

Maizes diena, Jēkabi. Beidzas Vidusvasara un siena laiks, sāk pļaut rudzus, svinīgi izcep pirmos jaunās maizes kukuļus. Šo dienu varēja noteikt, noskaitot vienu Mēness ciklu pēc Jāņiem, un tā iekrit aptuveni dienā, kad Saule ieiet Lauvas zīmē. Gada otrajā pusē ir visai slikti novērojama jaunā Mēness pirmā parādīšanās, toties ļoti novērojams vecā Mēness pēdējās redzamības moments, tam seko trīs tukšā Mēness nakts. Pēc tā tad arī ir jāreķina Mēness cikla dienas.

Uguns diena jeb Labrenči (10. VIII), arī Dižmāra (15. VIII) un Bišu svētki jeb Bērtuļi (24.VIII) ir ievērojamas un tradīcijām bagātas dienas augustā. Ir grūti izzināt, kad tās tikušas svinētas senatnē, kad vēl nebija ieviests Jūlija (vai Gregora) kalendārs. Samērā vienkārši varēja noteikt vienu dienu, tuvu tai, kad Saule ieiet Jaunavas zīmē — skaitot otro Mēness ciklu pēc Jāņiem.

Rudenāji, lauku ražas novākšanas sezonas beigas, Miķeļi (29.IX). Iespējams, ka uz šo dienu attiecas Indriķa hronikā² minētais apzīmējums "pēc ražas novākšanas." Kauj laika simbolu gaili. Veļu laika sākums. Rudenājus, visticamāk, svinēja rudens saulgriežos. Tos varēja noteikt līdzīgi kā pavasara saulgriežos, izmantojot pavasara vizieri Grobiņas akmenī. Tā kā rudenos bieži ir mākoņains laiks, tad bija jāizmanto papildu vizieri jau iepriekšējās dienās, kad iegādījās skaidrs laiks, vai jāskaita Mēness cikli no iepriekšējam laika dienām. Applāvības gan mēdza svinēt tūlīt pēc kādas labības šķirnes novākšanas.

Simjūdi ir parazīm bagāta diena oktobra beigās (28.X). Beidzas klusais veļu laiks. Kauj laika simbolu gaili. Noskaitot vienu Mēness ciklu pēc Miķeļiem, varēja aptuveni noteikt dienu, tuvu tai, kad Saule ieiet Skorpiona zīmē.

¹ DVK. — R., 1989. — 101. lpp.; DVK — R., 1990. — 92. lpp.

² Indriķa Livonijas hronika. — XVI, 3.

Mārtiņi ir sevišķi bagāti ar paražām. Beidzas kulšana. Kauj laika simbolu gaiļi. Mārtiņam nāk līdz Mārtiņa bērni, tāpat kā Jānim Jāņa bērni. Grūti pateikt, kā šo dienu noteica bez pirkta kalendāra. Senāk to atzīmēja Sv.Mārtiņa dienā 11. XI, vēlāk — M.Lutera dzimšanas dienā 10. XI.

Vietām arī Mārtiņi bija veļu laika beigas. Varbūt senatnē tā bija viena ar Simjūdiem kopīga sērošanas beigu un liksmu paražu atsākšanas diena, visticamāk — ap Simjūdu laiku.

Katrīnas diena (25.XI) arī tikusi daudzzināta ar paražām. Šoreiz Mārtiņa vietā maskās iet Katrīna, viņai līdzī puīšu vietā iet meitas maskās ciemos pie puīšiem. Šo dienu varētu aptuveni noteikt, skaitot atkal divus Mēness ciklus pēc rudens saulgriežiem.

Ziemassvētkos un Vecgada vakarā ir daudz visai līdzīgu un vienādu paražu. Iespējams, tos senāk svinēja kā vienu kopīgu dienu vai pat kādu nedēļu no vjetas. Saule uzlec un noriet ļoti slīpi, un pat tad, ja nav mākoņu, lēkta un rieta azimutus ir grūti novērot. Tomēr Grobiņas akmeņi ir vizieris arī šajā azimutā. Daudzas Ziemassvētku, Jaungada un Zvaigznes dienas paražas mudina vērot, vai ir redzamas daudzas zvaigznes, tad būšot ražens gads. Tādēļ nav izslēgts, ka senatnē tomēr centās ielāgot, vai šajās naktīs, sevišķi naktij sākoties vai beidzoties, zvaigznes ir izvietotas tāpat kā tais pašās naktīs pirms gada. Atšķirības liecina par kļūdišanos gada dienu skaitīšanā. Kļūdas izlabojot un neuzkrājot tās līdz sējas laikam, varbūt tiešām varēja cerēt uz labāku ražu.

Teņa diena (17. I). Atzīmē vairāk Ziemeļvidzemē. Sākas vidusziema (no Teņiem līdz Svecaiņei). Ap šo laiku, kad Saule ieiet Ūdensvīra zīmē, aptuveni sanāk vidus starp bioklimatiskās ziemas sākumu un beigām, jo zeme visvairāk atdziest vidēji kādu mēnesi vēlāk par astronomisko ziemas vidu. Tādēļ nācās skaitīt atkal — vienu Mēness ciklu pēc Ziemassvētkiem.

Meteni ir Miesmetis, gavētājs (LT 14352), Vastlāvis (no vācu *Fastnacht*, gavēņa nakts), Aizgavēnis, nāk tad, kad zied lazda (LT 10801). Var svārstīties no 4. februāra līdz 10. martam, tādēļ tautas zintnieki nevarēja šādu dienu noteikt. Tomēr ļaudis vēroja, cik dienu vecs šajā dienā ir Mēness (LTT 20046). Rīgas vācu kungi viduslaikos svinēja un dzīvoja visu nedēļu līdz Meteņiem, līdzīgi arī Vācijā, kur dejoja pārgērbusies jaunieši. Līdz Meteņiem bija jāsteidz nosvinēt senos tautas svētkus, jo seko pāvesta Gregora I Lielā (590-604) ieviestā Pelnu diena ar gavēni, kad līdz Lieldienām skaļi svētki bija noliegti. Bet jau no senlaikiem šajā gadalaikā pārtikas krājumi nereti bija izsīkuši un gavēt nācās tik un tā. Ķekatu simboli: zvirgulītis (gaidāma jauna gadalaika iezvanišana), zaļš kadiķītis un cūkas kāja (zaļumu un pārtikas krājumu gaidas), kreklis uzvilktis virs kažoka (karstas vasaras gaidas), gari nobraucieni ar ragavām un garu līnu gaidīšana. Iespējams, ka seno svētku dienu noteica divus Mēness ciklus pēc ziemas saulstāvjjiem, kad Saule ieiet Zivju zīmē — 19., dažu gadu 18. februārī.

Lai pateiktu, kad kaut kas ir noticis, vai arī norunājot kādu darījumu uz priekšu, nosauca kādu no visiem zināmajām laika dienām un teica —

tik un tik dienu vai nedēļu pirms vai pēc nosauktās laika dienas (Mārtiņiem, Jāņiem utt.).

Daži autori uzskata, ka laika dienas sauc arī par laikiem:

"Nāc, māsiņa, laikiem sērst; Laikiem gaida bāleliņi" (LD 17531), bet laika posmu starp laika dienām — par laika starpām.¹

Latviešu Mēness kalendārs

Mēness mēneši un savaites

Pauls Einhorns 1649. gadā rakstīja:

"Latvieši... mēnešus pēc dabas ievēro, jaunā Mēness gaismā mēnešus iesāk un līdz ar dabu beidz."² Stenders 1761. un 1774. g. grāmatās vēsti: "Tāpēc... viņiem vienā gadā vēlāki, otrā gadā agrāki [mēneši iesākas] un trešā gadā 13 mēneši iraid."³ 18. gs. Baltijas vācu laikrakstā autors, kurš gan savu uzvārdu nav uzrādījis, raksta: "Neviena tauta gan laikam neievēro savu darbu rūpīgāki pēc Mēneša kā latvieši."⁴ Šo ziņu latviski atkārtojis P. Šmits grāmatā "Latviešu tautas ticējumi" (LTT 20178).

Mēness kalendārs bija parocīgs isāku laika posmu dienu saskaitīšanai, bet parasti tikai kombinācijā ar Saules kalendāru un saistībā ar gada ciklu. Mēness kalendāram bija arī zināmas priekšrocības, jo zemkopji nereti noteica sējas termiņus pēc Mēness fāzēm.

Pasākumus, kuri veicami kādā norunātā, noteiktā dienā, latvieši noteica pēc jauna Mēness parādīšanās. To pierāda Indriķa Livonijas hronikā ievietotā ziņa: "Nākošajā lunācijā [Mēness griežos] lībieši un letgaļi atkal sapulcējās kopā ar rīdziniekiem pie Astigerves [Burtnieku] ezera, un viņi sastapa sakaliešu un igauņu karaspēku, devās uz priekšu pie viņiem, lai cīnītos ar viņiem ..."⁵

¹ *Schlau C.* Materialien zur Aufstellung einer altlettischen Zeitrechnung// Magazin d. lettisch-literarischen Gesellschaft, — Mitau, 1905. — Bd. XX, Stück 3. *Gliks E.* Bibeles Vecās un jaunās derības svētki. I Mozus grām., 1. iedaļa, 14. pants.

² *Einhorn P.* Historia lettica. Das ist Beschreibung der Lettischen Nation. — Dorpat. — 1649., 22.

³ *Siender G.F.* Lettische Grammatik. — Braunschweig, 1761., 148. *Siender G.F.* Augstas Gudribas grahmata no Pasaules un Dabbas. — Jelgava un Aisputte, 1774., 120.

⁴ Gelehrte Beiträge zu den Rigischen Anzeigen. — 1764, VII, 50.

⁵ Indriķa Livonijas hronika. — XIV, 10.

Latvieši skaitījuši ikkatru nākošo mēnesi, sākot no tā brīža, kad pēc trijām tukšā Mēness dienām pirmo reizi parādās šaura jauna Mēness maliņa. No šī brīža vispirms skaitāma deviņu dienu ilga jauna Mēness savaite (nedēļa), tad tikpat ilga pilna Mēness savaite, pēc tam atbilstoša veca Mēness savaite un beidzot vēl trīs tukšā Mēness dienas.¹ Kopā sanāk $9 + 9 + 9 + 3 = 30$ dienas. Tomēr nereti vienā Mēness mēnesī iegādās tikai 29 dienas. Tad pēdējās savaites pēdējā diena iekrīt tukšā Mēness dienās. Svinama bijusi savaites vidējā — piektā diena un sevišķi tās priekšvakars — piektvakars, domājams, it sevišķi mēneša otrās savaites piektvakars mēneša vidū. Katrā mēnesī iekrīt 3 šādi piektvakari, no kuriem otrais jeb vidējais ir sevišķi ievērojams, jo tad Mēness ir pilns. Bez tam šāds piektvakars ap pavasara saulgriežiem varēja dot sākumu senam apziņējumam *Lielā Piekta*. Tieši šajos vakaros nereti risinājās dažādas neparastas paražas, it īpaši tās, kas saistītas ar nākamā līgavaiņa pareģošanu. Viens šāds piemērs ir pieminēts arī tautasdziesmā:

leva, ziedus izkārule,
Gaida pilna Mēnestiņa,
Meita, pūru pielocijse,
Gaida tautas atjājam.

Salīdzināšanai — vācieši vēl līdz Kārļa Lielā laikiem svinēja Jaunā Mēness dienu². M.F. Bītnera [M.F.Büthner] Dancigā izdotajā kalendārā 1673. gadam, piemēram, 18. martā iekrita jauna Mēness fāze, bet turpat arī pierakstīts, ka šajā pašā dienā pie debesīm sākas jau aprīļa visiem redzamais spīdošais Mēness, tāpat uzrādīts attiecīgi arī citos mēnešos.

Jāpiezīmē, ka rudens pusē ir visai grūti novērot jauna Mēness šaurās maliņas parādīšanos, toties labi novērojama vecā Mēness maliņas pēdējās redzamības reize, kas ir tieši pirms iepriekš minētajām trijām tukšā Mēness dienām, un pēc tā tad var aprēķināt nākošā Mēness mēneša sākumu. Vajadzīgās ziņas var atrast Dabas un vēstures kalendārā. Vidējo no trijām tukšā Mēness dienām tagad astronomi sauc par jaunā Mēness fāzi. Tā var

¹ *Siliņš M.* Alšvanga. Latvju raksti. — R., 1924. — 1931., I, 7., 13. lpp. *Rabinovičs I.* No laika rēķinu vēstures. — R., 1967. — 13. lpp. *Klētnieks V.* Deviņu dienu savaite dainās // *Labietis*. — Čikāga, 1966. — 31. — 386.-389. lpp. *Grāviitis V.* DVK. — R., 1991. — 13., 17. lpp.

² *Trautvetter E.C.* Inland. — 1850. — N34. — 664.

uzzināt, kad sākas katrs senais mēnesis.

Savaites iedalījums

Pirmdiena	Piekta
Otrdiena	Sestdiena
Trešdiena	Septītdiena
Ceturtdiena ar piektvakaru	Pussvēte Devītā diena

Mēneša otrā savaite beidzas ar Dujdevīto dienu, trešā — ar Trejdevīto dienu.

Senākie latviešu Mēness mēneši, kuriem jāsākas ar šauras jauna Mēness maliņas parādīšanos, tātad ik gadus iekrīt citā dienā.

I. Ziemas mēnesis	VII. Liepu
II. Sveču	VIII. Rudzu
III. Sērsnu	IX. Silu
IV. Sulu	X. Zemliku
V. Lapu	XI. Sala
VI. Ziedu	XII. Vilku
	XIII. Svētku

Paskaidrojumi. Latviešu mēnešu nosaukumus pirmais publicējis P.Einhorns 1649. gadā.

I. — Biežāk iekrīt janvārī (G.F.Stenders, 1761).

III. — Ari Baložu mēnesis (P.Einhoms).

V. — Ari Sējas mēnesis (P.Einhoms).

VIII. — P.Einhoms nosauc par Suņu mēnesi, "jo tajā Suņa diena iekrīt", bet citi ļaudis to skaitot kopā ar Liepu mēnesi. Suņa dienas un Suņa dienu (orientējoši no 23. VII līdz 23. VIII) tradīcija nāk caur Vāciju no Romas¹, latviešiem tādas nebija. Nedaudz vēlāk literatūrā sastopamais Rudzu mēneša nosaukums šķiet latviešiem vairāk iespējams².

IX. — "Sili" izlokšnēs un senākā valodā nozīmē "Virši".

X. — Ari Veļu mēnesis (P.Einhoms), bet Zemlikas šķiet plašāks jēdziens, jo izteic arī augu sulu un dažādu zidītāju un kukaiņu pārceļošanu zemē un alās.

XII. — Visbiežāk iekrīt decembrī (G.F.Stenders, 1761).

XIII. — Pēc G.F.Stendera (1761 un 1783), bet pēc Langija³ (1683) — Liekais.

G.F.Stenders 1783. gadā [Lettische Grammatik] raksta, ka viņam nav bijusi izdevība izpētīt, kad un kur latvieši ieslēdz šo Svētku mēnesi, tomēr

¹ Suņa dienās senāk parādījās Lielā Suņa zvaigznājs. Tās bija arī parastās atvaļinājuma dienas.

² Lange. Vārdnīca. — 1772.

³ Langijs. Vārdnīca. — 1685.

sarakstā uzrāda to pēc Vilku mēneša. Tas būtu saprotams, jo vasarā lieka mēneša ieslēgšana sajauktu zemkopjiem darbu secību.

Kā G.F.Stenders vēl raksta, tad Ziemas mēnesis visbiežāk aptuveni sakrīt ar janvāri, tomēr tā, lai tajā ietilptu arī Ziemassvētki. Tādā gadījumā šo mēnesi reizē sauc arī par Svētku mēnesi. Kad turpretim Ziemassvētki iekrīt pirms šī mēneša, tad jāieslēdz vidū vēl liekais Svētku mēnesis.

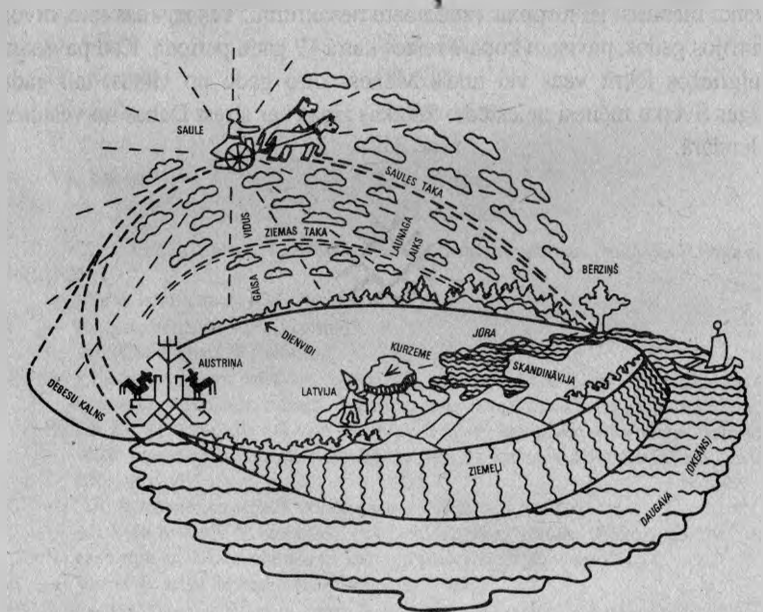
Pēc G.F.Stendera norādēm veidojas šāda Mēness mēnešu secība. Ziemassvētki iekrīt Vilku vai Svētku mēnesī, pavasara saulgrieži ietilpst Sērsnu mēnesī, Ziedu diena jeb vasaras saulstāvji — Ziedu mēnesī, rudens saulgrieži — Silu vai Zemliku mēnesī, un Veļu laiks (no Mārtiņiem līdz Simjūdiem) samērā labi sakrīt ar Zemliku mēnesi. Kad pavasara saulgriežos iekrīt vecs vai tukšs Mēness, tad pēc Vilku mēneša ir jāieslēdz liekais Svētku mēnesis, lai turpmāk izlīdzinātu nesakrītību. Tas iegādās reizi divos vai trijos gados, pavisam kopā 7 reizes katrā 19 gadu periodā. Kad pavasara saulgriežos iekrīt vecs vai tukšs Mēness otro gadu no vietas, tad gada beigās Svētku mēnesi neieslēdz. Sīkākas ziņas var atrast Dabas un vēstures kalendārā.

Viktors Grāvitis

LATVIEŠU ZVAIGŽNOTĀ DEBESS

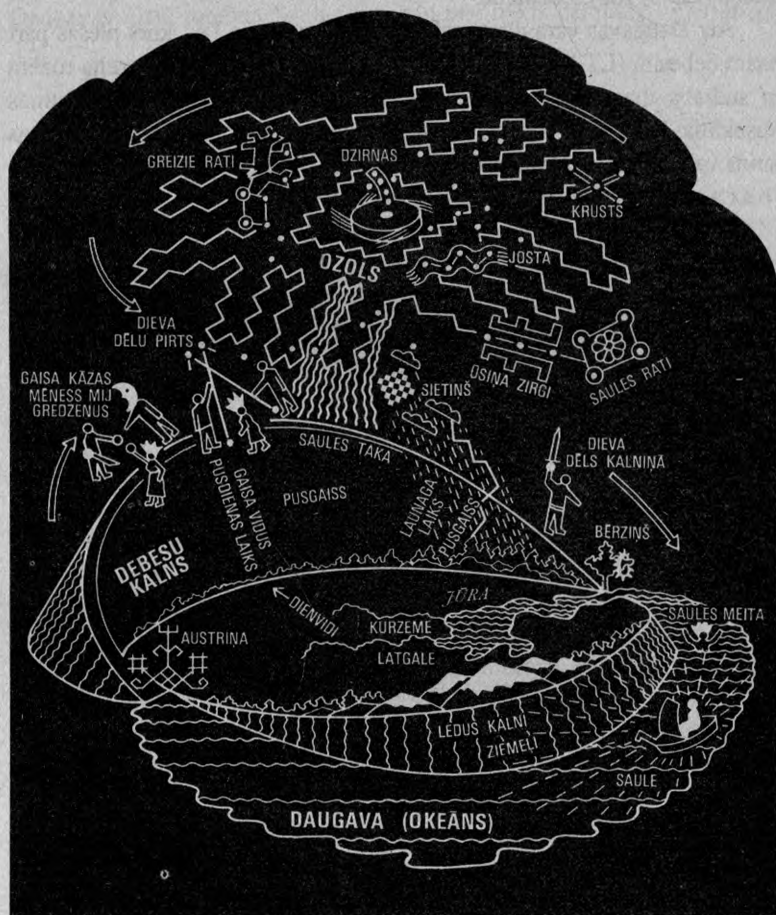

Latviešiem Saule ik dienas brauc pa Saules Taku (LD 33827)¹ ratiņos (LD 33811) ar diviem dzelteniem kumeliņiem (LD 33915) gar augstu kalnu (LT 10013²; LD 33914, 1); kalnam pāri (LD 33923), tad lejā līdz triju žuburu bērziņam (LD 33750) jeb kuplajai liepai (LD

¹ Latvju dainas — turpmāk LD.

² Latviešu tautasdziesmas. — R., 1981. — turpmāk LT.

33827), tad pārsežas zelta laiviņā (LD 33878, 2; LD 33923) un turpina ceļu pa jūru (LD 33811 ; LD 33812,1) jeb lielo **D a u g a v u** (LD 33915,161 c; LT 10162; TD 54943,1), kuru dēvē arī par Dieva upi¹, apkārt

Dieva dēli un Saules meitas pavasara vēlā vakarā.

¹ Bergmann G. Saņemšanas Spreddiķu Mahzibas us wissahm swehtdeenahm, swehtkeem un swehteem laikeem. Rīga, 1795.

Zemei gar lieliem *L e d s k a l n i e m* (LD 33929) tukšumos (LTT 16172), līdz zelta *g a i l i s* Daugavas malā modina Sauli, Saules meitas (LD 34007,1) un Dieva dēlus (LT 10173). Tad Saule atstāj laivu (LD 33878,2) un skandina kokles, *A u s t r i ņ ā* (LD 33924) jeb sarkanajā kociņā (LD 33786) sēdēdama.

Aiz Daugavas vara dārzā sakņojas dižens *o z o l s*, kurš plešas pāri visām debesīm (LT 10852; TD 55159¹) pilns ar spīdekļiem — zelta rozēm un sudraba magonēm; ozola zaros un lapās lec Saule, Mēness, ritinās Auseklītis; Dieva dēli pušķo cepurītes un karina savas jostas; Saules meitas darina vainadziņus (LD 33739; LT 10471; LD 33742). Lietuvji ir saglabājuši *J o s t a s* nosaukumu (atbilst Kasiopejai)².

Ozolā ietilpstošās zvaigznes ir redzamas visu gadu, izņemot pašas malējās. Ozols ar visām savām zvaigznēm ik diennakti apgriežas apkārt. Vērojot ik vakarus tajā pašā stundā un brīdī, redzēsim, ka ozols bez tam vēl būs pagriezies mazlietiņ vairāk; dažādos gadalaikos tas izskatīsies savādāk, bet pēc gada ozols būs apgriezies lieku reizi apkārt un nonācis vecajā stāvoklī. Ne velti tautas mūklā par ozolu ar divpadsmit zariem, katrā pa četriem perēkļiem ar septiņām olām, ozols apzīmē *g a d u* (FS — folkloras sektors, 1306, 319). "Ozoliņa" ornamentālais attēls (arī daudzu gadu mūža simbola jostās) ir atrodams J. Niedres rakstā "Krustpils apvidus jostas", "Valsts Vēsturiskā mūzeja krājumi"³.

Ozola pašā galiņā mūžiģi griežas Dieva dēla vaska *d z i e r n u t i ņ a s* (LD 33796; LD 34006). Citkārt to sauc arī par Maziem Greiziem Ratiem.

Teika vēstī, ka Dievs reiz braucis ar ratiem un trim zirgiem. Ar troksni pacēlusies irbe, zirgi izbijušies, *r a t i t i k u š i* sagriezti greizi⁴.

Par zelta *k r u s t u* dainas saka: "Dieviņ, tavu padomiņu, ka zemē nenokrita" (LT 10466). Tiešām, Gulbja zvaigznājs mums visu gadu nekad nenoriet.

Zvaigznes, kuras atrodas ārpus mūsu zīmējumā parādītā vidējā ozola lapotnes, gada laikā mums lāģiem pazūd un tad atkal sāk parādīties no jauna, sākumā uz neilgu brīdi pirms Saules lēkta un netālu no vietas, kur drīz vien uzlēks Saule. To sauc par spīdekļa heliakisko lēktu. Tas atkārtojas samērā precīzi katru gadu (gadu tūkstošos gan novirzās), un to jau senatnē

¹ TD — Tautas Dziesmas. — R., 1938. — III

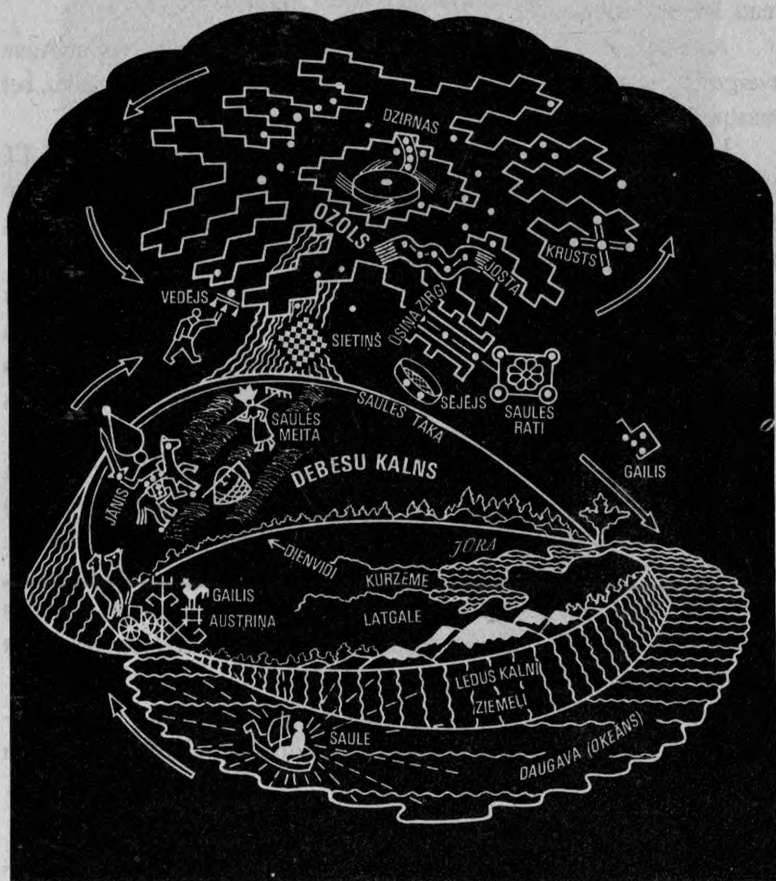
² *Dundulienė P.* Lietuvių liaudies kosmologija. — V., 1988.

³ *Niedre J.* Valsts Vēsturiskā mūzeja krājumi. — R., 1930. — I — 15. lpp.

⁴ Austrums. — 1893. — I — Nr. 2. — 190. lpp.

izmantoja gada termiņu noteikšanai. Ja iegādās neskaidrs laiks, heliakisko lēktu nevar labi novērot.

Aptuveni marta sākumā no rītiem pirms saullēkta mēdz pirmo reizi gadā parādīties dažas zvaigznes, kuras mazliet atgādina g a i l i vai vismaz tā grezno asti (Udensvīra zvaigznāja). Tuvumā drīz lec Saule, un gailis pazūd. Šajā laikā vislabāk var iztēloties, kā g a i l i s Saules ceļa jeb Daugavas malā modina Sauli reizē gan pēc nakts ceļojuma, gan arī pēc

Jānis — Ziedainis — Sienplāvis vasaras agrā rītā.

ziemas ceļojuma "Aiz lielie mēdskalniem" (LD 33929), jo tuvojās pavasara saulgrieži, kad Saule kāps Austrīņā.

Pegaza un Andromedas zvaigznes atgādina Ūsiņa zirdziņu un Saules ratu ornamentālo attēlu¹. Pavasara rītos izskatās, ka šie zirgi un rati brauc gar debesi, atgriežas pie mums no tāla ceļojuma, nobrauc lejā pie horizonta, tad Saule izkāpj no ratiem un kāpj Austrīņā, mums top gaiši un silti, bet spožajos Saules staros zirgi un rati pazūd.

Ūsiņa dienas ritā aizsien linu mistīklas, simboliski aizsienot vilkam muti, lai var droši ganīt (LTT 12229).

Atmiņas par Sējās Zvaigzni² vislabāk saskaņojas ar Auna zvaigznāju, kurš pie mums ik gadus pirmo reizi pārādās ap sējas laiku, bet senatnē šī un vairākas citas sakritības bija vēl labākas.

Īpaši Lieldienām ir raksturīga rotaļa, kurā "dzen" Sietiņu (LTT 17188), kurš ir it bieži apdziedāts (LD 33780,1). Ap šo laiku pie mūsu debesīm Sietiņš tiešām pazūd uz pāris mēnešiem. Tādēļ saprotama ir rotaļā izteiktā vēlme drīzāk sagaidīt siltu vasariņu³.

Pavasaros, ap maiju, kad "Dieva dēli pirts dara, Zelta spāres spārēdami, Saules meita pērties gāja..." (LT 10301,1), pēc Saules rieta turpat redzamas pirts spāres (Dviņu zvaigznājs); Saule nopērusies un nogājusi, bet kāda no Saules meitām (planēta) lāgiem paiet zem pirts spārēm pērties⁴.

Jānītis ar zelta jostu, sudrabiņa zobentiņu, viņa zirgs ar zelta iemauktiem un sudrabiņa pakaviem (LT 15587; LT 10198; LD 32929) līdzinās Oriona zvaigznājam, bet Jānis kā siena plāvējs sasauca ar Plāvēju zvaigznēm Orionā un lietuvju apzīmējumu "Sienplāvis" visam Orionam⁵. Pirms apmēram 3000 gadiem Jānis (Orions) pie mums parādījās ik gadus vasaras saulstāvjos. Tagad viņš aizkavējas, bet, rūpīgi vērojot, var manīt Jāņa milzīgi lielās cepures malu (LD 32907—32909).

Bez tam Jāņu naktī, kad Saule ir pakāpusies Kalnā, Saules Vēdējs (sal. LT 10393,1; LTD 10077 un A. Goba⁶) iet virs Saules un Jāņa

¹ Zvaigžpotā debess. — 1968., vasara. — 50. — 51. lpp.

² Goba A. Ceļš uz Bitarīnu. — R., 1990. — 284. lpp.

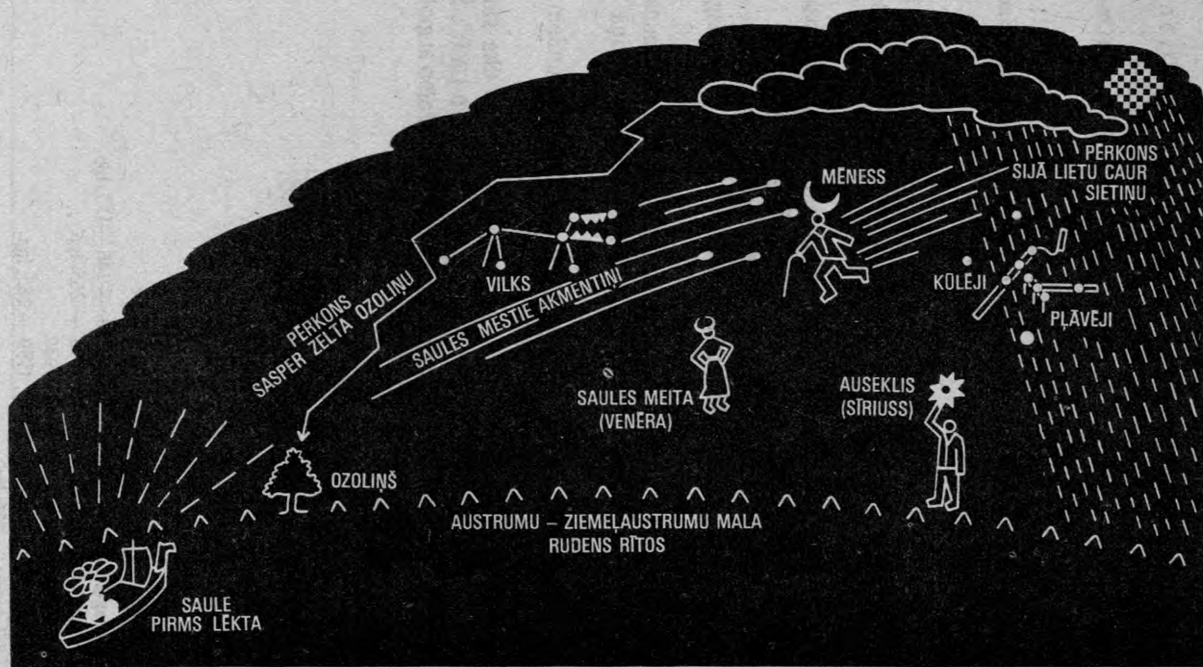
³ Šo un vairākus citus ornamentālos skaidrojumus sk.: Avots. — 1990. — Nr.3. — 32. — 37. lpp.

⁴ DVK. — 1990. — 79. — 81. lpp.

⁵ Literatūra un Māksla. — R., 1985. g. 21. jūn.

⁶ Goba A. Ceļš uz Bitarīnu. — R., 1990. — 286. lpp.

Ausekļa kāzas.

pa priekšu un rāda abiem ceļu jeb rāda mums, kur zem un aiz Vedēja patlaban atrodas Jānis un Saule.

Ap augustu kuršu zvejnieki, naktīs ceļu skatīdamies, vēroja Dieņvidu zvaigzni (Procionu), kura neatiet tālu no dienvīdus pusēs.

Kulšanas laikā — septembrī, oktobrī, kad uzlēca Kūlēji (Oriona daļa), — tad zināja celties riju kult.

Rudens kāzu laikā lāgiem redzamas debesu kāzas, kad Auseklītis (Sīriuss) tiekas ar Saules meitu (Veneru), bet Mēness pietuvojas Saules meitai. Par to Saule Mēnesi sacērt, un viņš izdilst¹.

Kad rudenī parādās Vilks Lauvas zvaigznājā², tad atsien linu mīstīklas, t. i., simboliski atsien vilkam muti, un ganīšana beidzas³. (Skatīt arī LTT 12229.)

Pēc rudens paražām ved baltu kazu ap akmeni, tad drīz nākšot sniegs (parādās Arktura zvaigznes) (LTT 13330; LD 34160).

Vēlā rudenī parādās arī zvaigznes, kuras atgādina vainagu (Ziemeļu Vainaga zvaigznājs⁴). Šis ir arī senais kāzu laiks, kad par vainagiem tiek daudz runāts.

Vērpjamā ratīņa sprēslīcas nedaudz atgādina dažas Jaunavas zvaigznāja zvaigznes, kuras parādās ap Mārtiņiem, kad katrā ziņā bija jāsāk vērp⁵.

Putnu ceļš rudens vakaros iegriežas uz dienvidrietumiem, un ļaudis saka, ka tas rāda putniem ceļu (LTT 25044).

Vērpšanas beigu un aušanas sākuma termiņš Meteņos tika stingri ievērots, tādēļ, ja bija "Vērpēja", tad būtu jābūt arī "Audeja". Šajā laikā parādās Ērgļa zvaigznāja zvaigznes, kuras atgādina aužamo atspoli.

¹ Gadagrāmata "Varavīksne". — R., 1988. — 146.—155. lpp.

² Goba A. Ceļš uz Bitānu. — R., 1990. — 285. lpp.

³ Lideks O. Latviešu svētki. — R., 1940.

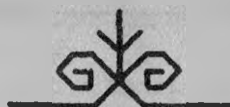
⁴ Goba A. Ceļš uz Bitānu. — R., 1990.— 285. lpp.

⁵ Sal. turpat. — 286. lpp.

METENİ

*Māra Mellēna, Valdis Muktupāvels,
Ernests Spičs*

VIZI, VIZI, METENĪTI...

Latviešu konversācijas vārdnīcā Kārlis Straubergs raksturo Meteni kā veclatvisku pavasara dienu, kura atnāk tad, kad ziema vēl nav pagājusi, bet gaisā jau jūtams pavasara tuvums, kurš skan lāsteku asarās un sērsnas lūšanā zem kājām. Tā ir svinama diena, kas atrodas vidū starp Ziemassvētkiem un Lielu dienu (ap 7. februāri). Meteņa norisēs sastopamies ar daudzām senām tradīcijām, kas saistās ar nākamā gada auglības veicināšanu, kā arī svētības nodrošināšanu visai mājas iedzīvei. Tautasdziesmās Metenis pazīstams cilvēciskojumā. Tas ierodas ar Dāvanu — cūkas ausi un plāceņiem — un līdzdarbojas visās svētku norisēs. Meteņa ritu lielākā daļa notiek ārā, brīvā dabā, tāpēc te būtisks ir ziemas dabas skaistuma pārdzīvojums, tieša saskarsme ar to, kā arī prieks par tām pavasara atmodas jausmām, kuras jau jūtamās gaisā. Metenī ir arī norises, kuras notiek telpā (piemēram, Meteņa dzišana).

Latviešu tautasdziesmās mēs sastopamies ar ļoti dažādiem Meteņa nosaukumiem. Visbiežāk lietots — Metenis, bet plašu izplatību, īpaši zvejniekiem, guvis arī Vastalāvis (Vastalavs, Vastilāvis, Vastalājs, Vastlāvis, Vastulājs, Vasterlāvis, Lastavāgs u.c.) no vācu val. *Fastnacht* — Gavēņa nakts; Miesmetis, Miesica, Miesnica, Aizgavēnis. Savukārt tautas ticējumos dažviet Metenis saukts arī par Pīrāgu dienu un Buduļu vakaru.

Ar Meteni izbeidzas maskoto gājēju laiks un sākas gatavošanās pavasara lauku darbiem, kas Metenī izpaužas kā izdarības, kas vērstas pret kaītiem dzīvniekiem un kukaiņiem.

Metenī bez auglību veicinošas maģijas, kas saistās ar ļaunuma atvairšanas rītiem un rūpēm par visas mājas iedzīves kārtības un ritma nodrošināšanu, ir ļoti daudz dzirkstoša prieka, humora pilnu, ar izveicības un veiklības pārbaudi saistītu spēļu. Veiklību un spēku pārbauda, velkoties

ar pirkstiem, slotas kātu vai zirga apaušiem u. c., bet izveicību dažkārt rāda šādi: ar abām kājām uzlec vai arī nostājas uz labās kājas uz mucas, tad ar labo roku saņem kreiso kāju pie potītes, bet ar kreiso roku — labās auss līpiņu; tādā stāvoklī pieliecoties līdz zemei, jāsaņem zobos pudele un jāpaceļ.

METEŅA MASKU GĀJIENI, ROTAĻAS, DEJAS UN SPĒLES

Izplatītākās Meteņa izdarības saistītas ar spēles elementa klātbūtni, vizināšanās un dejošanas norisēs parādās pat sacensību gars, bet maskošanās reizē un Meteņa dzišanās — teatralizācijas elementi.

Domājams, ka daļa no Meteņa norisēm ir gan pārveidojušās, gan izzudušās, bet daļu mēs varam sastapt Ziemassvētkos. Par to liecina, piemēram, ķekatu izdarības, kuras pēc Nīcas teicēju ziņām Nīcā norisinājušās tieši Meteņa un Pelnu dienās. 1980. gadā Zinātņu akadēmijas folkloras ekspedīcijas dalībniekiem vairāki teicēji uzsvēra, ka ķekatās Nīcā lektis Meteņu laikā, bet Ziemassvētku maskas sauktas par bukiem.

Pēc folkloras pierakstiem spriežot, Nīcas Ziemassvētku "buki" ir vispirms jau buku, kazu un citu dzīvnieku maskas. Iespējams, ka citas maskas ir jaunākas izcelsmes. Savukārt Nīcas Meteņa ķekatās maskojas, pārģērbjoties pretējā dzimuma drēbēs un aizklājot vai nokrāsojot seju.

Domājams, ka bijuši vismaz divi maskošanās veidi, kas, iespējams, bijuši nošķirti cits no cita.

1. Dzīvnieku maskas.

No dzīvnieku maskām īpaši atzīmējami buki, par kuriem maskojušies lielākoties jauni vīrieši. Protams, attiecīgajām maskām bijušas atbilstošas kustības. Šajā gadījumā, iespējams, gāja rotaļās "Kur tad tu nu biji, āzīti manu", "Āzīti, bucīti, kur liki bārdiņu", "Sieviņa turēja kudlainu āzīti" u.tml. Tomēr šķiet, ka dažas citas dzīvnieku maskas (piem., vilks un kaza) pieder tam pašam folkloras slānim.

2. Cilvēku maskas.

Cilvēku maskas (ķekatnieki Nīcā, skutelnieki Koknesē utt.) Metenī un arī Ziemassvētkos nāk (Nīcā — lec) pārbaudīt, kā zemnieki strādājuši, vēlēt viņiem auglību, noteikti pieskaroties mājīniekiem ar kadiķa vai cita koka zaru un, protams, izdancinot (atkal auglību vēlot) mājīniekus.

Par dejošanu Meteņa (vai Pelnu dienas) vakarā jāteic, ka tā atbilst vispārīgam priekšstatam: maskā tērpts cilvēks masku gājiena laikā dejo atbilstoši viņa pieņemtajam tēlam, tātad āzis — āziski, cūka — cūciski, lācis — lāciski utt. Pārģērbjoties pretējā dzimuma drēbēs, katrs acimredzot attiecīgi maina arī savu dejas stilu. Dejā kā kopīgās norises elementā tikpat liela nozīme kā melodijai vai tekstam ir improvizācijai. Harijs Sūna maskoto cilvēku dejiskajās izdarībās izceļ trīs dejošanas veidus:

1) dažāda veida lēcieni, kas saistāmi ar auglības veicināšanu:

Ķekatā, ķekatā,
Lēksim kāļu dārziņā,
Lai aug kāļi, kāpostiņi
Rūtainām lapiņām.

Pate linu māmiņa,
Nāc arī dancot:
Jo augsti palēksi,
Jo gari būs.

2) griešanās:

Sasagrieza čigāniņi
Istabiņas dibinā;
Sagriez, Dievs, rudzus, miežus
Lielajā tūrumā.

3) mīdīšanās, mīņāšanās:

Parādī, tētiņ,
Kur linu druva,
Lai var ķekatas
Zāliti izmīt;
Liniņi druvā,
Zālite ežā.

Jēdziens "ķekatās lēkt" pirmoreiz fiksēts J. Langija 1685.g. sarakstītajā latviešu-vācu vārdnīcā un skaidrots kā "*Fastnacht laufen*" (*Fastnacht* — Metenis, Vastalāvis). Jādomā, ka ar jēdzienu "ķekatās lēkt" apzīmēta visa maskošā norise, tomēr nosaukumā ietverta doma, ka visai svarīgas bijušas tieši dejiskās izdarības.

Interesanta, bet mīklaina ir no dziesmu tekstiem secināmā doma, ka Metenī daudz jādejo saimniecēm — lai kopā ar citām Meteņa norisēm nodrošinātu labu linu ražu, kā arī lai saimnieces aizgādībā esošie mājdzīvnieki — govīs, teles — būtu veselīgi. Aizgādniecība par govslapiem, šķiet, iekļaujas gada svētku kopīgajā ainā, kur par aitām un kazām rūpējas aitu un kazu gani, dejojot Bārbalu dienā, par cūkām rūpējas cūkgani, dejojot Teņa dienā, par zirgiem — pats saimnieks, dejojot Mārtiņos un Ūsiņos. Dejošana Vastalāvī (Metenī), lai nodrošinātu linu ražu, bijusi pazīstama arī ģermāņiem (pēc O. Līdeka grāmatā "Latviešu svinamās dienas" — 1942., 1991.); tā, šķiet, pieder citam slānim mūsu folklorā un sasaucas ar pelnu bēršanu uz tīrumiem un 1891.g. "Dienas Lapā" minēto ticējumu, ka Aizgavēņa vakarā dārzā vajagot "kurmjus midīt" un noteiktus burvju vārdus teikt, lai tie vasarā neraktu.

Dejas, rotaļas, spēles Metenī vienmēr ir kopīgas un izdarāmas lielā pulkā tāpat kā dziesmas. Ņemot vērā norišu raksturu, katrreiz ir vadītājs — apļa vai dārziņa vidū, virknes priekšgalā, līnijas vai gatves priekšā.

Atsevišķi aplūko Meteņa dienas izdarības ar spēles elementiem: Meteņa vizināšanos un Meteņa dzišanu.

METEŅA VIZINĀŠANĀS

Meteņa vizināšanās minēta gan četrindēs, gan dažādos ticējumos ar vienu jēgu — nodrošināt nākamā gada linu ražu. Tas sasaucas ar dejošanu un pelnu bēršanu, kam bijis tāds pats mērķis. Domājams, ka vizināšanās ilgāk saglabājusies tieši mūsu tautas rakstura un jautības dēļ. To darija tā.

Jaunjelgavā — Vastlāvju dienā jāvizinās ar ragaviņām, jākož cūkas auss un jādzied:

Cik no kalna nolaižos,

Tik no auss nokožos.

Apriķos — Vastlāvji ir vizināšanās diena, tad brauc ciemā vai vizinās ar ragaviņām no kalna, lai aug gari lini.

Agulienā — Vizinoties sauc:

A: Manam tēvam gari lini!

B: Manam tēvam vēl garāki!

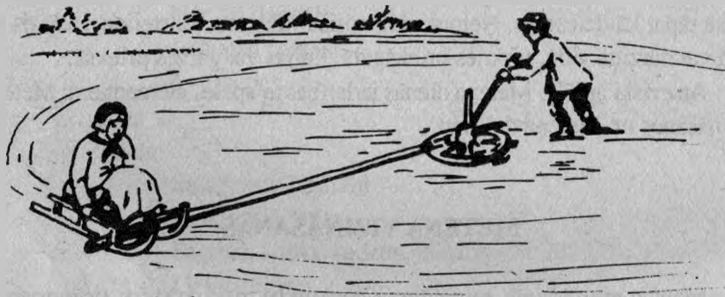
C: Manam tēvam vēl garāki,

Zelta poga galiņā!

- Tirzā — Vizinoties sauc:
 Manam tēvam gari lini,
 Viņu tēvam tā kā tapas!
- Pļaviņās — Meteņu vakarā braukuši uz krogu un braukdami
 klieguši:
 O, o, trim asīm gari lini,
 Trim asīm gari lini!

Krogū tad spēlējuši un dancojuši visu nakti.

Tā tad vizinājās gan ar ragaviņām no kalna (kalnu savlaicīgi sagatavoja, to salā nolejot ar ūdeni), gan ar zirgu vilktām kamanām tālākos ciemos. Trešais vizināšanās veids bija "riņa rats". Iesaldēja ledū asi, uz kuras griezās ratu ritenis ar kārti un ragaviņām galā, — mūsu literatūrā tas plaši aprakstīts, un daudzviet tā vizinās arī tagad. Vieni sēž ragaviņās, bet citi griež kārti.

Riņa rats, virpeles, Latgale — griztaukas.
 Literārajā valodā — grieztaukas vai grieztuves.

METEŅA DZĪŠANA

Metēja dzišanas tradīcija daudzviet sastopama un sasaucas ar līdzīgu norisi Teņa dienā. Tiek saukta arī par zvirbuļu, žīguru u. c. dzišanu. Darbība noris uz istabaugšas vai klētsaugšas, pa kuru staigā Metenis, bet kāds no mājas ļaudīm viņu dzenā. Beidzot Metenis mūkot it kā pats nomet "zelta" pogas vai, biežāk, cūkas galvas pusi.

Otra interesanta parādība ir tā, ka dažos novados (piemēram, Nīkrācē) nomesto galvas pusi tūlīt liek vārt kopā ar pupām vai zirņiem. Liekas, ka cūkas gaļas ēšana sastopama visos novados dažādos ziemas gados.

Tuvāk aplūkosim ķekatu izdarības Nīcā.

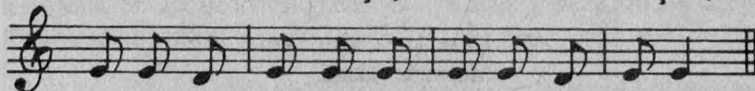
Ķekatās iet Pelnu dienā, Pelnu dienas priekšvakarā, naktī un visu Pelnu dienu, lai vēlētu labu ražu un bagātību. Ķekatieki ģērbjas uz āru izgrieztos kažokos, no pakulām pieliek ūsas un bārdū vai arī no salmiem nopin garas bizes un pieliek pie galvas. Sievietes pārģērbjas par vīriešiem, bet vīrieši — par sievietēm.

Ieņākot namā, pirmo dziesmu dzied ar šādiem vārdiem:

Katrīna Kadeģe Nīcā

1. Ai, na-ma mā-mi-ņa, dar'dur-ve - ti-ņas,

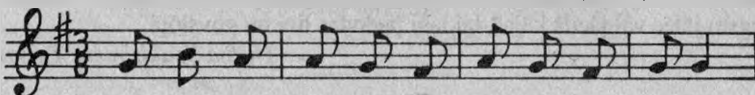

Ai, na-ma mā-mi-ņa, dar'dur-ve - ti-ņas!

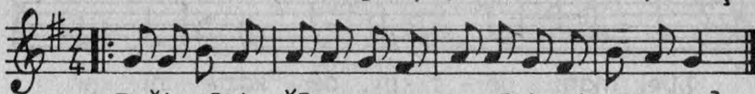
2. Ķekatas atbrauca Ar vezumīnis,	5. Ķekatas dancina Savus kumelinus,
3. Ar rudzis, ar miežis, Ar kumelinis.	6. Apkaltas kājīnas, Līdz zemei krētes.
4. Kas tur rībina Uz istubīnu,	

Dancojot pa istabu, dzied dažādus vārdus:

Ģēde Ķibure Bārtu

1. Cū - ki - na diet gā - ja, rin - dī - na pa - kaļ.

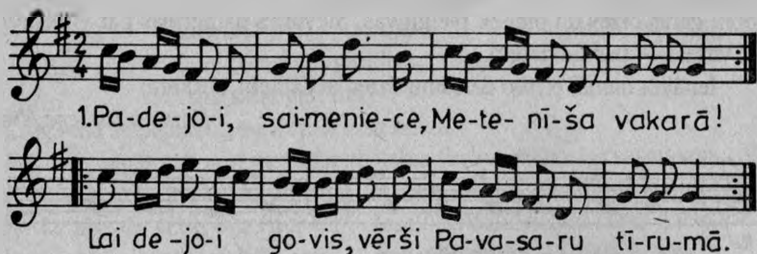

Paši cūki šūtas kurpes, suvēniemi zābaciņ'.

2. Cūkīna, māsīna Mēs abas godā: Tu sēdēji uz galdīna, Es galdīna galīnā.	3. Sasatiku cūkīnu Rindīnu vedam: Piecas cūkas, seši vepri, Kas to sīku suvēnīnu.

Saimnieces dancināšana Meteņu dienā

No grām. L. Bērziņš un I. Bērziņa. Tēvu dziesma. —
R., 1944. — 202. lpp.

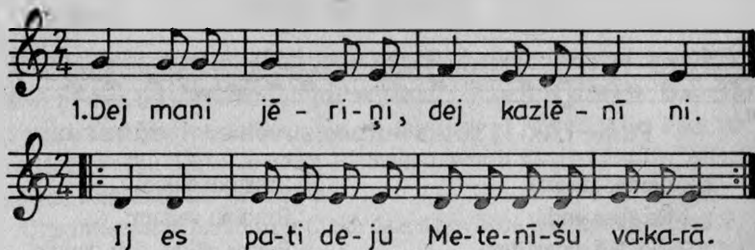

1. Pa-de-jo-i, sai-menie-ce, Me-te-nī-ša vakarā!
Lai de-jo-i go-vis, vēr-ši Pa-va-sa-ru tī-ru-mā.

2. Ķuza, ķuza, vizu, vizu
Meteniša vakarā.
Kas ne ķuza, kas ne vizu,
Tam liniņi neziedēj'.
3. Čīgu, čāgu zaķīts lēca
No krūmiņa krūmiņā.
Tā čīgoja budelītis
No ciemiņa ciemiņā.

Meteni saimniece var dejojot dārziņa vai aļļa vidū. Norise, šķiet, ir divdaļīga, tātad otrajā mūzikas daļā apkārtdejojošie precīzi atkārtoti saimnieces kustības. Iespējams, ka saimniece var savā vietā likt dejojot to dejojāju, kurš nemāk tieši atkārtot viņas kustības. Tomēr nevajadzētu atnest iespēju, ka saimniece dejo pa priekšu, bet visi pārējie pakaļ virknē. Dejojot noteikti augstu jālec vai jācilā kājas, lai labi padodas līni un govslopi.

Otīlija Spuldziniece Talsos

1. Dej mani jē-ri-ņi, dej kazlē-nī-ni.
Ij es pa-ti de-ju Me-te-nī-šu va-ka-rā.

Meteņu dienas gājiens

Nāc nākdamis, Metenīti,
Daudz uz tevi gaidītāj'!
Gaid' arāji, ecētāji,
Gaid' miezišu sējējiņ'!

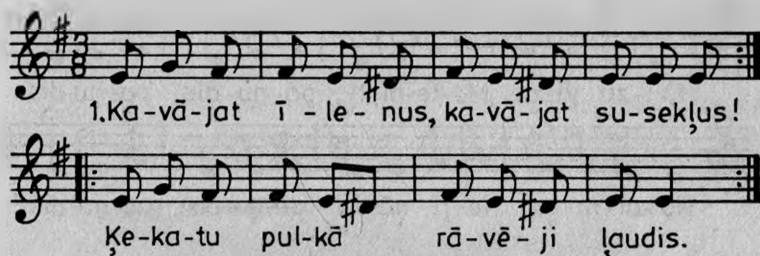
Metens nāca pār kalniņu.
Ko, Meteni, atnesīs'?
Cūkas ausi atnesīsi,
Miežu miltu plācenīti.

Meteņami pieci dēli,
Visi pieci arājiņ'.
Meteņami piecas meitas,
Visas piecas malējiņ's.

Uz Meteni tālu braucu,
Lai liniņi gari aug.
Uz Lieldienu šūpojosi,
Lai telītes barojas.

Attiecīgās melodijas dziedātas Meteņa masku gājiena laikā un, iespējams, arī apdziedoties, vizinoties... Ķekatu gājiena laikā ķekatnieki lēca, virzoties virknē.

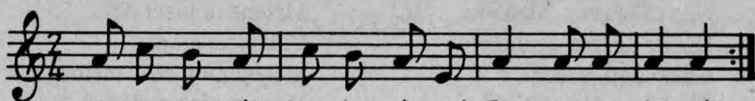
Marģieta Otaņķe Bārī

1. Ka-vā-jat ī - le - nus, ka-vā-jat su-sekļus!

Ķe-ka-tu pul-kā rā-vē - ji ļaudis.

2. Miesmeti, melnaci,
Kur liki gaļu?
— Klēnī, plauktā,
Krustiņš virsū.
3. Miesmeti, melnaci,
Kam nāci agri,
Pirāgi necepti,
Nebeķerēti.
4. Miesmetis, melnaxis,
Apēda gaļu;
Lieldienu Mārgrieta,
Tā taupa bērniem.

1. Lec, ķe-ka-ti, kur lek-da-mi, ē vasta-lā-vi!

2. Ziņģi, briņģi, Vastalāvi,
Lec kāpostu dārziņai!

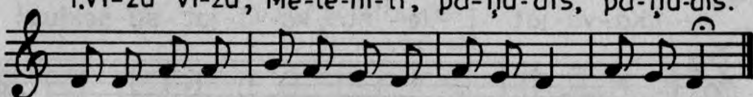
3. Ziņģi, briņģi, Vastalāvi,
Saminati sīkas nātras!

4. Ziņģi, briņģi, Vastalāvi,
Lai aug balti kāpostiņi!

Gan gājiena laikā, gan pēc tam katrā mājā vizinājās ar ragaviņām.

1. Vi-zu vi-zu, Me-te-nī-ti, pa-ņū-dis, pa-ņū-dis.

No kal-ni-ņa le-ji-ņā-i, pa-ņū-dis, pa-ņū-dis!

2. Lai aug mani gari lini
Zeltotāmi podziņāmi.

7. Iemet' ausi tarbiņai,
Gāj' uz kalnu šļūcētiesi;

3. Metens brauca pār Daugavu,
Cūkas auss kultē;

8. Cik no kalna nolaidosi,
Tik no auses nokodosi.

4. Brauc, Meteni, mūsmājās,
Mūsu bērni gaidītāji.

9. Audziet, mani gari lini,
Mirkstiet balti ezerā;

5. Kad atnāca Metenītis,
Tad vārīju cūkas ausi,

10. Es māsiņas vizināju
Meteniša vakarā.

6. Tad vārīju cūkas ausi,
Lai liniņi gari auga.

11. Ap Meteni slaiži laižu,
Lai liniņi gari aug,

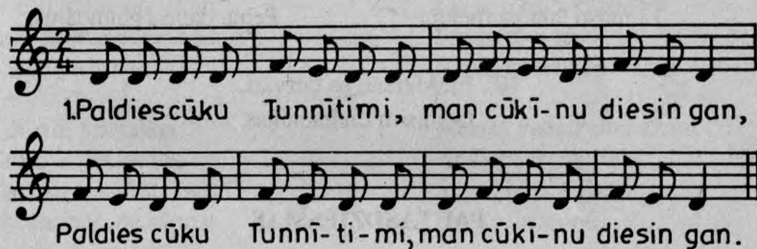
12. Lai var pūru pielocīt
Smalkiem linu gabaliem.

13. Nāc, māsiņa, cik nākdama,
Nāc Meteņa vakarā;

14. Pelnu dienu pārtecēsi,
Plācenīšu paēdusi.

Protams, ka katrs gājiens, mājās ienākot, izmin pagalmu, dārzu.

Marģieta Otaņķe Bārtā

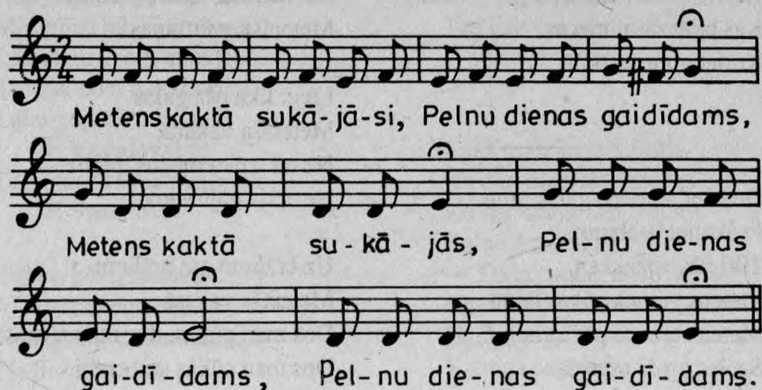
1. Paldies cūku Tunnītimi, man cūkī-nu diesin gan,
Paldies cūku Tunnī-ti-mī, man cūkī-nu diesin gan.

2. Ej, kurmīti, prom uz mežu,
Lai aug mūsu kāpostin,

3. Lai aug mūsu kāpostīni
Kā Meteņa cepurīt.

Pēc Meteņiem atnāk Pelnu diena.

Marija Ezeriņa Saikavā

Metenskaktā sukā-jā-si, Pelnu dienas gaidīdams,
Metens kaktā su-kā-jās, Pel-nu die-nas
gai-dī-dams, Pel-nu die-nas gai-dī-dams.

2. Kad atnāca Pelnu diena, Kules kāra mugurā.	6. Tā mums deva cūkas gaļu, Saldu alu nodzerties.
3. Ej projām, Metenīti, Ar to miežu plācenīti,	7. Ej ar Dievu, Metenīti, Nu mēs tevi pavadām;
4. Man atnāks Lieldienīņas Ar baltām oliņām.	8. Nāci atkal citu gadu, Tad mēs tevi saņemsim.
5. Paldies sakām māmiņai, Tā mūsu labi pamieloja,	9. Metens kaktā sukājas, Pelnu dienas gaidīdams;
10. Ej, Meteni, pa durvīm,
Gaidīsim Lieldienīņas.

TAUTASDZIESMAS

Metens nāk, Metens nāk,
Ko Metens atnesīs?
Cūkas ausi atnesīs,
Miežu miltu plācenīti.

Tik gari liniņi
Kā ragu laidens,
Nāburgu sievām
Kā peļu astītes.

Metens nāca pār kalniņu,
Galvas puse padusē;
Kas bijāt saimīnieceš,
Kuriet guni namiņā.

Meteni ciemā braucu,
Cūkas auss kultītē,
Lai netrūka ciema ļaudīm
Meteniša svētībiņas.

Dedziet, meitas, gaišu guni,
Puškojiet istabiņu:
Tilti rīb, važi skan,
Metens brauca pār kalniņu,
Metens brauca pār kalniņu
Saules groži rociņā.

Licin lika oša galds
Meteniša vakarā,
Ne tur trūka medus, piena,
Ne arāja gājumiņa.

Uz brāļiem, uz brāļiem
Meteniša vakarā,
Dos man pupas, dos man zirņus,
Dos man cūkas smecerīti.

Uz māsām, uz māsām
Meteniša vakarā,
Izceps manim oda šķiņķi,
Circeniša sānkauliņu.

Nāc, māsiņa, cik nākdama,
Nāc Meteņa vakarā;
Pelnu dienu pārtēcēsi,
Plācenišu paēdusi.

Māte cepa Meteņam
Miežu miltu slokātņi;
Labi daudzi gaļas lika,
Lai cūciņas barojas.

Tili, tili, Vastalāvi,
Cūkas kājas kultē;
Kad pagāja Vastalāvis,
Ne cūciņas, ne kājiņas.

Nāc āreju, saimaniek,
Mēs jums labu laimi vēl:
Piedrabeju apakš sliekšu,
Tur gul tava zirgu Laima.
Labu zirgu jūdžemeju,
E Vastalova!

Labu zirgu braucameju,
E Vastalova!
Nāc āreju, saimaniecu,
Mēs jums labu laimu vēl:
Laidareju apakš sliekšu,
Tur gul tava goju Laima.
Labu goju slaucameju,
E Vastalova!
Labu biezu krējameju,
E Vastalova!

Tukša, plika saimenīca
Meteniša negodāja,
Neaugš tev cūku mātes,
Ne linini tīrumā.

Meteni, Meteni,
Kur bij tava pātadzina,
Vai silā, vai krūmā,
Vai aiz rokas kažokā?

Ej, kurmīti, prom uz mežu,
Lai aug mūsu kāpostini,
Lai aug mūsu kāpostini
Kā Meteņa cepurīte.

Minam nātres, minam nātres,
Lai aug balti kāpostiņi;
Strops tavs jēnīš,
Strops kazlēnīš.

Metens veda Pelnu dienu
Ar šķībām ragavām,
Sasašķieba, sasašķieba,
Nosavēla lejiņā.

Vizin' mani kamanīņas
Meteniša vakarā:
Rītu nāks pelnu āzis,
Pelnus bērs kamanās.

Glaud, māsiņa, gludi galvu
Meteniša vakarā:
Rītu būs Pelnu diena,
Tad galviņu nēglaudīsi.

Jūras māte man vaicāja,
Ko dar' mani zvejnieciņi,
Ko dar' mani zvejnieciņi,
Kalniņā sasēduši?
— Tīklus auda, airus drāza,
Uguntiņu sakūruši,
Uguntiņu sakūruši,
Kalniņā sasēduši.

Jūrā eimu, jūrā tekū,
Jūrā mani daudz vajaga:
Jūrā mani mieži, rudzi,
Jūrā bērī kumeliņi.

Lai va, lai va, airi, airi,
Tie bij mani bāleliņi,
Lai viņ' lēca augstus viņus,
Airi vilka maliņā.

VASTLĀVJI — ZVEJAS SVĒTKI

(No grāmatas "Sen to Rīgu daudzinaja")

Zvejnieki senāk te, Mangaļsalā, bija sadalījušies zvejas draudzēs. Desmit vīru bija viena zvejas draudze. Te bija ieskaitīta arī kāda sieva vai zēns. No draudzes izvēlēja vienu stūrmani un vienu lenčmani. Tie gāja arī uz jūru līdz un bija kā rīkotāji. Visa nauda, ko ieņēma par zivīm, glabājās pie stūrmaņa. Stūrmanis ar lenčmani bija tie, kas visu darīja un kārtoja arī krastā, pārdeva zivis, taisīja aprēķinus un izdalīja zvejniekiem naudu. Galīgā norēķināšanās notika februārī — Vastlāvjos. Tad draudze rīkoja savus svētkus.

Vastlāvji bija zvejas svētki vai stūrmaņu diena. Tas tā bija pieņemts, ka tad izvēlēja stūrmani un sarunāja, kādi zvejnieki nākošo gadu turēsies kopā.

Vastlāvju rīkotājs bija stūrmanis. Viņš rīkoja draudzes dalībniekiem balli, bet tur gāja arī visi piederīgie. Svētkos bija ēšana, dzeršana un dancošana. Parasti vecākie ļaudis paēda, parunāja un drīz gāja mājā. Tad nāca jaunie uz dancošanu. Vecie gāja mājā tāpēc, ka nevienā mājā nebija tik lielas telpas, kur visi varētu saiet. Tā toreiz bija vienīgā lielākā balle visā gadā, jo toreiz nekādu citu sarīkojumu kā tagad nebija. Vastlāvji tika ļoti gaidīti.

Rīga, 1910

IERAŽAS

I. Vispārīgās ieražas.

Meteni jeb Vastlāvi saukuši arī par Lastavāgu, kā tas redzams arī no tautasdziesmas:

Visu gadu naudu kalu,
Lastavāgu gaididama;
Nu atnāca Lastavāgs,
Nu tā nauda jātērē.

J. Skudre, Pļaviņas

Meteņu vakaru jeb Vastalāvi (aizgavēņus) latvieši svinēja otrdienā priekš Pelnu dienas. Līdz pusdienai strādāja darbus, kāds nu kuram pienākas.

A. Skuja, Mālupe

No Vastlāvja pusdienas līdz Pelnu dienas pusdienai nedrīkst vērpēt.

A. Āboliņš, Alūksne

Vastlāvju vakaru sauc Naudītē par Skulduru vakaru, jo senču ieraža bija tai vakarā saimei dot ēst cūkas skuldurus (kājas, kulkšņus), lai cūkas labi aug un vairojas.

Balss, 1886, 13, Naudīte

Vastlāvja dienā jāvizinās ar ragaviņām, jākož cūkas auss un jādzied:
Cik no kalna nolaižos,
Tik no auss nokožos.

M. Sikle, Nica

Jaunjelgavas apkaimē šo dienu sauc par Pīrāgu dienu jeb vienkārši par Pīrāgiem. Šinī dienā esot jācep pīrāgi un jābrauc ciemos, ar ragaviņām no kalna utt., lai aug gari lini.

K. Graudiņš, Jaunjelgava

Meteņa dienā vajag gulēt šķērsām zem balkas, tad mugura nesāp.

M. Biša, Vijciems

Ja Vastlāvī snieg vai list, tad būs bagāts sēņu un ogu gads.

V. Saulīte, Mālpils

Meteņa vakarā vēla sniegu kamolos, lai kāpostiem lielas galviņas augtu.

H. Skujiņš, Palsmane

Vastalāvji mums ir augsti svētki. To pirmo un otrdienu pēc Vastalāvju svētdienas pie mums nedz vērpj, nedz maļ, bet to otrdienu pēc pusdienas, ja jel maz vaļas, ir mēsli uz lauka jāved, un, kas to nevar dabūt, tam maz cerības uz lauka augļiem. Ar cirvi ne to otrdienu, nedz arī to trešdienu neko nav brīv cirst, ka lopi neuznāk uz tām skaidām, jo tad tiem to gadu jāklībo, bet cilvēki gan varot uz tām skaidām, tiem tās neko nekaitot.

No Kolkas jūrmalas

II. Sakars ar vēju (Vēja diena).

Vastlāvī un Pelnu dienā sievišķi nevērpj un vīrišķi nekā neklauvē, jo tad vējš plosa ēkas un jumtus. Pie šā ieraduma gandrīz visa Kurzeme turas.

A. Bīlenšteina manuskripts, Pūre, 1862

III. Meteņa dienas darbi.

Ja Vastlāvī apgriez matiem galus, tad viņi aug gari.

V. Spandegs, Pociems

Vastlāvja dienā nedrīkst nekā mājās ievest, bet gan izvest.

M. Sikle, Nica

Vastlāvja dienā nedrīkst vērpēt, citādi mazi sivēni trīc, raustās un griežas apkārt.

A. Vikmane, Lielupe

Meteņa dienā nedrīkstēja velēties, jo citādi drēbes nekad vairs nevarēja baltas dabūt.

A. Skuja, Mālupe

Meteņa dienā nedrīkst šūt, lai pirksti neapmilt.

Aizkrācnieks, Tīrza

IV. Meteņa ēdieni.

Vastlāvjos jādod bērniem cūkas šņukuru ēst, tad labi mācēs rakstīt.

L. Grīnberga, Mazsalaca

Meteņos vārijuši grūdeni ar cūkas galvas pusi.

J. Skudre, Pļaviņas

Metenī suņam uz cira kāta dota gaļa un maize. Ja suns pirmo ņēmis maizi, tad bijis gaidāms auglīgs gads, un otrādi.

K. Jansons, Gatarta

V. Meteņa sakars ar līnīem.

Kamanas ar ragavām bija jāsagatavo kārtībā, jānoņem ilksis un viņu vietā jāpiesien striķis, ar ko tās uzvilka kalnā, jo laisties gāja katrs, kuram vēl bija spēks kaulos. Laisties bija jāiet, ja gribēja citu gadu garus līnus.

A. Skuja, Mālupe

Meteņa dienā skrējuši no kalniņa, lai augot gari līni un lai vasarā neēdot odi. Kurš vairāk un tālāk noskrējis, tam garāki līni.

J. Skudre, Pļaviņas

VI. Sakars ar zemkopību.

Metenī vajagot vārit cūkas asti, tad labībai garas un pilnas vārpas.

V. Greble, Kalnamuiža, Valkas apr.

Ja Vastlāvjos vērsis uz ceļa zirga pēdā dabū nodzerties, tad būs laba raža.

A. Upmanis, Dobele

VII. Meteņa sakars ar zvejniekiem.

Vastalāvis ir zvejnieku svētki, kad vadu draudzes priekšnieks jeb stūrmanis sarīko dzīres. Vastalāvja dienas vakarā iet visi papriekš pirtī un, labi nomazgājušies, aiziet pie sava stūrmaņa. Meža putnus, dzīrēs sarunājoties, nedrīkst pieminēt, jo tad zveja neizdodoties. Kad zvērus piemin, tad tos ar sevišķiem vārdiem: zaķi par jēcīti, vilku par spicausi, kaķi par krāsnskungu u. t. pr. Dzīrēs dzer un ēd parastī sausus zirņus.

Mājas Viesis, 1880, 11 (86)

VIII. Meteņa sakars ar zirgiem.

Zirgi pirmo reizi jāiebrauc Metenī, tad tie vienmēr brangi un labi iet.

E. Laime, Tirza

Vastlāvja dienā jāgriez matī un jānes baltam zirgam zem siles, tad matī augs gari kā zirga aste.

I. Mennika, Ainaži

IX. Meteņa sakars ar lopiem.

Meteņa dienā sviests bija jāsit un jāēd katrā ziņā, ja gribēja, lai govīs otrā gadā dotu labu un daudz piena; nedrīkstēja ēst saimnieks vien ar saimnieci, bija jādod visai saimei, beidzamajam kalpa bērnam, jo citādi tas, kuram netika dots, varēja kaut kādējādi kaitēt govju piena ražīgumam.

A. Skuja, Mālupe

Ja Metenī gans skrien trīsreiz ap māju, tad vasarā govīs nebizo.

E. Reinbaha, Vecpiebalga

Cūkai Metenī jāskrej uz to vietu, kur vasarā cūkas jāgana, un jāaprok tur izvārīta cūkas smecere, tad cūkas tur ēdis, apkārt griezdamās.

A. Upmane, Jaungulbene

X. Meteņa sakars ar vilkiem.

Metenī jācep iesmā gaļa un jākāpj uz malkas grēdas ēst, tad var no tāluma vilku ieraudzīt.

J. Rubenis, Ērgļi

XI. Meteņa sakars ar vistām.

Vastlāvī jāiebāž vistas maisā, maiss jāaizsien un jāpārnes pāri ceļam, jāiesviež grāvi un nerunājot jānāk atpakaļ. Tad vistas nekašņā sējumu.

K. Corbiks, Jelgava

Metenī mucas stīpā jāēdina vistas, lai tās ietu dēt vienā perēklī.

K. Jansons, Vijciems

Priekš saules mēsli jāizslauka un jānes uz istabas augšu, lai vistas vasarā dētu olas.

J. E., 1889, Valmiera

XII. Meteņa sakars ar putniņiem.

Kurš Meteņa dienā par visiem agrāk pieceļas un ar ragaviņām nobrauc no kalna, tas vasarā var visus putniņus atrast.

A. Skuja, Vestiena

Vastlāvu dienā ņem cūkas liesumu, apcepina uz ogleņiem iesmā, tad aizbāž aiz klēts, lai zvirbuļi neēstu kaņepes.

A. Irbe, Rūjiena

XIII. Meteņa sakars ar mušām.

Ja Vastlāvjos cilā sietiņus, tad vasarā daudz mušu.

I.A. Jansons, Gaujiena

Ja Vastlāva vakarā dedzina uguni, tad nākošā vasarā daudz mušu.

L. Rone, Ikšķile

XIV. Meteņa sakars ar kukaiņiem un tārpiem.

Kad pavasarī iet pirmo reizi art, tad vajag arķlu iesmērēt ar Vastlāvju gaļu, tad mūdži zemi neizlodājos.

R. Bērziņš, Džūkste

Meteņa dienā nevarēja arī kāpostus vārīt, pretējā gadījumā dārzā visi kāposti bija tārpaini.

A. Skuja, Mālupe

DIENA UN NAKTS

(Gadskārtu spēle)

*Rīga, Rencēni
Dunalka, Irlava
Secē*

Spēlē piedalās divas grupas ar vienādu dalībnieku skaitu — "dienas" grupa un "nakts" grupa. Spēli vada kāds no spēlētājiem vai atsevišķs vadītājs.

Spēles norise.

Spēlētāji nostājas spēles laukuma vidū divās rindās — "dienas" un "nakts" rindās cieši sāns pie sāna. Spēles vadītājs met gaisā plānu koka, kartona, bērza tāss vai cita materiāla rīpu, kurai viena puse balta, otra melna. Ja baltā rīpas puse nokrīt uz augšu, tad "dienu" ņem "nakti", ja

otrādi, — "nakts" ķer "dienu". Katrai rindai aiz muguras novilkta svītra, līdz kurai pretējās rindas ķērāji drīkst ķert. Noķertie pāriet pretējā rindā. Spēli turpina tik ilgi, kamēr vienas rindas spēlētāji noķer visus no pretējās rindas.

ĶEKATNIEKU DEJA

Četrpāru ķekatnieku deju pierakstījuši Johanna Rinka un Jānis Ošs. To sauc arī par "Lāča didīšanu", jo dejotāji atdarina lāča zvalstīgās kustības.

1. Divām sētām garām gāju, Trešajā- i iegriežos:
Te ir laba saimiece, Te mūs labi pamielos.

2. Verat vārtus, verat vārtus, Iekšā laižat budelišus: Lai iegāja svētibiņa Ar budeli istabā.	3. Danco, lāci, danco, lāci, Saimeniece samaksās; Kumpi gaļas, klaiņu maizes, Saldu alu nodzerties.
4. Čīgu-čāgu zakīt's lēca No krūmiņa krūmiņā; Tā čīgāja budeliši No sētiņas sētiņā.	

S ā k u m a s t ā v o k l i s .

Dejotāji nostājas pa pāriem četrstūra grupā, pārinieki pagriežas viens pret otru, rokas sānos.

P i r m ā d a ļ a

1) Uz vidu uz āru (1/8 t.)

1. un 2. t. — dejotāji ar diviem pievilciena soļiem pavirzās pa labi, skats vienam pret otru, nedaudz šūpojot augumu kustības virzienā. Puiši virzās uz āru, bet meitas uz vidu.

3. un 4. t. — deļotāļi ar diviem pievilciena soļiem pavirzās pa kreisi un nonāk sākuma stāvoklī.

5. un 6. t. — deļotāļi ar diviem pievilciena soļiem pavirzās pa kreisi, puiši virzās uz vidu, bet meitas uz āru.

7. un 8. t. — deļotāļi ar diviem pievilciena soļiem pavirzās pa labi un nonāk deļas sākuma stāvoklī.

2) Divsoļu polka* (II/8 t.)

1. — 4. t. — deļotāļi reizē ar pirmo soli sasit vienu reizi plaukstas un slēgtā vidukļa un plecu aptvērienā deļo uz vietas astoņus divsoļu polkas soļus, grieļoties pret deļas ceļa virzienu. (Deļojot maskās, var sadoties arī slēgto roku satvērienā.)

5. un 6. t. — deļotāļi veido uz vietas divsoļu polku, grieļoties pa deļas ceļa virzienu.

7. un 8. t. — meita atstāļ sava pāra puiši un aizdeļo pie kaimiņu puiša virzienā pa deļas ceļu. 1. pāra meita — pie 2. pāra puiša, 2. pāra meita — pie 3. pāra puiša, 3. pāra meita — pie 4. pāra puiša, bet 4. pāra meita — pie 1. pāra puiša.

Otrā, Trešā un Ceturtā daļa (I, II/16. t.) x3

Lai meitas atgrieztos pie sava puiša, deļas pirmā daļa ir jāatkārto vēl trīs reizes.

* Divsoļu polku šajā deļā var deļot arī divreiz lēnāk, t.i., deļo tikai vienu soli katrā taktī.

Ausma Eglīte

METEŅDIENAS GALDS

Vidū starp Ziemsvētkiem un Lieldienām svinēja Meteņdienu — pirmo pavasara dienu, kad ziema gan vēl nav aizgājusi, bet saule pacēlusies debesu lokā un jau jūtams pavasara tuvums. Meteņu galdam ēdienus gatavoja

no gaļas un labības produktiem. Visvairāk pieminētas cūkas kājas, ko pataupīja šiem svētkiem, arī cūkas ausi. Gatavoja grūdeni — biezu zupu, ko vārīja no cūkas kājām, ribiņām u. c. ar miežu grūbām vai putrainiem, ar sīpolu, zirņu un kartupeļu piedevu. Līdzīgs grūdenim bija zīdenis, bet bez zirņiem. Metenim cepa miežu karašas, miežu miltu plāceņus ar kaņepju vai biezpiena ziežu, arī pīrāgus. Gatavoja arī slokatnes, t. i. , pīrāgus no raudzētas rudzu miltu miklas ar speķa un sīpolu pildījumu. Galdā netrūka arī vārītu zirņu un pupu. Saldam ēdienam labi noderēja miežu grūbu biezputra, ko vārīja ūdenī ar žāvētu ābolu un nelielu dzērveņu sulas piedevu, saldīnot ar medu vai cukuru. Pasniedza šķīvī ar saldu pienu. Dzeršanai noderēja alus, kvass, augu tēja.

Galdū klāja ar baltu galdautu, rotāja zaļām brūkleņu mētrām vai sūnām. Rotājumam nepieciešamas bija arī sveces, kuras varēja ievietot uz pusi pārgrieztā, nomizotā kālī, izgrebjot iedobīti. Pamatni apsedza ar sūnām.

Milda Pētersone

METENDIENAS ĒDIENU GATAVOŠANA

Zīdenis

Bieza zupa, ko gatavo no cūkas galvas (noteikti jābūt ausij), grūbām un kartupeļiem.

Grūdenis

Zupa, ko vāra no cūkas kājām, putrainiem vai grūbām, zirņiem vai pupām un kartupeļiem.

Taukotnis   *0,5 kg kartupeļu, 1 glāze miežu putrainu (grūbu), 1,5 l ūdens.*

Šķidra biezputra, vārīta ūdenī no grūbām un kartupeļiem, klāt liekot cepinātus taukus. Dēvē arī par "bukstiņa" putru. Sālītu cūkgaļu katliņā izcepina, gaļu izņem, taukos un sālījumā ieliek nomizotus sagrieztus kartupeļus, virsū uzber nomazgātas grūbas (putrainus), pārlej ar ūdeni, katlu aizvāko un uz lēnas uguns vāra (nemaisot), līdz putraini mīksti.

Iejava

Ar miltiem ieraudzēta saldināta zupa ar kaltētiem augļiem. Rupjus rudzu miltus noplaucē ar karstu ūdeni (80°C), atdzesē, pievieno ieraugu (rupjmaizes šķēli, rupjmaizes mīklu, paniņas vai rūgušpienu), ļauj siltā vietā ieskābt. Ieskābušu atšķaida ar ūdeni, vāra, piekuļot kviešu vai rudzu bīdelētos miltus tā, lai būtu šķidrās biezputras biežumā. Saldina ar cukuru vai medu, var pievienot arī žāvētus ābolus.

Slokatnis

Gatavo no izraudzētas rudzu miltu mīklas, izveido apaļus vai gareņus plācenišus, pilda ar sagrieztu speķi, kas samaisīts ar saceptiem sīpoliem. Cep krāsni.

Kaņepju plāceņi

Raudzē rupju kviešu miltu mīklu, klāt liekot grauzdētus samaltu kaņepju miltus. Kaņepes var arī nepievienot mīklai, bet atšķaidīt ar ūdeni un pirms cepšanas pārsmērēt plāceņus.

Jānis Medenis

METENIS

Atbrauca Metenis Daugavas ceļu,
Šķindēja pakavi pret zaļu gāli;
Četri brangi kumeļi uzlēca krastā,
Uzrāva braucēju Ozolu kalnā.
Izvilka Metenis tīra zelta riekstu,
Pār kuplu ozolu debesīs meta.
Pašķīrās dūmakas, Dievs paķēra riekstu,
Atpakaļ nolaida pa zaru zariem.
Krita kā saulīte padzirkstūdamā,
Aizķēra kumeļu zeltainās krēpes, —
Saslējās kumeļi, iezviedzās skaļi!
Metenis jozās, kamanās sēdās.

No lejas skanēja ļautiņu klaigas:
Ķekatas lēkāja raibos viepļos —
Gan lāča, gan āža, gan likas dzērves,
Sauca pa gabalu, ķērušies lokā:
Ko meti, Meteni, pa roku galam —
Vai tauku slokātņi vai alus mucu?
Atsauca Metenis, turēdams grožus:
Uzmetu griezties gadskārtas ripu!
Divi jūdzes zintēju pa labi roki, —
Divi laiki saulīte uz augšu tecēs;
Divi jūdzes zintēju pa kreisi roki, —
Divi laiki zemīte paēnā kritīs!

Met, met, Meteni, ka labi uzmet, —
Lai karsta vasara, spaļgoņas ziema!
Atzvēlās Metenis, palaida grožus.
Lēkājiet, ķipari, — vēl pretī sauca, —
Cik iildziņ' — lēksit pa laipu laipām!
Aizšāvās kumeļi, kupenas jaucot.
Viens pašā priekšā, izgrieztām krūtīm,
Cilāja pakavus, avotus šķildams,
Sacēla krēpēm pavasara vējus!
Aiz viņa kurtēja, čakstēja sniegi,
Sazilga ledāji, tūkdami tūka, —
Tur palu ūdeņi mīlzdami milza!

Hilda Vika

ATNĀKUŠI METEŅI

I

Atnākuši meteņi,
Ārā sniega šķeteņi,
Kliedz kā dzērves, kauc kā zvēri,
Žēli blēj kā jaunie jēri.

Pēdējais šis veļu laiks,
Zudīs tie kā rīta tvaiks.
Saule uzlēks krustiem cauri,
Klusēs vētras, vēju auri.

Atnākuši meteņi,
Ārā sniega šķeteņi.
Aizsnieg sētas, aizsnieg mājas,
Vilks pie kūtīm naktī stājas.

Cūkas šņukurs, cūkas auss
Galdā likts un alus kauss.
Nosniguši ābeļzari
Rūtīs sit kā veļu bari.

II

Dzērve, vilks un tūļais lācis
Meteņos pie mums ir nācis.
Vilks par salu baigu vēsta,
Lācis — viņa vara dzēsta.

Purvi atsals — dzērves klaigā —
Pavasaris šurpu staigā.
Saules rats jau griežas, griežas,
Augstāk debess kalnā sviežas.

Ragana uz slotas kāta
Skurstenī tiks izvadāta.
Lai tā aizjāj, viņas vara
Beidzas, kad nāk pavasara.

Seski, lapsas, sermulis, zaķi
Līdz ar lūsi, meža kaķi
Droši iet pie ļaudīm raugos,
Meteņos ir visi draugos.

Zvēri priecājas un ļaudis:
Metens ziemas beigas paudis!
Ārā puteņo, griež sniegu,
Iekšā — danči gaina miegu.

LIELDIENAS

Mara Mellēna, Valdis Muktupāvels

AP LIELDIENU ŠŪPOJOS...

Lieldienas atrodas tajā gada punktā, kurā Saules un Zemes savstarpējais novietojums ir izlīdzinājies dienas un nakts garumu. Mūsu senči savu attieksmi pret atnākošo pavasari un gaismas atgriešanos, gatavību kārtējiem pavasara darbiem un savu dzīvesprieku apliecināja un izteica Lieldienu norisēs un ieražās.

Lielā diena. Liela diena, Lieldiena un Lieldienas — tie visi ir jēdzieni, kas dainās lietoti šo svētku apzīmēšanai.

Lieldienu svinības parasti ilga trīs dienas. Nozīmīgākie Lieldienu priekšdarbi saistīti ar apģērba gatavošanu un šūpoļu kāršanu, kā arī ar īpašu ēdienu gatavošanu.

Kā var noteikt Lielo dienu? Ja ņem vērā tikai Saules stāvokli debess lokā, — Lielo dienu var noteikt precīzi, un tā ir nemainīga katru gadu. Mūsaprāt, Lielās dienas noteikšanā jāņem vērā arī Mēness stāvoklis; tad Lielo dienu nosaka pēc formulas: pēc pavasara iestāšanās pilnmēness pirmajā svētdienā. Tam ir arī savs pamatojums: Lielā diena cieši saistīta ar auglības kultu, jo dažāda veida sējumiem ir nozīmīgs ne tikai Saules stāvoklis, bet arī Mēness fāze — Lielās dienas noteikšanā tas būtu ņemams vērā. Šī formula darbojas arī kristīgās tradīcijas ietvaros.

Kā neatņemama sastāvdaļa visās Lielās dienas norisēs iekļaujas dziedāšana. Tā saistās ar Sauli un tās sveikšanu, ar pavasara atnākšanu, ar olu krāsošanu un šaušanu, bet jo sevišķi ar šūpoļu kāršanu un šūpošanos. Tiek apdziedāts gan šūpoļu kāršanas veids un norise, gan paši šūpotāji un šūpojamie. Zināms, ka šūpošanās laikā dziedāšana izvērtās par apdziedāšanos, parasti starp puisiem un meitām; tur tad nu īpaša uzmanība tika pievērsta augumam un tikumam.

Juris Alunāns savā rakstā "Par dažiem ieradumiem pie veciem Latviešiem" piemin dziedāšanu pavasara saulgriežos: "Tikko pirmie saules

stari šinī dienā atspīdēja, meitas, plānās drēbēs ģērbusās, dziedādamas skrēja basām kājām pa ciemu, teikdamas, ka pavasarai pretī skrejot. Kad pie ciema gala bij nonākušas, viņas, lēkādamas un plaukstas sizdamas, gaviļēja un uz ciemu atpakaļ griezēs, pasludinādamas, ka pavasara esot klāt."

Lielās dienas ieražās tiek skandēti balsi tāpat kā citās gadskārtu svinībās. Balsi — tie ir formulveida dziedājumi, kurus izmanto, piemērojot dažādu dziesmu vārdus. Tos teicējs brīvi virknē atkarībā no situācijas, noskaņojuma, vajadzības utt. Balsi parasti ir pulkā dziedami. Kāds, kam pūrā daudz daīnu un kas labi izjūt situāciju, sāk saukt; pārējie vai nu "uzķer" un turpina visi kopā, vai arī noklausās saucēja izdziedāto divrindi un tad to atkārt. Lai gan balsi Lielajā dienā ir pārsvarā, tomēr ir zināmas arī dažas īstas Lielās dienas dziesmas, piemēram, "Šūpojiesi, tautu meita".

Jāpiebilst, ka Lielās dienas balsu lielum lielais vairums ir no Latgales. Tur tautiskās ieražās ir jo cieši savijušās ar kristīgajām un tādā veidā nonākušas līdz pat mūsdienām. Līdztekus ir saglabājušies tādi balsi, kas no savas uzbūves viedokļa ir diezgan seniski. Savukārt Lielās dienas dziesmu tekstu no Latgales nav tik daudz, tāpēc, mūsaprāt, būtu pieļaujama Vidzemes, Augšzemes un varbūt arī citu novadu tekstu piemērošana Latgales balsiem. Arī Lieldienu dziesmās jebkurai melodijai var piemērot attiecīgai norisei atbilstošus vārdus.

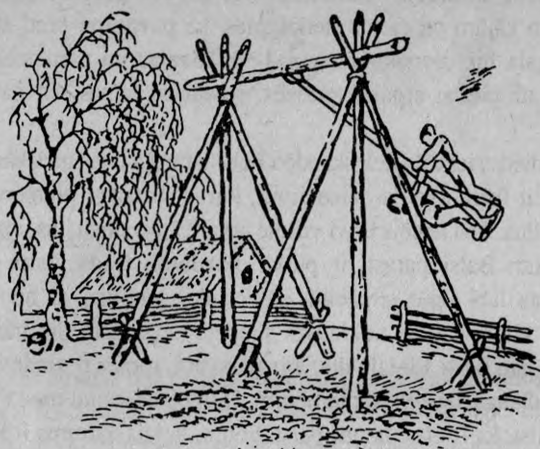
ŠŪPOĻU KĀRŠANA

Mūsdienu latviešu literārajā valodā lieto vārdu šūpoles, bet dažādos apvidos tās sauc par šūpotnēm, līgotnēm, līgačām, airēm jeb eirēm. Tās kāra gandrīz katrā ciemā. Kas reiz šūpoles kāris, tam tās jākar katru gadu. Ja kāds, kas iepriekšējos gados bija šūpoles kāris, tās neuzkāra, tad ticēja, ka labie gari atriesies viņa lopiem.

Dainās apdziedāta gatavošanās šūpoļu kāršanai — oša kāršu vītēšana, gredzenu griešana utt. Īpaši tiek izraudzīta šūpoļu kāršanas vieta — vēlams kalna galā, ne ūdens malā, kā arī ne aramā zemītē, jo šūpoļu vietā vēl ilgi neaug ne zāle, ne labība.

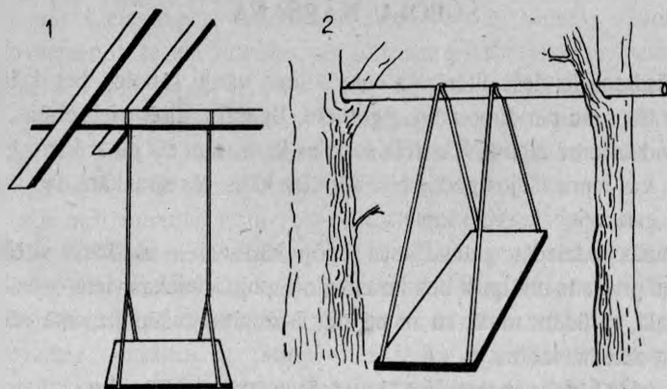
Osvalds Lideks apcerējumā "Latviešu svētki" (1940) raksta:

"Latviešiem pazīstami vairāki šūpoļu veidi. Vienkāršākais no tiem, kad šķūnī pie sijas piestiprina virvi divās vietās, lai atstatums no vienas

Šūpoles diviem.

vietas līdz otrai būtu vismaz metru plats. Virves apakšā ierīko dēlīti, kur sēdēt. Šādās šūpulēs var sēdēt tikai viens cilvēks, un tās parasti sauc par līgačām. Otrs veids, kad starp tuvu augošiem kokiem jeb 2 stipru koku grupām jeb "āžiem", kas apakšā sadzīti zemē, bet augšā savienoti kopā, pārliiek stipru šķērskoku. Šiem kokiem uzver 2 bērza klūgu vainagus. Katrā

1 - Līgačas.

2 - Šūpoles vairākiem.

vainagā piestiprina bērza kārti. Kāršu apakšējos galus savieno dēlītis vai arī ragavu balzienam līdzīgs savienojums, kur šūpojamam sēdēt vai arī stāvēt. Šādās šūpolēs var šūpoties divi cilvēki. Vēl cits šūpoļu veids ir, kad pār šķērskoku sien divās vietās virvi, lai bomjiem vienā pusē nokarājas līdz zemei virves gali, bet otrā pusē virves vidus daļa. Tad ņem pagaru dēli, kuram vienu galu piesien virves vidus daļā, bet otru — virves galos. Šūpotāji nostājas dēļa galos, bet šūpojamie — dēļa vidū. Šādās šūpolēs var šūpoties vairāki cilvēki."

ŠŪPOŠANĀS

Vēlams vispirms izšūpot saimnieci un saimnieku, par ko saņem arī zināmu samaksu — cimdus, olas, alu u. c. Tikai tad šūpojas pārējie.

Šūpošanās rituālam bija īpaša nozīme puīšu un meitu attiecībās, to iedibināšanā, noskaidrošanā un apliecināšanā.

Liiedienu šūpošanās veicina auglības spēku: jo augstāk šūpojas, jo labāka raža. Senie latvieši Liendienās rūpējās par līnu un kaņepju ražu. Lai līni labi pārziedētu, lai vējš tos negāztu veldrē, lai līni augtu gari un līdzīgi, nedrīkstēja šūpoles apturēt, tām vajadzēja apstāties pašām. Vēl šūpojās, lai vasarā nekostu odi un kukaiņi.

Zināmā mērā Liiedienu šūpošanās saistīta arī ar atdarināšanas maģiju. Ticējumi vēsta, ka Liiedienu rītā saule lēkdama dejo, rotā un šūpojas; atdarinot šo šūpošanos, cilvēki grib veicināt spēku un auglību druvās un tīrumos (īpaši līniem un kaņepēm). Liiedienu rītā vajadzēja vērot saules šūpošanos. Ticējumos no Smārdes vēstīts, ka Liiedienu rītā pirms saules jākāpj kādā augstā kalnā, lai redzētu saules šūpošanos, tad visu gadu būšot bagāts.

Šūpošanās norisē īpašu vietu ieņēma savstarpējā apdziedāšanās. Katru, kas iekāpa šūpolēs, apdziedāja atbilstoši viņa tikumiem, augumam, kā arī viņa attieksmei un attiecībām ar apkārtējo pasauli un ļaudīm.

Kaut gan galvenais šūpošanās laiks bija Liendienas, tomēr šūpojās arī vēl visu nedēļu pēc tam — līdz Liiedienu atsvētei jeb baltajām Liendienām. Tad svinīgā ceremonijā, pieaicinot arī kaimiņus, šūpoles izjauca un sadedzināja, lai raganām nebūtu kur šūpoties. Mūsdienās šūpoles sadedzināt nevajadzētu.

Bērni Lieldienu rītā cenšas uzcelties agri, lai var nopērt gulētājus ar pūpola zaru. Per viegli, lai nesāpētu un lai nenobirtu pūpoli. Perot izsaka vēlējumu: "Slimība ārā, veselība iekšā!" vai līdzīgi:

Es nopēru bāleliņu
Ar baltiem pūpoliem,
Lai aug mans bāleliņš
Kā apaļš pūpoliņš.

Liieldienas, Liieldienas!
Vesels kā pūpols,
Vesels kā rutkis!
Audz apaļš kā pūpols!

Vērbu, vērbu,
Vērba syta, nasyta.
Meiksti plōcini,
Skaistas ūlas,
Veseleiba iškā,
Naveseleiba ōrā.

Apaļš kā pūpols,
Lunkans kā žagars!

Liieldienas, Liieldienas!
Slimība laukā,
Veselība iekšā!
Veseli, veseli!

PUTNU SAUKŠANA, DZĪŠANA UN OLU ŠAUSŠANA

Latvijas līvu ciemos ir bijusi pazīstama putnu dzišanas ieraža. Liieldienu pirmajā rītā vēl pirms saules lēkta puiši un meitas gāja uz jūras krastu vai kalniņu, lai modinātu sīkos putniņus; tur dziedāja putnu saukšanas dziesmas, līdz sagaidīja lecam sauli, kas pēc seniem nostāstiem Liieldienu rītā šūpojoties un dejojot. Pēc tam puiši un meitas pacienāja cits citu ar ēdieniem un alu, savstarpēji apdziedājās. Šī putnu saukšanas ieraža, kas izaugusi no pieredzes, ka līdz ar pirmajām pavasara dienām atlido gāju putni, pamatojas uz ticējumiem, ka tie nekur tālu neaizlaižas, bet guļ, paslēpušies tuvumā kaut kur upju, ezeru, jūras krastos, no kurienes tie ir jāizvilina, lai drīzāk atmāktu arī pavasaris.

Putnu dzišana bija pazīstama arī dažos Lejaskurzemes novados, sevišķi Užavā. Pirmo Liieldienu rītā pirms saules lēkšanas ciema mājās atskanēja saucieni:

Agri lēca Saulīte Liieldienas rītiņu,
Vēl jo agri māmiņa meitiņas cēla.
Meitiņas cēla galviņu sukāt,
Matiņus pīt, putniņus dzīt.

Tad visi sapulcējušies zināmā smilšu kalniņa netalu no ciema un dziedājuši:

Margrieta Strelevica Vānē

Nākat, put-nu dzi-nē-ji-ņi, Šū-vo, šū-vo!
Pa sēt-ma-ļu sēt-ma-ļie-mi, Šū-vo šū-vo!

2. Nākat, putnu dzinējiņi,
Pa krūmiņu krūmiņiem,

3. Aizjēmate sikus putnus
Pa zariņu zariņiem.

Skandēja balsus ar piedziedājumu "šūvo" un "līgo".

Piedziedājums "šūvo", pēc teicējas vārdiem, nozīmējot ko sliktu, bet "līgo" — labu. Kuri ieradusies pirmie, tie apdziedājuši vēlāk atnākušos:

Redzenieku vecas meitas
Ilgi guļ midzenī;
Pasierkstnieku mazas meitas
Agri putnu dzinējiņas.

Redzenieku veci puisi
Ilgi guļ midzenī;
Pasierkstnieku mazi puisi
Agri putnu dzinējiņi.

Pēc tam kad visi sapulcējušies, vīri (zvejnieki) gājuši uz jūrmalu, bet meitas un citi jauni ļaudis devušies dziedādami uz kādu paaugstu kalnu mežā, tā saucamo putnu kalnu. Katrs putnu dzinējs nesis līdzī jau pirms svētkiem uztaisītu un dažkārt visādi izrakstītu 1—2 pēdas garu šautru. Atnācēji putnu kalnu apsveikuši kā pirmo apmešanās vietu:

Labrīt, labrīt,
Pērnā vietīņa,
Ar labi vesela,
Kā pērn pameta?

No kalna augšas tad šautras svieduši lejā, mežā, kliegdami: "Tiš, mežā! Prom mežā! No mājām ārā!"

Redzenieku un Pasierkstnieku ciemos, kas atrodas katrpus Ventas upei, šautras sviestas Ventā, "urro" kliedzot.

Dzinēji tad dziedājuši putnu dzenamās dziesmas:

Vilki, lāči Vāczemē, šuvo, šuvo!
Sīki putni Kurzemē, ligo, ligo!
Mēs putniņus nodzinuši,
Vilki, lāči Vāczemē.

Pēc tam putnu dzinēji gājuši kādā citā kalnā, kur aug vieči (kārklu klūdziņas). Saņēmuši sauļā vairākus viečus kopā, tos sasējuši un dziedājuši:

Mēs skauģa rīklīti
Aizzabinājām,
Lai mūsu lopiņi
Bez gana auga.

Kāda teicēja stāstījusi, ka sējuši vices kokos (bērzos) pa vairākām kopā, dziedādami:

Laumame raganame
Rīklītes sasēj' — o!

Pēc tam putnu dzinēji nomazgājušies, noslaucījušies un sasēdušies azaidu ēst (maizi, pupas, zirņus), pie tam ar ēdieniem samītojušies, dodami viens otram no sava. Ēdienu atlikumu atdevuši nabagiem. Vēl visādi papriecājušies (diedami pie dūdām), dzinēji dziedādami nākuši atpakaļ:

Mazas meitas putnus dzina, šuvo, šuvo!
Dižas guļ midzenāje, šuvo, šuvo!
Mēs putniņus nodzinuši, ligo, ligo!
Šķīsta mūsu lopu taka.

Ceļā uz mājām dzinēji salauzuši zarus, ar ko mājās palikušos bērņus un večus kūluši, saukdami: "Putni mežā, gaiļi mājās!" Teicēja paskaidrojusi, ka putni nozīmējot laumas, raganas. Putni dzīti, lai lopi nesprāgtu, kā arī lai meža suņi (vilki) nenāktu mājās un nenodarītu ļaunumu.

Cierspenes ciemā putnu dzinēji tūlīt uz mājām nenākuši, bet katrs ar mazu priedīti vai eglīti rokā gājuši uz jūrmaļu pie zvejniekiem. Tur kociņus sasprauduši kādā kalnā, lai zivis labāk ķertos. Tad visi kopā līgodami gājuši uz ciemu. Šupoļu vietai tuvojoties, pārnācēji dziedājuši:

Nāc, māmiņa, vārtu vērt,
Pārnāk putnu dzinējiņi,
Pārnāk putnu dzinējiņi,
Putnu pauti vācelē.

Kas tur raugās
Pie mūsu vārtiem?
Saimniece raugās
Sav's putnu dzinējus.

Visā ciemā bijušas tikai vienas šūpoles, kuras pēc iepriekšējas norunas ik gadus kāris cits saimnieks. Cierspenes ciemā toreiz bijuši 13 saimnieki, tātad pa 13 gadiem ikviens saimnieks reizi kāris šūpoles un mielojis putnu dzinējus. Šim nolūkam tas pagādājis alu un brandavīnu, ar ko pacienāt sanākušos. Pie šūpolēm visi dalībnieki ar dziesmu saucēju priekšgalā gājuši trīs reizes ap šūpolēm, dziedādami:

Labrīt, labrīt, pērnā vietīņa!
Ar labi vesela, kā pērn pameta?
Veselu pameta, veselu atrada.

Svešļaužu uzkārts tas šūpulīts;
Būt brāļi kāruši, citāds būtu:
Būt jaunas vierītes¹, ozola vaniņas².

Kad šūpoļu dziesmas nodziedātas, sāk apdziedāt ikvienu, kas šūpolēs iesēdies. Tā Lieldienas ciema ļaudis sagaidījuši kopā.

Otrajā svētku dienā puīši šautuši olas (pautus). Ciema puīši sapulcējušies norunātajā vietā un izvēlējušies no sava vidus dziesmu saucēju. Tas paņēmis olu vāceli (ķoci), kāds no citiem — maizes kukuli. Saucējam pa priekšu ejot, puīšu bars dziedādams apstaigājis ciema mājas. Vispirms, nonākdami šūpoļu saimnieka namduru priekšā, dziedājuši:

Lūdzams, tēvinu, atdari dores,
Pautšausšu bērniņi gan piekusuši.

Labdien pār gadu, pērmie ļautiņi,
Ar labi veseli, kā pērn pameta?

Dziesmu saucējs ar vāceli rokā griezies apkārt 3 reizes uz labo pusi,

¹ Vierītes — virvītes.

² Vaniņas — gredzens ap šūpuļa dziedru.

dziedādams: "A, tu Dieviņi, gan labi veseli!"

Sasēduši ap galdu, padziedājuši, arī ēduši un iedzēruši.

Drīz vien sākuši diēt (dūdu pavadījumā). Kad pienācis laiks iet projām, tad dziedājuši:

Cerē, tēviņu, ko mums vaj'dzēja?
Vaj'dzēja maizītes iekš kulitiņas.
Cerē, māmiņa, ko mums vaj'dzēja?
Vaj'dzēja pautiņus iekš krietuliša.

Saņēmuši pautus (olas) un maizi, pautšausīši pateikušies:

Paldies, tēviņu, par jūsu godiņu,
Es teikšu jūs' godu pa visu ciemu.
Paldies, māmiņa, par jūsu godiņu,
Es teikšu jūs' godu pa visu ciemu.

Putnu saukšanas balss Livu ciemos

Či - čor - lin - kist, či - čor - lin - kist, Ni um āj - ga
ül - zō nū - zō, Či - čor, či - čor!

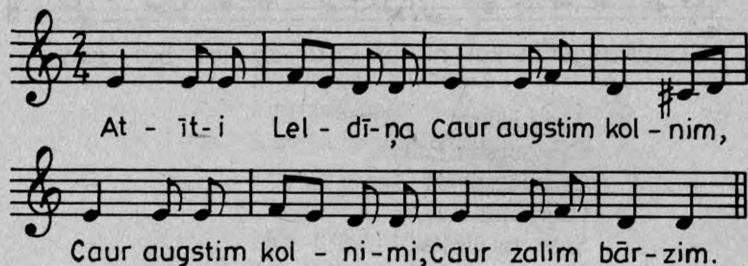
2. Liebist ljestad mādđō mjerrō, Grabad ljestad mūzō mjerrō, Čičōr, čičōr!	1. Čičōr putni, čičōr putni, Nu ir laiks augšup celties, Čičōr, čičōr!
3. Jōvad luomōd mādđō mōtsō, Sudud okšid mūzō mōtsō, Čičōr, čičōr!	2. Treknas butes mūsu jūrā, Liesas butes viņā jūrā, Čičōr, čičōr!
	3. Labi zvēri mūsu mežā, Vilki, lāči viņā mežā, Čičōr, čičōr!
4. Jōvad puošōd mādđō küllō, Kōzzist puošōd mūzō küllō, Čičōr, čičōr!	4. Labi puīši mūsu ciemā, Nikni puīši viņā ciemā, Čičōr, čičōr!

5. Knaššod neitsöd mäddö küllö,
Läiskad neitsöd müzö küllö,
Čičör, čičör!

5. Skaistas meitas müsu ciemā,
Laiskas meitas viņā ciemā,
Čičör, čičör!

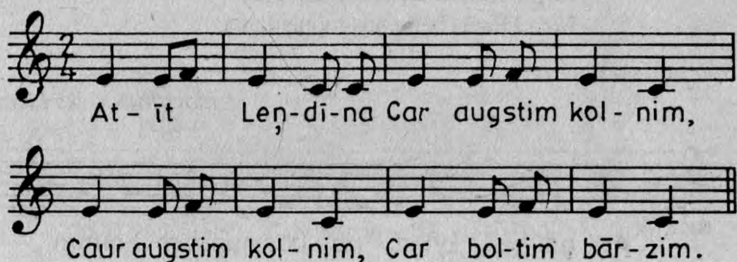
LATGALES BALSĪ UN DZIESMAS

Solomeja Eisaka Šķaunē

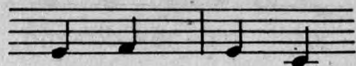
At - īt-i Lel - dī-ņa Caur augstim kol - nim,
Caur augstim kol - ni-mi, Caur zalim bār-zim.

Solomeja Eisaka Šķaunē

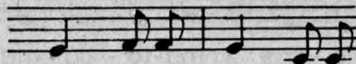

At - īt Leņ-dī-na Car augstim kol - nim,
Caur augstim kol - nim, Car bol-tim bār-zim.

var

var

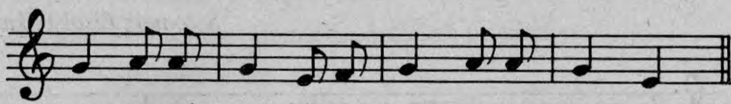

Šī melodija varetu būt iepriekšējai apakšbalss, un abas dziedamas vienlaikus.

Mikēlina Muižniece Škaunē

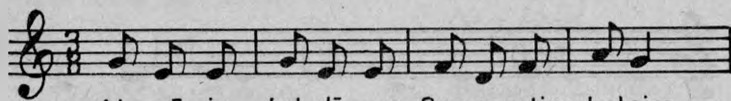
At - īt-i Leņ-dī-nas Caur augstim kol - nim,

Caur augstim kol - ni-mi, Caur za-lim bār - zim.

Atīti Leldīna
Caur augstim kolnim,
Caur augstim kolnim,
Caur zalim bārzim,
Sorkonas ūleņas
Kačōdama,
Sudobra pūdzeņas
Bōrsteidama.
var.: Sudobra ūleņas matodama.
var.: Mozūs bērņeņus moneidama.

Izidors Rušenieks Līvānos

At - gō-ja Lyl-dī-na Āraugstim kolnim,

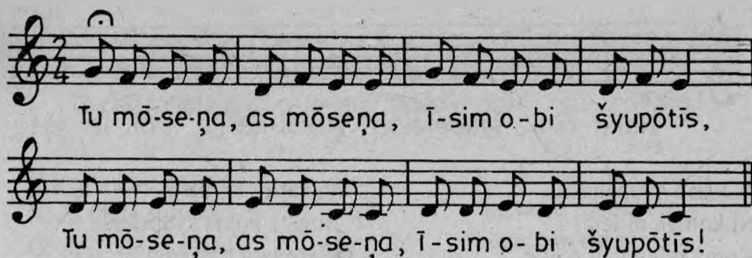

Su-dob-ra ū - le-ņas mā-tō-da-ma,

Su-dob-ra ū - le-ņas mā-tō-da-ma.

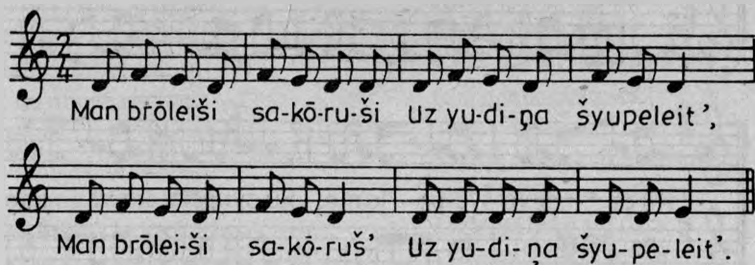

Tu mō-se-ņa, as mōseņa, Ī-sim o-bi šyupōtīs,
Tu mō-se-ņa, as mō-se-ņa, Ī-sim o-bi šyupōtīs!

Tu moseņa, as mōseņa,
Īsim obi šyupōtīs!
Kura lauzsim golūtneiti,
Tei atraisu leigaveņa.

Moseņ. muna jaunōkō,
Tev nūlyuza golūtneite,
Tev nūlyuza golūtneite,
Tev atraisa orojeņš.

Anna Pauniņa Līvanos

Man brōleiši sa-kō-ru-ši uz yu-di-ņa šyupeleit',
Man brōlei-ši sa-kō-ruš' Uz yu-di-ņa šyu-pe-leit'.

Maņ broleiši sakōruši
Uz yudiņa šyupeleit'.
Tryuks vērveite švērkstēdama,
Kriss mōseņa yudinī.

Naka-ri-ti šyupeleišu Ni kol-nāi, ni le-jā!

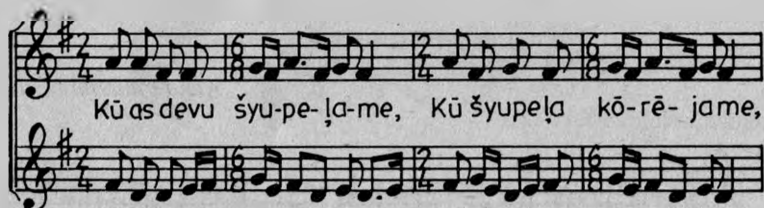
Nakariti šyupeleiša
Ni kolnāi, ni lejā!
Kolnā muni vēji pyute,
Lejā ļaudis aprunov'.

Nakariti, bōļeleņi,
Augstā kolnā šyupeleiša:
Mēnešam gari rogi,
Nūraus munu vaiņuceņu.

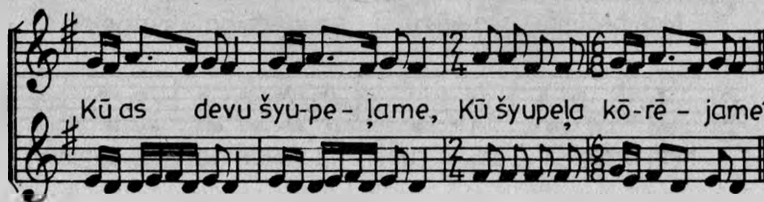
Nakariti, bōļeleņi,
Iz yudiņa šyupuleiti:
Samērks munas boltas kōjas,
Nūkriss zeilū vaiņuceņš.

Karit, brōļi, šyupuleiti
Ni kolnā, ni lejā:
Kolnā muni ūdi āde,
Lejā muni mosuleni.

Sofija Mikažāne un
Jūla Vosilāna Zvirgzdenē

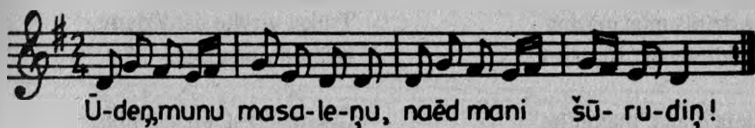
Kū as devu šyu-pe-ļame, Kū šyupeļa kō-rē- jame,

Kū as devu šyu-pe-ļame, Kū šyupeļa kō-rē - jame?

Kū as devu šyupeļame,
Kū šyupeļa kōrējame?
Šyupeļame jūlu devu,
Kōrējame jūlas čaulū.

Čeikstēt čeikst, žvōrdzēt žvōrdz
Kolpa kōrti šyupeleiši.
Jo pakōra bōleleņši,
Ni čeikstēja, ni žvōrdzēja.

Ūdeņ, munu masa-le-ņu,
Naēd mani šūrudīņ!
Gon as labi leigōjūs
Vysas trejas Leldīneites.

Svīdit mani, kur svīditi,
Nasvīditi mēnešam:
Mēnešam osi rogi,
Nūraus munu vainadzeņu.

Svīde mani sveši ļaudis,
Naīsvīde Sauleitē;
Bej maņ sovi bōleleni,
Tī īsvīde Sauleitē.

Vidzemes un Kurzemes balsi un dziesmas

Nāc nākdama, Liela diena,
Visi bērni tevi gaida,
Visi bērni tevi gaida,
Aiz vārtiem sasēduši.

Apsaāvu baltas kājas,
Sasukāju gludu galvu;
Lielās dienas rītiņš bija,
Tad gribēju smuka būt.

Vāķies prom, gavēnīti,
Ar to miežu plācenīti:
Lielā diena atveduse
Košu olu vezumīnu.

Raibu mešu, raibu aužu,
Lielās dienas gaidīdama;
Kad atnāca Liela diena,
Raibu vilku mugurā.

Klausījosi, brīnījosi,
Kas aiz kalna gavilēja:
Lieldieniņa braukšus brauca,
Asnus veda vezumāi.

Nāc, māsiņa, kad nākdama,
Nāc Lieldien uz brāļiem:
Lieldien brāji alu dara,
Lieldien kāra šūpulītes.

Liela nāca Liela diena,
Mazi mani bāleliņi;
Sagaidīju Lielu dienu,
I bāliņus izaugot.

Nekarat šūpulīti
Aramā zemītē:
Ne tur auga mieži, rudzi,
Balandītes vien ziedēja.

Cērtiet, brāļi, bērzu kārtēs,
Vītējiet saulītē;
Še dzirās mūs māsiņa
Lieldien nākt šūpoties.

Liela diena, māmuliņe,
Kur kārsime šūpulīti?
— Aiz kalniņa lejiņāje,
Tai ābola sētiņāje.

Brāļi, brāļi, Liela diena,
Kur kārsim šūpulīti?
— Aiz upītes kalniņāi
Div' sudraba ozoliņi.

Gudri mani bāleliņi,
Šķūnī kāra šūpolītes,
Lai māsai nesamirka
Vizulišu vainadziņš.

Kar, bāliņi, šūpulīti,
Nekar upes maliņā:
Trūkst virvīte dārdēdama,
Krīt māsiņa upītē.

Čīkstēt čīkst, pikstēt pikst
Ievas griezti gredzentiņi;
Lai nočīkst jauni puīši,
Kam negrieza ozoliņ'.

Man pakāra bāleliņi
Vizulišu šūpolītes;
Skan podziņas, skan zilītes,
Skan vizuļu šūpolītes.

Lūdzin lūdzu bāleliņu:
Nekar niedru šūpulīti;
Trūks virvītes dārdēdamas,
Iekriņīšu jūriņā.

Lielās dienas rītiņā
Agri gāju šūpoties,
Lai redzēju koku galos
Zelta Sauli margojam.

Line Kuģe Zvārde

Šū-po-jiesi, tau-tu meita, Lieldie-nīšu šū - polēsi,
Šū- po- jiesi, tau - tu meita, Lieldie-nīšu šūpolēs.

2. Iešūposi govīs, aitas,
Stallī bērus kumeliņus;

3. Stallī bērus kumeliņus,
Sev raženu arājiņu.

Saucēja

Es ar sa-vu mī-lā-ko-i Lieldie-nā-si šū-po-jos,

Locītājas

Es ar sa-vu mī-lā-ko-i Lieldienāsi šū-po-jos.

Vilcējas: Ē -

Es ar savu mīļāko
Lieldienās šūpojos;
Viņš ievēra zelta virvi,
Es sudraba gredzenī!

Es ar savu bāleliņu
Lieldienās šūpojos;
Viegli tek šūpolītes,
Lieldieniņu daudzīnot.

Ap Meteni slaidi laidu,
Lai liniņi gari aug;
Ap Lieldienu šūpojos,
Lai telītes barojas.

Ai, odiņi, masališi,
Neēdiet šovasar:
Jau es gan šūpojos
Visas trīs Lieldieniņas.

Iešūpoja, ielīgoja,
Kas iekāpa šūpolēs!
Sīku rakstu rakstītāja,
Tā iekāpa šūpolēs.

Šūpojās, līgojās,
Kas iesēda šūpulī!
Linu sauja, magonīte,
Tā iesēda šūpulī.

Šūpojati, ligojati,
Kas iesēda šūpulī!
Mūs māsiņa iesasēda
Ar to zīļu vainadziņu.

Šūpojies, ligojies,
Kas iesēda šūpulī!
Mans brālītis, zelta roze,
Tas iesēda šūpulī.

Šūpojāsi, ligojāsi,
Kas iekāpa šūpulī!
Mūs brālīši sakāpuši
Jaunām cauņu cepurēm.

Iešūpoja, ielīgoja,
Kas iekāpa šūpulī!
Greizu ratu taisītājs,
Tas iekāpa šūpulī.

Šūpojati, ligojati,
Kas iegūla šūpuli!
Svina muca, draņķa baļļa,
Tā iegūla šūpuli.

Sviežat mani, sviedējiņi,
Līdz zariņu galiņiem,
Lai es pati kā cielava,
Kā gaigali sviedējiņi.

Šūpo mani, tautu dēls,
Līdz bērziņa galotnei;
Augsti cēlu es galvīnu,
Stalti nešu vainadzīnu.

Došu olu bāliņam
Par šūpuļa kārumiņu:
Man visticņas dētin dēja,
Kladzināt kladzināja.

Ko es došu metējam,
Ko šūpuļa kārējam?
Olu došu metējam,
Olas čaulu kārējam.

Ko es došu, ko es došu
Šūpuliša kārējam?
Došu cimdus, došu zeķes,
Līdz zemei linu kreklu.

Dodu olu bāliņami
Par šūpuļa kārumiņu,
Divas dodu tautiešami
Par augsto šūpošanu.

Augsti mani bāleliņi,
Augstu kāra šūpolites;
Tautu meita neiekāpa,
Iekam lūdza cēlājiņ.

Liieldien gāju šūpoties,
Lai liniņi gari aug;
Pīrāgus čūšināt,
Lai telītes raibas aug.

Trīs gadiņi pieminēju,
Kur Liieldienas šūpojos:
Ne tur auga zaļa zāle,
Ne sarkans āboliņš.

Liela, liela Liela diena,
Maza mana villainīte,
Es apsedzu Lielu dienu
Ar to mazu villainīti.

Gausi nāca, drīz aizgāja
Tā bagāta Liela diena:
Trīs dieniņas, trīs naktsniņas
Iet pār kalnu kūpēdama.

Eit' projām, Liieldieniņas,
Ar baltām oliņām,
Es gaidīšu Jurgu dienu
Ar zaļo rudzzālīti.

Ej projām, Liieldieniņas,
Ar savāmi šūpolēm,
Es gaidīšu Jāņu dienu
Ar ozola vaiņagiem.

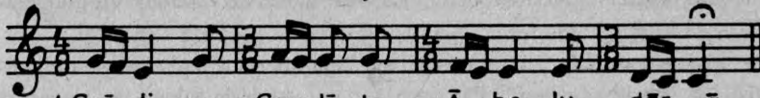
Liieldienas vaicāja:
Kur kārsim šūpoles?
— Uz augsta kalna,
Lielceļa malā.

Cērtat, bāliņi,
Ozola kārtis,
Kad nāks Liieldiena,
Šūpulas karat.

No grām. L. Bērziņš un
I. Bērziņa "Tēvu dziesma" — R., 1944. — 203. lpp.

1. Spī - di nu, Sau - lī - te, Ā - be - ļu dār - zā,
2. Tur mū - su bā - li - ņi Šū - po - les kā - ra,

1. Spī - di nu, Sau - lī - te, Ā - be - ļu dār - zā.
2. Tur mū - su bā - li - ņi Šū - po - les kā - ra.

Spīdi nu, Saulīte,
Lieldienu rītā,
Nu mūsu bālīni
Šūpulas kāra.

Kāp, kāpi, Anniņa,
Kas tevi šūpos?
Še nava tava,
Kas tevi šūpos.

Krāsosim, māsīnas,
Olīnas raibas,
Bālīniem vajaga
Šūpulu tiesu.

Šūpulu kārējam
Olīnu došu,
Auguma sviedējam
Olīnas čaulu.

Kālabad, māsīna,
Tik smagi sviest?
Tā visas olīnas
Apēda pati.

Kas to Lieldienu
Iešūpoja,
Tam auga liniņi,
Tam kaņepītes.

Īsā, vusā,
Nu labi laiki,
Nu zied lini
Ziliem ziediem.

Trīs gadi pazinu
Šūpuļa vietu:
Neauga maurīts,
Ne ābolīts.

Tā gaidu Lieldienu
Kā bāleliņu;
Aizgāja garāmi
Kā rīta rasa.

Pavadu Lieldienu
Pār augstu kalnu,
Pār augstu kalnu,
Caur zaļu birzi.

Guli nu, Lieldiena,
Līdz citam gadam,
Līdz citam gadam
Upītes malā.

ROTĀŠANA UN GAVILĒŠANA

Jaunu meitu dziedāšana pulkā pavasara vakaros, piedziedot "rotā", tiek saukta par rotāšanu. Latvijā tā pazistama galvenokārt Augšzemē, ap Sēlpili un Vārnavu, arī Jumpravā, Lielvārdē, Saukā un suitu novadā. Citur tā zināma daudz mazāk.

K. Barona "Latvju dainās" ievietotais apraksts par gaviļēšanas un rotāšanas norisi Augšzemē rodams "Latviešu tautas dzīvesziņas" III grāmatas 129. — 130. lpp.

Īpaši pavasara un arī vasaras balsi ir Lejaskurzemē izplatītie gaviļēšanas balsi jeb "garie saucieni". Par tiem Jurjānu Andrejs raksta, ka pavasara laikmetam "pieskaitāmas arī dziesmas, ko dažās vietās Lejaskurzemē dziedājušas meitas pavasara un vasaras vakaros bez "rotā" piegaviļējuma, kā arī darbinieki, no darba pārnākdami".

"Visās šais dziesmās vadošā vienmēr ir tikai viena sieviešu balss — saucēja, citi piedzied. Telpā šo dziesmu nekad nedzied. Kaimiņi vienmēr dzird, klausās..." — tā šos balsus raksturo teicējs J. Ķīburs no Bārtas. Pēc viņa stāstījuma, vienā vakarā dziedāts viens "garais sauciens" un divi trīs "leiši", vairāk neesot bijis iespējams izdziedāt. Dziedāts uzkalnā, no kurienes balsis tālu skan.

Augšzemes rotāšanas balsi

Ede Rizga un Dārte Grotāne Sēlpili

Lasītājas

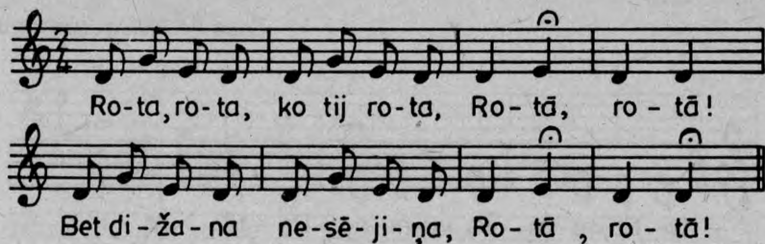
Kal-nā bal-ta ie-va zie-di, Ro-tā, ro-tā!

Dūcējas

Le-jā strauja u-pe te-ki, Ro-tā-ja!

Ilze Ģercāne Sēlpīti

Ro-ta, ro-ta, ko tij ro-ta, Ro-tā, ro-tā!

Bet di-ža-na ne-sē-ji-ņa, Ro-tā, ro-tā!

K. Blauberģa saime Sēlpīti

Saucēja

Vilcējas

Norietsaule va-ka-rā-i, Rotā, ro-tā!

Zelta starus staro-dama, Ro-tā, ro-tā-i!

Vilciņu saime Vārnāvā

Saucēja

Vilcējas

Locītājas

Sācin vieni i ie-sā-ku, Ro-tā, ro-tā!

Še dziesmiņu da-ri-nā-ti, Ro-tā!

Vidzemes rotāšanas balss

Trīne Petroviča Jumpravā

Bi-tīt, ta-vu šu-vu-mi-ņu, Ro-tā, ro-tā!

Baznī-cā-i de-dzi-nā-ja, Ro-tā, ro-tā!

Baz-nī-cā-i de-dzi-nā-ja, Ro-tā!

Zemgales rotāšanas balss

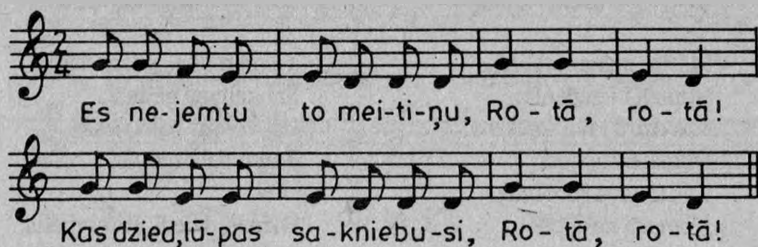
Margrieta Sirelevica Vānē

Es ma-zā-i mei-te-nī-te, Ro-tā, ro-tā!

Es mā-cē-ju ro-tā-tie-si, Ro-tā, ro-tā!

Kurzemes rotašanas balss

Gudeniekos

Es ne-jemtu to mei-ti-ņu, Ro - tā , ro - tā !
Kas dzied,lū-pas sa-kniebu-si, Ro - tā , ro - tā !

Rota, rota, ko tij rota,
Bet dižana nesējiņa!
Man tā rota tā netika
Kā tij rotas nesējiņa.

Kalnā balta ieva ziedi,
Lejā strauja upe teki;
Kalnā teku pušķotiesi,
Lejiņai mazgātiesi.

Es nezinu, kas par rotu
Māsiņai galviņai,—
Ne tā kusa saubtēi,
Ne siltā istabāi

Noriet saule vakarāi,
Zelta starus starodama;
Aiziet māsa tautiņāsi,
Brāleliņus pušķodama.

Sācin vien i iesāku
Šo dziesmiņu darināti,
Tautas valīņ' i nelika
Pa galami darināti.

Bitīt, tavu šuvumiņu
Baznīcāi dedzināja;
Māmiņ, tavu auklējumu
Sveši ļaudis niecināja.

Kur tas manis vainadziņis
Stāv tik smagi galviņai?
Kā tas smagi nestāvēsi,
Pilns ļautiņu valodiņu.

Caur sieniņu es dzirdēju,
Ļaudis mani aprunāja.
Spēru kāju pa durvīmi,
Trūkst ļaužiemi valodiņas.

Es nejemtu to meitiņu,
Kas dzied, lūpas sakniebusi;
Tij barāsi ar māmiņu,
Visu muti plātīdama.

Dziedat, meitas, nu iet raži, —
Mežiem gali ligojasi!
Nu nāk puīši koklēdami
Pār ābeļu tūrumiņu.

Bērziņ, tavu kuplumiņu:
Līdz zemei žagariņi.
Māsiņ, tavu daiļu rotu:
Zemīt' slauka staigājot.

Māsiņ, mana rotaliņa,
Nomalēi ieiedama;
Kas dzird tavu rotāšanu,
Nomalēi rotājot?
Kas to tavu rotu redz,
Nomalēi nēsājot?

Jo dziedāju, jo skanēja
Skaņa meža maliņāi.
Jo dzīvoju, jo milēja
Baltajami brāliņami.

Ik vakara dziedāt gāju
Avotiņa lejiņai;
Izdiedāju sav' pūriņu,
Sav' raženu vainadziņu.

Te man tika, te dziedāju
Šai kalniņa galiņai,
Lai vējiņis balsi nesa
Tautu dēla sētiņai.

Dziedi, dziedī, tautu meita,
Dziedi, balsu locīdama:
Man deviņi bāleliņi,
Kas uz tevi klausījāsī.

Lejaskurzemes gavilēšanas balsi

Jēkabs Kiburis Bārtā

Teicēja

Tumsināja vaka-rā-ja Greznu dziesmu
Vilcējas: Ā -
pa - dzie - dā - ju, pa - dzie - dā - ju.

Ik vaka-ru dziedāt gā-ju Sidrabi - ņa kalniņā- i,
 Rai rī- ri-di ra-la-lā, ral-lal - lā!

Jēkabs Ķiburis Bārtā

Teicēja

No-riet sau - le va - ka - rā - ja,
Visi
 Me-žu ga-lus, Me-žu ga-lus zel-tī- dam'.

Jēkabs Ķiburis Bārtā

Teicēja

Skan bal - sī-nis rī - tā ag-ri, Skan jo vē - lu
Visi
 va - ka - rā, Skan jo vē - lu va - ka - rā.
Vilcēji: Ā -

Noriet Saule vakarā,
Meža galus pušķodama:
Liepai kāra zelta kroni,
Ozolami sudrabiņa.
Tam rudam alksnītīm
Ruda vara vainadziņu;
Vismaziem krūmiņiem
Katram zelta gredzeniši.

Noiet Saule vakarā
Tricēdama, mirdzēdama;
Noiet, zeltu sijādama,
Sudrabiņu vētidama.

Noriet Saule vakarāja,
Mežu galus zeltīdam';
Gulēs Saule jūrināja,
Zelta niedres galīnā.

Noiet Saule mirdzēdama,
Dieva dēlu vadīdama;
Uzlec, zeltu sijādama,
Sidrabiņu vētidama.

Skan balsinis rītā agri,
Skan jo vēlu vakarā,
Tad balsinis vien neskana,
Kad Saulīte launagā.

Nākat, puiši, nelepojat,
Kad es saucu vakarā;
Bez palagu negulēsi,
Bez baltaju villainīšu.

Es meitiņa kā rozīte,
Kā Vāczemes magonīte;
Pakaļ mani puiši skrēja,
Savus kaklus lauzīdami.

Caur ābeļu birzi jāju,
Uz kumeļa ziedi bira;
Caur tautāmi cauri jāju,
Tautām bira asariņas,

Nedomāju, necerēju
Šai vietāi gavilēti.
Vai te mani vējš atpūta,
Vai ūdens atligoja?
Ciema ļaudis aicināja:
Nākam koši padziēdāti!

Locīdama es dziedāju,
Locīdama gavilēju,
Locīdama māmuliē
Meitām pūru pielocīja.

Dziedādama māsu devu
Sīvajāsi tautīnāsa;
Kad tautīnas naidu cēla,
Staigā māsa dziedādama.
Staigā māsa dziedādama,
Tautu dusmas remdēdama.

Ceļat mani uz akmeni,
Es maģāka dziedātāja,
Lai balsinis līdza skana
Līdz dižāma māsināma.

Skan balsiņis rītā agri,
Vēl jo skaņi vakarā;
Pusdienāi neskanēja,
Kad māmiņa raibas auda
Kad māmiņa raibas auda
Ledus kalna galiņāi.
Kurš gribēja klāt piejāti,
Lai kaldina kumeliņu.
Man bij kaltis itin staltis,

Es par kalnu nebēdāju.
Saspārdīju ledus kalnu
Deviņosi gabalos.
Es izvežu meitu māti
Uz slidošu ezeriņu.
Tik ilgāmi slidināju,
Līdz meitiņu pavēlēja;
Kad meitiņu pavēlēja,
Tad ieņēmu kamanās.

Tad ieņēmu kamanās,
Pārvizinu mājiņās.
Pārvizinu mājiņās,
Pie tēviņa, māmuliņas.
Pie tēviņa, māmuliņas,
Pie tā salda alutiņa
Pie tā salda alutiņa,
Pie medota brandavīna.

MĪKLAS

1. Cērt ledu — uzcērt sudrabu,
cērt sudrabu — uzcērt zeltu.
2. Apaļa mājiņa, ne logu, ne durvju,
bet dzīvotājs iekšā.
3. Uz galda balts,
nokrīt zemē dzeltens.
4. Taisni trīs nedēļas,
naksniņas un dieniņas
savā mājā gulēju,
pēdīgi to saplēsu
un pie mātes aizskrēju.

Mīklu atminējumi

1. Ola
2. Ola
3. Ola
4. Cālis

IERAŽAS

Kad Lieldienas rītā saule pacēlusies kādu asi virs apvāršņa, tad viņa šūpojoties trīs reizes uz vienu un uz otru pusi, no kā cēlusies ieraža Lieldienās šūpoties. Puiši allaž mēdz Lieldienās meitas jo augsti izšūpot, par ko tie atkal kā atalgojumu saņem skaisti krāsotas olas.

Ja Lieldienas olām labi čaumalas atlec, tad vasarā liniem izaugs laba šķiedra.

P. Krievs, Lubāna

Pirmā Lieldienas rītā jāpurina ābeles, lai vasarā būtu daudz ābolu.

K. Jansons, Trikāta

Lieldienā nedrīkst zāli plūkt, jo tad tā nokalst.

P. Krievs, Lubāna

Lieldienā nededzina uguni, jo tad neaug kāposti.

Latv. konv. vārdnīca, 15507

Lieldienā jāvēra gaļa un kauli, tie jāaprok dārzā visos četros stūros, lai kurmji zemes neizceltu.

B. Indrikšone, Burtnieki

Par modrību un veselību

Kurš Lieldienas rītā visagrāk uzceļas, tas visu vasaru nekad neaizguļas.

J. Jurjāns, Jaungulbene

Kas Lieldienas dienā priekš saules lēkšanas iet pie upes muti mazgāt, tam nākošā gadā nenākot miegs.

J. A. Jansons, P. Kļaviņš, Jumurda

Lieldienas rītā bez saules jākurina krāsns, tad darbi veicas visiem.

E. Laime, Tirza

Lieldienas rītā vajagot kājas mazgāt tādā ūdenī, kas tek uz rītiem, tad kājas nesūtot. Tāpat uz rītiem tekošā ūdenī vajagot nomazgāt muti, jo tad esot gaišs prāts.

Kurzemes Vārds, 1930, IV, 20

Lieldienas pirmo olu ēdot, nedrīkst to saskrāpēt, jo tad būs tik daudz slimību, cik olai skrambu.

M. Macpāne, Alsunga

Velikūs skrej ūdeņa nest, saulei tekot, iet semt (smelt): pa visam ligam (ligām, slimībām) labs.

A. Medne, Kuršu kāpas

Ja pa Lieldienām apēda nepāra olu, tad tam notiks kāda nelaime.

A. Macpāne, Alsunga

Laika pareģošana

Kad vārdes pa Lieldienām iet pāri pār lielceļu, tad sagaidāma lietaina vasara.

T.Ķenga, Jelgava

Lietus pirmā Lieldienā norāda, ka līdz Vasaras svētkiem katra svētdiena būs lietaina.

Latvis, 1930, III, 19

Cik rāsas priekš Lieldienas, tikpat rāsas arī augustā.

Latvis, 1930, III, 19

Lieldienas rītā nedrīkst istabā uguni kurt, lai pērkons neiespertu.

V. Saperovs, Vecpiebalga

Kad pāriet Lieldiena, tad iesākas silts laiks.

P. Zeltiņa, Ikšķīle

Skaistuma kopšana

Ja pirmās Lieldienas agri priekš saules lekšanas nomazgā strautā acis, tad to vasaru nenodegs.

V. Holcmane, Vandzene

Lieldienas rītā jāapēd vismaz 12 dzērvenes, tad tai gadā būs sārti vaiģi.

Jaunākās ziņas, 1932, III, 26

Liieldienas rītā, saulei lecot, jāmazgā mute, jo tad tiekot skaists.

E. Boruka, Vecauce

Par kukaiņiem un čūskām

Liieldienās bija jāēd tikai olas, jo, kas tad daudz gaļas ēda, to visu gadu mocīja kukaiņi.

Latvis, 1929, III, 3

Lai mājā nebūtu mušu un knišķu, tad Liieldienas rītā jānoslauka druskas no galda un jānes pār robežu.

O. Grenšēvica, Vietalva

Liieldienās vajag šūpoties, lai odi neēd.

K. Corbiks, Livbērzē, J. A. Jansons

Ja pirmās Liieldienās šūpojas bez saulītes vakarā, tad nekožot čūskas, odi, dunduri.

S. Ābele, Valle

Liieldienas rītā priekš saules lēkta jāmazgā cūka diķi, kura jāvelk atmuguriski ūdenī, tad visu gadu būs mājās tīrība, arī zimekļi tad neappelēkos griestus.

M. Macpāne, Alsunga

Liieldienas saule, laime

Liieldienas rītu, saulei lecot, vajag caur zīda lakatu skatīties, tad varot redzēt, ka saule dancojot.

K. Lielozols, Nica

Cīlvēkam, kas svētdienā dzimis, jāiet Liieldienas rītā uz kādu augstu kalnu. Tur viņš redzēs, kā saules stari dejo, un būs laimīgs visu mūžu.

J. Cīnovskis, Snēpele

Par nākamību

Liieldienas rītā, caur zīdu skatoties, var Laimi redzēt.

K. Lielozols, Nīca

Ja Liieldienas olu čaulas nejauši kājām samīn, tad tai mājā ļaudis nemierā dzīvos.

K. Jansons, Plāņi

Kurš pirmais pirmās Liieldienas rītu iziet laukā, tam tai gadā laba laime.

R. Bērziņa, Džūkste

Ja saimes tēvs Liieldienās olu sagniež tik daļās, cik cilvēku, tad saime dzīvojot satīcīgi.

I. Ozoliņa, Rīga

Vecu vecā Liieldienu paraža ir olu sišana. Kam ola stiprāka, tas dzīvos ilgāku mūžu. Dažreiz arī sasiestā ola tiek atdota uzvarētājam.

Kurzemes Vārds, 1930, IV, 30

Precību zīlēšana

Liieldienas rītā jāiet gaviļēt, uz kuru pusi atskan atbalss, no turienes gaidāmi precinieki.

A. Aizsils, Lubāna

Liieldienas rītā meitai jāuzklāj skaisti sava gulta, kurš tad pirmais tur iesēdīsies, tam meita būs jāpaņem par sievu.

P. Zeltiņa, Ikšķile

Putniņu un lietu atrašana

Pa Liieldienu jāiet skaidienā skaidas lasīt, tad atradīšot zudušas lietas.

Kurzemes Vārds, 1930, IV, 20

Lieldienu rītā, pieceļoties no gultas, jāizskrien ārā, jāpaķer vienā ķēniņa skaidas un jāienes istabā; cik būs skaidu, tik atradīs putnu ligzdiņu.

J. Janaus, Bebrene

Par gariem, burvībām

Ja Lieldienas rītā priekš saules nomazgājas avota ūdenī, tad to vasaru nav karsti un arī neviens nevar nekā ļauna padarīt.

M. Macpāne, Alsunga

Ja Lieldienas naktī ar pīlādža rungu aptek apkārt mājai, tad burvji netiek tai mājā iekšā.

V. Līce, Nītaure

Sapņi

Lieldienas naktī redzētie sapņi piepildās.

M. Macpāne, Alsunga

Ernests Spičs

DEJAS UN SPĒLES

Tikai Lieldienām raksturīgas dejas un rotaļas atrast ir ļoti grūti. Vai tādās vispār bijušas? Viegļāk dot negatīvu atbildi, jo folkloras pierakstos šādas ziņas nav atrodamas. Tomēr Lielo dienu bez dejām un rotaļām grūti iedomāties. Rotaļās, domājams, gājuši gan pie šūpolēm, gan dancošanas reizē, kas notika vakarā. Savukārt spēles pavasara ieražās ir parasta lieta.

Dainās netiek runāts par Lielās dienas dejām. Deju pētniece Elza Šiliņa uzskatīja, ka pavasari iedejo Māra:

Miļā Māra danco
Upītes malā:
Zaļa vara kurpites,
Zvārguļu josta.

Olas ripot

(Rotaļa)

Olu ripošanā piedalās neierobežots dalībnieku skaits, katrs ar savām Lieldienu olām. Spēlē nepieciešams dēlis, īpaši sagatavota renīte vai neliels nolaidens uzkalniņš.

Norise: spēlētāji pēc kārtas ripina pa olai. Ola ripojot var skart kādu no jau noripinātajām olām, tad ripinātājs savāc savu un visas skartās. Ja ola ripojot citas olas neskar, tad īpašnieks to zaudē.

Ripu sist

(Rotaļa)

Piecu brāļu māsa biju,
Piecas ripas pūriņā;
Kad atnāca Lieldienīte,
Ar brāļiem ripojos.

Latvijas laukos puikas ripu sist vēl mūsdienās. Lietuvieši savu spēles variantu — Ripku — spēlē komandu sacensībās kā nacionālo sporta veidu.

Spēlē piedalās tikai puīši, kas sadalās divos pulkos un nostājas aci pret aci. Katram rokās ir mekšķe — apmēram vienu metru gara izliekta kūja ar paplatinātu galu. Spēlei nepieciešamā ripa iznāk, ja no cieta koka resgaļa nozāgē plauksta platuma tiesu.

Ripu sist līdzenā laukumā, kurā atzīmētas vidus un gala līnijas. Norise: viena pulka spēlētājs ar roku ripina ripu no viduslīnijas uz pretinieku laukuma gala līnijas pusi. Pretinieku pulka spēlētāji rauga ripu atsist un virzīt atpakaļ, bet uzbrucēji ripu arvienu sist sākotnējā metiena virzienā. Ripu drīkst sist tikai ar mekšķēm un tikai, kamēr tā ripo. Kad ripa apstājusies, to spēlē ievada no tās pašas vietas kāds no pretinieku pulka spēlētājiem.

Spēle beidzas, kad viens pulks aizdzinis savu pretinieku līdz tā laukuma gala līnijai.

LIELDIENU GALDS UN TELPU ROTĀŠANA

Kad diena un nakts vienā garumā, svinēja Lieldienas vai Lielo dienu. Lieldienu maltīte bija trūcīgāka, jo daļa ziemas krājumu jau beigušies, vairs nebija tās gaļas bagātības, kas rudenī un ziemā. Ēdieni pārsvarā no labības produktiem un piena. Lieldienu galvenie ēdieni bija vārītas, krāsotas olas un ziedotais plācenis vai ziedainais rausis, pieminēts arī baltais piena rausis. Olas ir dzīvības simbols, tās ēda veselās un bez sāls, lai nebūtu jāraud sāļas asaras. Olas bij svarīga svētku sastāvdaļa, tās ne tikai ēda, bet ar tām sītās, tās rīpināja, dāvāja par šūpošanu u. c. Dzeltēnīgie ziedotie plāceņi atveidoja sauli. Tos gatavoja no smalka vai rupja maluma kviešu miltu raudzētas mīklas, izveidoja plānu apaļu rīpiņu, virsū lika vārītu, sasmalcinātu, saldu burkānu masu, pieliekot skābu krējumu vai kausētu sviestu, sakultas olas un nedaudz miltu. Mūsdienās var pievienot rīvētu citrona miziņu un arī sulu. Līdzīgi gatavoja piena rausi, virsū liekot saldinātu biezpiena masu. Visus rausus, pīrāgus centās uz šķīvja likt, veidojot apaļu loku vai riņķi, līdzīgu saulei.

Lieldienās var gatavot arī taukotni, kas vārīta ūdenī no grūbām vai putraimēm, klāt liekot saceptu speķi vai taukus un kartupeļus. Pasniedz arī apaļas zirņu pītes vai pikas, gatavotas no vārītiem samaltiemi zirņiem, kartupeļiem ar kaņepju piedevu vai bez tās, klāt liekot saceptu speķi ar sīpoliem. Pasniedz ar rūgušpienu vai paniņām. Galdā liek biezpienu ar krējumu un ķīmenēm. Ja pirms Lieldienām atnesas govys vai tiek kauts teļš, galdā tiek likts arī sacepts pirmpiens un teļa gaļas spudiņi ar mārrotkiem. Dzērieniem noderēja bērzu sulas, augu tēja, alus.

Lielā diena ir prieka vēstītāja, jo saule uzvarējusi tumsu, tāpēc arī visam rotājumam jābūt priecīgās krāsās. Labi iederas dzeltens vai zaļš galdauts. Galdū rotā ar pūpoliem, izplaucētiem bērziem un lazdu vai alkšņu skarām. Sevišķi košas ir zaļās alkšņu lapiņas. Izplaucēt var arī ķiršu vai plūmju zariņus. Dziļākā šķīvī, bļodā vai glītā koka kastītē iesēj labību (miežus, auzas), kas nedēļas laikā, pietiekami laistot, izaug par skaistu zelmeni, kas rotā galdū, tanī var ielikt krāsotas olas vai pirmās pavasara puķītes. Olas var kārtot arī mālā vai pinuma šķīvjos uz sūnām vai sabērtām sausām pūpolu aitiņām. Pie griestiem pakar salmu vai niedru puzuri, kas rotāts putnu spalvām un krāsotām olu čaumalām. Puzurim, tāpat kā saulei, visu laiku jāgriežas, lai netrūktu mājai svētības. Pie griestiem kar arī "putnus", kuri pagatavoti gan no papīra, gan no olu čaumalas un spalvām.

LIELDIENU ĒDIENU PAGATAVOŠANA

Krāsotas olas

Olas krāso sīpolu mizās, dažādās lapās un ziedos, olu var ietīt arī sagrieztos dzīparos vai lupatiņās.

Ziedainais plācenis

Raudzētu baltmaizi vai rupju kviešu miltu mīklu sadala porcijās (10—12 cm diametrā), vidū iespiež iedobi un piepilda ar dažādām ziedēm. Piemēram, burkānus, ķirbjus novāra, sasmalcina, pieliek aizdaru (sviestu, taukus, krējumu), cukuru; ja masa šķidra, piejauc miltus. Var iepildīt arī biežpienu, kuram tāpat pieliek olas un krējumu. Cep.

Cep arī sklandu raušus.

Sacepts jaunpiens   *1 gl. jaunpiena, 1 gl. piena, 1 tējķ. cukura,
1/2 tējķ. sāls.*

Jaunpienam pielej svaigu pienu, pieliek cukuru, sāli, samaisa, lej ar sviestu izziestā traukā un cep cepeškrāsnī, kamēr piens sarecējis un virsū skaista, brūna garoziņa. Ēd karstu vai atdzesētu ar pienu vai ogu sulu. Mūsdienās mēdz pārkaisīt ar cukuru un kanēli.

Jaunpiena plācenis   *1 gl. jaunpiena, 2 gl. salda piena, 25 g rauga,
2 ēdamķ. cukura, 0,5 kg kviešu miltu.*

Pienu uzsilda, pielej jaunpienu, izšķīdinātu raugu, pieliek cukuru un iemaisa miltus, mīklu lej uz ietaukotas plāts, ļauj uzrūgt un cep cepeškrāsnī. Ēd ar medu, ievārījumu.

No dzērieniem galvenās ir bērzu sulas, arī maizes kvass un augļu sulas.

Kupiņas

Sausu biežpienu sadrupina, sajauc ar skābu krējumu un paniņām, klāt ēd novārītus kartupeļus, siļķi, medusmaizi.

Ziediņi

Sadrupināts biežpiens pārliets ar uzvārītu aukstu pienu, klāt ēd medusmaizi. Mūsdienās pārkaisa ar kanēli un cukuru.

Drupenis jeb ķēpa

Sadrupināta nobriedusi rudzu rupjmaize pārlieta ar saldo pienu vai rūgušpienu.

Ķīmeņu sierīņi

1 kg biezpiena, 100 g skāba krējuma, 1 tējķ. sāls, 1 ēdamķ. ķīmeņu.

Biezpienu samaļ gaļas mašīnā, pievieno krējumu, sāli, ķīmenes un labi samīca vienmērīgā masā. Veido ap 100 g smagus konusveida sierīņus, sakārto uz koka dēlīša, apsedz ar pergamentu (vasarā ar dadža vai raberbera lapu). Kad sierīņi noglumējuši (pārklājušies ar caurspīdīgu kārtiņu), segumu noņem un caurvējā, siltā vietā apkaltē. Ilgākai glabāšanai sierīņus sakaltē cietus un pirms lietošanas sarīvē.

Vārīts biezpiena siers

1 kg biezpiena, 100 g salda krējuma, 75 g sviesta, 1 tējķ. sāls, 1 ēdamķ. ķīmeņu.

Biezpienu sadrupina un saliek traukā, apsedz un patur siltumā 3—4 dienas, līdz tas saglumējis, tad samaļ gaļas mašīnā, pievieno krējumu, sāli, ķīmenes. Samīca. Katlīnā izkausē sviestu un tajā liek sagatavoto masu, maisot karsē, līdz masa kļūst vienmērīga, spīdīga, tad ielej ar aukstu ūdeni izskalo tā vai sviestu izziestā traukā, atdzesē. Ēd uz sviestmaizēm.

Klimpiņu zupa

*0,5 l piena un 0,5 l ūdens, 1 tējķ. cukura, sāls.
Klimpiņām: 1/2 gl. piena, 1 ola, 1/2 gl. kviešu miltu, sāls.*

Pienu un ūdeni uzvāra, pieliek sāli, cukuru un verdošā lej sagatavoto klimpiņu mīklu, ko gatavo šādi: olu sakuļ ar sāli, pielej pienu, lej miltos un samaisa šķidru mīklu. Vāra 2—3 min. Lai veidotos mazas klimpiņas, mīklu lejoj, verdošais šķidrums jāmais.

Ineta Krastiņa

OLU KRĀSOŠANA

Olu krāsošanai, kas šobrīd ir viena no visvairāk izplatītajām Lieldienu ieražām, pārāk senas vēsturiskas tradīcijas neatradīsim. Dainās ir tikai dažī šķietami jaunākas izcelsmes teksti, kas min olu krāsošanu un raibas olas.

Iecienītākās krāsas ir zaļa un dzeltena — visdažādākajos toņos. Krāsošanai izmanto dabīgos materiālus: sīpolu mizas, pirts slotu lapas, rudzu zelmeni, skujas, sūnas un alkšņu mizas. Lai iegūtu spilgtāku krāsu, šķīdumam pievieno kafijas biezumus.

Sīpolu mizas dod dzeltenu vai tumši dzeltenu, gandrīz brūnu krāsu.

Alkšņu mizas dod brūni iesarkanu krāsu.

Kumelītes — maiģi dzeltenu.

Bērzu lapas, mētras un sūnas — dzeltenī zaļu.

Rudzu zelmenis — koši zaļu krāsu.

Ja vēlas olas iegūt vienādā krāsā, krāsojamo materiālu (lapas, mizas u. c.) katliņā krietni savāra, izkāš un pēc tam krāsainajā ūdenī olas novāra.

Ja vēlas nokrāsot raibas olas, tad katliņā, kur olas vārās, ieliek bērzu lapas un sīpolu mizas; kur olai piespiedīsies sīpolu miza, tur nokrāsosies dzeltens plankums, kur bērza lapa, tur zaļš. Ja vēlas koncentrētāku rakstu un krāsas, olas apslapē ūdenī, aplipina ar sīpolu mizām, cieši aptin drānā un vāra. Lai iegūtu putraimu nospiedumus, apslapētas olas apviļā putraimos (var vēl pievienot mizas) un nosietas vāra krāsojamā materiāla virumā.

Krustainu un svītrainu olu iegūst, ja pirms vārīšanas dažās vietās stingri pārsien ar vairākās kārtās salocītu diegu. Vietās, kur pārsiets diegs, ola paliek balta.

Vienādi nokrāsotas olas var dažādi izrotāt, ar asu naža galu vai adatu iekasot uz čaulas dažādus rakstus.

Skaidrāku rakstu iegūst, ja olas batiko. Izvārītas, rūpīgi nosusinātas baltas vai vienādā dabīgā krāsā (lapu vai mizu virumā) nokrāsotas olas apmērcē šķidrā vaskā. Vaskā līdz olas čaulai ar nazi vai adatu iegriež kādu rakstu, pēc tam olas iemērc kādas ķīmiskas krāsas (zilās, zaļās, sarkanās) šķīdinājumā. Izkasītā vaska vietā iekrāsojas izveidotais raksts. Ja uz olas vēlas iegūt vairāku ķīmisko krāsu rakstus, tad rīkojas tā: rūpīgi nomazgātas olas novāra un nosusina. Tad izkausē vasku un ar mazu otiņu vai tievu vaska caurulīti uztriepj vasku uz olām tais vietās, kuras vēlas atstāt baltas. Kad vasks nokaltis, olas saliek un patur dzeltenas krāsas šķīdumā. Pēc kāda laika olas nosusina un atkal pārklāj ar vasku tajās vietās, kuras nodomātas atstāt dzeltenā krāsā. Tagad olas liek kādas tumšākas krāsas šķīdumā un tur tikpat ilgi kā pirmajā krāsā. Jāievēro, ka krāsošana vienmēr jāšāk ar gaišākām krāsām un pakāpeniski jāpabeidz ar tumšākajām. Kad krāsošana pabeigta, vasku pret uguni atkausē un ar mikstu lupatiņu noslauka.

Ja olas vēlas padarīt spīdīgas, pēc krāsošanas tās var nosmērēt ar sviestu.

Atcerieties, ja jūsu groziņā būs skaistas olas, dabūsiet skaistu šupotāju!

Vecais Toms —

bērnu draugs no žurnāla "Cīrulītis", 1939.g.

KRĀSOSIM LIELDIENU OLAS!

Olu krāsošana Lieldienās ir sena paraža. Parasti krāsošanu izdara jau Zaļā ceturdienā un Lielā piektdienā. Pirms novārīšanas olas labi nomazgā,

tad ieliek aukstā ūdenī (katliņā) un vāra vēl vismaz 5 minūtes pēc tam, kad ūdens jau sācis mutuļot. Novāritās olas atdzesē aukstā ūdenī un nosusina.

Bet to visu jau izdarīs lielie sievieši, jums, mazajiem, paliks pats jaukākais — krāsošanas darbs. Krāso olas dažādi. Ja nav iespējams nopirkt olu laku vai citu kādu krāsu, tad olas var krāsot sīpolu mizās (tumši dzeltenas olas), koku lapās (gaiši zaļas) un dažādi izraibināt ar putrainiem, kafijas biežumiem, dzīpariem, krāsainām lupatiņām utt. Krāsošanu izdara šādi: saslapinātu, nevāritu olu apveļ slapjos putrainos vai kafijas biežumos vai dažādos virzienos nosien krāsainiem dzīpariem, tad ietin sīpolu mizās vai koku lapās, krāsainās lupatiņās, tās nosienot diedziņiem, tad liek uz 5 minūtēm vārošā ūdenī. Lai lapas vai mizas labāk turētos pie olas, tās var vēl aptīt ar baltu lupatiņu un nosiet diedziņiem. Tas ir vecvecais tautas krāsošanas paņēmieni.

Tam seko krāsošana ar olu lakām. Krāso ar otiņu, lupatiņu vai vates picīņu. Tā var olas izkrāsot jo spilgtās krāsās un ar dažādiem zīmējumiem. (Olu lakas vietā varam lietot arī citas krāsas — *Red.*)

Visas kā lapās un mizās vāritās, tā lakotās olas var arī gravēt, ar adatu, ilenu vai naža galu iešvikājot krāsā dažādus zīmējumus.

Olas var arī zeltīt un sudrabet ar bronzas vai sudraba pulveri. Sausu, bet karstu olu (tādas olas pēc vārīšanas nav atdzesējamas, bet tikai apslaukamas) apsmērē ar olas baltumu un ar vates gabaliņu pie tā piespiež bronzu, var arī apputekļot, bronzu uzpūšot olbaltumam.

Tādi ir dažādie olu krāsošanas paņēmieni. Bet nu pāriesim pie trīs olu paraugu krāsošanas.

Pirmai, zvaigznītēm un trīsstūrīšiem izraibinātai olai nokopējiet vai uzzīmējiet uz balta rakstāmpapīra 14 līdz 15 zvaigznītes, 8 kāšu stūrīšus un 8 trīsstūrus, izgrieziet tos un ar līmi uzlīmējiet attiecīgās vietās uz olas.

Otrai strīpotai olai tāpat izgrieziet un attiecīgās vietās uzlīmējiet vienāda garuma un platuma strīpiņas.

Trešai, latviski ornamentētai olai ņemiet vienu lielu zvaigzni un trīs žuburus apkārt olai vienādā attālumā citu no cita. Žuburu atstarpēs varat uzlīmēt izgrieztus tās personas vārda un uzvārda pirmos burtus, kurai gribat olu dāvināt.

Limējumam piekalstot, nogremdējiet olas konservu bundžiņās vai citā trauciņā ielietā lakā, veļas zilumos vai kafijas biežumos, kas izkausēti vārošā ūdenī, pielejot uz glāzi ūdens 1 tējkaroti galda etiķa. Kad no krāsas izņemtas olas nožūst, noplēš uzlīmētos papīriņšus. Papīriņu vietas pēc patikas var arī izkrāsot, kas gan nav nemaz vajadzīgs.

Bet nu — krāsojiet veseli un priecīgas Lieldienas!

UZRUNA LIELDIENĀS

Nu ir atkal Lieldienas. Es sēstos augstās šūpolēs, un mani sveiž vēsi svešuma vēji. Mani baltie mati plīvo, un es kliezdu no visa spēka:

"Kopā! Kopā! Kopā!"

Jo tas ir sens latviešu aicinājums. Tā skanēja priekš simt gadiem visa Latvju zeme no jūras līdz Krievijai, no Igaunijas līdz Lietuvai. Lielkungi un kundziņi priecājās savējā vīzē un pamazām kurtēja un izkurtēja, bet latvietība auga augumā.

Kari mūs izmētāja pa pasaules plašumu. Latvieši pazaudēja noteikšanu savā valstī. Pats, izmests svešumā, es uzrakstīju izkaisītajiem tautiešiem vismazāko grāmatu, kādu jebkad biju rakstījis:

Piemini Latviju!

Lieldienu sveicienam tur bija nodaļa par pavasari, kas tā skanēja:

"Atceries tikai! Kur tu citur atradīsi tādu pavasari, kur tik rožainā gaismā kvēlo bērzi, veselas jaunu bērzu bīzīši, kamēr tie vēl pumpuroti, un nekur tie tā nesmaržo, kad saplaukst!

Kur vēl citur skan tā ledi kā Latvijas upēs, kad aprīli joņo uz jūru.

Atceries ziedoni, kā tas nāca. Sākumā ar pazemīgajiem, baltajiem vizbuļiem, tad ar zilajām palazdītēm lazdu kalnā un tad ar košajiem pureņiem tērcēs, līdz visi liči un pļavas apsedzās ar neskaitāmām puķēm; jo katrai zālītei bija jāparāda savs zieds, sava dvēselīte.

Atceries kupenām līdzīgos ķiršu un ābeļu vaļņus, kas apņēma katru Latvijas sētu. Atceries ievas gar strautiem un sudraba vītolus. Atceries bišu sanoņu, kā tās strauji laidās, vispirms kārklu ziedos, tad uz pienenēm piesaulē, līdz pamazām viņām atvēra savus saldus kausus visi ziedu miljoni.

Atceries, kā pavasarī kūpēja Latvijas zeme, kad arklis un ecēša smalcināja rudenī rūpīgi apgāztos laukus. Un kā tad lida no zemes pelēkuma pirmie auzu un zirņu asni, kas steigšus pieņēmās zaļumā un auga augumā, jo zināja, ka vasara nebūs gara.

Tikpat žigli un spirtīgi kā pati daba bija cilvēki. Steigšus viņi gāja savos darbos, lai palīdzētu pavasarim veikt visus tos labdarīgos veikumus, ko viņš bija pasācis cilvēkam par prieku un svētību..."

Lielo un veco trimdnieku sirdīs tas bija viņu pašu sajūtu apliecinājums, mazajiem un jaunajiem latviešiem — zemes un ļaužu atspoguļojums, kaut pagātnē. Toreiz es savam aicinājumam liku virsrakstu "Piemini Latviju".

Tagad, svešumā šūpots, es vēršu balsi uz austrumiem. Es runāju tautiešiem tur Latvijā, mūsu dzimtenē, un mans sauciens ir "Glabājiet Latviju!". Glabājiet visu, kas latvisks! Kopš man piesūta laikrakstus no dzimtenes, es ar izbailēm vēroju, ka lēnām, bet bez mitas savelkas ap jums krieviskuma žņaugš. Neraugoties uz visiem mīlas apliecinājumiem, es redzu, ka mūsu Latvijai tiek atņemtas garīgās rotas. Drīz viņa varēs lepoties ar tautiskiem brunčiem. Latvijas lauku īpatnējā seja drīz būs pārvērusies krievu vai leišu gaumē. Jūs sadzen sādžās, lai komunistu vagariem jūs būtu zem acīm, kauču tās pašas Dieva piesaukšanas dēļ.

Savu uzrunu, kas balstās uz priekš desmit gadiem rakstītas poēmas, es gribu nobeigt ar tiem pašiem vārdiem, kas bija teikti tautiešiem trimdā, tikai pārnesot tos uz dzimteni un "piemini" vietā liekot "glabājiet".

"Glabājiet Latviju!"

Ar šiem vārdiem sasveicinies, ar tiem atvadies, tiekoties ar latvieti. Turi Latviju dziļi ieslēgtu savā sirdī. Turi to kā lielāko dārgumu, ko nedrīkst pazaudēt. Jo, zaudējis Latviju, tu zudīsi pats.

Jānis Medenis

LIELDIENA

Celieties, meitenes, no miega migas,
Pūpoliem noperamas!
Drebēja, ligoja šūpotnes pašas,—
Vai bij vēji šūpotāji?
Ievzaru gredzeni gludeni griezās,
Ozola balziens smagnēji cēlās,
Bērza klūgas slaiži laida,
Slaiži laida, ridi-raida!
Šūpoja lieldienu riteņa elpa!
Birtalā izplauka lieldienas rīta
Pirmā kautrā vizbulīte;
Šūpoties tecēja pa stāvu krastu
Jaunākā tautu meita.
Atlēca saulīte vainaga vizlā,
Rotāja, sārtoja villaines bārkstīs;
Karsti vēji vaigu skāra;
Kur tu iesi viena, bāra?

Līgo nu, Laimiņa, šurp līgodama!
Mežinieks izskrēja zeltenei pretī
    Vēl no sniega kupenām:
Vai bija lieldiena nākusi, košā,
    Nemanīta, negaidīta?
Bij jauni plēsumi saukuši arkla,
Bij rudens arumi saukuši egļa!
Bij man cimdus adījusi,
Atnākam gaidījusi
Viņšētas daiļava vakarus ilgus!
Nāc, mana miļā, šūpotnēs vieglās,
    Augsti tevi uzmetīšu
Pār sīku alksnāju, pār zaru zariem,
    Pāri bērzu galotnēm!
Lai tevi nekoda sīcēji odi,
Lai tavas telītes apaļas vēlās,
    Lai tie lini slaiži auga—
    Kā tu pati balta, šmauga,—
Šovasar plūcami mežnieka kreklam!

Vainadziņš vizēja pār bērzu galiem,
    Ciema ļaudis brīnējās.
Saskrēja, raudzīja: kas tie tādi? —
    Tukšs norā, birztalā.
— Te pati Laimiņa šūpojās, miļā,
Teciet nu, meitiņas, pa viņas pēdām:
    Saulē mirdz viņas mati, —
    Sauc puisīti, manies pati,
Līgojiet zilgmē saulītei līdzī!

Konstantīns Aizpurs

TAS BIJ REIZ LIELDIENĀS

Uz pakalna birzītes vidū
    Bij šūpoles bērmbā manā;
Klāt Lieldienas! Puišu pus ciems
    Un meitas, un sievas sanāk!

Kā šūpoties saule prot debesu lokā,
rosīgā kustībā siltumu gādā,
tā jaunajiem, šūpolēs metoties, rādās —
alkainās cerības doties drīz rokās.

Un krāsas zied Lieldienu rakstītās olās,
auglība druvās un sētās lai viešas,
tad dzīves prieks dziesmotā virpulī griežas,
rotājot jaunība daiļumam solās.

No dievišķā rituma atbalsīm krūtīs
auguši tikumi — labo kā minēt, —
ar tēvzemes mīlu mums Lieldienas svinēt,
raženu devumu Laima tad sūtīs.

Elza Kezberē

PŪPOLIŅŠ

Maigāk vēl par kaķpēdiņu
Atnes pavasara ziņu
Draugs ar samta kažociņu
Apaļš pūpoliņš.

Augusts Saulietis

PŪPOLU SVĒTDIENA

Šorīt sirds kā saule gaiša,
Gribas vēlēt tikai labu:
"Lai tu apaļš tā kā pūpols!"
Kas vien mājās, visi dabū:
Tēvs un māte, meitas, puīši,
Kūtī baltais jēriņš Ancis
Un, kas sēž pie mājas durvīm, —
Melnais melis, vecais Krancis...
Mīļas sejas, jautras balsis...
Izvārtus zirņus ēdam,
Un, kad iesilst saule silta,
Ārā aizvējiņā sēdam.

ŠŪPOŠANĀS

(Fragments no poēmas prozā "Straumēni")

Tāpat kā Jāņu apaļais un dzeltenais siers ir vasaras saules zīme, Lieldienu šūpoles ir lielo dabas šūpoļu atgādinājums, kurās, ziemeļiem beidzoties, šūpojas visa radība. Saule neredzami iekustina šīs šūpoles — un ūdeņi laistās šūpodamies savos krastos, šūpojas putnu ligzdas koku zaros, biržu un mežu robainās galotnes un dziesmas, kas skan tām pāri. Šūpoles Straumēnos bij tā vieta, kur savienojās visa Lieldienu jautrība. Te sanāca ne vien Straumēnu, bet arī kaimiņu ļaudis, un jau pa lielu gabalu bij dzirdama vēja svilpšana un vicu čīkstēšana, kas sacēlās, šūpotājiem drāžoties no stāva augstuma lejup. Sievas, kuras savā laikā jau izšūpojušās un kuru rokas bij nogurušas, bērņus šūpojot, dažas ar skaudību, dažas ar labvēlību nolūkojās jaunajās meitās, ko puīši meta gandrīz līdz bērņu galotnēm. Meitām vaigi nobāla, augšup drāžoties, un pietvika tumši sarkani, skrejojot lejup, un viņas tika no šūpolēm ārā, solot lielu daudzumu sarkanu, zaļu un zilu olu. Beidzot pienāca arī Līnas un Kārļa kārta. Kārlis bij nolēmis viņai par vakardienu atriebties. Līna sasēja svārkus ar jostu, lai tie neplivinātos, un tad iekāpa šūpolēs. Viņus drusku iešūpoja ar grožu un tad palaida gaisā. Kārlis jau ar vienu grūdienu uzsvieda šūpoles augstu, bet Līna nepalika viņam parādā, un, lai izbaudītu tikai lidošanas ātrumu, viņa aizvēra acis. Kad viņa ceturto reizi nāca lejā, tā saprata Kārļa nodomu un, nolēmusi nepadoties, grūda šūpoles ar divkārtīgu spēku. Viņa neredzēja, cik augstu šūpoles uzskrējušas, bet jūta tikai, ka negants vējš viņai norauj no galvas drāniņu un aiznes, bet viņa jūtās droša, viņai nedrebēja ne kājas, ne rokas. Mati te aizklāja, te atklāja viņas seju, un, kad augstumā Kārlis viņu redzēja zem sevis, izstiepušos visā garumā, viņš ievēroja, cik viņa bij skaista, un viņam radās neganta kāre ieskatīties viņai acīs. Bet smagi plakstiņi gulēja pār tām un tikai skropstas ļoti ātri kustējās. Skatītājos kliezieni bija apklusuši, visi ar bailēm klausījās šūpoļu griezīgajā svilpšanā, bet neviens nedrīkstēja iejaukties, jo šūpotājiem cieta klusu, dzidami šūpoles arvienu augstāku. Bērzs, kura žuburā atradās šūpoļu viens gals, purinājās kā vēja locīts, bet kārtis, kur stāvēja otrs gals, grīļojās. Spītība bij iegājusi abos jauniešos, un viņi bij it kā saķērušies uz nāves cīņu, gatavi sviesties līdz debesīm. Šūpoles, griezdamās jau gandrīz pilnā lokā, šāvās augšup un

lejup tik ātri, ka bij redzama tikai lokveidīga strīpa. Kārtis izļodzījās no zemes, kur tās bij nostiprinātas, un varēja sagāzties katru acumirkli. Līna nejuta baiļu, bet juta tikai, ka vējš spiežas viņas miesai cauri, un atvēra acis. Tad viņa ieraudzīja, šūpolēm uz mirkli gaisā apstājoties, zem sevis visaugstāko bērza galotni un šūpoļu bomi, un visas pagasta mājas — un galva viņai sāka it kā griezties, Kārlis, kas nenovērsa no viņas skatienus, pie laika pamanīja viņas ģiboni un, ar kreiso roku turēdamies pie vicas, ar labo satvēra viņu ap viduci, un tā nespējīgi viņam pieklāvās. Tad ap šūpolēm saskrēja puiši un apturēja tās vienā rāvienā. Līna tad jau atkal bija pie pilnīgas samaņas un, ne vārda neteikdama, paķēra drāniņu un aizskrēja uz istabu.

ŪSIŃI

Mārtiņš Vīpulis

ŪSIŅŠ JĀJA PIEGUĻĀ...

Siltās pavasara saules sasildītas, kokiem izplaukušas lapas un sazēlušas jaunā zālē. Pienācis laiks pirmajai ganu dienai un pirmajai pieguļas naktij. Beidzoties pavasarim un sākoties vasarai — 9. maijā —, atzīmē Saules vedēja Ūsiņa dienu. Ūsiņš, vezdams Sauli Debesu kalnā, atnesis vasaru ar pirmajiem ziediem.

Pār kalniņu Ūsiņš jāja
Ar akmeņa kumeliņu;
Tas atnesa kokiem lapas,
Zemei zaļu āboliņu.

Šajā dainā aprakstīta vēl viena raksturīga dabas parādība — pirmais pavasara pērkons (nāk pār kalnu ar akmeņa kumeliņu, tātad dārdēdams, rībēdams) —, pēc kura zālē sevišķi ātri sazaļo un pēc sena ticējuma var sēdēt uz zemes. Tas ir svarīgi, ganos un pieguļā ejot. Tāpat kā visas pavasara un vasaras gadskārtas, arī Ūsiņi saistīti ar Sauli. Agrie rīti un vēlie vakari nosaka zemkopja darba ritmu arājam un pieguļniekam. Saules ceļš debesīs kļuvis garāks, bet miegam naktī atliek mazāk laika. Saules ceļa attēlojumu varam saskatīt visos pavasara ieražu rakstos, tai skaitā arī Ūsiņa zīmē, kurā vēlāko laiku skaidrotāji saskatījuši Saules ratu un zirgu atainojumu. Katrā gadskārtā Saule atrodas noteiktā stāvoklī, kas nosaka attiecīgas norises un līdz ar to arī zemkopja darbus.

Ūsiņa zīme.

Ūsiņos Saule jau pārgājusi saulgriežu punktu — pārkāpusi veļu valsts robežu, sasildījusi zemi un augus, cilvēkus un dzīvniekus. Tagad tā ir ceļā uz debesu kalna virsotni, kur atradīsies vasaras saulgriežos — Jāņos. Ap Ūsiņiem Saule iziet visas zemes atdzīvināšanas stadijas, pirms paceļas debesu kalnā (šis laiks cieši saistīts ar pirmo ganu un pieguļas dienu), līdz ar to Ūsiņš ir zīmols Saules vedējam Debesu kalnā — teiksmainais Dieva dēls.

Vēlākos laikos Ūsiņa vārda vietā ieviesies Jura jeb Jurģa vārds. Šis aizvietojums radies ar katoļu baznīcas ienesto svētā Georga¹ dienas svinēšanu 23. aprīlī. Lai gan Ūsiņa vārds aizvietots ar Georga, Jura jeb Jurģa vārdu, tas nemaina jau zināmo priekšstatu par Ūsiņu, ne arī Ūsiņdienas laiku. Ūsiņdienas darbība nav pārceļama uz 23. aprīli, kad Latvijas klimatā bieži vien vēl par agru jāt pieguļā, laist govīs ganos un rumulēties.

Jurģa diena saukta arī par maiņas dienu, jo, kā zināms, ar 1819. g. Vidzemes zemnieku likumiem par galveno gājēju un nomas līgumu slēgšanas un izbeigšanas termiņu tika noteikta Jura diena. Kā gājēju maiņas dienai ar to saistās daudz ieražu labas un satīcīgas sadzīves nodrošināšanai. Šādi izvēlētu maiņas dienu tieši šai laikā izvēlējušies acīmredzot tādēļ, ka tas ir pēdējais laiks, kad var sākt saimniekot citā vietā, lai vēl ko iesētu un padarītu citus pavasara darbus. Tas vēl jo vairāk atšķir Ūsiņus no Jurģiem, jo Ūsiņos pavasara darbi jau pilnā sparā, jālaiž lopi ganos un zirgi pieguļā. Tad dzīves vietu mainīt jau par vēlu. Diemžēl senās ieražas laika ritējumā pamazām zaudējušās savu pirmatnējo nozīmi un sajaukušās ar citām, bieži vien iegūstot tikai jaunas rotaļas raksturu.

ŪSIŅA DIENAS NORISES UN PARAŽAS

Lauku sētā atšķirībā no Mārtiņiem Ūsiņdienas norises sākas agrā rītā.

Vispirms jāuzceļas saimniecei un saimniekam: ja kāds cits pirmais uzceļas, tad mājā rodas kāda nelaime.

*M. Sikle, Nīca; A. Žeibe, Bērzaune;
J. A. Jansons, Rīga; Bērziņš, Ropaži*

---

¹ Katoļu svētais Georgs, kura vārds latviskots par Jurģi jeb Juri, 303. g. miris mocekļa nāvē un tiek attēlots kā jauns karavīrs, kas, zirgā sēdot, ar šķēpu nodur pūķi. Viņam nav nekā kopēja ar Ūsiņu.

Brokastis Jurgū (Ūsiņu) rītā jāsteidz ēst agri, lai kāds viesis neienāktu pirms brokastīm. Ja tas notiek, tad tai mājā ceļas kāda nelaime. Ja ienākušais viesis vēl mājās nav paēdis, tad vēl mazliet labāki, bet, ja paēdis, tad pavisam slikti.

A. Žeibe, Bērzaune

Ūsiņu rītā staļļi jāaizslēdz, jo tanī laikā burvji un raganas staigā apkārt.

A. Žeibe

Šinī rītā priekš saules lēkšanas burvji arī kāpj uz augstiem kalniem un ozoliem un kliez nesaprotamus vārdus. Ja to dzird, tad jākliež: "Lai tu ko pa muti izlaid, pa nāsīm atpakaļ sarauj!" Visa nelaime, ko burvis vēlējis, tad uzbruks viņam pašam. Bet burvis to zina un jau iepriekš izrok zem ozola dobi un izkliežis tajā ielec, lai nedzirdētu atkliežam. Burvja vēlētā nelaime sniedzas tik tālu, cik tālu aizskan viņa balss.

A. Žeibe

Rītā agri priekš saules jāņem tieši no laktas gailis, jānokauj un asinis jāielaiž kādā traukā. Ar šo trauku jāapiet trīsreiz ap visu māju pret sauli. Mājā pārņākot, gaiļa asinis no trauka jāpārlej cimdā un cimdā jāuzsviež uz mājas jumta. Tad visi mājas lopi būs veseli.

F. Brīvzemnieks

Rītā agri uz visām istabas durvīm jāsavēlc lietuvēna krusti un pēc tam tās stingri jānobultē. Staigāšanai jānotiek pa logiem. Pats saimnieks kauj gaili un asinis tecina zirgu silēs. Visas zirgu lietas un sāls graudu novieto pagalmā uz stabiem un vadžiem. Deviņi vēji, kas šai rītā pūš, atnes svētību visai mājai, bet it sevišķi zirgiem un sāls graudam. Šo sāli var lietot pilnīgi zāļu vietā. Bet visa svētība zūd, ja šai laikā, kamēr vēl durvis aizbultētas un brokastis neieturētas, ierodas kāds svešinieks.

M. Zeltiņa, Vējaļa

Nokauj bez saules gaili virs zirga siles, silē ietecina asinis, uzber auzas virsū, lai zirgi apēd. Pašu gaili izvāra bez saules, lai sveši neredz.

A. Elksnītis, Prauliņa

Rītā kauj gaili un viņa asinis tecina auzās, ar kurām edina zirgus, tad
aug trekni zirgi.

P. Rīmanis, Krimulda

Rītā gaiļos kāva vistu govju kūti un gaili zirgu stallī, lai lopi izdodas.

P. Zēvalds, Birzgale

No rīta jākauj gailis uz staļļa sliekšņa, lai tanī gadā ir žigli kumeliņi.

V. Krieviņš, Daugmale

Rītā priekš saules lēkšanas zirgi jāpeldina, lai tiem nekas ļauns
nedamestos.

K. Jansons, Plāņi

Rītu vajagot visus zirgus nosukāt spožus, tad tie visu gadu apaļi.

R. Bērziņš, Džūkste

Rītā bez saules neesot zirgi jābaro, lai vasarā būtu godīgi.

M. Priedīte, Meirāni

No rīta iet rāsas raudzīt, ja rāsa ir uz zāles, tad to vasaru būs govīm
daudz piena.

V. Miķelāns, Asare

No iepriekš minētajiem ticējumiem manāms, cik atbildīgs ir Ūsiņu
rīts pirms saules. Visas darbības veic, lai nodrošinātu lopus auglību vasarā.
Protams, galvenā vērtība tiek velīta zirgam, jo tas zemnieka saimniecībā
bija galvenais darbaspēks. Tā kā tolaik traktoru nebija, zirga vērtība un
nozīme bija nesalīdzināma ar citiem mājlopiem, jo arī to barības sagāde
bija atkarīga no zirga spēka un veselības.

Arī dainas stāsta to pašu, ko paražas.

Ūsiņam gaili kāvu
Pašā svētku rītiņā,
Lai tas man zirgus gana
Šo garo vasariņu.

Ūsiņam gaili kāvu
Deviņiem nadziņiem,
Lai tek mans kumeliņš
Deviņiem celiņiem.

Ūsiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem,
Lai aug mani kumeliņi
Deviņām kārtiņām.

Ūsiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem,
Tas sukāja, tas baroja
Manu labu kumeliņu.

Tomēr ar to visas Ūsiņa rīta rūpes vēl nav beigušās, jo vasarā lopiem draud briesmas ne tikai no slimībām un burvjiem, bet arī plēsīgie zvēri un putni var krietni paplicināt mājdzīvnieku saimi. Tādēļ zemnieks parūpējās arī par to: pirms ganos dzīšanas un pieguļā jāšanas svarīgi bija veikt vēl citus priekšdarbus nelaiemes atvairīšanai.

Rītā, nevienam neredzot, sasien mīstekles (paisekles) ar trim jaunām linu auklām un pie ikkatra mezgla piesaka klāt: "Tu nevienu jēru vairs nekodīsi." Ja tā dara trīs reizes, tad vilks neiet pie lopiem.

P. Rimanis, Krimulda

Vilkam jāaizsien mute, lai vilki aitas nekostu. Rītā priekš saules divi cilvēki aiziet pie paisitavām. Viens sien ap paisitavām valgu, otrs prasa: "Ko tu tur sien?" — "Vilkam muti sienu." Tā sien un prasa deviņas reizes, tad vilkam mute aizsieta.

A. Zvejniece, Lubāna

Rītā krustis slotas jāsaliek, lai vasaru vanags caļus nenes.

K. Jansons, Plāņi

Bez rituāliem, kuri saistīti ar lopkopību, Ūsiņu — Jurģu laiks saistās arī ar citiem darbiem un pareģojumiem par laiku vasarā, par labības ražām un citām rūpēm. Piemēram minēsim dažus no tiem.

Jurģa dienas sakars ar blaktīm, prūšiem un blusām

Ja Jurģos kāds mājnieks aiziet no mājas projām un, viņam neredzot, ieliek tā drēbēs trīs blaktis jeb prusakus, tad tie kustoņi no mājas izzūd.

J. Smalkais, Rūjiena

Dienā jāslauka istaba un mēsli jāber uz krustceļiem, tad neaug blusas.

M. Naveniekis, Zasa

Rītā priekš saules jāpaņem no kūts mēsli un jāaiznes pār robežu. Tad kūti vasaru nav mušu.

J. Avotiņš, Vestiena

Jurģu dienas sakars ar labību

Dienā nedrīkst ne art, ne ecēt, lai labībai nemetas melnas vārpas.

K. Jansons, Plāņi

Jurģu dienas rītā plikam saimniekam jāpārdzen pār tūrumu krusteniski vagas, lai tūrumā nezāles neaugtu.

V. Līce, Smiltene

Par cik naktīm priekš Jurģiem rasa, par tik nedēļām priekš Jēkabiem pļauj rudzus.

R. Berkholce, Vaive

Jurģa dienas sakari ar sienu laiku

Ja Jurģī tik vien saule atspīd, ka laiks zirgu apseglot, tad nākošu vasaru būs pietiekošs siena laiks.

J. Rubenis, Ērgļi

Kad Jurģa dienā lietus list, tad āra pļavās zāle, bet purva pļavas tukšas.

J. Kriķis, Starti

Jurģa dienas sakars ar laiku

Kad priekš Jurģiem pērkons, tad bads mājās.

E. Kuške, Rūjiena

Kāds laiks Jurģu dienā, tāds laiks arī Miķeļdienā.

V. Saulīte, Mālpils

Ja Ģurģa naktī ir salna, tad rudenī agri nāk salnas.

K. Jansons, Plāņi

Ģurģa rītā pūš visi četri vēji, kurš uzvar, tas pārvalda visu gadu.

J. Rubenis, Ērgļi

Lielā tautas ticējumu bagātība, kas saistīta ar vasaras iestāšanos — Ūsiņdienu, liecina par rūpīgo gatavošanos un darbu jaunās ražas labā. Reti kuri gadskārtu ieradumi var lepoties ar tik lielu vēribu pret lopiem un zemi.

Kad agrajās rīta stundās pirms saules saimniece un saimnieks darījuši visu, lai nodrošinātu labvēlīgas ganības un lopu auglību vasarā, pirmajās ganībās izvada lopus. Tas ir svarīgs notikums, kad ganiem jāievēro paražas, kuras veicina labu lopu ganišanos. Rumulēšanās, kas mūsdienās palikusi tikai kā jautra izprieca, kad gani nāk mājās, senāk bijusi līdzīga svētīšanai, kā arī lai gani ganos neaizmigtu. Ūdens ir kā dzīvības simbols, tas kopā ar sauli nodrošina auglību un svētību visam dzīvīvajam.

Ganu gaitas nav no vieglajām — agri rīti, kad aukstajā rasā salst kājas, karsta saule dienvidū, kad kukaiņu mocītie lopi grūti kopā saturami. Tāpēc, laižot pirmajās ganībās, galvenās rūpes, lai govīs turētos kopā un nebizotu. Te uzkrāta liela ticējumu bagātība par rituāliem, kurus izpilda šajā dienā.

Pirmo reizi govīs jālaiž laukā svētdien, tad tās ir mierīgas.

A. Leimane, Mārsnēni

Pavasārī lopi pirmo reizi jālaiž laukā ziemeļa vējā, lai tie vasarā nebizo.

K. Corbiks, Tetele

Lai lopi vasarā ganos nebizotu, tad pirmo reizi tie jālaiž ganos, kad lietus līst jeb kad debess ir apmākusies. Tikai karstā saulē nedrīkst laist pirmo reizi ganos, tad lopi visu vasaru bizojot.

E. Zommere, Rauna

Ja lopiem, kurus grib pirmo reizi dzīt ganos, izrauj no katra vienu spalviņu, ievilina tās maizē un dod apēst vienam no lopiem, tie ganīsies kopā.

E. Brinums, Rūjiena

Pirmo reizi laukā dzenot, jādod visām govīm apošņāt maizes gabals, tad katrai no tā gabala jādod apēst. Govis turēsies kopā.

A. Šķēre, Skaistkalne

Ķiploki jāiedod ar maizi govīm. Kurai pirmai iedod, tā iet pa priekšu un citas pakaļ. Un tad būs mežā laba ganišana. Pirmā ēdāja kad iznāks, tad citas visas pakaļ.

A. Elksnītis, Prauliena

Lai govīs nebizo, pirmo reizi tās dzenot ganos, viņām jāielej ūdens acīs.

Morgenšterne, Penkule

Kad pirmo reizi lopus laiž ārā, tad govīm vajaga muguras noslaucīt ar slapju drēbi, lai vasarā dundurī nekostu.

F. Vimba, Jaunpiebalga

Kad govīs jau tikušas ganībās, gani arī te vēl cenšas ar dažādām darbībām veicināt lopu mierīgu ganišanos, lai ne tikai atvieglotu gana darbu, bet lai tās labāk paēstu un vairāk dotu pienu.

Govīs pirmo reizi izlaižot ganos, jāapskrien trīs reizes ganāmpulkam apkārt un jāapsēžas vidū, tad govīs turēsies kopā.

L. Seržante, Alojā

Pavasārī, govīs pirmo reizi laižot ganos, katra govīs jāmēro ar auklu un katrs garums jāapzīmē ar mezglu. Aukla jāaprok kūti apakš sliekšņa, lai govīs nebūtu zaglīgas, turētos kopā un visas kārtīgi nāktu mājā.

Alksnis-Zundulis, Naudīte

Kad pavasarī lopus pirmo reizi laiž ganos, tad jānes trīs reizes visam baram apkārt olas un jānomet lopu vidū zemē, tad govīs ēdot, riņķī griezdamās, un beidzot apgulstoties.

M. Rumpe, Tirzā

Pavasārī pirmoreiz govīs ganos dzenot, jāiesien sarkanā dzijā tik mezglu, cik govju, un tad kopā ar slimestu un klēts atslēgu jāpabāž zem kūts sliekšņa, tad govīs turēsies kopā kā sasietas un saslēgtas un būs stipras pret kaitēm un kukaiņiem kā dzelzs un tērauds.

P. Zeltiņa, Vecgulbene

Kad pavasarī pirmo reizi govīs dzen ganos, tad jau iepriekšējā vakarā aiziet uz mežu un piegriež rīkstes. Pirms govīs laiž laukā, saimniece ieiet kūtī ar ķipīti, kurā atrodas sāls, ūdens un maize, un aizver durvis. Kad govīs dzīs ganos, tas paliek noslēpums līdz tai dienai, kad izdzen. Uz ganiem ņem līdz novārtas olas vai pupas. Gans nedrīkst savu pirmo rīksti pazaudēt un, pārdzinis mājā, to aizsprauž kūtī aiz sijas, kur tā glabājas visu gadu; vakarā rumulējas.

M. Miezīte, Liepkalne

Vispazīstamākais paņēmieni, kuru gani pielietoja, lai govīs nebizotu un turētos kopā, bija skriešana apkārt ganāmpulkam ar atslēgām rokā, saucot: "Turaties nu, gotiņas, visas kopā!" Apkārt nesa arī ganu rīksti.

Ganos parasti gāja bērni, un tiem jau darišanu un spēļu nekad nav trūcis, tādēļ saprotama vēlēšanās, lai govīs mierīgi ganītos. Jaunākās meitenītes uz ganiem ņēma līdz rokdarbus, kurus darināja saviem brāļiem, bet tās, kurām jau uz precībām prāts nesās, — darināja pūru. Ja kopā sasaucās un satikās vairāki gani, tad jau varēja uzsākt arī kādu spēli. Vairāk dzirdēts, ka ganos rīpa dzīta.

Ripas dzišana

Priekš spēles jau laikus jā sagatavo viena rīpa. To izgatavo no koka; 20 līdz 30 cm resnam cieta koka baļķim nozāgē 2 līdz 3 pirkstu biezu rīpu. Katrs spēles dalībnieks sagatavo savu nūju: izzāgē no koka stumbra 2 sprīžu garu gabalu, kuram klāt taisns zars. Izveidojas tāds kā koka veseris, kura kātam atstāj taisno zaru garumā līdz spēlētāja viduklim.

Dalībnieki sadalās divās komandās, katrā ne vairāk kā 6 spēlētāji. Par spēles laukumu izvēlas ceļu vai līdzenu lauku, kura vidū atzīmē sākuma līniju. Pēc izlozes sācēja komanda met rīpu tā, lai tā rīpotu pēc iespējas tālāk, bet otra komanda cenšas to kustībā atsist kādu gabalu atpakaļ vai vismaz apturēt, neļaujot tai pārāk tālu aizrīpot. Kad tas izdarīts, rīpu met otra komanda. Uzvar tas, kurš tā, pēc kārtas metot rīpu, beidzot vistālāk aizdzinis pretinieku no sākuma līnijas.

Cūciņu dzišana

Spēlei no cieta koka jāizgriež apaļa bumba apmēram 20 cm diametrā. Katrs spēlētājs sagatavo sev arī nūju, kura nedaudz atgādina mūsdienu hokeja nūju, tikai ar īsāku un vairāk uz augšu uzliektu galu. Nūju pagatavo no kāda koka zara, kur par izliekto galu izmanto atzaru, to attiecīgi nozāģējot.

Spēles laukums ir aplis ar diametru 2 līdz 3 m un vairāk atkarībā no spēlētāju skaita. Spēli varētu sākt, kad kopā sanākuši vismaz četri dalībnieki.

Pa apli katrs spēlētājs izrok sev mazu bedrīti — "mājas", viens spēlētājs paliek bez mājas, viņa uzdevums būs dzīt "cūciņu" — koka bumbu. Vidū aplim izrok lielāku bedrīti — "Rīgu".

Spēli sāk cūciņas dzinējs ārpus apļa. Dzinēja uzdevums ir iedzīt cūciņu Rīgā, bet pārējie cenšas to kavēt. Cūciņu dzīt un kavēt drīkst tikai ar nūjām. Kad cūciņa iedzīta Rīgā, visiem spēlētājiem jāskrien pie centra bedrītes un jāieliek tur sava nūja, tad ātri jāatgriežas mājās. Kurš paliek bez mājas, tas ir, bedrītes, turpina cūciņas dzišanu no apļa ārpusēs. Spēles gaitā katram mājas īpašniekam, kavējot dzinēju, jāsarģā arī sava māja, jo to īpašnieka prombūtnē var ieņemt dzinējs, ieliekot tur savu nūju. Tukša māja skaitās tad, kad tajā neatrodas īpašnieka nūja. Ja dzinējs šādā veidā aizņēmis kādu māju, tad cūciņu turpina dzīt tas, kurš zaudējis māju.

Šādas spēles, protams, vairāk patika puikām. Kopīgas ganiem bija dziesmas, kas palīdzēja īsināt laiku garajās ganu gaitās. Tās stāsta par pavasari, par darbiem ganos, arī par ganu gaitu grūtumiem.

Borbola Buļš Ludzā, 77 g. v.;
pier. P. Ore 1939. g.

1. Cel, māmiņa, govju gani, Cel dēliņu a- rā-jiņ!
2. Lakstīgala sen trīci-na zaļa bērza virsotnē.

Dārta Meksenburga Rīgā, dzim. 1861. g.
Kuldīgas Kabenā; pier. Em. Melngailis
1931. g.

1. Ej projām(e), ledu-tiņ, Lai zā - lī-te zaļojā - s(e);
Ej pro- jām, le-dutiņ, Lai zā - lī-te za-ļo- jas.
2. Izdzīsam(e) ai-ti-ņas uz zaļām ganībām,
Izdzīsam ai-ti-ņas uz za - ļām ganībām.

K. Cīrule Aizputes Kalvenē,
pier A. Krūmiņš 1949. g.

1. Ganos gāju, kreklu šuvu, Pie o-zo-la mē-rī-dam',
ē ! Pie o - zo - la mē-rī - dam'.

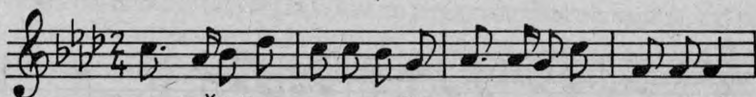
2. Dievs, dod manim arājiņu
Ozoliņu resnumiņ'.
3. Lūko mani, tautu dēlsi,
Ganiņosi nelūko:

4. Ganiņami gana drēbe,
Vējiņš matus purināj'.

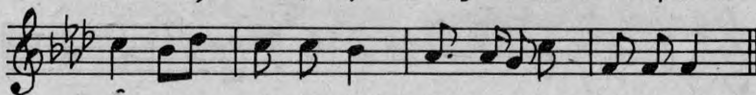
5. Lūko mani, tautu dēlsi,
Kamēr maza meitenīt'.

6. Augšu liela, bušu gudra,
Tad tu manis nedabūs'.

*Ģederts Kārkliņš Rīgā, dzim. 1869. g.
Jelgavas Emburgā; pier. Em. Melngailis
1931. g.*

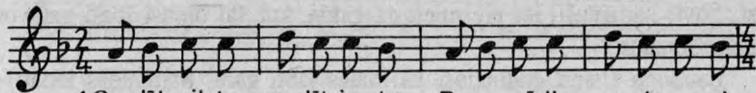

1. Ganiņš biju, ganos gāju, ga-nu drānas mugurā.
2. Ērkšķu bikses, skuju svārki, gara tāšu cepurīt'.

1. Ē, ē, ai-ja-jā! Ga-na drānas mugurā.
2. Ē, ē, ai-ja-jā! Ga-ra tāšu ce-pu-rīt'.

*Ilze Grabauska Rēzeknes Andrupenē,
dzim. 1868., pier. Em. Melngailis
1941. g.*

1. Saulīt sil-ta, saulīt jauka, Pasa rādi gani-ņami,
2. Ganiņami ga-ra diena, kad Saulīti neredzēja,

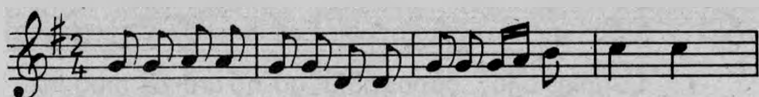
1. Ga - ni - ņa - mi, ga - ni - ņam.
2. Ne - re - dzē - ja, ne - re - dzēj'.

Paulīne Setkavska Ilūkstes Rubenē,
dzim. 1872.; pier. Em. Melngailis
1931. g.

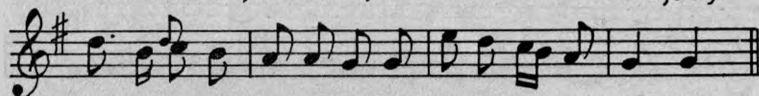

1. Migla, migla, rasa, rasa, Tu man laba nedarīj'!

Bauskas Iecavā pier. J. Vagners

Auksta rasa, basas kājas, Sala ma-nas kā-jas;

Auksta rasa, basas kājas, Sala ma-nas kā-jas.

Lai cik grūti ganiņam, tomēr katrs darbs, katra maize ar savu garozu un gana darbs ir turēts cieņā. Vakarā ganus pēc pirmajām ganībām sagaida mājās pati saimniece un vēro, kāda govš pirmā nāk mājā. Ja pirmā nāk govš ar gaišu pieri, tad gaidāma saulaina vasara, ja ar tumšu, — mākoņaina.

Ganus sagaida, aplejot tos ar ūdeni, lai vasarā nenāk miegs, govš ganot. Jautrajā rumulešanās tracī tiek visiem pa kārtīgai ūdens šaltij. Tad visi, govš sadzinuši, iet pie mielasta galda, kur šai dienai īpaši gatavoti plāceņi un alus.

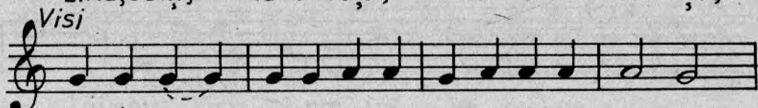
Ļaudonā Ūsiņu godinājuši kā mājas labo garu. Saimnieks izdarījis alu, saimniece cepusi plāceņi. Minētā dienā visai saimei bija kopējs mielasts. Saimnieks ienesa alus spaini un arī kannu, kurā bija Ūsiņa alus, saimniece lika galdā plāceņus, gaļu, sieru un sviestu. No sākuma visi ēda un dzēra no spaiņa alu, bet vēlāk saimniece lēja no Ūsiņa kannas visiem pēc kārtas. Kurš izdzēra saimnieces doto alu, tam kā atbilde bija jāatveido kāda dzīvnieka balss. Ja dzērējs nozviedzās kā zirgs, tad saimniece viņu maigā balsī uzrunāja: "Suk, suk, zirdziņ!" Ja kāds blēja kā aita, tad saimniece to

tikpat mīļi uzrunāja: "Aitiņ, aitiņ!" Un tā joprojām, tikai jāklīdz katram savādāk, bet saimniece ik reizes tāpat atbild. To visu dara tāpēc, lai saimniecībā ietu labi ar lopiem. Pēc mielasta pušiem bija jājāj pirmajā pieguļā. Tai gatavojās tikpat rūpīgi kā ganiem. Jau no rīta, kā jau stāstījām, saimnieks veica nozīmīgus rituālus zirgu pasargāšanai no nelaimēm. Pa dienu parasti ar zirgiem neko nestrādāja. Pieguļā pirmo reizi ņēma līdz labāku ēdienu nekā parasti. Deva līdzī alu, gaļu, pīrāgus un olas, no kurām cepa īpašu Ūsiņa ēdienu — pantāgu. Šodien to sauktu par olu kulteni jeb omleti ar speķi. Olas ņēma līdz arī ziedojumam. Tās ieraka ugunsкура pelnos vai lika koku dobumos, lai Ūsiņš vasarā sargātu zirgus. Katram zirgam ņēma līdzī pa olai, tās iezīmēja, lai pēc tam zinātu, kuram zirgam katra ola domāta, un vārīja. Ja kādam zirgam domātā ola saplīsa, tad tā bija zīme, ka tam gadīsies kāda nelaime. Ticēja arī, ka olu apaļums pāries uz zirgiem un tie ganīsies brangi un apaļi kā olas. Lai pieguļniekiem pie ugunsкура nesadegtu drēbes, ugunij ziedoja kādu drēbes gabaliņu, kuru sauca par lakstīgalas tiesu. Tā kā naktī nekādas spēles un rotaļas nesanāk, tad pieguļnieku labākais draugs bija dziesma, kurā tie apdziedāja savus brašos palīgus zirgus, kā arī izlūdzās palīdzību dabas spēkiem, zirgus sargājot.

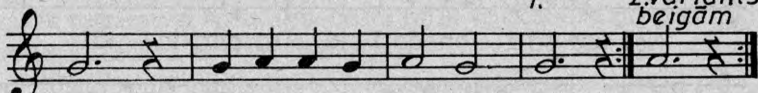
Krustpili pier. P. Dreimanis

1. Tumša nakts, zaļa zā-le, Laukā lai-du kumeliņ',
 2. Nu, Ūsiņ, tava vaļa, Nu ta-vā-i roci-ņā,

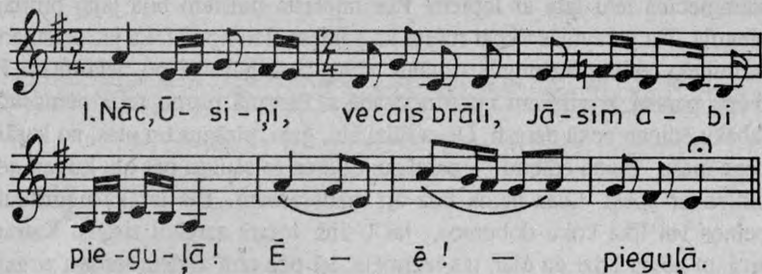

1. Tumša nakts, zaļa zā-le, Laukā laidu ku-me-
 2. Nu, Ū-siņ, tava va-ļa, Nu ta-vā-i ro-ci-
 1. 2. variants
 beigām

liņ'. Laukā lai-du ku-me-liņ'. //-liņ'.
 ņā. Nu ta-vā-i ro-ci-ņā //-ņā.

L. Bērziņš un I. Bērziņa. Tēvu dziesma.
Rīgā, 1944., 207. lpp.

I. Nāc, Ū- si - ņī, ve cais brāli, Jā - sim a - bi
pie - gu - ļā! Ē - ē! - pieguļā.

2. Es guntiņas kūrējiņis, Tu kumeļu ganūtājs.	5. No Ūsiņa zirgu pirku, Ne no sava bāleliņ'.
3. Ūsiņš gāja pieguļā Ar deviņi kumeliņ'.	6. Ūsiņami pilns stallītis Pārdodamu kumeliņ'.
4. Es te lūdzu, Ūsiņ brāli, Dod man pāri ceļa zirg's.	7. Ūsiņami zirgi zviedza, Man jājoti pieguļā.
8. Māršavai govīs māva, Man ganosi izdzenot.	

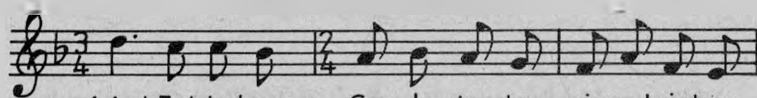
Anna Trops Lubānā, dzim. 1896.:
pier. Melngailis 1932. g.

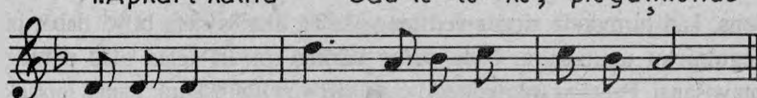
Es sa - va - mi ku - me - ļa - mi, ve - ju!
Ne - kad pāri nedarī - ju, Tra - di - ra - la - lā!
Ne - kad pāri neda - rī - ju, Tra - di - ra - la - lā!

*Pēteris Reinbahs Rīgā, dzim. 1863. g.
Rīgas Madliēnā; pier. Em. Melngailis
1926. g.*

1. Apkārt kalnu   Sau-le te-ke, pieguļniekus
me-klēdam',   Pie-guļ-nie-kus meklē-dam'!

2. Pieguļnieki, gudri vīri,
Negul kalna galiņā.

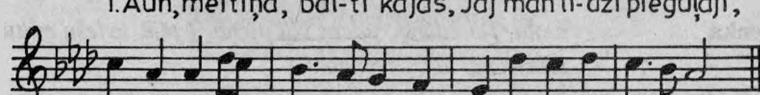
3. Gul upītes likumai,
Smalkajos kārklišos.

4. Niedru kaula guni kūra,
Lai dūmiņi nekūpēj'.

*Jānis Kalniņš Talsos, dzim. 1852. g.
Aizputes Jūrkalnē; pier. Em. Melngailis
1924. g.*

1. Aun, meitiņa, bal-ti kājas, Jāj man lī-dzi pieguļāji,
Aun, meitiņa, bal-ti kājas, jāj man līdzī pieguļā.

Ar pirmo pieguļas nakti arī beidzas Ūsiņam velītās paražas un svinību mielasti. Vēl tikai jāpiebilst, ka viss pieguļā līdzī paņemtais jāapēd. Kurš vairāk pantāga var apēst, tam vasarā labāk veiksies. No rīta puīši aicina meitas un uzciēnā arī viņas ar pantāgu.

Ūsiņa vārds minēts ļoti nedaudzās tautasdziesmās, tāpat kā tas ir ar Mārtiņu, bet milzīgs pulks dziesmu stāsta par gana un lopkopēja darbu un zemnieka labāko palīgu zirgu. Arī par pieguļniekiem stāsta ne mazums dainu.

ŪSIŅDIENAS MIELASTS

Vidū starp Lieldienām un Jāņu dienu ir Ūsiņdiena. Tā ir pieguļnieku diena, kad pirmoreiz zirgus ved pieguļā: Tā tika svinēta brīvā dabā, pie pieguļnieku ugunsкура. Līdz ņēma vārītas un arī jēlas olas pantāga gatavošanai. Pantāgu (olu kulteni) cepa vīri virs ugunsкура. Pannā iepriekš sačurkstināja sagrieztu speķi, virsū uzlēja olas, maisot cepa, līdz olu masa sarecēja lielos gabalos. Pasniedza bļodiņās vai šķīvjos, klātēdot maizi. Pirmo kumosu ielika nelielā bedrītē Ūsiņam, pēc tam aizbēra ar zemi. Ūsiņš bija dižais Saules vedējs un zirgu aizgādnieks, viņam par godu kāva un cepa gaiļi, ko Ūsiņdienā apēda saimnieks ar puīšiem. Par dzērieniem noderēja bērzu sulas un alus.

Milda Pētersone

ŪSIŅA DIENAS ĒDIENU GATAVOŠANA

Penka   *1 ola, 1,5 ēdamk. ūdens vai piena, 1 tējķ. kviešu miltu, sviests vai tauki cepšanai.*

Olu sakuļ, pievieno ūdeni, sāli, miltus un visu samaisa, lej uz pannas sakarsētos taukos un, kad olas sāk sarecēt, ar karoti maisa, lai veidotos lieli kunkuļi. Ēd ar rupjmaizi.

Skostu putra   *150 g skostu, 1/2 gl. ūdens, 1/2 gl. piena, 1 tējķ. kviešu miltu, sāls.*

Jaunas, vēl cietas skostu galviņas (spomešus) izloba no makstiņām, sālsūdenī novāra mīkstas, uztumē ar izkarsētiem kviešu miltiem, pielej pienu, uzkarsē. Ēd ar maizi kā dārzeņu sautējumu vai piedevu gaļas ēdieniem. Var ēst arī kā zupu, tad pienu pielej vairāk.

ŪSIŅA DARBI

1.

Kad rītos aiz mežiem ausma plaukst
Un tērcēs pēdējais ledus čaukst,
Kad sulu mēneša vētras rimst
Un pumpuros ziedi un lapas dzimst,
Kā milzīgas krēpes tad blāzma aug,
Stars debesis sārto un dailē. Raug,
Kāds varens jātnieks gar mākoņiem slīd,
Tam iemaukti zeltā un sudrabā spīd.
Pa visu ausmu viņš auļodams jā
Un pēdīgi zemes klajumos stāj.

2.

Vēl lauks ir pelēks. Vēl dīgsti dus.
Kur tālu dzird rūcam rubeņus
Un dzērvju kāši uz sūnekļiem skrien
Pret austrumu sārto arvien, arvien.
Skan putnu klaigas, un dzidrais rīts
Pār kailo zemi ilgāini trīc.
Tad savādais jātnieks no zirga lec,
Pār kumeļu zvaigžņu apsegu sedz.
Pats mundrais, sensenais ausmas dievs
Nu zemes āres apskatīt ies.

3.

Jau ceļmalas druvā viņš noliecas,
Kur salnā gurst dābola trejlapas.
Viņš pirkstiem tās maigi silda un glauž,
Līdz mostas sulas, kas zemzemē snauž.
Tā plašo lauku viņš modināt iet,
Lai saules dienās tās zaļo un zied.

Vis rosās un knosās, un briest, un plīst,
Kad pirmais raženais lietutiņš līst.
Pats Ūsiņš tad krūmos zem zara sēd,
Pēc darba un launaga maizi ēd.

4.

Drīz slienās viņš stāvus kā lācēns brūns
Un tausta pumpurus — pilns ar tiem krūms.
Vai alksnis pelēks vai apse, vai bērzs,
Tiem visiem Ūsiņš nu ziedoni vērs.
Viņš staigā pa arī nakti un dien,
Ir zvaigznes, blāzmas pār galvu tam skrien.
Šeit aizmirst viņš savu sauljūgu stalto
Un kūleņo norās ar zaķi balto,
Ar mežāzi vakaros mēkodams dīc,
Ar melnstrazdu svilpo, ar odiņu sīc.

5.

Tak saule tā silda, jau ziedi tvan,
Ka bites ir jālaifž klajumos gan.
Pie avaliem¹ Ūsiņš ar tīkliņu klāt,
Kūp praulainie dūmi un nevar ar' stāt,
Kad medus kukaiņi bariem tā gulst,
Ka Ūsiņš pats viņu mākoņos mulst.
Tie aplīp viņu kā salddunošs varš,
Gandrīz ar bitēm tam izceļas karš.
Arvienu tumšāk tās dūko un jūk,
Ka Ūsiņš glābties uz stalli mūk.

---

¹ *Avali (kovoži, auži, kozoli)* — kokā uzvilks blūkastrops bez aizliekamiem vai tikai ar vienu vāku.

6.

Kad zemi jau vakarā ēnas sedz,
 Uz pieguļu viņu aizjājam redz.
 Pa ceļam viņš meitai krūtis vēl skar,
 Gan piebriedis sārtvaidze šovasar.
 Un ievāju pavēnī ugunskurs kvēl.
 Un naktsputnu vaidas trīzuļo žēl',
 Jo atkal Ūsiņš prom blāzmājos jā
 Un sava sauljūga priekšgalā stāj,
 Tam zvaigžņu zirgi un mirdzošs skats,
 Pa ausmām aizvizo Dieviņš pats.

Alfonss Francis

PIEGUĻNIEKI

Sen pagājušas dienas tās,
 Nu atminēt tik viņas varam,
 Kāds kvēlainajās vasarās
 Bij naktsprieks pieguļnieku baram.

Pirms zvaigznes dedzās ziemeļos,
 Pēc azaida tie ceļā posās
 Ar seģenēm, kas sildīs tos,
 Un šķiltavām, ko iešķilt posās.

Ar robežniekiem kaimiņiem
 Tie salasījās cits pie cita,
 Pus nakti spēkojās, kāds tiem
 Pēc darba spēks vēl kaulos mīta.

Gan pirkstus vilkt, gan rokas liekt,
 Gan arī čigāniski lauzties
 Tie varēja un jautri triekt,
 Tik gaudenam par dzīvi gausties.

Bet, kas jau meitu cerēja,
Sev tina garu alkšņu tauri,
Un līdz pat rītam nerima
Tā pūstās dziesmiņas un auri.

Lai tā, kas sirdi atdot var,
Dzird straujā vientuļnieka alkas
Un vaiņagu tam galvā kar,
Kad Jāņi nāks vai sāksies talkas.

Sen pagājušas dienas tās,
Kad spēks bij pieguļnieku baram.
No viņiem norās, atmatās
Bij jānūk dažam tumsas garam.

Tik austrumi kad sātojās,
Tie lida savās būdās dušēt,
Vēl miegā dzirdot dziesmas tās,
Kas ievās skan un negrib klusēt.

Nu rets vairs dūmo ugunskurs,
Lai knišus aizdzītu un odus.
Neviens vairs burvis neatburs
To dienu sumpurņus un jodus.

Man jaunam gribētos vēl kļūt
Un naktij ļauties tad un priekam —
Pie ugunscura birzi būt
Kā viņu dienu pieguļniekam!

Jānis Ezeriņš

PAĶĻIS

Sārts lakatiņš un deguntiņš, un šķība vizīte —
Tā pirmo reizi mājās dzen no ganiem Līzīte.

Cik izskriets nava ataugu un lauku, krūmmaļu —
Nāk saimenīca iepretī un glauda Dūmaļu.

Bet cūku ganiņš Labrencīts jau paķer trumuli
Un ganu meitai Līzītei gāž virsū rumuli.

Ilzes Šķipsnas
vārdi

A. Otvara mūzika

SAULVEŽA DZIESMA

Liec au - si pie zemes un klausies,
Tā - lu vai ne - dzird jau jā - jam
Saul - ve - ža Ū - si - ņa zir - gu,
sid - rabā ap - kal - tām kā - jām, a -
ū - uuu Ū - siņš! A - ū - uuu Ū - siņš!

1. Liec ausi pie zemes un klausies,
Tālu vai nedzird jau jājam
Saulveža Ūsiņa zirgus
Sudrabā apkaltām kājām.

2. Vēl nedun šī zeme. Viss klusu,
Nezaļo zaļā vēl zāle,
Vizbulis baidās vērt ziedu,
Nesilda zeltstaru saule.
3. Jāj, Ūsiņ, Dieva dēl stalto,
Deviņiem zirgiem pār kalnu,
Jau debesīs rītausma blāzmo,
Zemei ved vasaru jaunu.
4. Liec ausi pie zemes un klausies,
Paraugies apvāršņos tālos,
Kur saules tautai pats Ūsiņš
Ved sauli debesu kalnos!

1944.g.

Janis Medenis

ŪSIŅA NAKTS

Sajāja puisieši Pantāga kalnā
No visa pagasta, no treju galu:
Katēnieši, zintelieši,
Mācītāja brammanīši, —
Sakūra uguni pār egļu galiem.

Vai lakstīgalas pogāja lejā,
Vai ievu čemurus šūpoja vēji?
Dziedādamas meitas nāca,
Māja baltas villainītes;
Iejuka, drošnieces, lielajā pulkā.

Neb rešņi dunduri krūmājā rūca!
Tur vīri bārdaiņi alus mucu stiepa.
Celmā lika, tapu rāva, —
Zili dūmi nokūpēja,
Pāršalca uguni svelotas putas!

Gādīgas saimnieces gaļu lika katlā,
Vārīja, smaltstīja, lūkoja: mīksta.
Laukā ņēma, — olas sita,
Pienā kultas virā lēja, —
No uguns tumīgu partāgu cēla!

Ai Ūsiņ, Ūseni, nu tava kāрта,
Nu tava naksniņa par visām naktīm;
Nu zem dūmu, dzirkšu kūļa
Kā zem bišu pilnas bārdas
Godāja arāji tavu lielu varu:

Ai Ūsiņ, Ūseni, vasaras vedēj,
Nu tevi, gaidītu, sagaidām pulkā!
Nu zirgi lēkāja jaunajā zālē,
Zaļus vara apaušus pašvadināja!
Bitītes mīlīgi tev ausis dūca
No stropiem dārzos, kozoliem birzīs,
No tavas pinkainas, medainas bārdas!
Nu puiši lēkāja kumeļiem līdzī,
Vilīnot meitenes miglainā līcī,
Nerimās, dzirdot: pagaidi Jāņus!

Ai Ūsiņ, Ūseni, vasaras vedēj,
Tev priekšā auļoja abi tavi dēli —
Debesu jātnieki sarkanām galvām.
Vecākam cirtās vakara blāzma,
Tas bērus kumeļus pieguļā jāja;
Jaunāko rotāja zeltaina ausma,
Tas jaunus arājus stādīja vagā!
Pār abiem nolīja debesu lietņiņš,
Aiz abiem raisīja koki zaļas lapas,
Izplauka vizbuļi, smaržoja ievas!

Ai Ūsiņ, Ūseni, vasaras vedēj,
Pats bijī stiprāks par saviem dēliem:
Vadīji Saulītes vareņus zirgus
Pār stāvu, vareņu debesu kalnu!
Pats bijī jaunāks par saviem dēliem:
Jaunavas kaunīgi nolaida acis,

Kad, garām iedams, noglaudi vaigu!
Pats biji nīprāks par saviem dēliem:
Svīzdamas meitenes cisu maisu kūla,
Kad miegā krušgalus pakutināji!

Kam zagsies, Zanīte, no meitu pulka?
Vai mežā Ūsiņš aizvilināja?
    Ne zem kāju zariņš lūza,
    Nedz ar lapa nočabēja.
Tecēja pelīte uz pirkstu galiem!

Ū-ū, Ulditi! — lejiņā sauca.
Izskrēja puisītis iemauktiem rokās.
    Karstas delnas, kāra mute,
    Sirds kā zvani krūtīs sitas;
Pieglauda, guldīja vēsajās sūnās!

— Vai, manu dieniņu, vai manējs esi?
Spalvainu krūtažu, pinkainu bārdu!
    Te no bārdas bite līda,
    Viršū krita, klēpī dzēla, —
Iekliedzās nebēdne puspamirdama.
Pietrūkās, aizskrēja, kalniņā kāpa.
Sastapa māmiņu bažīgu vaigu:
    Kur tu biji, ko darīji?
    — Vizbulītes pielasīju, —
Vai Dieviņ, aizkusu aiz lielu baiļu!
Atskrēja puisītis, iemauktiem žvazdot,
Pacēla Zanīti, pār sārtu lēca:
    — Kam tu bēgi, netverama?
Kājas vien nozibēja!
Atcirta drošniece: pagaidi Jāpus!

JĀŪI

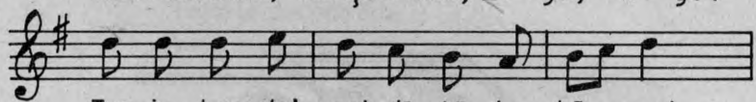
Jānis Kleperis

JĀNIS KŪRA UGUNTĪŅU...

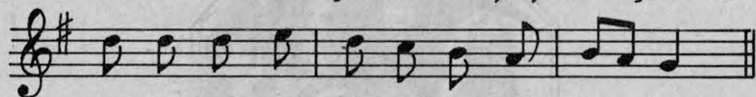
Lidija Reķe Vaive

Nāc nākdama, Jā-ņū diena, Lī-go, lī-go!

Tev ir dau-dzi gai-dī-tā-ju, Lī-go!

Tev ir dau-dzi gai-dī-tā-ju, Lī-go!

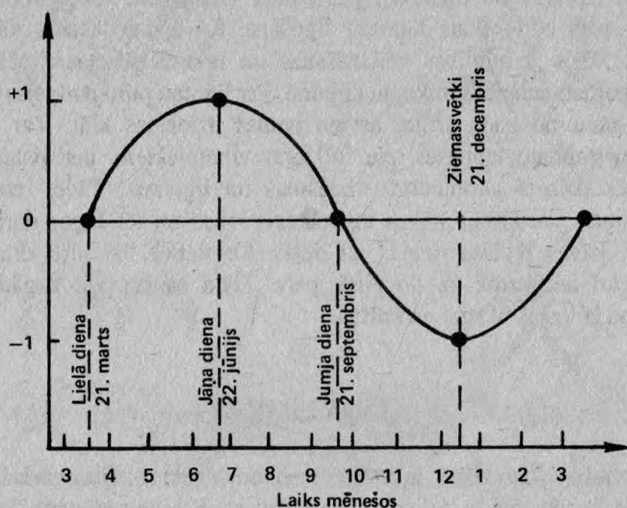
Visa Dieva radībiņa
Saulītei ligojāsi:
Veci ļaudis, mazi bērni,
Jauni puīši, jaunas meitas.

Līgo druvas, līgo meži,
Līgo Jāņu vakarā:
Tā līgoja labībiņa
Mana tēva druviņā.

Līgo saule, līgo bite
Pa lielo tūrumiņu,
Saule, sienu kaltēdama,
Bite, ziedus lasīdama.

Līgojies, ozoliņ,
Es ar tevi nelīgošu;
Es līgošu kalniņā,
Zelta vārpas druviņā.

Kas ir šī diena, kuru gaida visa Dieva laistā pasaulīte? Daba, sevišķi mūsu platuma grādos, raksturojas ar izteiktu gadalaiku cikliskumu, ko var attēlot sinusoidālas funkcijas veidā:

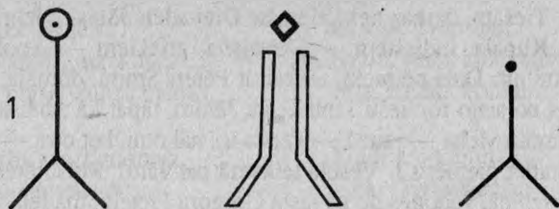
Kā redzams, Jāņi ir vasaras saulgriežu diena, kad visaugstāk dabā uzmutuļo dzīvības spēki. To jau tālā senatnē svinējušas daudzas pasaules tautas. Latvijas folkloras zinātnieku vidū nav vienprātības par šīs dienas seno latvisko nosaukumu. Rīta Drīzule raksta, ka pats senākais vasaras saulgriežu svētku nosaukums varētu būt bijis Zaļu un Ziedu diena, jo šo svētku izdarībās un ticējumos daudz norāžu uz ārstniecības augiem un to maģisko spēku. Visjaunākais ir "Līgo svētku" nosaukums, un tā autors — Emīlis Melngailis. Viņš 1928. gadā "Jaunāko ziņu" 137. numurā ar nožēlu konstatē, ka nosaukums "Līgo svētki" nomācis īstos senvārdus: Jāņa dienu, Jāņa nakti. Tiešām, dainās tiek cildināts Dievadēls Jānis, līdzīgi baltkrievu folklorā ir Kupala, indiešiem — Devajana, grieķiem — Apolons, etruskiem — Ani utt. Daži pētnieki, ieskaitot Pēteri Šmitu, domāja, ka Jānis ir aizņēmus no seno romiešu Janusa, ka Jānim, tāpat kā Janusam, ir divas sejas, no kurām viena — jaunā — vērsta uz nākotni, bet otra — vecā — uz pagātni (skatiet piemēru J. Veseļa teiksmā par Jāni). Mūsu ēras 601. gadā katoliskā baznīca, vadoties no pāvesta Gregora I ieteikuma ielikt pagānisko Eiropas tautu svinību saturā kādu kristīgu nozīmi, 24. jūniju izsludināja par svētā Jāņa Kristītāja dienu. Tomēr latviešos šis svešais jēdziens

acīmredzot nav spējis iespieties, jo latviešu Jāņu svinību nozīme un norises aizvien vēl atbilst tautas senajām paražām, lai gan, dzīves apstākļiem mainoties, tie savā norisē zaudējuši dabisko pašplūsmi, seno kuplumu un daļēji arī izpratni par darāmā jēgu. Tomēr viena lieta vēl saprotama visiem — pats būtiskākais Jāņos ir ligošana. Kā apdziedāšanās kāzās, tā ligošana Jāņos ir auglības veicināšanas un nodrošināšanas rituāls, pats pamatu pamats senajai zemkopju kultūrai. Par ligošanu pūru jārūpējas katram pašam, gadu no gada krājot arvien jaunas dziesmas klāt. Var meklēt palīdzību grāmatu lappusēs, pie folkloras zinātniekiem, bet vislabāk — nest tālāk dzimtā pārmantotās dziesmas un ligošanas. Tādēļ iztaujājiet vecmāmiņas, vectētiņus, tēvus un mātes — kas un kā Jāņos darīts, kas dziedāts, kādas bijušas rotaļas un dejas. Centieties, lai jūsu draugi un paziņas arī iemācītos to, ko zināt pats. Tikai savstarpēji bagātinoties, Jāņudiena izdosies liksma un krāšņa.

JĀŅA ZĪME

Latviešu rakstu zīmes ir plaši pētītas, un ar tām saistītas visdažādākās hipotēzes. Pazīstamākās ir divas pieejas: Ernesta Brastiņa grāmatā "Latviešu ornamentika" (1923. g.) pamatots uzskats, ka latviešu ornaments saistīts ar seno mitoloģisko pasaules uzskatu, un viņa sekotāji J. Bīne, T. Vints u. c. turpinājuši attīstīt šo mācību, bet A. Dzērvītis, J. Niedre 19. gs. 20-tajos gados un viņu sekotāji vēlāk uzskata, ka rotājošā raksta galvenie noteicēji ir darba tehnika un materiāls un visdabiskākie ir tautā lietotie rakstu nosaukumi (kāstītis, slotiņa, četrslapu āboliņš u. c.).

Jāņa zīme atsevišķi pirmo reizi parādās Jēkaba Bīnes zīmējumā 1936. gadā (žurnāla "Sējējs" 1. burtnīcā). Viņa interpretācijā šis raksts parāda Sauli, pakāpušos visaugstāk Debesu kalnā vasaras saulstāvu dienas vidū, tieši pusdienas laikā, kā arī tās atveidojumu Jāņugunī, kas nakti deg stabā kalna galā.

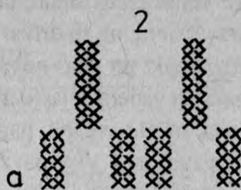

1 - J.Bīne.

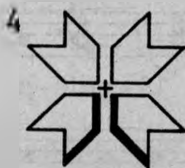
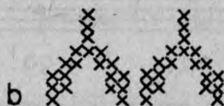
Jāņa zīme un tās piemēri rakstos.

V.Grāvītis.

V.Klētnieks.

3 - Latgaļu karavīra bronzas aproce.

2 - Cimdu raksti:

a) Ventspils Aucē; b) Rēzeknes Viļānos.

4 - Auseklītis.

Tautasdziesmas stāsta, ka Jāņos Saule sasniedz "gaisa vidu" un tur "līgo", ka "Saule kalnu pārkāpusi". Saule bija senās zemes kopēja galvenā pārticības nodrošinātāja, tādēļ tās gaita tika rūpīgi vērota. Par to liecina no akmeņiem darinātie Saules stāvokļu novērošanas vizieri (skat. "Dabas un Vēstures kalendāru" 1985. gadam, 264. lpp.) , kas atrasti pie Grobiņas un Rēzeknes, kā arī Alūksnes augstienē. Vissenākie šīs zīmes attēli atrasti latgaļu karavīru bronzas aprocēs, bet, kāda Jāņim saistība ar karavīriem, — tas ir jautājums, uz kuru jāatbild pētniekiem nākotnē.

IELĪGOŠANA

Jāņiem sāk gatavoties jau vairākas nedēļas iepriekš, un to ieskaņa ir Vasarsvētkos, kuri iekrīt aptuveni 4 nedēļas pirms Jāņiem, kad ar bērzu meijām un kalmēm pušķo istabas, saimnieces liek galdā sieru, bet gani vij vainagus govīm. Ap šo laiku beidzas meitu un ganu pavasara gavilēšanas un rotāšanas dziesmas. Drīz pēc Vasarsvētkiem sākas ielīgošana. Puiši Vasarsvētku naktī dzen zirgus pieguļā, kurina ugunsurus un ziedo Pieguļas mātei. Kas šai pieguļā neņem dalību, tā zirgiem klājas slikti. Vasarsvētku

meijas saglabā un liek šķūnī uz zemes vietā, kur vēlāk kraus sienu, tad tas nepelēs. Pirts slotas ziemeļi sāk griezt pēc Vasarsvētkiem, un to drīkst darīt tikai līdz Jāņiem, jo vēlāk grieztas slotas nes līdzī kašķi un citas nelaimes. Ap šo laiku beidz dziedāt sējas putns — lakstīgala un visiem sējas darbiem jābūt pabeigtiem. Līdz Jāņiem jāpabeidz ravēšana, mēslu vešana, papuves aršana rudziem, kartupeļu tīrumu ravēšana un vagošana. Visi pa ziemu noaustie audekli līdz Jāņiem jāizbalina saulē, jo pēcāk balinātie pūst.

Fricis Pimbers Ezerē

Lī - gotā - ji, lī - gotā - ji, Lī - go, lī - go!

Nav vairs tālu Jāņa diena, Lī - go, lī - go!

Nav vairstālu Jāņa diena, Lī - ī - go!

Šī dieniņa, rītdieniņa,
Parī pati Jāņa diena.

Nāc nākdama, Jāņa diena,
Tev ir pulka gaidītāju:
Govis gaida zāļu kroņu,
Meitas skaistas ligošanas.

Visi gaida Jāņa dienu,
Gaida puiši, gaida meitas:
Puišiem alu, puišiem sieru,
Meitām zāļu vainadziņu.

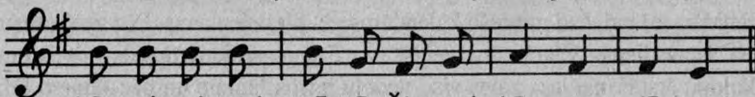
Vairākas nedēļas pirms Jāņiem sāka gatavot alu. Istabā krāsns tuvumā izdiedzēja miežus (bieži mitrinot), tad pīrī vai maizes krāsni tos sagraudzēja un samala rokas dzirnās. Nedēļu pirms Jāņiem tecināja misu: uz šādi sagatavotiem miežiem, kam klāt pieliktas apiņu ziedu galviņas, lēja vārošu ūdeni. Notecināto misu atdzēsēja diķi vai akā un lika raudzēties lielā, tikai tam nolūkam domātā kubulā. Alum tumšāku krāsu ieguva, pieliekot dedzinātu cukuru. Brūvēja arī medalu, iejaucot miestīņā medu. Arī sieru sēja vairākas dienas iepriekš, lai tas paspētu nogatavoties.

1. Jā-ņa mā-te sie-ru sē-ja, Lī-go, lī-go!

2. Šim stūrī-tis, tam stūrī-tis, Lī-go, lī-go!

1. De-vi-ņie-mi stū-rī-šie-mi, Lī-go, lī-go!

2. Man pats siera vi-du-cī-tis, Lī-go, lī-go!

Pirmo reizi Jān's atnāca,
Kā mēs viņu mielosim?
Siesim sierus, dosim alu,
Vedīsim sētiņā.

Jānītim jostu aužu
Deviņiem dzīpariem;
Jānīts manas aitas gana
To garo vasariņu.

Kas darīja Jāņam alu,
Lai aug mieži griezdamies;
Kas nedara Jāņam alu,
Zāles vien nolīgoja.

Trīs dieniņas velējos,
Jāņa nakti gaidīdama,
Kad atnāca Jāņa nakts,
Balts krekliņš mugurā.

Es sasēju lielu sieru,
Jāņu dienas gaidīdama,
Jāņu dienu izdalīju
Pa maziemi gabaliem.

Šuj man kurpes, kurpinieks,
Zeltītām lapiņām,
Lai es varu Jāņa nakti
Ciema puišus kaitināt.

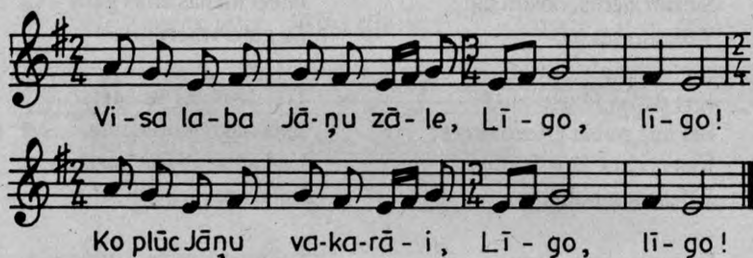
Jānītim klaiņu cepu
Triju rītu malumiņu.
Ne deviņi nevarēja
Smagā klaiņa kustināt.

Vajadzēja sacept arī daudz plāceņu un raušu. Jāņiem kāva gaili, aunu, jēru vai sivēnu. Ja to nedarīja, tad, kā vēsta ticējumi, nobeidzas kāds mājlops. Kurzemē vairākas dienas iepriekš zvejnieki sāka zušu zveju, bet J. Jaunsudrabiņa un E. Virzas tēlojumos lasām, ka tieši pirms Jāņu vakara puiši briduši upē ar tīkliem.

PRIEKŠJĀŅI — 21. UN 22. JŪNIJS

21. un 22. jūnijs ir divas dienas, kurās vienā vai otrā parasti ir astronomiskais vasaras sākums — Saule ieiet Vēža zīmē. Šīs dienas vakarā Saule noriet vistālāk ziemeļrietumos. Senāk katras mājas saimnieks bija ievērojis kādu iezīmi dabā — akmeni vai koku, kuru Saule tad sasniedz. Tā zemkopji precīzi zināja, kad ir saulstāvju nakts pēc sava zemkopju kalendāra arī tad, kad romiešu kalendārus vēl plaši nepazīna. Pēc ticējumiem tieši šajās dienās vāktās ārstnieciskās zāles ir visnoderīgākās cilvēkiem. Mājlopu ārstēšanai lasa zāles visu nedēļu pirms Jāņiem un pēc Jāņiem līdz Pēterdienai. Ap vasaras saulgriežu laiku augos ir visvairāk ārstniecisko vielu, Saules labvēlīgā ietekme tad ir sasniegusi kulmināciju. Jāņu zāles izkalteja ēnā un uzglabāja, lai ziemā lietotu tējai un ārstniecībai.

Anna Brigadere Tērvetē

Vi - sa la - ba Jā - ņu zā - le, Lī - go, lī - go!

Ko plūc Jāņu va - ka - rā - i, Lī - go, lī - go!

Ko plūc rīta saulītē,
Tā vairs lieti nederēja.

Nevienami tā nebija,
Kā tam mūsu Jānišami:
No kājāmi ziedi bira,
No rokāmi sudrabiņis.

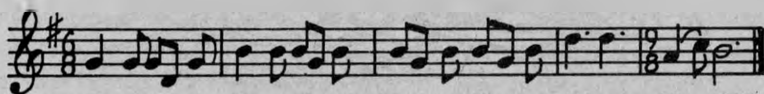
Viena pati Jāņu zāle
Deviņiemi žuburiemi;
Devitāi žuburāi
Zelta poga galiņai.

Senāk 22. jūnijā bija Zāļu tirgus Daugavmalā Rīgā, kurā visi aptieku turētāji un zāļu meistari pirka augus un zālītes. 1832. gada avīze "Tas Latviešu Ļaužu Draugs" stāsta: "Tās divi dienas priekš Jāņiem mums pilsētniekiem ik gadus īstas prieka dienas. Pirmās dienas vakarā mūsu liels puķu tirgus Daugavas malā sākas. Tad zemnieki, kas tuvumā dzīvo, atnes

puķes, kroņus un dažādas zāles, dārznieki atved savas visjaukākās un dārgākās preces, un pilsētnieki nāk un pirk vai kroņus bērniem par prieku, vai puķes kādiem mīļiem par dāvanu, vai kumeles, mētras un citas tādas zāles, kas pret dažādām slimībām palīdz. Citi nāk, gribēdami tik skatīties to lielo ļaužu, un, spēlmaņiem spēlējot, staigalē līdz pat tumšumam.”

Zāļu dienai veltītajos ticējumos atrodam norādījumus par to, kas jādara, lai nodrošinātu lopu auglību, kas darāms saimniecēm, kā lai izzīlē precinieku, kā pareģot nākotni u. c. Jāņu naktij līdzīgas izdarības. Šais 21. un 22. jūnija dienās jau skan īstās līgotnes, dažā dziesmu teicēja apiet apkārtējo māju laukus, lai zinātu, kas Jāņu vakarā slavējams, kas peļams.

Ida Rozenberga Apē

Lī-go-ja-ti, lī-go-ja-ti, Lī-go, lī-go, lī-go, Jā-nīt!

Nav vairs tālu Jāņu diena —
Šī dieniņa, rītdieniņa,
Parīt pati Jāņu diena.

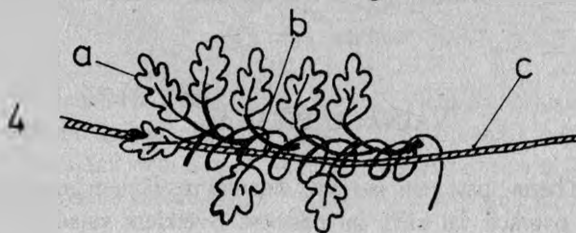
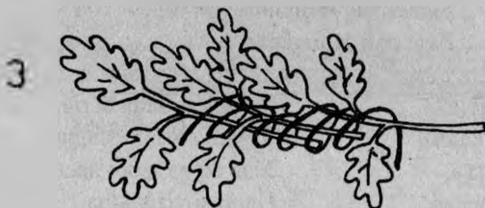
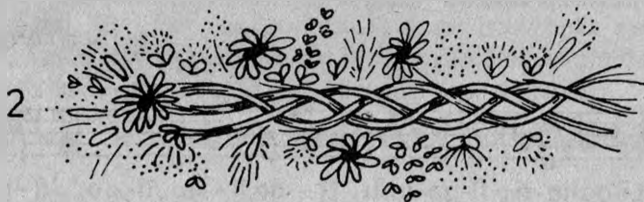
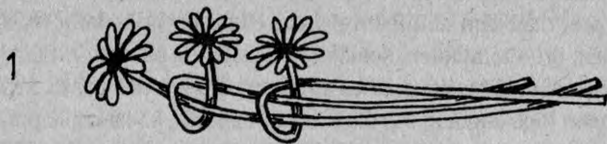
Kas tos Jāņus ieligoja?
Mūsu pašu ciema ļaudis:
Pirmie gani, pēc arāji,
Visupēc i daiļas meitas.

Sanācieti, Jāņa bērni,
Sagaidieti Jāņa dienu,
Jāņa diena lepni nāca,
Ugunīsi vizēdama.

VAINAGU PĪŠANA

Meitas un bērni, īpaši gani, jau pāris dienu pirms Jāņiem pina vainagus un nolika tos pagrabā vai klētī, lai nesavīst. Svētkiem vajadzēja daudz vainagu, lai varētu izrotāt visas ēkas, pat dzirnu kambari un bišu mājojklus, lai pietiktu visiem galvu rotāšanai un meitām priekš zilēšanas. Zāļu, ziedu un ozolu vainagi to nēsātājiem dod veselību un spēku. Katrs stāds vai zieds, ko iepin vainagā, vairo tā burvību ar sev vien raksturīgām īpašībām. Pinot vainagu, pini vai sakrustojot zarus, šo īpašību kopums apvienojas maģiskā aplī.

Daži vainagu višanas un pišanas paņēmieni parādīti attēlos.

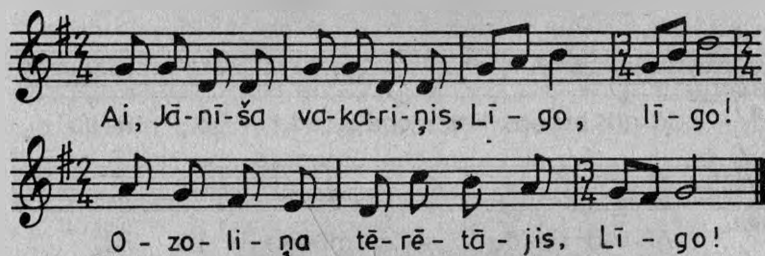
Daži višanas un pišanas paņēmieni:

1 - ziedu vainags, ko vij no visdažādākajiem ziediem, kuriem gari un lokani kāti; 2 - ziedu vainags, ko pin pines veidā "trimpinā"; 3 - ozolzaru vainags, ko pin, sasienot kopā iepriekš salautus nelielus zarus; 4 - ozolzaru vitne, ko pin, pietinot nelielus zarus pie pamatauklas.

Šeit: a) ozolzari, b) stiprs diegs, c) aukla.

Ziemeļvidzemē Zāļu vakarā darināja īpašas zāļu un ziedu pīnes, iepinot zināmā secībā "īstās" Jāņu zāles. Ar tām apviņa vārtu stabus sētā un laidarā, Jāņuguns kārti, Jāņa ozolu. Pīnes mestas arī ugunī un ūdenī. Ziedu vainagi ilgi nevīst, ja tajos iepin rasaskrēsliņu ziedus un lapas. Šādos vainagos labi der arī dažādas smilgas un kamolzāle. Zāļu ziedu vainagus Jāņos lika galvā gan meitas, gan precētas sievas (ši bija vienīgā diena gadā, kad arī sievas drīkstēja likt galvā vainagus). Vainags bija ne tikai meitas tikuma simbols, bet tam piemita arī burvības spēks. Parasti Jāņu vakaram katra meita pina sev vairākus vainagus. Iecerētā zilēšanai pina deviņreiz-deviņu vai trejdeviņu ziedu vainagus (tie bija jāglabā līdz Ziemassvētkiem), viens ziedu vainags bija mešanai ozolā, bet vēl viens — pludināšanai pa upi vai ezeru (šai izdarībai cītur vajadzēja pat trīs vai četrus vainagus). Ar ozolu vainagiem Jāņos greznoja visus Jāņus, vēlāk sāka greznot arī visus saimniekus. Ozolu vainags simbolizē spēku un varenību, arī savu nēsātāju tas dara veselāku un stiprāku.

Oskars Kalējs Saukā

Grib dārziņi, tūrumiņi,
Grib meitiņu vainadziņ'.

Ejat, meitas, raudzītiesi,
Kur lapoja ozoliņi;
Pinat skaistus vainadziņus,
Pušķojati istabiņu.

Es savai Jāņa mātei
Pinu ziedu vainadziņu,
Lai tai auga raibas govīs
Ziedaināmi kājiņāmi.

Piniet, meitas, vijiet, meitas,
Ozoliņa vainadziņu;
Savijušas vainadziņu,
Lieciet Jāņa galviņai.

Es noviju vainadziņu
No visāmi puķītēmi;
Es uzliku vainadziņu
Pašā Jāņu vakarāi,
Jānīts manim roku sniedza
Pašā Jāņu vakarāi.

Tev, Jānīti, daudz puķītes,
Nopin manim vainadziņu;
Liec rozītes, liec lapiņas,
Liec baltoī āboliņu.

Zāļu dienas vakarāi
Jaunas meitas kroņus pin';
Ziemassvētku vakarāi
Tad vēl viņus galvā lika.

Saudzīgi rīkojoties, ir iespējams savākt ozolu, bērzu zarus, ziedus un zāles, nenodarot ļaunumu dabai. Kā mierinājumu dabas draugiem minēsim, ka ir tāds ticējums: "Labība un zāle, pa kuru tiek bradāts līdz Jāņa dienai, uzceļas atkal augšā." Turklāt Jāņa bērni, tāpat kā ķekatnieki ziemas saulgriežos, ir auglības un svētības nesēji, tāpēc visi lauki, tūrumi un dārzi, kur viņi gājuši pāri, ziedēs un dos labu ražu.

ĪSTĀ JĀŅU ZĀLE

Kristīne Pāvuliņa Valmierā

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff has a 3/4 measure followed by a 2/4 measure. The second staff has a 3/4 measure followed by a 2/4 measure. The lyrics are written below the notes.

Jā-nīts brauca katru gadu, Lī-go, lī-go!

At-ved zie-du ve-zu-mi-ņu, Lī-go!

Še saujiņa, te saujiņa,
Lai zied visa pasaulīte!

Jānišami pavaicāju,
Kādu zāli pirmo rauf?
— Rauj papriekšu buldurjāni,
Pēc sarkanu āboliņu.

Visas bija Jāņu zāles,
Ko plūc Jāņu vakarā, —
I usnīte, i nātrīte,
I svētāi papardīte.

Samtenītes, magonītes —
Jaunu meitu Jāņa zāles;
Asi dadži, sikas nātres —
Jaunu puīšu Jāņa zāles;
Papardītes, vibotnītes —
Vecu ļaužu Jāņa zāles.

Plūcat, meitas, puķu pušķus,
Daždažādus izraibotus:
Plūcat zilus, plūcat baltus,
Kas Jāņos uzziēdēja.

Jāņa bērni nezināja,
Kādas istas Jāņa zāles:
Pumpatenes, rumpatenes,
Tās bij istās Jāņa zāles.

Aiz kalniņa dūmi kūp,
Kas tos dūmus kūpināja?
Jāņa bērni kūpināja,
Jāņa zāles lasidami.

Plūcam zāles, raujam zāles,
Taisām vietu Jānišam;
Jānišam galva sāp,
Visu nakti ligojot.

Iepriekšējā dziesma jau dod atbildi uz jautājumu, kas tad īsti ir "istā" Jāņu zāle. Folkloriste Rita Drīzule priekšvārdā dainu krājumam "Kad Saulīte rotājas" raksta:

"Dziesmas pauž atzinumu, ka "visa laba Jāņu zāle, ko plūc Jāņu vakarā". Tomēr tāda šī patiesība paliek vienīgi vispārinātā nozīmē. Jāņu vainagos, kas bija paredzēti dažādām rituālām izdarībām, kā, piemēram, nākotnes zilēšanai (jaunu meitu vainagi), vajadzēja būt vismaz dažām t. s. istajām Jāņu zālēm, kas atsevišķos Latvijas novados, dažkārt pat vienā novadā, bija atšķirīgas. Ļoti izplatīta "istā" Jāņu zāle bija madara (*Galium L.*), īpaši populāra Kurzemē un Zemgalē un tikai vietām Vidzemē. Nārbulis jeb zilgalvīte, galvenokārt birztaļu nārbulis (*Melampyrum nemorosum*) bija iecienīta Jāņu zāle Kurzemē, Vidzemē un Latgalē. Šo augu vasaras saulgriežos plūkuši arī krievi, sasējuši pušķos un ziemā iesējuši pirts slotās, jo ticējuši, ka, ar tiem peroties, nāks veselība. Kā īpaši Latgalē iecienīta Jāņu zāle jāmin divšķautņu asinszāle (*Hypericum perforatum*). Turklāt visā Latvijā par vienlīdz iecienītām Jāņu zālēm uzskatīja vībotnes (*Artemisia vulgaris*), papardes (*Filicinae*) un sarkano āboliņu (*Trifolium pratense*).

Vairākām Jāņu zālēm, to skaitā dziesmā minētajam "buldurjānim" (*Valeriana officinalis L.*) vēl šobaltdien ārstniecībā ir ievērojama nozīme."

ZĀĻU DIENAS PRIEKŠPUSDIENAS DARBI

Zāļu dienā (23. jūnijā) jau agri dzina lopus ganos, lai agrāk varētu tos mājās laist un svētvakaru turēt. Visās malās skaņi ligoja gani, iedziedādami Jāņu vakaru. Joprojām tika darināti vainagi — sev, mājnikiem, govīm, kazām, sunim. Brauca pēc meijām, ar ko rotāt pagalmu, istabas, vārtus. Daudz, daudz zaļumu vajag šai dienai. Taču necirta labā mežā, bet tikai pa grāvmalām, ežmaļiem.

Saucēja

Ai, Jā-nī-ša vākariņis, O-zo-li-ņu tē-rē-tā-jis,

rit. Locītājas

Ai, Jā-nī-ša va-ka-riņš, O-zo-li-ņu tē-rē-tā-jis,

Vilcējas: Ē!

O - zo - li - ņa tē - rē - tājs.

Grib dārziņi, tīrumiņi,
Grib meitiņu vainadziņi.

Kur, Jānīti, meijas cirti,
Kad meijāji lievenītes?
Dieva dēla rājumāi,
Smuidrajosi ozolosi.

Es jums saku, jauni puīši, -
Pušķojieti klētes jumtu,
Tad Laimiņa jūs pušķosi
Ar miežiemi, ar rudziemi.

Jāņu māte izpušķoja
Ar apsēmi istabiņu.
Vai tev trūka bērzu, kļavu,
Vai kuplaja ozoliņa?

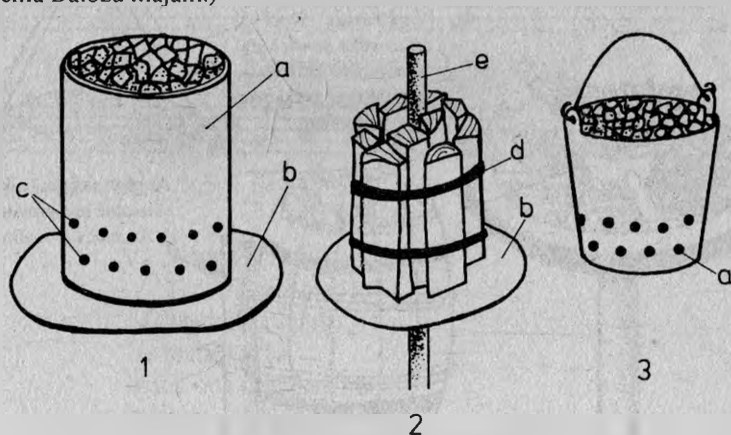
Kas tās manas lievenītes
Ar sudrabu nobārstīja?
Jāņa bērmi nobārstīja,
Jāņu nakti staigādami.

Kas apvilka zelta stīgu
Gar Jānīša istabiņu?
Jāņa bērmi apvilkuši,
Jāņu nakti staigādami.

Laikus izveidoja arī ligošanas vietu: sagatavoja kurināmo, appļāva zāli, sanagloja solus, galdus, ierīkoja pajumti. Arī Jāņuguns (muca, pūdele, lampa) tiek gatavota laikus, atliekot sāņus sveķainas pagales, sikstus celmus. Darvu, ko kādreiz dedzināja, šodien grūti sameklēt. (No vecu riepju dedzināšanas noteikti jāatturas kaut vai tīri estētisku apsvērumu dēļ: nokvēpinās baltie krekli.) Ilgi deg arī samitrinātas zāģu skaidas, cieti lapu koku zari, saknes, zaraini bluķi. Jāņugunij vietu izraudzījās tuvākajā

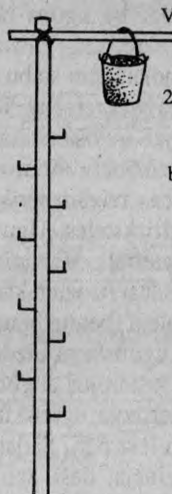
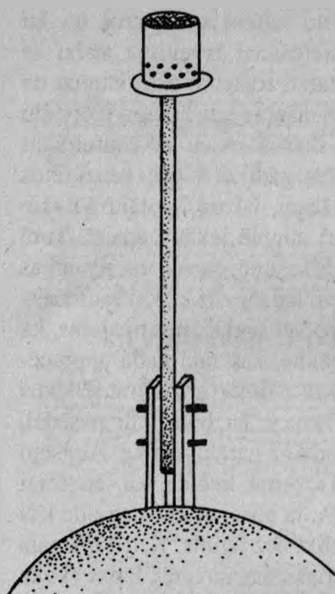

augstākajā pakalnā, lai uguns tālāk apspīdētu laukus un dārzus un lai kaimiņi varētu saredzēt. Vairākkārtējai lietošanai izveidoja stabu ar kāpšļiem vai arī nolaižamo stabu (sk. att.). Stabus rotāja ar zaru vītņem un ziediem. Kā muca vienreizējai lietošanai der mazuta vai līdzīgu izejvielu tara. Daudzkārtējai lietošanai tagad veido skārda mucu ar caurumiem apakšmalā (lai uzlabotos vilkme un lai lietus gadījumā tajā neuzkrātos ūdens). Zem mucas reizēm ierīko aizsargplāksni, lai uz līgotāju galvām nekrīt ogles un dzirksteles. Uguni kurina arī stieplē iekārtā spainī, kurā salikts degošs materiāls. Var arī gaisā pacelt sastipotu sveķainas malkas klēpi. Aizdedzināšanai izmanto kārts galā iesietu lupatu vīkšķi, kas samērcēts parafinā vai petrolejā (bet ne benzīnā!). Eiropā vēl saglabājies ticējums, ka saulgriežu nakts uguns kuru aizdedzina jauneklis, kas tajā gadā apprecējis, — no viņa izstarojot auglības spēks, kas pārējot arī uguni. Blakus Jāņuguns kārtij ierīkoja uguns kuru arī uz zemes, lai būtu, kur pasēdēt, padziedāt un kam lēkt pāri. Šādai ugunij vajadzīga garāka malka. Augšējo Jāņuguni aizdedzināja, tieši Saulei rietot. Ticējumi liecina, ka, augšējai ugunij dziestot, to turpina uz zemes, bet labāk, ja abas uguns deg līdz rīta ausmai — nakts nedrīkstēja nevienu brīdi palikt bez uguns. Kad kāds gāja prom no uguns kura, tas ņēma līdz jau iepriekš sagatavotas lāpas (koka kātā iesietu lupatu vai salmu vīkšķi, kas piesūcināts ar parafīnu vai vasku). Ir dzirdēti nostāsti par Jāņuguni, kas dedzināta augstu kokā uznestā dzelzs katlā (viens tāds bērzs ar katla atliekām vēl atrodams pie Launkalnes ciema Baložu mājām.)

Daži pudeles (mucas, lampas) sagatavošanas veidi:

1 - skārda muca; 2 - cieši sasiets sveķains malkas klēpis; 3 - skārda spainis ar malku.
 Šeit: a) skārda muca, b) skārda plāksne aizsardzībai pret dzirkstelēm, c) caurumi ventilācijai un lietus ūdens notecē, d) metāla stīpas, e) metāla stienis.

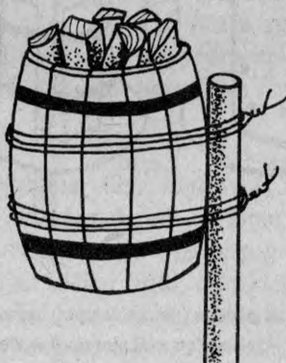
Vairākkārt lietojamas
Jāuguns kārtis:
1 - paceļama kārtis,
2 - kārtis ar kāpšļiem.
Šeit: a) nekustīgs
turētājstienis,
b) izvelkams stienis,
c) stabu kāpšļi.

Veca darvas, tavota vai
eļļas koka muca, kura
nostiprināta kārts galā,
piepildīta ar sveķainām
pagalēm.

Kāts ar ratu riteni,
pie kura pietiti salmi,
niedres, sveķainas
pagales.

Ar virvi sasietu baļķu
virsotnē iestiprināta
koka muca ar malku.

ZĀĻU DIENAS PĒCPUSDIENAS DARBI

Zāļu dienā (parasti gan jau iepriekšējā dienā) izkurināja pirti, lai svētku vakaru visi sagaidītu balti.

Tuvojoties Jāņu dienas vakaram, svarīgs darbs ir sētas un mājas apšuš-košana auglības veicināšanai un pasargāšanai no raganām.

Pie laidaru durvīm un vārtiem mēdza saspraust asās nātres, dadžus un mežrožu, arī pilādžu zarus, lai laidaros neiekļūtu dažādi būrēji un zavētāji, kas saulgriežu naktī kļūstot īpaši aktīvi. Pie istabas un kūts durvīm nolika pilādžus, arī ar saknēm uz augšu, bet pie kūts griestiem sprauda pilādža krustiņus.

Pušķojamie objekti bija stingri sadalīti — saimnieks pušķoja tīrumus, laukus; puīši — stalli, zirgus; gani — govīs, teļus; meitas kopā ar saimniecīti — kūti, laidaru, pagalmu, māju, istabas.

Vigneru Ernests, pierakstījis Cēsu Ogrē

Jā-ņi, Jā-ņi šo-va-ka-ri, Lī-go, lī-go,
Kam tie Jā-ņi pie-de-rē-ja? Lī-go,
Lī-go! Kam tie Jā-ņi pie-de-rē-ja? Lī-go!

Moderēm, raganām,
Tām tie Jāņi piederēja.
Skrien ragana šķērsu gaisu,
Ne manā sētiņā.
Mana sēta dzelžiem kalta,
Adatāmi jumti jumti.
Bur man burvji, skauž man skauģi,
Nevar mani izpostīt,
Dieviņš taisa dzelžu sētu
Apkārt manu mājas vietu.

Šķību greizu tiltu taisu
Raganām pāri iet, —
Lai tās savu kaklu lauza
Pirmajā skrējienā.

Adatiņu sētu taisu
Apkārt govju laidarīti,
Lai raganas nodūrās,
Jāņa nakti staigājot.

Nelaid skauģu, miļā Māra,
Jāņa mātes laidarā.
Cērt ar dzelzu zobentiņu,
Sīt ar vara trumuli.

JĀŅU VAKARS (23. JŪNIJS)

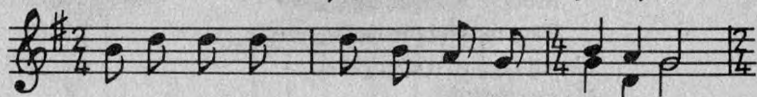
Jāņu vakara izdarības risinājās brīvi pēc apstākļiem un reizē tomēr dabiskā secībā.

Vispirms savās mājās mājas ļaudis aplīgoja Jāņus, saimniekus, visus mājas iemītniekus, sētu, tad piepulcējās citiem līgotājiem, kas parasti kāda priekšdziedātāja (barveža, barvedes) vadībā gāja garām sētai uz zināmo līgošanas vietu. Katra māja, kurai gāja garām jāņubērni, tika apdziedāta, tīrumi nopelti vai uzslavēti, tās saimnieki pušķoti ar zālēm un vainagiem. Saimniekam tika ozolu vainags, lai pats būtu ozola dižumā un zirgi kā ozoli. Saimniecei galvā lika raibu puķu vainagu, lai telītes aug raibas un pienīgas. Katras mājas saimnieks, arī nebūdamis Jānis, uzskatīja par savu pienākumu jāņubērņus pacienāt ar alu un sieru. Kas nenāca pretī un necienāja par dziedāšanu, tos izsmēja.

Marija Plekše Gaujienas Zosēnos

Labvaka-ri, Jā-ņa māte, Lī-go-ja!

Vai tu mū-su gai-dī-ju-si, Lī-go-ja!

Vai tu mūsu gai-dī-ju-si, Lī-go-ja!

Atcel vārtus, Jāņa māte,
Nu nes zāles Jāņa bērni,
Jāņa bērni nokusuši,
Jāņa zāles lasīdami.

Apsveicināšanās dziesmai pēc apstākļiem var izvēlēties arī citus vārdus.

Ja būs laba Jāņa māte,
Ar ziediem kaisīsim.
Ja būs slikta, ja būs skopa,
Ar dadziem badīsim.

Jāņa māte, gruzu cūka,
Jāņa vārtus aizslēgusi,
Jāņa bērni garām gāja,
Asariņas slaucīdami.

Zema, resna Jāņa māte
Guļ kā rumba istabā.
Nāc ārā, Jāņa māte,
Saņem savus Jāņa bērnus!

Labvakar, Jāņa māte,
Vai tu mūsu gaidījusi,
Mikstu sieru sasējusi,
Saldu alu darījusi?

Jāņa māte apgulusi
Mikstos dūnu spilvenos,
Ne tā gaida Jāņa bērnus,
Ne svin Jāņa vakariņu.

Laba, laba Jāņa māte,
Vēl labāks Jāņa tēvs —
Jāņa māte sieru deva,
Jāņa tēvs alutiņu.

Kas bij laba Jāņa māte,
Saņem savus Jāņa bērnus,
Kas bij tāda skopuliņa,
Tā palika istabā.

Dievs dod mūsu Jāņa mātei
Labu vien piedzīvot:
Piecas cūkas, sešus kuiļus,
Septiņsimti sivēniņus.

Dievs, dod mūsu Jāņa tēvam
Simtu gadu šē dzīvot:
Simtiem govu, simtiem vēršu,
Simtiem bērnu kumeliņu.

Līgotāju pulks, ienācis sētā, sveica vispirms saimniekus, tad apligoja laidaru, ar zālēm apmētāja govīs, teļus, aitas. Apligoja arī dārzus, laukus, pļavas. Gāja arī istabās, sevišķi tad, ja tur dzīvoja kāds sirdzējs vai ar precībām aizkavējies puisis vai meita. Ticēja, ka jāņubērni nes laimi un svētību mājā un sētā tāpat kā budēļi Ziemassvētkos.

Jāņa mātes is-ta-bi-ņa, Lī-go, lī-go!
Kā rak-stī-ti iz-rakstī-ta, Lī-go, lī-go!
Kā rak-stī-ti iz-rakstī-ta, Lī-go, lī-go!

Pitin pīta, vītin vīta
Kupliem Jāņa vaiņagiem.

Kas tur spīda, kas tur vīza
Jāņa mātes istabā?
Tur spīdēja, tur vizēja
Jāņa mātes zāļu kroņi.

Ieiedama istabā,
Stāvu metu ābuliņu,
Lai tas auga, lai ziedēja
Līdz citiem Jānīšiem.

Metu zāles istabā,
Lai nesnauda vērpēja;
Lai nesnauda vērpēja,
Lai snauž tēva arājiņi.

Iemetām Jāņu zāles
Jauna puīša gultiņā;
Dievs dod tam citu gadu
Otru jaunu gulētāju.

Metam zāles laidarā,
Lai telītes vairojas!
Cik zālišu, tik telīšu
Jāņa mātes laidarā.

Augstu metu Jāņu zāles,
Lai telītes lielas auga!
Lai telītes lielas auga,
Lai tās pulka piena deva.

Aitiņ, mana bārbaliņa,
Pušķo manu augumiņu,
Es pušķoju tavu kūti
Jāņu dienas vakarāi.

Kad visas zināmās mājas apstaigātas un visu sētu iemītnieki piepulcējušies jāņubērniem, tie lielā pulkā dodas uz ciema kopējo līgošanas vietu. Sirmā senatnē jāņubērņus kopā sauca, sitot bungas vai pūšot tauri.

*Līze Velpa Vecpiebalgā
Anna Bremšmīte Rīgas Mālpilī*

Jā-nī-ša-mi zel-ta jos-ta, Lī-go, lī-go!
Sudra-bi-ņa zo-ben-ti-ņis Lī-go, lī-go!

Mirdz jostiņa, spīd zobenis,
Pa vārtiem iejājoti.

Jānīts kļiedza, Jānīts brēca,
Jāņa bērni izkļiduši,
Pūt, Jānīti, vara tauri,
Sasauc savus Jāņa bērņus.

Ar Jānīti dancot gāju
Pašā Jāņu vakarāi,
Jānītīmi zelta pieši,
Man sudraba lindraciņis.

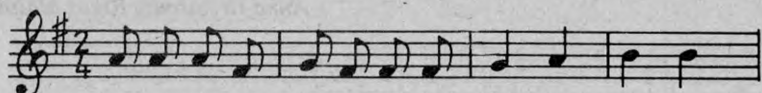
Pūt, Jānīti, vara tauri,
Kalniņai stāvēdamis,
Lai ceļāsi Jāņa bērni
No maliņu maliņāmi.

Sasagrieza rudzi, mieži
Lielajai tīrumāi,
Tā sagrieza Jāņa bērni
Jāņa tēva pagalmāi.

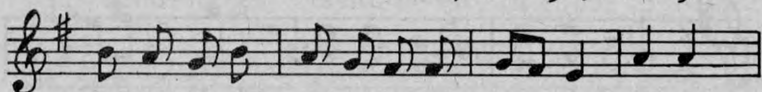
Jāņa diena, Jāņa nakte,
Nu pats Jāņa vakariņis,
Nu Jānītis dančus grieza
Apakš kupla ozoliņa.

Jāņa bērni danci veda
Apkārt kuplu ozoliņu,
Es tev lūdzu, Jāņa māte,
Ieved danci istabāi.

Līgošanas vietu centās izraudzīties tā, lai tā būtu augstākā novada kalna galā un lai tuvumā būtu kāds ozols — Pasaules koks, Pērkona koks. Latvijā ozols un liepa ir svēti — to svētbirzēs mitušas senās dievības. Pie šiem kokiem svinēti svētki, likti ziedoņumi. Tā arī Jāņu vakarā ap ozolu noteikti ejamas rotaļas un jādejo.

O - zo - la - mi bie - za mi - za, Lī - go, lī - go!

Trīs kārtā - mi zel - ta josta, Lī - go, lī - go!

Trīs kārtāmi zel - ta jos - ta, lī - go!

Cirta čūska, dzēla bite,
Ne lapiņa nedrebēja.

Kam tie kalni, kam tās lejas,
Kam tie skaisti ozoliņi?
Jāņa kalni, Jāņa lejas,
Jāņa skaisti ozoliņi.

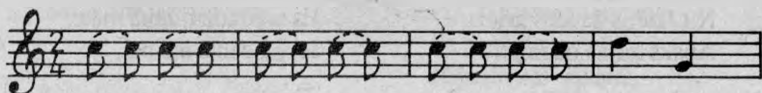
Tais, bāliņi, ziedu krēslu
Zem kuplā ozoliņa:
Tur sēdēja Jāņa tēvs,
Jāņa bērņus gaidīdams.

Šuj, bitīte, vaska krēslu
Zem zaļā ozoliņa,
Tur sēdēja Jāņa māte,
Jāņa bērņus gaidīdama.

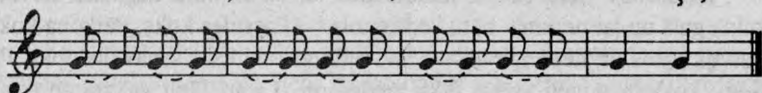
Jāņa tēva balta bārda
Kā sudraba pielijusi,
Jāņa mātes vilnainīte
Zelta rasas balināta.

Jāņubērņu dejās, īpaši tajās, kas dejotas ap ozolu, ieskanas atmiņas no kādreizējām senā kulta izdarībām. Deja ap zaļojošu koku simbolizē augšanas spēku, bet turēt rokā zāli un zaļu labību, kā to dara līgotāji, nozīmē kļūt pašiem par šī spēka nesējiem.

Rotaļa no Kurzemes

Din - da - ru, dan - daru, o - zo - li - ņi,

Din - da - ru, dan - da - ru, o - zo - li - ņi.

- Visi tavi zariņi
Zilišu pilni.
2. Izgāju meklēti,
Apsamaldijosi.
Ai, Dieva dēliņi,
Vedati cauri.
3. Ložņā, ložņā,
Lakstīgala,
Caur oša zariem,
Caur pazariemi,
Caur mana brāliša
Vara pamatiemi!
4. Lec apkārti, tautu meita,
Līdz tu savu sadabūsi!
Kad tu savu sadabūsi,
Paliec pati vietīnā!

D a r b ī a.

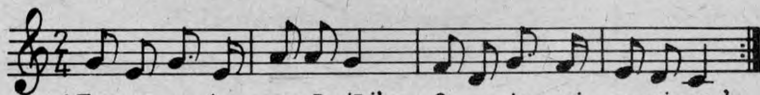
1. un 2. pants. Rotaļas dalībnieki sadodas dārziņā un iet pret sauli. Daļa paliek vidū.

3. pants. Dārziņš apstājas, visi paceļ sadotās rokas uz augšu. Vidējie ložņā zem sadotajām rokām, veidojot pinumu un beigās paliekot ārpusē.

4. pants. Ārpusē stāvošie lec apkārt dārziņam. Dziesmas beigās viņi nostājas kādam aiz muguras, kuru iebīda vidū savā vietā, un rotaļa sākas no gala.

Rotaļa no Vidzemes

Zem ozola nesēdēj'

1. Zem o-zo-la nesē-dēj', O-zo-la-mi zemi zar',
2. Ar meitāmi nerunāj', Meitām viltus valodiņ.

Trā-ri-di rā-ri-di rā-ri-di rallallā.

3. Suns izdzina vecu meitu
Salāpītu kažociņ'. 2x
4. Še, sunīti, zaķa kāja,
Dzen to vecmeit' atpakaļ.
5. Kaimiņ' Mikam cūk' pazuda,
Man pazuda līgaviņ'.
6. Saimnieks, cūku meklēdams,
Atrod manu līgaviņ'.

7. Sievas māte man solīja:
Slaucam' cūk' un ālav' vist'!

8. Paldies, paldies, sievasmāte,
Man tas pieniņš nesmeķē.

D a r b ī b a .

Visi stāv divos dārziņos — iekšējais mazāks kā ārējais. Dziedot vārdus, abi dārziņi griežas uz pretējām pusēm. Uz "trādirīdi" katrs no iekšējā dārziņa uzlūdz vienu no ārējā un griežas elkoņos papriekšu uz vienu, pēc tam — uz otru pusi. Tad uzlūgtais nāk vidējā dārziņā, lūdzejs iet ārējā, un rotaļa turpinās no sākuma.

Vēl ap ozolu var iet rotaļu "Krauklīts sēž ozolā, zelta kokles rociņā", tikai "kraukliša" vietā dziesmā liek "Jānīts".

D a r b ī b a .

Dziedot panta pirmo pusi, visi iet ap ozolu pret sauli, bet, sākot no "uhtairīdi", — visi plaušķinādami iet uz ozolu un nāk atpakaļ riņķī savā vietā.

Kad ozols aplīgots, tad visi iet pie jāņuguns. Tā jāaizdedzina, tieši saulei rietot. Tam vajadzētu būt svinīgam brīdim — jāskan bungām un taurēm. Kad uguns aizdedzināta, sveicot saulgriežu brīdī, jāiziet gatves deļa — jāņubērni veido 4 gatves ap uguni, katru uz savu debess pusi. Pēc tam var sākties dziesmas un rotaļas ap uguni, gaidot svinīgāko brīdi — pusnakti.

Ja vakars padevies lietains, tad jānodzied lietus aizdzišanas dziesma.

Ieva Puriņa Odzienā

Ne-līst, lietuset, nelīst, lietuset, Lī-go, lī-go!

Šo-dien lie-tuset ne-va-ja-ga, Lī-go!

Šo-dien lie-tuset ne-va-ja-ga, Lī-go!

Salis manas Jāņu zāles,
Salis paši Jāņa bērni.

Dod, Dieviņi, Saules gaismu,
Dzen lietiņu jūriņai,
Lai iekūra Jāņa bērni
Kalnā Jāņa uguntiņu.

Rotaļa Vidzemē, Zemgalē, Kurzemē

Šurp, Jā-ņa bēr-ni, Dze-dāsim tī-ru-mā!
Dze-dāsim ska-ņi līdz vēlam va-karam!
Pē-te-rī-tis, Mi-ķe-lī-tis, A-bi gāja celmus lauzt.
A-bi di-vi piekusuši, Nevar celmu kustināt.

(variants — Pēterīts ar Miķelīti)

(variants — Un tik nevar,
Un tik nevar,
Nevar celmu
Kustināt.)

Darbība.

1. gājiens.

Rotaļas dalībnieki izveido gatvi. Puišu virkne stāv pret meitu virkni. Dziedot panta pirmās divas rindas, abas virknes iet uz priekšu gājiena soļiem un gatves vidū satiekas. Dziedot panta pēdējās divas rindas, abas virknes atmuģuriski atkāpjas savās vietās.

Piedziedājuma laikā pirmais puisis un pirmā meita (par "pirmo puisī" un par "pirmo meitu" sauc to pāri, kurš katra gājiena sākumā atrodas gatves priekšgalā) tecinus soļiem dodas viens otram pretim un griežas pēc kārtas abos elkoņos. Tad pirmā meita izgriež elkonī otro puisī un pirmais puisis otro meitu, pēc tam pirmais pāris atkal satiekas un izgriežas elkoņos,

un dodas pie trešā pāra. Tā, pamīšus griežoties pašiem un ar gatvē stāvošajiem, pirmais pāris nonāk gatves galā. Piedziedājumu atkārtο tik reizes, cik ir nepieciešams.

2. g ā j i e n s.

Dziedot pantu, viss notiek tāpat kā 1. gājienā.

Piedziedājuma laikā pirmais puisis ar pirmo meitu slēgtajā sānis stieptu roku satvērienā galopa solī izdejo cauri gatvei. Viņiem seko pārējie pāri. Piedziedājumu atkārtο, līdz visi pāri izdejojuši caur gatvi.

3. g ā j i e n s.

Dziedot pantu, viss notiek tāpat kā pirmajā gājienā.

Piedziedājuma laikā pirmais pāris izgriežas elkoņos ar pretējās virknes pēdējo meitu (pa diagonāli), pēc tam abi apmainās vietām. Tad pirmā meita izdejo ar pēdējo puisi un arī mainās vietām. Tad otrais puisis dejo ar priekšpēdējo meitu. Tādā pašā veidā izdejo arī pārējie, līdz visi samainījušies vietām.

4. g ā j i e n s.

Dziedot pantu, viss notiek tāpat kā pirmajā gājienā.

Piedziedājuma laikā pirmais puisis izgriežas elkoņos ar pirmo meitu. Pēc tam puisis dodas pie meitu rindas un izgriež pēc kārtas visas meitas — pārmaiņus labajos un kreisajos elkoņos. Meita to pašu dara ar puisi rindu. Beigās abi satiekas un vēlreiz izgriežas elkoņos viens pret otru.

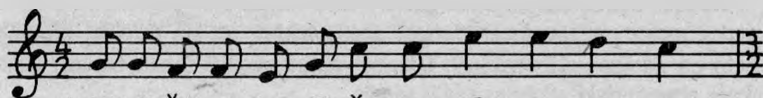
5. g ā j i e n s.

Dziedot pantu, viss notiek tāpat kā pirmajā gājienā.

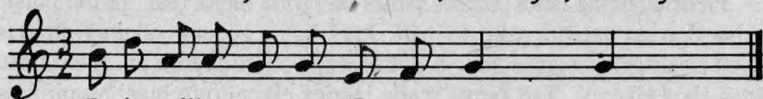
Piedziedājuma laikā visi pāri griežas pārmaiņus labajos un kreisajos elkoņos.

Pie jānuguns istā uzjautrināšanās ir ar nerrošanas dziesmām. Meitas apdziedāja Jāni, puisi, arī puisi dziedāja pret meitām. Vietām pat meitas nostājās vienā pulkā, bet puisi — otrā, abpus uguniņ.

Gulbju Liene Smiltene

1. Jā- nī- ša-me, bra-lī- ša-me, lī - go, lī - go!

Trejas villas kamzo-lī - tis, lī - go!

2. Suņa villa, kaķa villa,
Aizpērnāja kumeliņa.

3. Suņa villa rietin rēja,
Kaķa villa ņaudēt ņaud,

4. Aizpērnāja kumeliņa
Bubināt bubināja.

Pēc apstākļiem var būt arī citi vārdi.

Mūsu puīši smuki puīši,
Patiltē palīduši —
Mūsu meitas vēžot gāja,
Par vēžiem izvilkušas.

Meitām rīkles aizsalušas
Pašā Jāņu vakarā:
Nevarēja palīgot,
Ne dziesmiņu padziedāt.

Mūsu puīši lilejās,
Ka ir lili strōdnīciņi:
Rudzus pļuova rauduodami,
Krūgā guoņa dzīduodami.

Mūsu meitas lilejās,
Ka juos lilas strōdnīciņas:
Ar dakšom gultas taisa,
Ar cimdīm gūs slouca.

Tautu meita, spicdegune,
Caur žodziņu lūkojās —
Kaut man būtu adatiņa,
Es iedurtu degunā.

Jānīts jāja raibu kuili,
Gar pakšiem sizdamies.
Kuilis gāja ruku, ruku,
Jānīts sauca: ucacā!

Tu, meitiņa, nezināji,
Ko bij' puīši nodomāj'ši —
Puiši domā tevi ņemt,
Ruden' mērkti iesalā.

Tu gan esi smuks puisītis,
Tev tik viena nelaimīte —
Es atradu tavu bērnu
Zirgu stallī, pasilē.

Trūkst jums dziesmu, labi ļaudis,
Es jums varu tapināt —
Citu gadu atdodiet,
Dodiet piecas piedevām.

Maksājiet, maksājiet
Manu jauku dziedāšanu —
Jums bij labi klausīties,
Man mēlīte deldējama.

Tu-ra-tie-si, tu-ra-tie-si, Vi-ņas pu-ses
dzie-dā-tā-ji, Lī-go, lī-go, lī-go!

Atspiežati gūžu kaulus
Jele duru stenderē.

Čukstēdama, vaidēdama
Ķivitiņa gaisā skrēja —
Tā čukstēja Jāņu bērni,
Jāņu dziesmas neprazdami.

Gana stalti šitie puīši,
Vēl staltāki taisījās.
Gana pirka Rīgā siksnas —
I ta bikses nošļukušas.

Dziedi, dziedi, dziedājiņa,
Tev jau lāga neskanēja —
Es dziedāju, man skanēja,
Ozolami zīles bira.

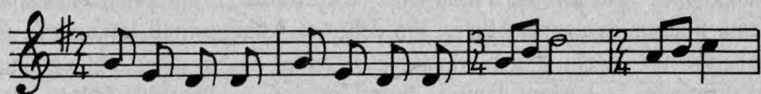
Pūtiet, visi raibi kaķi,
Ar misiņa stabulēm —
Nu sanāca mūs puisīši
Ar tām darvas biksītēm.

Ai, meitiņa, ai, meitiņa,
Es jau tavu godu zīnu —
Piecu bērnu māte bijī,
Vēl staigāji vaiņagā.

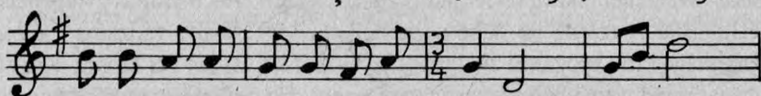
Lai bagāts, kas bagāts,
Mūsu Jānis tas bagāts —
Zīda veste mugurā,
Siļķes aste kabatā.
Lai tā aste, kur tā aste,
Man tas rumpis nepatīk.

Līgotāji dzied arī par Jāni — Dievadēlu, kuram jāparādās pusnaktī.

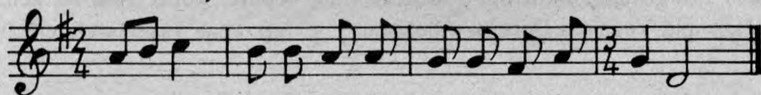
*Līze Stromberģe Bauskā
Elza Cimdiņa Ineša ciemā*

1. Ai, Jā-nī-ti, Die-va dē-lis, lī-go, lī-go!
2. Sievām vedu zī-ļu ro-tu, lī-go, lī-go!

1. Ko tu ve-di vez-miņā-i, lī-go, lī-go,
2. Meitām ziļu vai-nadziņus, lī-go, lī-go.

1. lī-go! Ko tu ve-di vez-mi-ņā-i, lī-go!
2. lī-go! Meitām zī-ļu vainadziņus, lī-go!

Jānīts sēdēj' ozolāi,
Vaska sveces rociņai —
Tās dedzina Jāņu nakti,
Lai redz ceļu Jāņa bērni.

Jāņa nakti muca dega
Augsta kalna galiņai.
Jāņa bērni sanākuši
Jāņa nakti priecātiesi.

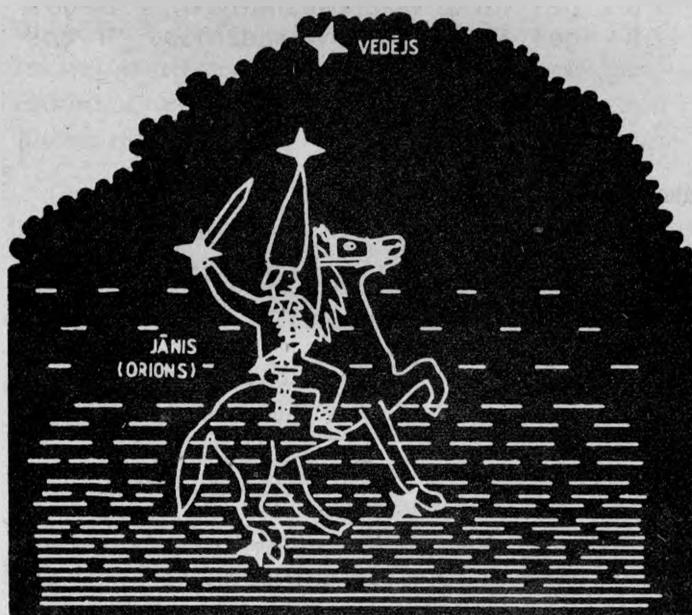
Sit, Jānīti, vara bungas,
Sakur Jāņa uguntiņu,
Lai sanāca Jāņa bērni
No maliņu maliņām.

Nāc, Jānīti, kalniņai,
Kurin' gaišu uguntiņu,
Lai sildāsi Jāņa bērni,
Jāņa nakti ligodami.

Dziesmās, rotaļās un dančos paiet tās pāris stundas, kas šķir saulrietu no astronomiskās pusnaktis.

JĀNU NAKTS

Tuvojoties pusnaktij, ik pa brīdim lūkojamies debesīs. Ja nakts skaidra, ar zvaigznēm, tad debesis daudz ko var ieraudzīt. Pēc paleoastronoma Jāņa Klētnieka domām, vasaras saulgriežu dievība — Jānītis — identificējama ar spožo zvaigžņu debess apgabalu, kas ietver Ērgļa, Gulbja un Liras zvaigznājus. Tas atrodas Putnu Ceļa austrumdaļā. Ērgļa zvaigznājā spīd pirmā lieluma zvaigzne Altairs. Pie debesīm Altairs viegli ieraugāms, jo tam abās pusēs netālu ir divas vājākas zvaigznītes. Šīs trīs zvaigznes atgādina zelta ratiņus, ar kuriem Jānītis brauc kalniņā — Pasaules kalnā. Virs Altaira atrodas neliela zvaigžņu grupa ar samērā vājām oranžas vai sarkanās krāsas zvaigznēm, kuru izvietojums atgādina tauri. Tas ir Bultas zvaigznājs. Vēl augstāk virzienā uz debess ziemeļpolu virs Altaira redzams Gulbja zvaigznājs, kura spožākās zvaigznes izveido it kā vārpas vai krustu. Krusta augšgalā spīd pirmā lieluma zvaigzne Denebs. Uz rietumiem no tās savukārt redzams Liras zvaigznājs ar nulles lieluma zvaigzni Vegu. Kā Gulbja, tā Liras zvaigznāji varētu būt Jāniša izrotātā cepure, kuras galā kā zelta pušķis spīd Vega vai Denebs. Apmēram 1. g. t. p. m. ē. vasaras saulgriežu

laikā Altairs pie debesīm bija redzams visu īso vasaras naktī. Vakarā pēc Saules rieta tas spīdēja debess rīta pusē krietni vien augstu virs horizonta. Pusnaktī Altairs kulminēja — atradās debess vidū, bet rītausmā pirms Saules lēkta bija noslīdējis jau debess vakara pusē. Turpretī ģeologs, arī arheoastronoms un tautas ieražu pētnieks Viktors Grāvītis domā, ka Jāņa zvaigznājs ir Orions. Viņš raksta¹: "Daļa no Oriona zvaigznēm tautā saucās Pļāvēji ("Austrums", 1893, Nr. 11). Lietuvjiem viss Orions saucas Sienpļāvis (P. Dundulīene, 1984, 1988). Tas ik gadu zināmu laiku nav pie mums redzams un tad ik pēc gada, par gadskārtu, atkal no jauna sāk parādīties, vispirms īsi pirms saullēkta. To sauc par Oriona heliakisko lēktu. Pirms apmēram 3000 gadiem Orions šādi parādījās ik gadus vasaras saulstāvjos. (Astronoma M. Dīriķa aprēķins.) Tas ir laiks, kad mūsu priekšteči pēc senas tradīcijas mēdza uzsākt siena pļaujas sezonu!

Jānīšam zelta josta,	Es redzēju Dieva dēlu
Sudrabiņa zobentiņš...	Pār kalniņu atjājam:
	Trim kārtām zīda josta,
	Zelta bārkstis galiņā.

Oriona zvaigznājs tiešām atgādina jostu ar tai piekārtu zobenu. Ne bez iemesla citas tautas jau sen šajās pašās zvaigznēs attēloja mitoloģiskā Oriona jostu un arī ar tai piekārtu zobenu, kas redzams vecos astronomiskos atlasos.

Tā nu Jānis, kas "atjāj pa gadskārtu", atnes ziedus un zāļu nastu un pavēstī zemkopjiem tik nozīmīgo siena pļaujas sezonas sākuma termiņu, atbilst Orionam (salīdzināšanai: jau Aristotelis rakstīja, ka Oriona ikgadējā lēkta un arī rieta laiks atbilda gadalaiku mijai, "Meteoroloģika", 2, 5, 361-b, 32).

Gadsimtos zvaigžņu šķietamā kustība pie debes atpaliek, bet Saules kustība aizsteidzas priekšā. To sauc par Saules precesiju. Tās dēļ arī Oriona heliakiskais lēkts zemkopju darbu kalendārā iedalīšanai palika aizvien mazāk noderīgs un tagad ir novērojams tikai ap augusta sākumu. Bet virs Oriona ir dažas spožākas Vērša un Vedēja zvaigznājiem piederošas zvaigznes — veselā daīnu virknē daudzīnātā — vareni augstā Jāņa cepure:

Vai, Jānīti, Dieva dēls,	Gana augsti mežu gali,
Tavu augstu kumeliņu!	Vēl cepure pāri stāv.

¹ Dabas un vēstures kalendārs. — R., 1989. — 91. lpp.

Pēc šo "Cepures zvaigžņu" parādīšanās ar piepūli vēl nesenākā pagātnē un daļēji vēl tagad var pirms saullēkta pamanīt Jāni nākam Jāņos pie mums.

Ērtāks paņēmiens Jāņu dienas noteikšanai bija "Sauls iezīmes" kokā vai akmenī. Vecā saimniece ik vakarus no sava lieveņa skatījusies, kā saule, vakaros norietot, "aiziet" vistālāk līdz kādam ievērotam kokam pamalē un tālāk neiet — tad ir Jāņi. Akmeņos iekaltie vai no izvēlētas formas akmeņiem izliktie vizieri tādiem pašiem novērojumiem ir Grobiņas akmens, Māras pēdu akmens Alūksnes augstienē, Dieva kalnā pie Klotiņu ezera un Sarkaņu Vaidu kapu akmeņu grupa Rēzeknes tuvumā (sk. Dabas un vēstures kalendārs. — 1985, 264. lpp.). Tā izzināja to momentu gadā, kad ir visīsākā nakts."

Jāņu bērni ar dziesmām sveica Jāni atjājam par gadskārtu.

Marija Plekše Gaujienas Zosēnos

At-jāj Jā-nis Jā-ņa nakti, lī-go, lī-go!

Appušķotu kume-li-ņu, lī-go, lī-go!

Ap-puš-ko-tu ku-me-li-ņu, lī-go!

Tec, māsiņa, atcel vartus,
Lai jā Jānis sētiņā!

Jānišam zelta josta,
Sudrabiņa zobentiņš;
Mirdz jostiņa, spīd zobenis,
Pa vārtiem iejātot.

Nevienam tā nebija
Kā tam mūsu Jānišam:
No kājām ziedi bira,
No rokām sudrabiņš.

Iesim, meitas, skatīties,
Kādi ziedi rudziem zied!
Rudziem zied zelta ziedi,
Sudrabiņa pakariem.

Iesim, meitas, skatīties,
Kādi ziedi liniem zied!
Liniem zied zelta ziedi,
Zeltūtiem pakariem.

Iesim, meitas, skatīties,
Kādi ziedi miezišiem!
Miezišiem zelta ziedi,
Rudziem vara pakariņi.

Vidzeme

Ai, Jā-nī-ti, Dieva dēl-si, Lī-go, lī-go!
Ta-vu pla-tu ce-pu-rī-ti, Lī-go!

*A.W. Hupel. Topographische Nachrichten von Lief-und Ehtstland.—
Riga, 1777*

Saucējs

Jā-nī-ša-mi tre-ji vārt', Lī-go, lī-go!
Vi-sus trejus vi-ri-nā-ja, Lī-go, lī-go!
Lī-go, lī-go!

Locītāja

Jā-nī-ša-mi treji vār-ti, Lī-go, lī-go!
Lī-go, lī-go!
Vi-sus trejus vi-ri-nā-ja, Lī-go, lī-go!
Lī-go, lī-go!

Pa vieniemi Jānīts gāja,
Pa otriem Jāņa bērni,
Pa trejiem svētā Māra,
Div dzeltenī kumeliņi.

Melna odze ietecēja
Manā govju laidarā;
Tā nebija melna odze,
Tā bij govju Māršaviņa.

Kas atstāja zelta rīksti
Manā govju laidarā?
Svētā Māra atstājuse,
Raibaliņas skaitīdama.

Kas nometa zelta pušķi
Manā govju laidarā?
Miļā Māra iemetusi,
Maz telišu atradusi.

Dziļā senatnē sakņojas auglību veicinošais rituāls — Jāņu nakts mīlestība. Meitas un sievas ripinājās no kalna, ticēdamas, ka saskarsmē ar zemi un rasu tiks apbalvotas ar dārgāko velti — auglību.

Locītājas

Saucēja

Es at-ra-du Jāņu nakti, Lī-go, lī-go!

Baltu diega kamo-li-ņu, Lī-go, lī-go!

Bal-tu diega ka-mo-li-ņu, Lī-go!

Dod, Dieviņi, šorudeni
Atrast miežu arājiņu.
Jāņu diena, pupucīte,
Atved manim arājiņu,
Ja ved jaunu, tad ved skaistu,
Ja ved vecu, tad bagātu.

Labāk jaunu, kad tik skaistu,
Nekā vecu, lai bagātu,
Bagātību Rīgā pirkū,
Skaistumiņa nevarēju.

BURVESTĪBAS UN ZĪLĒŠANA

Jāņu naktī veicamas arī zīlēšanas un buršanas izdarības. Vispirms — papardes zieda meklēšana. Ziedu meklēt bija jāiet vienam. Jāiet tik dziļi mežā, kamēr nedzird ne cilvēku, ne citas balsis. Tad jānolūko papardes cers, jāapvelk ap to un sevi aplis un jāskatās tikai uz ceru. Pusnaktī nāks visādi mošķi un sumpurņi baidīt, bet nedrīkst acu nolaist no papardes — mošķi pāri aplim netiks. Kad pusnaktis stunda būs pagājusi, ap pirmajiem gaiļiem paparde notricēs savādā gaismā un taps redzams tās zieds. Tas veikli jānoplūc, un nu var doties mājās. Šāds cilvēks iegūst burvju varu pār dabu — saprot zvēru, putnu un koku valodas, var paredzēt nākotni un sasniegt vēlamo.

Meitas Jāņu vakarā zilēja, kad tiks pie vīriem. Svieda savus vainagus ozolā — kurai tas uzreiz pakaras zaros, tā šai gadā izies tautās. Trejdeviņu puķu vainags bija jānoliek uz krustceļa. Ja tas pa nakti pazūd, tai pašā gadā svinamas kāzas. Dundagā Zāļu dienā meitas pina vainagu no daudzām — "deviņreiz deviņām" puķēm, to Jāņu dienas rītā samērcē rasā. Ja līdz vakaram rasa vēl nav izžuvusi, tad meita šīnī gadā apprecēsies. Arī vainagus ezerā, diķī vai upē peldinot, var savas kāzas izzilēt — tad tiek pīti treji vainagi — zināmais, nezināmais un pašas. Naktī tos visus samet ūdenī. Rītā iet skatīties — kurš vainags pie savējā piepeldējies. Ja zināmais, tad arī līgavainis zināms, ja nezināmais, — tad līgavainis pagaidām nezināms. Arī stāvošā ūdenī iemestos vainagus lūko no rīta — kurai meitai tas izkustējies, tā tajā gadā izies pie vīra. Iemīļota cilvēka piesaistīšanai Jāņu naktī bija jānoķer sienāzis. To izkaltēja, saberza pulveri un nezinot iebēra mīļotajam cilvēkam ēdienā. Berot šādu pulveri, bija jāskaita: "Viegls kā sisenis, uzticams kā suns, padevīgs kā tārpiņš uz dienu (vai mūžu). "Ja puisis grib meitu sev pieburt, tad Jāņu naktī jānoķer sienāzis un, ejot iecerētai apkārt, jācukst: "Ko dusmojies, ko domā? Tavas domas ir manā kultī. Dzelzs man apkārt, tērauds ap manu sirdi, sidrabs uz manas galvas lai sašķīst." Penkulē neprecētie cilvēki Jāņu vakarā izrok zemē bedrīti un velēnu ar smilts pusi uz augšu pārliet pāri. Ja naktī bedrītē būs iekritis kāds kukainis, tad bedrītes racējs dabūs apprecēties. Sniķerē meita naktī sēž krustcelēs un pin vainagu. Kad tas gatavs, liek galvā un iet līgotāju pulkā. Kas vainagu noņems, tas meitu apprecēs.

Marija Ķīkere Jaunpiebalgā

Ne-vie-na-mi tā-da va-ra, Lī-go-ja!

Kā-da mūsu Jā-ni-ša-mi, Lī-go-ja!

Kāda mūsu Jā-ni-ša-mi, Lī-go-ja!

Tas savami kumeļami
Ozoliša stalli cērt,
Zelta siles kaldināj',
Vara mauca iemauktiņus.

Nevienami tāda sēta
Kā tam mūsu Jānišam:
Zelta sēta, vara vārti,
Sidrabiņa atslēdziņa.

Pašā dārza vidiņā
Trīs sidraba avotiņi:
Vienā dzēra raibas govīs,
Otrā bērī kumeliņi,
Trešajai avotā
Miļā Laima mazgājās.

Jāņu naktī pēc pusnakts bija īstais laiks savu dārzu, tīrumu apskriešanai, nesot tiem auglību. V. Grāvitis ir restaurējis šo darbību:

"Piededzina lāpu pie jāņuguns un atnes daļu no jāņuguns svētības savam laukam, apejot tam apkārt. Ja skrien, tad uzmanās, ka uguns neapdziest, iekams lauks nebūs vēl apiets." (Burvei gan jāskrien, lai cits nevar paspēt pārtvert un atburt.) Tā varēja noburt arī kaimiņa laukus.

Nikolajs Henķis Alsungā

Saucēja
Tiesā, tiesā, ne meli-ņi Vecu ļaužu valo-di-ņa.

Locītājas
Vilcējas Ē!
Tie-sa, tie-sa, ne me-liņ' Ve-cu ļau-žu
va-lo-di-ņa, Ve-cu ļau-žu va-lo-di-ņ'.

Jāņu nakti meitas gāja
Raganāsi, vilkacēs.

Jāņu nakti negulēju,
Sav' telīti sargādama,
Jāņu nakti raganiņas
Pulcētiesi pulcējās.

Jānos govju neslaucieti,
Ganos agri nedzenieti,
Sēd ragana krūmiņosi
Ar sudraba slauktuvīti.

Skrien, ragana, šķērsu gaisu,
Ne manā sētiņā,
Mana sēta dzelžiem kalta,
Adatāmi jumti jumti.

Es iespraudu izkaptiņu
Savā govju laidarā,
Lai ragana nosagrieza
Ātrajai skrējienā.

Piniet, meitas, ušņu kroni,
Metiet govju laidarā;
Lai ragana acis bada,
Jāņu nakti skraidīdama.

Sviesta, piena upe teka
Manā govju laidarā,
Tur nolauza skauģis kaklu,
Tur deviņas raganiņas,
Tur noslika Laumas meita
Bez saulītes vakarā.

Bur man burvji, skauž man skauģi,
Nevar mani izpostīt,
Dieviņš taisa dzelžu sētu
Apkārt manu mājas vietu.

Laukus apstaigājuši gan atsevišķi cilvēki, šo lauku vai dārzu īpašnieki, gan līgotāju pulki. Atsevišķos ticējumos, tāpat dziesmās teikts, ka laukus apjāja. Visbiežāk kā jājejs daudzināts pats Dievadēls Jānis. Arī šai ieražai ir maģiska sākotne. Apstaigājot centās tīrumu vai dārzu it kā norobežot, lai tā "labums" neaizplūstu projām, vai aizsargāt pret iedomātu ļaunu iedarbību no ārienes.

Gandrīz visās senajās maģiskajās izdarībās ievērojama vieta piešķirta apla imitācijai. Tā sargātājs aplis veidojas Jāņu naktī, apstaigājot vai apjājot laukus, arī Lieldienas rītā apkārt laukam vai visbiežāk mājām apdzenot vāgu (jo tad laukā vai mājās nenākšot zagļi). Maģisko izdarību, veidojot apli, vēl mēdza pastiprināt ar vārdiem. Tā, piemēram, kādai labībai apkārt Jānos gāja, tādu daudzināja dziesmās. ("Aplīgoju rudzu, arī miežu, auzu utt. lauku".) Līdzīga ieraža ir arī lietuviešu Jāņu tradīcijās.

Aplī - goju ru-dzu lauku, Lī - go, lī - go!

Kādiem ziediem ru-dzi zieda, Lī - go,

lī - go! Dzelte - nie - mi zie - di - ņie - mi.

Aplīgoju miežu lauku,
Kādiem ziediem mieži zieda?
— Pelēkiemi ziediņiem.

Aplīgoju auzu lauku,
Kādiem ziediem auzas zieda?
— Baltajiem ziediņiem.

Aplīgoju līnu lauku,
Kādiem ziediem līni zieda?
— Zilajiem ziediņiem.

Aplīgoju zirņu lauku,
Kādiem ziediem zirņi zieda?
— Raibajiem ziediņiem.

Natālija Meijere Ventspils Dundagā

Ņem, Jānī - ti, mel - lu zir - gu, Lī - go, lī - go!

Ap - jā j ma - nu ru - dzu lau - ku, Lī - go!

Lai būritis nenobūra,
Lai skauģītis nenoskauda.

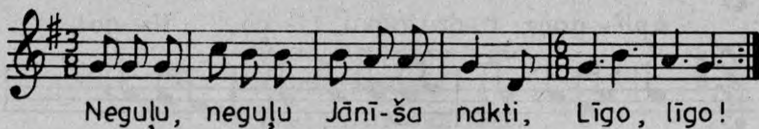
Ņem, Jānīti, augstu zirgu,
Apjāj manu tūrumiņu,
Cel asniņus augstumā,
Min zālīti zemumā.

Lec, Jānīti, kur lēkdamis,
Lec kāpostu dārziņā,
Lai aug tādi kāpostiņi
Kā Jānīša cepurīte.

Lec, Jānīti, kur lēkdamis,
Lec lopiņu laidarā,
Izmin ušņas, izmin nātras,
Tīri manu laidariņu.

Jāņu nakti nedrīkstēja gulēt. Kas gulēja, tas gulēs visu vasaru, to
mocīs kaites un nelabumi. Tāds arī sievu (vīru) nedabūs.

Lizete Ziediņa Bauskas Rundālē

Neguļu, neguļu Jānī-ša nakti, Līgo, līgo!

Lai mani liniņi
Veldrē nekrīt!

Neguļu, neguļu
Jānīša nakti!
Lai mani rudzīši
Veldrē nekrīt!

Neguļu, neguļu
Jānīša nakti!
Lai mani mieziši
Veldrē nekrīt!

Neguļu, neguļu
Jānīša nakti!
Lai mani bērniņi
Veldrē nekrīt!

Neguļu, neguļu
Jānīša nakti!
Lai mana valoda
Veldrē nekrīt!

Neguļu, neguļu
Jānīša nakti!
Lai mana tautiņa
Veldrē nekrīt!

Sevišķa nozīme bijusi arī dažādām izdarībām ar jāņuguni, kas iekurta uz zemes. Jau sirmā senatnē maģiska nozīme ir bijusi dejām un rotaļām ap uguni. Līdz šodienai saglabājies ticējums, ka jauniešiem jālec pāri ugunskuram. Lēca pa vienam un divatā. Ja uguns liesmas aizskāra ķermeni, tad ticēja, ka nodrošināta auglība un veselība visam gadam. Lecot divatā, jaunieši ticēja, ka uguns viņus savienos ar stiprām saitēm uz mūžu.

Jauni pui-ši, jaunas meitas, Jā-ņu nakti
ne-gu-ļa-ti, Lī-go, lī-go!
Jā-ņu nak-ti ne-gu-ļa-ti, Lī-go, lī-go!

Kas gulēja Jāņu nakti,
Tam laimīte garām gāja.

Kas gulēja Jāņa nakti,
Veldrē rudzi, veldrē mieži;
Veldrē rudzi, veldrē mieži,
Veldrē visa labība.

Kas gulēja Jāņa nakti,
Sasien kājas, sasien rokas;
Sasien kājas, sasien rokas,
Iemet nātru krūmiņā.

Kas gulēja Jāņa nakti,
Tas ne velnam nederēja:
Neredzēja Jāņa nakti,
Kā ziedēja papardīte,
Kā ziedēja papardīte
Zeltītiem ziediņiem;
Kā dziedāja Jāņa bērni,
Kā dimdēja tautu zeme.
Kā dimdēja tautu zeme,
Sili, meži locījās;
Kā zvēroja darvas mucas,
Kā saulīte rotājās.

Jauni puiši, jaunas meitas,
Jāņa nakti neguļati!
Kas gulēja Jāņa nakti,
Tas mūžiņu nogulēja.

Īsa ir Jāņu nakts. Saullēkts tika gaidīts ar īpašu svimbū — tad lecot saulīte rotājās, dejo. Kas to redzēs, būs laimīgs visu gadu.

Ī - sa, ī - sa Jāņu nakte, Lī - go, lī - go!

Par vi - sāmi naksniņāmi, Lī - go, lī - go, lī - go!

Par vi - sā - mi naksniņāmi, Lī - go! lī - go, lī - go!

Te satumsa, te izausa
Pie Jānīša uguntiņas.

Jauni puīši, jaunas meitas,
Jāņu nakti negulietī:
Tad nītāi redzēsietī,
Kā saulīte rotājāsī.

Es redzēju Jāņu naktī
Trīs saulītes uzlecami:
Viena rudzu, otra miežu,
Trešā tīra sudrabiņa.

Ļoti daudz izdarību ir ar Jāņu nakts rasu pirms Saules lēkta. Tādā rasā mazgāja acis un seju, lai būtu redzīgs, skaists, mundrs. Meitas tajā vārtījās, saimnieces ar dvieļiem šo rasu vāca spaiņos, lai pēc tam dotu ar dzeramo lopiem. Lietuvieši šos vasaras saulgriežu svētkus dažviet sauc par Rasas svētkiem.

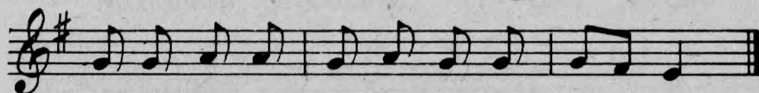
JĀNU DIENAS RĪTS

Jāņu dienas rītā Sauli sagaida ar dziesmām, stāvēt kalna galā.

Skandinieki

Lī - go - ja - mi , lī - go - ja - mi , Lī - go !

Ne - gu - ļa - mi , ne - gu - ļa - mi , Lī - go !

Redzēsimi, redzēsimi,
Kā Saulīte rotājas!

Kas tumšai vakarāi
Pļavas, mežus skandināja?
Jāņa bērni skandināja,
Visu nakti ligodami.

Lec, Saulīte, tu, Saulīte,
Spīd ir mūsu sētiņai!
Ir mums tava gaišumiņa
Vajadzēti vajadzēja.

Lec, Saulīte, rītā agri,
Lec ar Dieva palīdzību,
No rītiņa sildidama,
Vakarā žēlodama!

Rotājiesi tu, Saulīte,
Tu rotāji, es rotāju,
Tu rotāji zelta rotas,
Es jaunoi arājiņu.

Kur Saulīte mazgājāsi,
Jāņu rītu uzlēkuse?
Aiz upītes licīti,
Sudrabiņa bļodiņai.

Pa-rā-diesi tu, Saulīte, Trīsreiz jele dieni-ņā;
 Pa-rā-die-si tu, Saulī-te, Trīsreiz je-le dieni-ņā.

Azaidāi, launagāi,
 Trešo reizi vakarā.

Saule veda velšu pūru,
 Sila malu pušķodama:
 Ozolami raibi cimdi,
 Osim balti pirkstainīši.

Kļaviņami zīdautiņis	Saules meita kalnā kāpa,
Rakstītāmi maliņāmi,	Priekšautiņu pacēlusi,
Sikajami kārkliņami	Kur nolaida priekšautiņu,
Zaļa vara pakariņi.	Tur pabira sudrabiņš.

Ritī, Saulīt, ritēdama,
 Zelta zarus zarodama,
 Pamet maņam mūžiņami
 Kaut jel vienu atzarīti.

Burvības pilnā, īsā Jāņu nakts pagājusi. Sākas jauns — vasaras darbu cikls, kad jāpļauj siens, labība. Jānis savu vietu atdod Pēterim. Ir pieraksti, kas liecina, ka ligoja līdz pat Pēteriem — ilgāk gan ne.

Nu ardievu, Jāņa diena, Mēstevklusu pavadām.

Nu ardievu, Jāņa diena, Lī - go, lī - go!

Mēs tev klusu pavadāmi, Lī - go, lī - go!

Nāksi atkal citu gadu,
Mēs ar prieku saņemsim.

Svist gaismiņa, lec Saulīte,
Drīz Jānītis projām brauks,
Seši simti melnu zirgu,
Simts kariešu turētāju.

Kā tos Jāņus ieligoja,
Kā tos Jāņus pavadīja?
Līgodami sagaidīja,
Līgodami pavadīja.

Nu ardievu, Jāņa diena,
Līdz citiem Jānīšiem.
Tad mēs tevi gaidīsim
Ar visiem ziedīņiem.

Mēs Jānīti pavadām
Līdz viņam kalniņam,
Lai vadīja ciema meitas
Līdz citiem Jānīšiem.

Sa-maisīju ie-mauktiņus, Lī-go, lī-go!
Metu cela ma-li-ņā-i, Lī-go, lī-go,
lī-go! Me-tu ce-ļa mali-ņā-i, Lī-go!

Lai Jānītis kavējāsī,
Lai panāca Pēterītis!

Lieli zirgi Jānīšami,
Vēl lielāki Pēterami.
Jānīts jāja meža vidū,
Pēters meža virsotnītes.

Bēdz, Jānīti, bēdz, Jānīti,
Pēters nāka, Pēters nāka!
Pa lapiņu lapiņāmi,
Pa žagaru žagariemi.

Ai, Jānīti, ziedainīti,
Pēterīti, pušķainīti.
Jānīts ziedus izkaisīja,
Pēterītis salasīja.

Kad atnāca Jāņa diena,
Tad līgoja Jāņa bērni.
Kad atnāca Pēterdiena,
Tad līgosi Pēterītis.

Kad aizgāja Jāņa diena,
Tad aplusa lakstīgala.
Tad dziedāja Pēterbēni,
Ogu laiku gaidīdami.

JĀŅU DIENAS CIENASTS UN GREZNOJUMI

Jāņu diena ir tie svētki, kad vismazāk tiek domāts par ēšanu. Tad galvenās ir citas izdarības — zāļu lasīšana, vainagu pīšana, mājas apmeļošana, ligošana, dejas utt. Jāņu dienas galvenais cienasts ir Jāņu siers un alus. Jāņu laiks ir zemniekiem vistukšākais, tādēļ nekāda liela mielošanās arī nevar būt. Jāņu dienai cepa balto saules maizi, apaļu kā sauli, virsū izveidojot no mīklas Jāņa zīmi, ēda ar sviestu vai medu, cepa arī pīrāgus un biežpiena raušus. Ja bija iespējams, galdā lika arī šķēlēs ceptu sālītu vai žāvētu cūkgaļu. Galdu bagāti rotāja ar ozolu, bērzu zariem, papardēm, lauku ziediem. Vāzēs tika likti Jāņa dienas pušķi no t. s. trejdeviņām jāņuzālēm. Grīda bija izkaisīta ar sagrieztām kalmēm, istabas stūros podos smaržoja bērzu meijas, pie sienām — ozolu zari. Ārpusē pie durvīm jāpieliek pilādžu zars, kas pasargā no visa ļauna. Galdu varēja klāt arī āra, pagalmā. Šķīvju vietā tad lietoja arī tīras kļavu lapas, kur uzlikt sieru, maizi. Dzeršanai tika darīts alus, kvass u. c. Jāņa dienā pie galda neuzkavējās ilgi.

Milda Pētersone

JĀŅU DIENAS ĒDIENU GATAVOŠANA

Jāņu siers

5 l piena, 1 kg biežpiena, 2—3 olas, 50 — 75 g sviesta, 1 tējķ, ķimeņu, 1/2 tējķ. sāls.

Pienu ielej ar ūdeni izskatotā katliņā, uzkaršē līdz viršanai, pievieno gaļas mašīnā samaltu vai labi saberztu biežpienu ar ķimenēm. Masu maisa un karšē, līdz biežpiens sarecējis un atdalās sūkalas (ja piens salds, to samaisa ar pusglāzi rūgušpiena). Tad katlu noceļ no uguns un ļauj piena receklim nogulsnēties trauka dibenā, suliņas nolej, biezo masu liek mitrā drāniņā un veltnē, lai sulas labāk atdalās (jādarbojas ātri, lai masa neatdziest). Katliņā izkausē sviestu un tajā ieliek atsūkaloto biežpiena masu, kurai pievieno sakultas olas un sāli, maisot karšē, līdz iegūst viendabīgu masu. To karstu ievieto mitrā rupja auduma maišiņā, sasien ripulī un noslogo. Ja

grib irdenu sieru, tad masu karsē īsāku laiku un pievieno vairāk sviesta. Ja grib iegūt "ziedainu sieru", tad olas piesit sasmalcinātam biezpienam pirms karsēšanas.

Katrā novadā ir savs Jāņu siera siešanas paņēmieni, piemēram, Latgalē to dara šādi: ņem 5 l piena, 1 tējkaroti ķimeņu, 1 tējkaroti sāls. Pilnpienu (3 l) saraudzē, rūgušpienu ielej katliņā un karsē (uz lēnas uguns), līdz sāk atdalīties sūkalas un veidoies receklis, tad pievieno saldo pienu (2l), ķimenes, sāli. Lēni maisot, karsē, līdz sarecējis pielietais piens un atdalās sūkalas. Tad karsēšanu pārtrauc, ļauj siera masai nogulsnēties, suliņas nolej un masu salej mitrā drāniņā vai maisiņā, ļauj liekajām suliņām notecēt un, kamēr masa vēl karsta, to kopā ar drāniņu novieto zem sloga. Pēc 24—48 stundām izņem no sloga un drāniņas, tad krāsni apžāvē vai uz pannas sviestā apcep. Karstajai siera masai pēc vēlēšanās var pievienot arī olas un sviestu.

Jāņu sieru ēd bez piedevām, var ēst ar medu vai ievārijumu. Sieru var sagriezt šķēlēs un apcept uz pannas sviestā.

Maizes kvass *2 kg nobriedušas rupjmaizes, 12 l ūdens, sauja kaltētu piparmētru, 100 g rauga, 0,5 kg cukura.*

Nobriedušu rupjmaiži sagriež šķēlēs un krāsni apbrūnina (nesadedzinot ogle), saliek traukā, pieliek sauju piparmētru un pārlej ar verdošu ūdeni, apsedz un atstāj 24 stundas ievilkties, tad caur sietu vai drāniņu izkāš. Iegūtajam izvilkumam pievieno raugu, cukuru, visu labi samaisa, apsedz ar drāniņu un siltā vietā uzraudzē. Kad parādās putas, kvass ir gatavs. Pēc uzraudzēšanas to var saliet pudelēs, ko aizkorķē, novieto vēsā vietā (guļus). Pēc nedēļas būs putujošs dzēriens.

Medus kvass *10 l ūdens, 1 kg medus, 50 g rauga, 15 g apiņu.*

Ūdeni izšķīdina 2/3 medus, pieliek raugu un apiņu novārijumu. Kad virsū parādās putas, tad pielej pārējo ūdeni izšķīdināto medu. Var dzert tūlīt pēc uzraudzēšanas vai arī saliet pudelēs. Lai kvasam būtu tumšāka krāsa, pirms raudzēšanas tam pievieno 0,5 kg iesala ekstrakta. Lai pastiprinātu raksturīgo medus garšu, raudzēšanas laikā kvasam pievieno bišu šūnas kopā ar bišu maizi. Var pievienot arī šķēlēs sagrieztu citronu.

Medus limonāde

Ar ūdeni atšķaidītu ogu vai augļu sulu saldina pēc garšas ar medu.

JĀNĪTIS BAJĀRS

Kad kalpots un strādāts, taupīts un krāts,
Nāk Jānītis bajārs par gadu.
Tad liksmi dzerts tiek un putināts,
Tam daudz ir reibušu radu.

Nes visi tam bagātas dāvanas,
Sniedz ozols robotus zarus,
Un skalbes priekš dziesmu uzvaras
Dod šķēpus zaļus un garus.

No pļavām nāk vīgriezies sveicināt
Kā alus putiņas miksti.
Tām ziedi, kas sirdis var reibināt,
Un saka: mīli un drīksti!

Vai sirds kāda likteņa aizmirsta,
Vai puķīte maza kur lejā,
Kas mūsu Jānīša nezina,
Viņš visiem skatījies sejā.

Un kumeļā sirmā kad Jānītis jā
Caur vārpās kāpušo lauku,
No visām ežām tam puķītes māj,
Sniedz saimnieks miestiņa trauku.

Tad istabās tvīkušās Jānītis nāk,
Kur svētku karašas garo.
No dziesmām griezties istabas sāk,
Un sejas un sirdis staro.

Tur Jānītis noreibis dejo un dzied,
Līdz puķes aizņem tam elpu.
Pie malas to, meitiņas, novediet,
Kas zināt kur mierīgu telpu.

Uz Jāņu zālēm to guldiniet,
Kas izlaiž tvīkdamas dvašu.
Tam citu klāt neko nelieciet —
Tik sirdi pret sirdi pašu.

Ar gudru ziņu jūs dariet to tā,
Lai nezin, kur gulēj's, kur dzēris,
Ko reibumā tvēris, ko skūpstūjis,
Kam reibušās rokas viņš vēris.

Kad atspirdzis viņš uz deju jūs rauj,
Tad ejat, kā svešas jūs būtu,
Un liekat tam atkal līgot un diet,
Lai viņas no jauna jūs gūtu.

Nu laiks ir, zēni, jums liksmot un diet,
Šī naksniņa pieder jums visa,
Bet zināt, ātri minūtes iet
Un blāzma aust jau, kur dzīsa.

Starp līgotājiem kad saulīte nāk
Ar dābola vaiņagu sārtu,
Tad projām Jānītis taisīties sāk,
Tam kariete stāv jau pie vārtu.

Caur dziesmu šalku projām to rauj
Divsimti kumeļu strauju.
Tam plecus vītuši vaiņagi skauj —
Tā aizlīgo Jānīt's gar Gauju.

Dažs pusvītis zieds no matiem tam krīt,
To, meitenes, saudzīgi ķerat,
Pār kalnu aizbraucot rīteņi spīd,
Vēl šķiršanās malku tam dzerat.

Kad kalpots un strādāts, taupīts un krāts,
Nāk Jānītis bajārs par gadu.
Tad liksmi dzerts tiek un putināts,
Tam daudz ir reibušu radu.

JĀŅZĀĻU PLŪCĒJAS

Ap jāņzāļu plūcējām jaunām cik smaržu un reibuma daudz!
No delnām nāk zemeņu saldums, un krūtīs valgs dābols tām žņaudz,
Un zilgalvjos satinas kājas, ap pleciem tām papardes likst,
Un reibina vibotnes rūgtas un apiņi, saulē kas tvikst.
Tām augumus apskāvis cieši te biezokņu elpojums mulss,
Kas mieru un lēnumu nozags un trakodams asinīs guls.
Tās sajutīs pļavas un purus, un ličus, kas auglībai zied,
Lai biklums un nežēlīgs vēsums tām lūpas vairs neslēgtu ciet.
No robotiem ozoliem gravās, kas klāj tās kā daudzkārtains jums,
Tās vaiņagus paņems tik smagus, ka viri, tos nēsājot, gums.

Andrejs Eglītis

JĀŅU VAINAGS

Sēd saule sila ozolā,
Zan zelta bite zālienā.
Ko visim Jāņu vainagā?
Rūto! Rūto!

Zum spāres zaļā meldrainē,
Dzied žube baltā miklenē,
Ko visim Jāņu vainagā?
Rūto! Rūto!

No saules zaru palūgsim,
No bites ziedu paņemsim
Un visim Jāņu vainagā.
Rūto! Rūto!

Klāt kumelītes pievisim
Un visu, kas zied vasarā, —
Mēs visim Jāņu vainagā.
Rūto! Rūto!

To Jānim galvā uzliksim
Un, puķes skatot, dziedāsim:
Zied tēvu zeme vainagā!
Rūto! Rūto!

"Jāņa dienai tiek piešķirts tāds spēks
un svētums, ka zālēm, kas tai dienā
lasītas, esot lielas un brīnišķīgas īpašī-
bas pret ugunsgrēkiem, cilvēku un lopu
ļaunām sērgām un slimībām."

(P. Einhorns 1627. gadā.)

Tās trejdeviņas zāles, ko Jāņu naktij plūc,
Ir mantojums mums svētīts, kas laiku laikiem gūts.

Uz svaigām Jāņu zālēm mūs ļaudis gulēt liek,
Pie auglības un prieka tai latvju sētas tiek.

Un, kad ir bērniņš dzimis, teic vecāmāte tā:
Tas Jāņu zāļu sulā vispirmāk jāmazgā.

Un ne jau tikai ļaudis šai dzirā spēku rod,
To raibaļām un zirgiem kā pirmās zāles dod.

Un tādēļ Jāņu kroņus vis projām neaizsviež,
Bet vecaistēvs kā burvis no viņiem sulu spiež.

Jūs redzat, labie ļaudis, mūs visu dzīvi skauj
Tās trejdeviņas zāles, ko Jāņu nakti rauj.

Ar vainagiem mēs jauni uz mūžu deramies,
Ar vecām Jāņu meijām mēs pirtī peramies.

Teika

PAPARDES ZIEDS

Jāņu naktī paparde zied ap pašu pusnakti sudraba ziediem. Kas to ziedu iemanto, tas visu zin, visu paredz; pat caur aizslēgtām durvīm tāds ietiek un var par neredzamu apkārt staigāt. Bet papardes zieds jāglabā cieši jo cieši, citādi nelabais to nozog.

Kas Jāņu naktī papardes ziedu meklē, tam jābūt vareni drošam: tur rādoties visādi nezvēri, spoki, ķēmi; tomēr nevajag būties, tad nekas nekaiš; ja sabīstas, tad zvēri nolietā.

Reiz gans Jāņu vakarā pazaudējis govī. Saimnieks vareni bāries un aiztriecis naktī ganu, lai meklē, kamēr atrod. Bet meklējot ganam vīzē iekritis papardes zieds. Šis to nezinājis; tik brīnījies, ka tik piepeši viņam visas lietas zināmas: jau zinājis to, ka govš patlaban pati pārgājusi, gan to, ka citi mājās mielojas, gan arī, ka saimnieks pukojies: "Gatavs nelietis! Govs mājā — nu viņš vēl novazājas meklēdams!" Bet tai pašā brīdī piestājies smalks kungs spožiem zābakiem un plijies un plijies, lai mainot vīzes ar viņa zābakiem. Labi, mainījies arī. Un, skat, līdz nu spožos zābakus apvilcis, nezinājis ne rīta, ne vakara vairs; lielām mokām tikko vēl mājās atradis.

Ēriks Reisters

LĪGOTĀJU CILTS

Klausos liksmās gaviļēs. Mana zeme ligo.
Pāri mežiem, gūršavām kalnos gunis spīgo,
Dziedādama tauta nāk, vienā pulkā stājas;
Sēta sētai atsaucas, bērzi sarunājas.
Tautas sirds ir modusies dziļu svētu kvēlu —
Savu Dievu daudzīnāt, saņemt Dieva dēlu.
Līgo gani, arāji, līgo visa tauta,
Vienas dziesmas vienīgas, vienas domas skauta.
Vārtu galos meijas likst, vaiņagi vij spāres,
Dzīvo dvēs'li jauzdami, gaviļainās āres.
Kannā kūso alus malks, putas gaisā sviezdams,
Nepagursti, arāj jauns, dejā meiču griezdams —
Kad būs nimis dziesmu klāsts, pāri liesmu spietu
Būs ar viņu skrieties tev, meklēt zelta ziedu.
Līgo, līgo, jaunība, līgonaktī mirdzi,
Siržu mulsā drebošā, asinis lāsēs irdzi —
Nav vēl ceļa zināt tev, ziedi acīs liecas
Žīglai ganei, arājam, kas pēc kausa sniedzas.
Līgo, līgo, sievu pulks, svēīts audzes jaunas,
Kam vēl tālāk līgot būs, novērst dienas ļaunas.
Līgo, sirmāis Jāņatēv, mūžs tev viz pret rietu,

Baltā Dieva pavēnī atrast pratis vietu.
Viss, kas mūžu grezno tev, latvju cilts tu mana,
Līdz tev Jāņa naktī iet, tavā sirdī zvana —
Līgo, līgo dziļumos, — zeme dzird šo šalku, —
Auklēdama mūžadien tavu gara alku.
Līgo, līgo augstumos, — sārtā mēness zaigā
Raugās vēlīgs liktens tev pretī mierā maigā.
Senu senis bijī tu, paliksi un būsi,
Jaunu domu nesēja, vienotāja klūsi;
Zemes brīnums, Laimas dots, veldze pasaul's slāpēm,
Līgodama ceļoties pa tām Dieva kāpēm.

Vitauts Lūdēns

* * *

Kad ceriņu pasaka izskan,
Kad vārpas teiksmi ir sākums,
No visiem pavardiem uguns
Uz vienu uguni nāk.

No pavardiem pašiem vissenākiem
Un arī no tiem, kuri plauks,
No bākām, no strēlnieku guns kuriem —
Kā brīnumā lūkojas lauks.

Pār aizmirstību, pār nemirstību
Blāzmojas gaišais nāciens,
Jaunām ugunīm, vainagā vijoties,
Jāņuguns jāiemācās.

Vakara stariem pretī
Rīta stari jau sārtojas,
Sirmām ugunīm, vainagā vijoties,
Jāņuguns jāatkārto.

Un atkal par dzīvu zāli
Jātop ikkatri rūsai —
Pie viena pavarda esam,
Pie viena pavarda būsīm.

VECTĒVA ATKLĀJUMS

Slij vectēvs gar Juglas ezera malu,
Pie rokas tam mazdēls Jānītis iet;
Dzird lielā ezera krastos čalu —
Daudz Jāņu gūnskuru zeltaini zied.

Beidz liņāt, skan "Līgo" un ūdens šļaksti,
Laiks ātri ar dziesmām pret ausmu skrien,
Plaukst rīts, bet mazdēlam neveras plaksti,
Viņš sauc: "Klau, vectēv, kam Jāņos aizvien,

Kā tētis teic, nakts ir tik īsa?"
Un vectēvs, Jānīti glauzdams, teic:
— Ne šeit uz Zemes vien uguņu trīsa,
To senči ij debesīs iekurt steidz!

Starp mākoņiem, re, ņirb augumi stalti —
Tie Laimas, Jāņa un Pērkona cilts!
Tie Valmieras, Krāslavas, Valdāja balti
Un leišu, un senprūšu akcents tur šķilts!...

No viņu gūnskuriem debess drīz gaiša! —
"Bet kādēļ lietus Jāņos tā līst?"
— Tie augšā dzer miestu! Un, danci pirms laižas,
Tā sasit kausus, ka bieži tie plīst! —

Jānis Medenis

JĀŅA SIEVA

Ai Jāni, Jānīti, tavu resnu sievu,
Ar stipām sastipotu!
Ar vindu vindāja no gultas laukā,
Vēl iesprūda stenderēs.
Ar virvi grozīja pa duru ārā,
Ar grožu grožoja pie augsta galda:
Ēd nu pati, Jāņu māte,
Smalkmāļa plāceni, ziedainu sieru!

Ai Jāni, Jānīti, tavu kuplu sievu
Kā to lielu, kuplu liepu!
Pilnas zaru pazares bērniņu maģu
Kā to sīku zvirbulēnu.

Cilāja rociņas, zobīņus ņirdza,
Pilnajas mutītes pačapstināja,
Viršū dzēra saldu pienu,
Pēdīgi prasīja rūgtaja alus!

Ai Jāni, Jānīti, tavu labu sievu
Kā to saules māmuli!
Paēda, padzēra bērniņi maģi,
Noglāstīja vēderiņus.
Stāviet nu bērniņi, rindiņā rāmi,
Nu nāca sējēju, plāvēju kārtā.
Meitu kārtā, puīšu kārtā,
Līgojot nākušu ciemiņu kārtā!

Ai Jāni, Jānīti, tavu brangu sievu,
Kā nu gāja, kā palēca!
Rakstīti zābaki dipu-dapu sita,
Jāņu bērņus dancinot;
Pirmā uzsāka dziesmotu karu.
Nostājās — teicēja — zelteņu priekšā,
Puišiem vaigus svilināja,
Apgriezās, iejuka lielajā pulkā!

Ai Jāni, Jānīti, tavu ņipru sievu,
Kur tā bija, kur palika?
Apgriezi gubeni, kaņepju rūti,
Sievai pēdas nesadzini.
Taujāji kaimiņu, prašņāji radu,
Atteica ļautiņi pavīpsnādami:
Jāņam sieva pazudusi!
Nebēdā, Jānīti, Pēteros pāmāks!

Ai Jāni, Jānīti, tavu mīļu sievu,
Kā to bija apraudāt?
Nesīsi pusmucu, nesīsi mucu,
Sievai sāksi bēres dzert!
Met vienu malciņu — asaras slauki,
Met otru malciņu — nopūties grūti,
Trešo malku — uzdziedot,
Vēl vienu malciņu — ej meitu pulkā!

Ai Jāni, Jānīti, tavu skaistu sievu,
Kur vēl tādu atrādīsi?
Sanāca, sastāja ap tevi lokā
Šādas tādas meitenītes.
Lūgdamies vaicāja Laimiņas mātei,
Lai rāda celiņu tumšajā naktī:
"Papardišu krūmiņā
Aiz treju taciņu, deviņu laipu!"

Ai Jāni, Jānīti, tavu gudru sievu,
Kā tā tevi izvilusi
No veču pulciņa, puisiešu bara
Rasainā zālītē!
Gāji, gāji, Jānīti, izgāji sievu,
Glaudīji galviņu, raženu teici,
Te — kur jūgti, kur nejūgti —
Deviņi kumeļi aizrāva sētā!

Ai Jāni, Jānīti, tavu gādu sievu,
Kā nu gāja rīta soli!
Gosniņas, jēriņi tecēja pakaļ,
Zirgi pretī bubināja,

Nošalca birtala, vilnīja druva,
Kur viņa, svētību saukdama, brīda;
Pats tu gāji dziedādams
Debesu lietiņa zeltainā mirgā!

JĀŅU BURVĪBA

Kad druvas jau zelmenī atzilgst un vilnī,
kad mežmalas zālājos slīgst,
kad tālumi vasaras dzidrumā zilnī,
kad ziedi jau auglībā likst, —
    ak, cilvēks tad priecāties tvīkst!

Jau vasara pilnbriedā riežas un ligo,
un saule tai vainagu pin,
bet papardēs jāņtārpiņš atviz un spīgo,
lai ļaudis šo naktsteiksmu min, —
    lai ieliksmē dziedātu — ligo!

Ek, elpojums reibumā sajaukties drikst
ar zālēm, kas skurbeni garo,
un gaviļu balsis līdz mežgaliem švikst,
līdz kaistošai rītausmai neizsīkst, —
    sirds saule tām jāatstaro!

Kā dziesmas spēj rosības strāvu mums dot,
kad suminām skaistumu dabā, —
briest cenšanās dzīvot vien mīlas labā!
Pauž pakalnos Jāņuguns vainagi mirgojot,
    lai tauta vēl ilgi vienību glabā!

Ojārs Zanders

"Cik tālu spīd liesmas no Jāņu ugunīm,
tik tālu visi lauki paliekot auglīgi
un labība to gadu labi padodoties."

(*Latviešu tautas ticējums.*)

Cik tālu ugunis šai naktī tumsu klievēs,
Tik tālu labestība mūsu sētās nāks;
Būs stiprums cilvēkos un kuplas druvas ziedēs,
Ar govīm pienīgām uz mājām ganiņš nāks.

No saules rieta līdz pat rīta ausai
Mums nedrīkst izdzist gaismas spožais loks;
Ar darvas mucu, ļaudis, ticiet, klausait:
Mums tumsa jāuzvar — un tas nav joks!

Cik ilgi ugunis pār kalniem Jānos plīvos
Un dziesmu vairogs latvju zemi segs,
Tik ilgi tauta mana šinī saulē dzīvos,
Kā Jāņu ugunskurs vienmēr no jauna degs.

Ēriks Raisters

JĀŅA UGUNIS

Vareņus sārtus jau redz novadu novados slietus,
Zeltodams mākoņos līst Jāņa uguņu lietus.
Pāri siliem tas krāc, pāri dziesmotām sētām
Ļaužu gaviles jauc liesmu burvībām svētām,
Caur gadusimtiem kas mirdz no tautas jaunības tālās,
Spārmotu dvēseli ceļ vakara debesīs bālās.
Jāņa nakts brīnums tā nāk, raugoties uguņu margā,
Tautas dvēseli kas dziesmoto auklē un sargā.
Tiklīdz vakars kā krīt liesmu vijumā grodā,
Vecu dziesmu tā sāk, latvju mūžu kas rotā —
Līgojot nolaižas tā Vidzemes birztalu raudās,
Latgales ezeros slīd, pagātne skumja kur šaudās,
Zemgali plašo tā tver, druvas kur krāšņākās skata,
Pāri Kurzemei šalc, jūra ko tālumos vada.
Visa Latvija dzied, zeme, kas vienīgā ligo,
Vakarā brīnišķā šai seno kokli tā stīgo.
Latvija, Latvija dzied, ligo tās meitas un dēli,
Gani, arāji sāk dziesmu visvareno kvēli,
Kas ar vienību šalc novadu novadiem pāri,
Laukus un pilsētas lenc — zaļo vasaras āri,
Kurā pusnaktī deg, vizēdams zeltainā kaismā,
Dievīgais papardes zieds siržu saskaņas gaismā.
Vareņus sārtus jau redz Latvijas kalnajos slietus,
Zeltodams debesīs līst Jāņa uguņu lietus.

Zemes daiļums tur zied, dabas mūžīgā plauksme.
Ūdeņu saulainais miers, vēju bezgala trauksme,
Dzīvības aukainais pulss, gaismas gudrība labā,
Dzīvās asinis ko paaudžu paaudzēs glabā —
Lai šī tauta un valsts, saules un uguņu jostā,
Cilvēci ievadīt iet augstākās cilvēces ostā.
Ātri Jāņa nakts skrien. Rietumos blāzma kā dzisa,
Nemanot ausma jau kāpj, spoža kvēl pasaule visa,
Augstu pret ziemeļiem celta, saule kur vasarā sēdās,
Sarkanu gaismu lej guns viņas rožainās pēdās.
Un, kad zviļodams rīts sudraba apvārsnī palo,
Jāņa nakts atblāzma vēl zilganās oglēs balo.
Līgotājs, mājup kas iet, sirdī to noglabā liegi,
Rudens lai nenomāc to, skumju krēslainie sniegi,
Bet lai asinīs dūc uguņu varenā balss,
Latviešu nākotni kas lielu un skanošu kals.

Vitauts Lūdēns

JĀŅABĒRNAM

Iededz spožu Jāņuliesmu,
ozollapu kroni pin,
Tiltu met ar Līgodziesmu
pāri pašam apvārsnim.

Tā ir sena, gudra ziņa —
sev un citiem prieku dot,
Tādu svētku valodiņu
nevajadzēs pārtulkot.

Ja tu dziesmu dziedāt proti —
lai pēc tevis to vēl dzied,
Tāla cieņa būs tev dota,
cieņa, kura nenoriet.

No visām meža dziesmām
Viena ir lietus dziesma
Pār augstām galotnēm.

No visām Jāņu dziesmām
Viena ir lietus dziesma
Pār lepniem vainagiem.

No visām mīlas dziesmām
Viena ir lietus dziesma
Pār gaidošām vālodzēm.

Jānis Medenis

LĪGOTĀJS

Pļavā gāju, nolīgoju pļavas dziesmu,
Lai tā koši sazaļoja,
Zālītei uzplauka deviņi ziedi,
Devītā bite dūca!

Druvā gāju, nolīgoju druvas dziesmu,
Lai tā kupla saceroja,
Dieviņa vārpotu mēteli nesa,
Migliņā noziedot!

Dārzā gāju, nolīgoju dārza dziesmu,
Lai rieš lapas kāpostiņi,
No treju kacēnu deviņi sieki
Iesavēla kubulā!

Birzī gāju, nolīgoju bērzu dziesmu, —
Ai jūs balti, sidraboti,
Aiznesiet balstiņu pa zaru zariem
Pie tām ciema zeltenēm!

Ceļu gāju, nolīgoju ceļa dziesmu,
Lai tas veda, lai aizveda
Jāniša bajāra liksmajā sētā
Nosalušu Jāņu bērnu!

Saimniekam nolīgoju alus dziesmu,
Lai tas laida stipru alu, —
Tam auga miezītis, vīdamies kopā
Ar rūgto apinīti!

Saimniecei nolīgoju siera dziesmu,
Lai tā deva siera, piena, —
Tai raibas gosniņas laidarā īda
Pušķotiem radziņiem!

Meitiņām nolīgoju meitu dziesmu,
Lai tās puisi mīļu tura,
Dziesmiņā slavēja, pulciņā ņēma,
Noguldīja klētiņā!

Meitas teica: klausies, puisi, savu dziesmu,
Tā tev skaisti uzlīgoja:
Alutiņš dziedāja, locīja putas,
Muca bungas rībināja!

Iloņa Leimane

JĀŅU VAKARĀ

Zelta rasu redzēt var
Pusnakts ēnā zilā —
Gaidi mani šovakar
Sava tēva silā.

Ja vairs likās priedes nav
Un tas celms ar sirdi —
Kaut kur sastapsimies jau,
Soļus vien tik dzirdi.

Pļavas smaržo, ceļi dun,
Visi kalni ligo.
Rieta staros jāņuguns
Brīnumaini spīgo.

Ābeļdārzā krēsla rūs,
Dzied un čalo saime.
Vai gan skumjus darīs mūs
Satikšanās laime?

Zelta rasu redzēt var
Pusnakts ēnā zilā —
Gaidi mani šovakar
Sava tēva silā.

Vilis Cedriņš

ZĀĻU NAKTS

Puškoju pagalmu, darīju alu,
Atvēru šovakar visus trejus vārtus —
Pa vieniem gani nāca, pa otriem līgotāji,
Pa trešiem Jānīts jāja ar margotu kumeliņu.

Stādīju ozolu pagalma vidū,
Nu de ja, dziedāja ap viņu ļaudis.
Kad dancojot kāju spēra — rit zilītes šur un tur,
Kad dziedāja Jāņu dziesmu — visi zari nolīgoja.

Dēlieši, dzerdami rudaci alu,
Līgo kā krācainas Daugavas straumes.
Stīgotais ievu medus, pēdējā pūru maize,
Ķīmeņotas siera ripas — visa gana šovakar.

Līgoju, dancoju visu cauru nakti,
Līdz gaiļi dziedāja sidraba luktī.
Lēni, lēni gaisma plūda pār pagalmu ielejā —
Tur Jānītis aizlīgoja līdz jaunai gadskārtai.

Vitauts Ļūdēns

KURZEMES KRASTS, VIDZEMES KRASTS

Kurzemes krasts, Vidzemes krasts
Manai tautai un jūrai,
Kurzemes krasts, Vidzemes krasts
Pāri ik nestundai sūrai.

Likteņa sarkanos dziļumos rasts,
Kūpoša ceļa galā
Tev ir jāceļ augstāks šis krasts
Jūras un dvēseles malā.

Lemess un laiva, ozols un masts,
Mūžības šūpulis — diena,
Kurzemes krasts, Vidzemes krasts
Jāņu vainagā vienā.

Ojars Zanders

Pilādzīti, svētais koks,
Pacel galvu savu sāro;
Stāvi uzticams kā sargs
Mūžam latvju sētai vārtos.

Šai naktī teiksmainā ne tikai Māra staigā
Un, laukus svētīdams, pār druvām Jānīts jāj,
Bet arī raganas var sastapt vaigu vaigā,
Un savās burvībās tad skauģis nenostāj.

Un tādēļ pilādzis ir bijis godā turams —
To senais latvietis var audžu audzēm teikt:
Ar pilādžmietu burvis zemē durams,
Ar pilādžzaru pesteļus var veikt.

Un tādēļ pilādžus nes istabās un klētīs,
Pirms saules rieta lauku malās sprauž;
Tos atstāj laidarā, lai ganāmpulks ir svētīts,
No sīkstā pilādža pat gana rīkstī lauž.

Un tādēļ pilādžus līdz rudenim mēdz glabāt,
Pirms arkls tūrumā vēl pirmo vagu sāk;
Lai arājs netraucēts var staigāt darbā labā,
No Jāņiem svētība lai pāri laukiem nāk...

VASARA

(Fragments no poēmas prozā "Straumēni")

Jāņus Straumēnos svētīja ar sevišķu greznumu, jo pats saimnieks bij Jānis, un tāpēc tajos netaupīja nekādu mantu, lai pēc tam vēl ilgi šos svētkus varētu atminēt. Arī pašam saimniekam tie sagādāja vislielāko prieku, jo viņš spēja kaut ko iztērēt, mielodamies ar saviem draugiem un saimi. Un arī tāpēc šie svētki visiem patika, ka ap šo laiku lauku darbi it kā pārtrūka un ļaudis raisījās no laukiem un pļavām ņemt atpakaļ, ko viņi tiem kādreiz bij devuši.

Jāņu sestdienā darbi Straumēnos izbeidzās jau ap pusdienas laiku, un puīši, sakāpuši zirgiem mugurās, aizgāja tos uz upi peldināt. Paši, kaili tiem mugurā sēdēdami, viņi likumoja pa ūdeni, un zirgi aiz patikšanas sprauslāja, kamēr ūdens no viņu spalvām izskaloja visus vasaras putekļus un sviedrus. Izkāpuši malā, viņi, brūni un melni, līdzinājās tiem kumeļiem, ar kuriem Jānis apbrauc Zemgales druvas.

Straumēnu saimniece jau sen uz šo dienu bij gatavojusies, un pagrabs tagad atvēra savas durvis vaļā līdz galam. Dzeltenu kā rudens saule viņa nesa uz klēti baltos dvieļos ietītus apaļos Jāņu sierus, sviesta pilnās bļodiņas un cieti nožāvētus šķiņķus. Lieli ozola zari klēti jau iepriekš bij novietoti, un pāri gultu baltajiem pagalvjiem tie plēta savas robainās lapas, kas, pašas tumši zaļas, pilnīgi sakusa ar klēts krēsli, un tikai no svaiguma, ko tās izdvašoja, varēja manīt, ka tās tur dzīvo. Sietiņā sabērtus, vēl kūpošus, tikko no krāsns izvilkus, pārsprāgušiem sāniem, no kuriem spiedās ārā čurkstoši speķa gabaliņi, atnesa pīrāgus un sakrāva šķīvjos uz galda. Tur jau stāvēja degvīns brūnās māla krūkā kopā ar ozola koka alus kannām, ko vectēvs senlaikus bij darinājis. Vienā klēts kaktā ozola zaru pakrēsli uz maza galdiņa stāvēja koka stīpām sastīpota pusmuca alus ar krānu apakšā, lai viegli varētu izlaist vecos galvu dumpotājus — miezi un apini, kuriem abiem patikās dancotāji vīri. Vēl uz galda pudelēs bij redzams sacukurots šņabis, kam bij ķimeņu vai kādu ogu garža, kas, liets glāzēs, tecēja biezs kā tikko no šūnām izsviests medus. To saimnieks pats pārno gadu bij gatavojis — karsēdams un tecinādams, līdz, aizvākotās pudelēs mēnešiem ilgi saulē stāvēdams, tas bij noziedējis un ienācies līdzīgi auglim.

Ap klēts durvju stenderēm bija apvīti kupli ozola vaiņagi, karādamies uz pirms daudz gadiem iesistām naglām, un turpat klēts priekšā vecākās

sieyas, mauriņā nosēdušās, vija vēl citus. Skaidienā Janka rīkojās ar trim vecām ratu rumbām, piedzīdams tās pilnas sveķainas malkas, kas šim gadījumam tika krāta jau no ziemas. Visam vajadzēja būt gatavam jau pie laika, jo ciemiņi Jāņu sestdienā mēdza ierasties ap palaunadzi. — —

— — Sētsvidus tagad bija pilns ļaužu. Te bij saimnieki pelēkās un melnās vadmalas drēbēs un saimnieces kupliem svārkjiem un aubēm galvās — visus tos darbs un auglīgā zeme bij padarījuši turīgus. Lielupe, kas ar savu valgo dvašu appūta viņu laukus vasarās un aplēja ar mālainiem ūdeņiem pavasaros, bij viņu barotāja, un tikpat lēni, kā tā tecēja uz jūru, viņi tecēja caur dzīvi, jo druvu smagums, ar ko viņi bij saauguši, padarīja to soļus nesteidzīgus. Saule pašlaik taisījās uz laišanos — un putekļi bij sarkani virs mājā skrejošā ganāmpulka. Govis, šaurajā gatuves ceļā saspīestas kopā, sasitās ragiem, spīguļodamas savām gludajām mugurām. Viņas visas bij ar spēcīgiem tesmeņiem un, garām skriedamas, apdvesa ciemiņus ar piena smaržu. Meitas šovakar tika ar govīm ātri galā un saģērbušās pievienojās pārējiem ļaudīm, kuri visi jau bij ar ozola vaiņagiem galvās. Viss pulks, skaņi līgodams, devās uz kalnu aiz mājām, kur vīri pašlaik beidza uzdzīt kārts galos sveķainas malkas pilnās rumbas. Straumēns pats tām pielaida uguni, un, kad tās uzcēla augšā, sarkanas un dūmainas triju pūcku liesmas kāpa taisni pret debesīm. Tagad līgodziesmas atskanēja vēl skaņāki. Tāpat kā arkļus vai citus darba rīkus pavasaros izrāva no šķūņiem vai klētīm, lai tie iesāktu savu kalpošanu, arī šīs dziesmas, visu gadu gulējušas atmiņās, šo nakti izrāva no atmiņu vācelēm, un, zāļu un druvu gara radītas, tās noskanēja viņām pāri. Pūckas pacēlās arī pie citām mājām, to ugunis mirdzēja vai nu pāri, vai cauri birzīm, un drīz viss klajums laistījās liesmās, kas apspīdēja rudzu, kviešu, auzu un miežu laukus. Šie spīdumi izbaidīja griezes, un, brīdi klusu raudzīdamās tajos no labības biezokņiem, tās ātrām kājām aizskrēja pašā lauka vidū, iesākdamas tur no jauna savus grūtsirdīgos brēcienus. Pamale tagad bij ne tikvien uguņu, bet arī dziesmu pilna: dziesmas skanēja no visām mājām un visiem apvāršņiem.

Pie Straumēnu pūckām atnestā alus mucīņa jau bij pa pusei iztukšota — un dziesmas un valodas jaucās juku jukām. Puravelnu saimniekam ne tikvien bārda, bet arī vaiņaga lapas bij aplietas putām, un resns, ar savām kailajām krūtīm viņš izskatījās līdzīgs pašam Jāņu dievam, kas tagad malu malās ļaudis bij sadumpojis uz tik liksmu jautrību. Viena no pūckām jau bij beigusi degt, bet tās vietā atnesa citu, un Kārlis, kam miestīņš bij iedvesis lielu dūšu, taisījās to pacelt zibeņa pāršķeltajā lielā bērzā, kas vēl zaļoja, kaut gan tam miza gandrīz līdz pusei bij norauta. Pakāpies zaros,

viņš uzsēja ar vēdera siksnu pūčku sev uz muguras un rāpās augšā. Visi Straumēnu ciemiņi sagāja ap bērzu un gaviļēdami, dziedādami un trokšņodami sekoja Kārlim. Kārlis uz brīdi pilnīgi pazuda skatītājiem, un viņu ieraudzīja tikai tad, kad iededzinātā pūčka pacēlās lēnām pār bērza galotni. Drīz vien tā izlida virs bērza visā kārts garumā; kārti Kārlis stipri piesēja galotnei. Lai gan vēja pavisam nebija, pūčkas liesma šīnī augstumā noliecās uz vienu pusi, un, tā kā, sevišķi no tālienes, kārts nemaz nebij redzama, tad pūčkas uguns likās gaisā karājamies līdzīgi milzīgi zvaigzņei.

Kārlim zemē nokāpjot, to sagaidīja priecīgi kliedzieni un slavinājumi, un viņam uz vietas bij jādzer vesela krūze alus, bet vecais Janka, piegājis viņam klāt, sacīja:

"Ja es būtu pie naudas, būtu derējis uz veselu pusstopu, ka tu to pūčku neuznesīsi."

Un tiešām — uguns, kas tagad kurējās baznīcas torņa augstumā, bija redzama visā apgabalā, un varēja manīt, ka dziedāšana citās mājās apklust, līgotājiem raugoties neparastajā skatā. Pūčka augšā rūca kā pavasara ūdens grāvjos, un dzirksteles skrēja pusversti pāri laukiem. Likās, ka visas vārpas laukos pamostas un raugās izbrīnējušās uguni, kas debesis sprakšķēdama kuras. Brīzdami taisni pa pļavām un lauku ežām, no kaimiņiem ieradās vesels bars līgotāju ar vaiņagiem, zālēm un dziesmām, un nevarēja nemaz zināt, vai meitām vaigi un ausis svila no tām vai no ugunīm. Visu, ko viņas bij paradušas slēpt, nesa gaismā vecāko sievu dziesmas, kurās bij zāļu, puķu, kustoņu un labības atklātība.

Pūčka bij izdegusi, un pagales krita lejup, piebērdamas bērzu ar dzirkstelēm. Kārts ar sarkani nokaitētām dzelzīm palikās augšā, un līgotāji devās uz klēti, kur sākās patiesa Jāņu maltīte. No krāsns tikko izvilktu un bļodās saliktu atnesa jēra gaļu biežā krējuma mērcē ar sīpoliem un brūni apceptiem kartupeļiem un taukos čurkstošas cūku ribas. Tasītēs bij sakrauts brūkleņu ievārījums un gurķīši, kas, skābēti vēl rudenī, līdz šim bij uzglabājušies cieti. Šķērsām pāri galdam gulēja liela, cepta līdaka, kura, to ķerot, Kārli ar astes sitienu bij gandrīz no kājām nogāzusi.

Jānis Jaunsudrabiņš

JĀŅI

(Fragments no "Baltās grāmatas")

Tas bija savāds vakars un pavisam savāda nakts. Visos pakalnos spīdēja ugunis, visās malās skanēja dziesmas un bij dzirdama skaļa taurēšana. Mēs atradām vecu deguta spannīti, piebāzām to pilnu ar tāsīm, ar naglām

pie dzinām garas kārts galā un tad stiepām kalnā. Tāsis aizdedzinājuši, mēs kārti uzslējām stāvus un piesējām pie iepriekš zemē iedzīta mieta. Tāsis dega čurkstēdamas. Ar degutu apķepušais spannītis sakarsa un sāka arī degt. Uguns kļuva aizvien lielāka un straujāka. Deguts kusa un pilēja zemē lielām pilēm. Piles dega ar zilu uguni un krizdamas rūca kā sirseni.

Ap uguni sapulcējās visi mājas ļaudis un ligoja bez mitēšanās. Man bija liels brīnums, ka tik daudz dziesmu varēja ietilpt manas vecmātes galvā; viņa teica un teica, bet dziesmu nekad nepietrūka.

Jāņiem tika brūvēts alus, un nu staigāja no mutes uz muti liela zaļa māla krūze, putām pārsegta, rūgti smaržīga dzēriena pilna. Mēs dzērām, norēcāmies kā nākas un uzkodām mīkstu sieru, kuru izdalīja saimniece no balta linu priekšauta.

Turpat mums stāvot un ligojot, atskanēja olnīcā¹ spēcīgas, svešas balsis. Mēs vērsāmies turpu un redzējām, ka nāk vesels pulks kaimiņu ļaužu lieliem klēpjiem jāņuzāju. Ligoja nācēji, bet mēs arī neapklusām, līdz tad abas puses bija tik tuvu kopā, ka sāka meldiņš jukt. Tad nācēji stiepa rokas labvakaram. Savas jāņuzāles viņi krāva saimniecei klēpī un vainagus lika saimniekam galvā. Arī saimnieku Jancis stāvēja kā tīrais puķu klēpis. Un, ak tavu laimi! — Viena meita uzlika man arī vainagu galvā.

"Jānit's nāca par gadskārtu," viņa teica.

Man priekš acīm nokārās kuplas smilgas, un es nekā vairs nevarēju redzēt. Bet smaržoja tik labi, un prieks par to, ka esmu ievērots, lika man lēkāt un līgot. Es daudzajos starp lielajiem kā negudrs.

No mūsmājām līgotāji gāja atkal tālāk. Viņiem piebiedrojās mūsu puīši un meitas. Arī mēs ar saimnieku Janci taisījāmies līdz, bet mūs nelaida. — Ko nu daudzīšoties cauru nakti!

"Nu, bet tad mēs vismaz gaidīsim rītu, gulēt negājuši, lai redzam, kā saulīte roto," Jancis teica.

"Jā, kā saulīte roto..." es piekritu.

Lielie nosmējās par mūsu valodu un teica, ka cūka gan ragus gribot, bet kaza nedodot. Saule sen būšot izrotojusies, kad mēs līdišot no migas.

Nu, tāda zobošanās šoreiz nebija vis vietā. — Mēs apsēdāmies abi ar Janci istabas galā uz soliņa un apņēmāmies gaidīt. Māte mani pavilka aiz rokas, bet, kad es teicu, ka gribu palikt pie Janča, tad viņa arī pameta mani. — Nu mēs sēdējām tur divi vien nakts sārtumā, kas nāca no nedziestošās vakara blāzmas. Tālumā vēl bija dzirdama ligošana, kaut gan ugunis nekur vairs nedega. Mēs šo to runājām un mēģinājām arī paklusām līgot, bet

¹ *Olnīca* — mājas ceļš uz ganībām.

mums nekas neveicās. Brīžam, kad līgošana tālumā mitējās, mums kļuva pavisam baigi, tik liels bija klusums. Es redzēju, ka Jancis plaši ieplēta muti un nožāvājās. Un tai pašā acumirkli arī man vajadzēja saldi nožāvāties.

"Vadzi," Jancis teica, "tā mēs te vēl aizmigsim."

"Iesim labāk gulēt," es atbildēju.

"To nu gan ne! Tad jau rītā par mums tā smiesies, ka padvīgas¹ ne peles alā nedabūsīm. Nē — es zinu labu līdzekli: iesim uz laidaru un sēdēsīm katrs uz sava stubura. Kad sēdēšana nebūs tik droša, tad miegs nenāks."

Laidara² sētas stuburi³ bija diezgan resni, un apakšā bija tikko kaisīti salmi. Mēs uztrausāmies katrs uz sava staba un raudzījāmies blāzmā, kas jau sāka mesties spilgtāka. Miegs bija pārgājis. Jancis sita ar dūrēm sev pa ceļiem un dziedāja:

"Sit, Jānīti, vara bungas, līgo, līgo,
Vārtu stabu galiņāi, līgo!"

Bet man tik augstu sāka reibt galva. Bija arī tā kā vēsi. Es labāk gāju un apsēdos uz trepītēm, kas bija pieslietas pie cūklēviņa⁴ augšas. Tur es vismaz varēju vēl ar rokām pieķerties un arī ar kājām atsperties...

Kļuva aizvien gaišāks; bet līdz ar to arī miegs nāca atkal virsū kā mākonis. Es brīžam satrūkos vien, kad galva nosvērās uz sāniem. Beidzot man kļuva pavisam silti un tūkami. Man liekas pat, ka es redzēju sauli viņas viskrāšņākajā rotā. Viņa patlabam lēca. Bēzru galotnes pārstiepās kā ar daudzkrāsainu mirdzumu. Un tad saulīte sāka rotot. Viņa nāca kā smaidīga māmiņa, un viņas platā vilnāne bija kvēloši zaļa. Tad viņa to vilnāni nometa pļavā un mirdzēja zila. Zilo vilnāni viņa uzsvieda gaisā un kļuva dzeltena, tad sarkana, tad balta kā mēness.

"Janci," viņa, klāt pienākusi, teica un aizskāra manus matus. "Janci!"

Es uztrūkos. Kas tad te? Tā taču bija mana māte! Un es gulēju laidara salmos zem trepītēm cūklēviņa galā. Saule bija augstu. — Ar kauna pilnām acīm es gāju mātei pakaļ uz aku mazgāties.

Bet Jancim, kurš bija par mani labi vien lielāks, nebija nemaz gaišāk gājis. Arī viņš bija novēlies no sava sēdekļa un, ieraudzījis, ka manis vairs uz trepēm nav, līdis klēti gulēt. No turienes viņš iznāca tikai ap pusdienas laiku.

¹ *Padvīga* — patvērumš.

² *Laidars* — iežogojums lopiem kūts priekšā.

³ *Stuburs* — stabs.

⁴ *Cūklēviņš* — cūkkūts.

TEIKA PAR SVĒTO PAPĒRKSŅĪTI

(Fragments no "Baltās grāmatas")

Visas puķes noziedēja,
Papardīte neziedēja;
Tā ziedēja Jāņu nakti
Zeltītiem ziediņiem.

(Tautasdziesma)

"Redzi," māte teica, "tās ir svētās papērksnītes¹."

"Kuras?"

"Nu, šitās ar tām sīki robainajām lapiņām un zaļgano čemuriņu. Tas ir ziedu pumpurs. Jāņu naktī zieds atveras, uzzied un nobirst. Tas noīek vienā acumirkli."

Man bija brīnums, un es vaicāju, kāpēc tas tā. Kāpēc tad neviena cita puķe tā nezied?

"Neviena cita puķe jau arī nav tik svēta," māte atteica. "Svētās papērksnītes zieds ir visas pasaules gudrības sakopojums. Viņš ir arī tik skaists, ka visas pasaules skaistumi nobāl viņa priekšā. Viņš ir kā prieka asara acu kaktiņā. Un, kad viņš atveras pašā nakts vidū, tad uz acumirkli kļūst gaišs kā dienā."

"Vai kāds to ir jau redzējis?"

"Vai tad ne? — Citādi jau nezinātu stāstīt."

"Ak, kaut es reiz varētu ..."

"Ja tik gribi," māte noteikti atteica.

Es aizmirsu savu darbu un klausījos.

"Lai svētās papērksnītes ziedu novaktētu," māte teica, "tev vispirms vajag būt ļoti drošam un ne no kā nebīties. Tad vēl tev vajag lielas dzelzs nūjas un zīda nēzdogs². Dzelzs nūja ir smaga, un zīda nēzdogs ir dārgs; bet, ja tev ir nauda un spēks, un, kā jau teicu, drosme, tad tu vari Jāņu naktī nākt un vaktēt. Tad tu nostājies pie papērksnītes pavisam klāt, — tik piesargies, ka tu viņu nesamīdi, — griezies uz vietas riņķī un velc ar dzelzs nūju ap sevi strīpu, cik tālu vari aizsniegt. Jo riņķis ap tevi plašāks, jo labāk. Tad tu zem papērksnītes paklāj savu zīda lakatiņu, nometies ceļos un skaties uz zieda pumpuru, acu ne uz brīdi nenovērsdams. Tu manīsi, ka

¹ *Papērksnīte* — papardīte.

² *Nēzdogs* — kabatlakatiņš.

ap tevi sanāk lauvas, vilki, lāči un milzu čūskas, un visi pasaules zvēri. Visapkārt tev kauks, šņāks, zobus klabinās un ar nagiem zemi kasīs; bet tu nepacel ne acu. Tur būs arī visādi ērmi, tie taisīs dažādus jokus un gribēs, lai tu uz viņiem paskaties. Bet to tu nedari, jo, tiklīdz tu pacelsi acis, apvilktā riņķa spēks zudīs, zvēri bruks tev virsū un saplosīs tevi. Bet, ja tu paļausies un ticēsi apvilktā riņķa spēkam, nebaidiesies no briesmīgajiem zvēriem un neizrādīsi pret ērmiem nekādas ziņkāribas, tad tu kaut ko pieredzēsi: papērksnītes zieds ar troksni atvērsies. Nošalks visas debesis sārtās liesmās. Zvēri un ķēmi rēkdami un kaukdami aizbrāzīsies uz visām pusēm, un zieds viegli novelsies uz tava nēzdogā kā izkvēlojusi ogle. Bet zieda iekšējais spēks nebūt nav beidzies. Tu viņu tūlīt ņem un cieti aizsien, un glabā visu mūžu, tad tu zināsi to, kas notiek visā plašā pasaulē. Un visi darbi, ko tu darīsi, būs labi un skaisti."

Kārlis Rabācs

AUGSTĀ DZIESMA

(No grāmatas "No rīta caur laiku uz mūžību")

Tautas mūžs Jāņu mistērijas gaismā

Visi putni priecājās,
Jāņu dienu gaidīdami;
Kad atnāca Jāņu diena,
Visi spārnus plivināja.

(Tautasdziesma)

"Es ticu tautas mistikai vairāk nekā tās vēsturei," Latvijas okupācijas 21. gada dienā 17. jūnijā Amerikas latviešu apvienības valdē teica sūtnis vēsturnieks Dr. A. Spekke, ar to pasvītrodams ir racionālo momentu nozīmi ne vien atsevišķu cilvēku, bet arī tautu dzīvē. Tauta nepastāv tikai kopīgā saimniecības vēsturē, pat ne tikai valodā ar tās izpausmēm gara dzīvē, bet arī kopīgās sajūtās, kopīgos pārdzīvojumos, kopīgā mistikā, kam Jāņu nakts ir krāšņākais, ko mūsu tauta cauri gadu simteņiem ir nesusi pati savas suverenitātes kronēšanai. Šī dzīvā ūdens upe, ugunis un zvaigznēs mirdzēdama un dziesmās līgodamās, ir plūdusi un plūst cauri gadu simteņiem. Neviens nezina tai sākumu, tāpat kā nezina, kurp tā dodas, bet paaudžu paaudzes ir pie tās nolaidušās un sudrabainajā, ziediem apbrušajā spogulī atradušās savu ticību un spēku.

Vēsturnieks Dr. A. Švābe ir pasvīrojis, ka neviena tauta nevar dzīvot bez nacionālām leģendām. To ietekme racionāliem mērķiem nav nedz izsverama, nedz izmērojama, kā teiksmainas papardes zieds tā paveras pēkšņi un ar spēku, kas nepazīst racionāla prāta vilktas robežas. Kas gan pateiks, cik vienā Jāņu gaviļu saucienā prieka un cik mūži ar jūsmas apreibuša ligotāja acīm skatās caur Jāņu vainagu gleznību? Ja kāds visgudrais spēks radītu olecti, ar ko izmērīt Jāņu nakts mistērijas atbalsošanos latviešu dvēselēs visā pasaulē, tad tas varēs izmērīt arī mūsu tautas mūžu.

Vēstures datos un faktos varam pateikt, kad mūsu tautai bijuši labi, kad ļauni un drūmi laiki un kā tie mainījušies. Bet nekad nav mitējusies Jāņu mistērija. Arī tad, kad Krievijas kara pulki ziņoja caram Pēterim, ka zeme tā nopostīta, ka tajā nedzird ne suni rejam, ne gaili dziedam, un arī ne tad, kad tās pašas austrumu despotijas pārstāvju diktatoram Staļinam un vēlāk Hruščovam uz Maskavu ziņoja, ka viņu ļaunās pavēles Latvijā izpildītas. Koloniālie kungi Latvijā ir izpūlējušies visādi — gan ar teroru apspiezdami, gan lūkodami Jāņu mistēriju padarīt par savu gloriiju, bet bez sekmēm.

Gari ir bijuši tie gadsimti, kad latvietis vai nu pilnīgi, vai pa daļai bijis atstumts pats no savas zemes likteņa noteikšanas. Bet Jāņu naktī vēl neviens cits tautas apziņā nav bijis zemes valdnieks kā vien Jānis pats. Atkal un atkal tas atgriezies no jauna savā karaliskajā greznībā, kad "caur mežiem pieši spīd, meža galos cepurīte", sēzdamies savu ļaužu vidū un paceldams tos garā pāri visiem zemes kungiem, lai kas tie būtu. Visbiklākais Jāņu naktī tiek mutīgs, visnecilākais — paaugstināts, visnomāktākais — atbrīvots, un tie, kam visu gadu nav bijis dziesmu, kā pēkšņu avotu sevī sadzird skanēšanu.

Leģenda par papardes ziedu un Jāņu mistērija ir bijušas mūsu tautas neredzamās bruņas, kas to sargājušas visos laikos. Tam ir spēks sargāt un dot mums spēku arī tagad, lai kur katrs atrodamies. Tā ir tautas augstā dziesma un Jāņu nakts dvēseles pārdzīvojuma brīvs lidojums pāri jūrām un kalniem, pāri dzelzs un bambusa aizkariem; no dzimtenes uz citiem kontinentiem, no turienes uz dzimteni, ko nevar aizkavēt nekādi padomju diktatūras spaidi. Tāpēc, lai cik drūms varētu likties pārdzīvojamais laikmets mums pašiem, mūsu tautai un visai cilvēcei, — vieglu soli atcelsim vārtus mūsu tautas majestātei. Lai gaviļēm, ziediem un ugunīm sumināts — ai Jānītis, Ziedainītis!

MĀRAS

Māriņš Vīpulis

SVĒTA MĀRA RUDZUS BRIDA ...

Piestājies ziedošai rudzu druvai, zemnieks noņem cepuri un klusībā lūdz Dievu lieliskās dzīves gādnieces Māras veidolā, lai tā dod svētību rudzu druvas auglīgai noziedēšanai, jo Māra gādā par gaidāmo ražu. Tuvojoties rudenim, Māra briedē rudzus, miežus, auzas, griķus, zirņus, ābolus un citas dabas veltes. Rudens darbu sākums, īpaši rudzu pļaujas sākums, latviešu tautasdziesmās saistīts arī ar Jēkaba vārdu. Rudzu pļaujas sākuma diena vēlāk tika pieskaņota Eiropas kalendāra svētā Jēkaba piemiņas dienai 25. jūlijā, kurai tā atbilst tikai aptuveni. Eiropas kalendāra dienai nav nekāda sakara ar latviešu gadskārtu ierazām, kurās Jēkabi saistās ar jaunās maizes dienu.

Sakarā ar rudens darbu sākumu Jēkabs tautasdziesmās galvenokārt raksturots kā maizes devējs, rudzu krāvējs kaudzītē. Arī Jēkaba sieva atšķirībā no citu teiksmu sievietēm (Jānim skaista, Pēterim badu pamirusi) raksturota kā zema, resna, ar maizīti nobarota. Jēkabam piešķirta pārtikas devēja loma.

Jānīts sēd ar Jēkabu,
Kalniņā runādami;
Jānišam siena kaudze,
Jēkabam rudzu guba.

Ziediem Jāni kaisijāmi,
Pēterīti lapiņām,
Jēkabiņu kaisīsīmi
Ar tām rudzu vārpiņāmi.

Pēterīts ar Jēkaupiņu
Abi brīvā negulēja:
Pēters rudzus briedināja,
Jēkaups krāva kaudzītē.

Tukšs un nabags Jānīts nāca,
Vēl tukšāks Pēterītis;
Jēkabiņš nokliedzās
Rudzu kaudzes galiņā.

Jānīšam mēslu guba,
Pēterim siena kaudze,
Jēkabam rudzu guba
Lielajā tūrumā.

Vai, Jānīti, ziedainīti,
Pēterīti, lapainīti!
Jēkaupiņš bagāts vīrs,
Atved miežus, atved rudzus.

Badu, badu Jānīts nāca,
Vēl badāku Pēterīts;
Jēkabiņš labs vīriņš,
Tas ar savu maizi nāca.

Jānīts nāca nabadziņis,
Ogu sauja rociņā;
Jēkabiņš bagāts vīrs,
Tas atnesa maizes klaiņu.

Jānīšam zili svārki,
Pēterīšam puspelēki.
Jēkabam tīri, balti,
Tas atnāca maizītē.

Jēkabam, brālīšam,
Rudzu rogu cepurīte,
Rudzu rogu cepurīte,
Miežu vārpu kamzolīts.

Jānīšam skaista sieva,
Siera, piena pieēdusi;
Pēterim zila, melna,
Pusē badu nomirusi;
Jēkabam zema, resna,
Rudzu maizes pieēdusi.

Jānītim balta sieva,
Tā pienā mazgājās;
Jēkabiņam zema, resna,
Tai bagāta maize bija.

AR RUDZU PĻAUJU SAISTĪTĀS IZDARĪBAS UN PARAŽAS

Pirms pļaujas sākuma saimnieks apiet vai apjāj labības lauku. Ejot ap lauku, atsevišķās vietās vārpas sasiem mezglos, saucot: "Kopā, Jumīt!"

Pēc cita paveida saimnieks ar saimnieci apiet pļaujamo gabalu un trīs vietās sasiem kopā deviņas vārpas. Pļauju uzsākot, parasti pirmais sāk pļaut pats saimnieks. Ir zināmas vairākas ar apļaušanu saistītas paražas:

saimnieks apļauj laukam apkārt, liekot labībai krist ar vārpu galiem uz iekšpusi, šo darbību pavada ar dziesmām un saucieniem "Jumīts gubas galā!";

saimnieks sapļauj labību vienam kūlītim, viņam seko citi darbinieki, nopļaujot tikpat daudz. Kūlīšus sastata trijos stabiņos, pie kuriem notur svinīgu brīdi ar mielastu. Saimnieks izdala pļāvējiem launagu un alu, pateicoties Dievam par devumu. Pēc svinīgā brīža un mielasta sākas pļaušana.

Rudzu pļaujas beigās norisinās rudzu Jumja ķeršana un ņemšana. Sastopami šādi norises apraksti:

tūruma vidū atstāj nenopļautu Jumja puduriņu, sasien vārpas mezglā, noliec pie zemes un nosloga ar akmeni;

sākumā rīkojas kā iepriekš, tad zemi ap Jumja puduriņu uzraknā ar kociņu, izberž no puduriņa vārpām graudus un iekaisa uzirdinātajā zemē;

rīkojas līdzīgi kā abos iepriekšējos aprakstos, tikai beigās ap puduriņu izravē visus rugājus, tā ir tā saucamā Jumja ravēšana;

kad palicis neliels gabaliņš ko pļaut, tad pļāvēji to pļauj no visām pusēm uz vidu, kad vairs palicis tikai tik daudz labības, ka pļāvējs to var ar rokām aptvert, tad stiebrus sasien kopā un atstāj tūrumā, sakot: "Lai paliek Jumītis citam gadam", vai arī nogriež vārpas, no tām nopin vainagu, kuru aiznes uz klēti un uzglabā līdz pavasarim.

Pirmais jaunās maizes cepiens katrā sētā nozīmēja lielo ražas novākšanas darbu sākumu. Ar pirmo jaunās ražas maizi mieloja vispirms pļāvējus, tad centās pacienāt arī visus apkārtējos kaimiņus.

Jēkaba dienā vāra jaunu rudzu biezputru, tad tiekot svētīti visi ēdieni: kāsim un podiņam dod papriekšu, lai varētu visus paēdināt un būtu gausa. Vakarā pie ēdiena nav brīv runāt.

Jēkaba dienā steidzas cept jaunu rudzu maizi un pirmo kukuli nes uz lauka ziedam. Pirmo reizi jauno maizi ēdot, katram jāsaka: "Dievs dod sātu, gausu!"

Jēkaba dienā kāva kādu jēru un vārīja zupā ar jauniem kartupeļiem un kāļiem.

Kad Jēkaba diena ir skaidra, tad būs bagāta raža.

Labība, kas līdz Jēkaba dienai neizplaukstot, līdz rudenim nenogatavojoties.

Kas ap Jēkaba dienu nav izplaucis, tas krīt astagalī¹.

J.Rubenis, Ērgļi

Kad vasarājs pēc Jēkabiem plaukst, tad viņš viss sakrājies rījas dibenā (pelavu pūnē).

P.Lodziņš, Sērpils

¹ *Astagals* — mazvērtīgais (labības) pārpalikums.

Jēkaba dienā burvis griežot citu tīrumos vārpas un liekot tās sava apcirkņa dibenā, tad viņam tiekot visa svētība.

Ja ap Jēkabiem vēl nav kāpostiem galviņu, tad arī nebūs nekad.

K.Bika, Gaujiena

Jēkaba dienā nevar vest sienu šķūnī, tad tas sadeg, maitājas.

P.Zeltiņa, Ikšķile

Kad Jēkaba diena pagājusi, tad var bāzt tādu sienu šķūnī, kad vai ūdens gar dakšām pil.

Ja Jēkaba dienā ap sauli daudz mazu mākonīšu, tad ziema būs bagāta ar sniegu.

Silta un gaiša Jēkaba diena zilē aukstus Ziemassvētkus.

Jēkabs metot pirmo aukstuma akmeni ūdenī.

Kad labības kaudzi taisa, tad, stāvot ar seju pret ziemeļu tukšumiem, pie kaudzes vietas noliek trīs akmentiņus, lai peles neēstu labību.

H.Skujņš, Smiltene

Jumi ņemot, plāvējiem bija jānovij vainagi no plaujamās labības, tādus vainadziņus uzglabāja dzīvojamās ēkās.

A.Skuja, Mālupe

Lai zinātu, vai rudzi jau plaujami, saimnieks paņem rudzu graudu pirkstos un pret nagu lūko salauzt. Ja grauds lūst, tad rudzi gatavi plaušanai; ja tas nelūst, bet saspiežas plakans, tad ir vēl par agru plaut.

Rudzu plaujas sākšanai laimīga diena ir ceturtdiena. Ja ceturtdien vēl būtu par agru galīgi iesākt plauju, tad izplauj vismaz kādu kopiņu. Rudzu plaujas sākumā, kad pirmais kūlis bija nopļauts un sasiets, no tā ēda graudus, lika pat launagā uz piena maizes, lai maize būtu laba un sātīga. Agrāk, kad iepļāva rudzus, nesa uz tīrumu launagu, saslēja kopā trīs kūlišus un pie tiem ēda launagu.

Rudzus plaujot, pirmais kūlis jāsviež trīs reizes gaisā un jāsauc: "Vēl garāki citu gadu!", tad nākošā gadā rudzi augs griezdamies.

A.Zvejniece, Piebalga

Kad pirmos rudzus plauj, no pirmā kūļa jāaiznes vārpas uz istabu un jāpieliek pie sienas, tad netrūks maizes visu gadu.

A.Šķēre, Jaunsaule

Kad iet pirmo reizi rudzus pļaut, tad jāņem maizes galiņš līdzī, lai mugura nesāp.

I.Kažoka, Lubāna

Kad iet rudzu pļaut, tad diviem vajaga aiziet iepriekš un nostāties katram savā pusē rudzu gabalam. Tad vienam jāprasa: "Vai tu mani arī redzi?" Otram jāsaka: "Nē." Tad pirmajam jānosaka: "Mūžu mūžiem tēvs aiz rudziem neredzams." Tad vienmēr augot gari rudzi.

I.Kažoka, Lubāna

Pirms rudzus pļauj, vajag no rudziem nopīt vainagu un to pakārt ozolā, tad būs maizes svētība.

K.Corbiks, Vecsvirlauka

Kad rudzus sāka pļaut, tad saimnieks pirmais iebrida rudzos un izpļāva mazu laukumiņu jeb riņķīti. Nopļautos rudzus sanesa vienkopus un še turēja pirmo maltīti. Tai vietā tad atstāja lielu gabalu maizes ziedam.

J.Raudavietis, Bērzaune

Rudzus pļaujot, pirmais kūlis rijā jāizkaltē. Uz tā kūļa, kad kuļ, jāēd jauna maize, tad piedarbs vienmēr pilns maizes.

L.Reiteris, Lubāna

Rudzi jāpļauj pilnā mēnesī, tad daudz graudu.

M.Auziņa, Rīgā

Rudzus pļaujot, kūlis jāveļ ar vārpām uz lauka vidu, tad labs birums.

L.Tomsone, Ikšķīle

Kad rudzus pļauj, un sien kūļos, tad jāskatās, ka kāds nepaliek nesasiets, citādi tanis mājās paliek veca meita.

L.Strute, Šķībe

Rudzu pļauju nobeidz tūruma vidū, un uz beidzamās kopiņas pļaušanu sauc saimnieci Jumi ņemt, pie tam kopiņu pļauj riņķī ejot. No kopiņas ņem vārpiņas, pin kroni un pakar to klētī pie sijas.

E.Lācis, Tirza

Rudzus nopļaujot, jāuzsēstas uz pēdējā kūļa un drusku jāpasēd, pēc tam jāskatās, kas ir bijis apakšā; ja apakšā ir bijis zirnekļis, ar aitām ies labi, ja tārpīņš — ar govīm ies labi.

A.Skrūze, Saikava

Kad rudzi nopļauti, tad pēdējā cirtiena vietā zemē norok velēnu un ieliek deviņas vārpas, tad arī nākošais gads būs ražīgs.

A.Zvejniece, Piebalga

Ja atrod rudzu stiebru ar divām vārpām, tad tas jāpakar klētī pie griestiem, jo tad klēts pildoties ar labību.

K.Lindbergs, Jelgava

Pirmo reizi jauno maizi cepot, saimniece ņēmusi trīs sauļas no vecajiem miltiem. Ja neņēmusi, tad maizīte apskaistoties un cepot sakrīt.

O.Struncene, Lubāna

Jaunu maizi cepot, jāsavijā mazs kukulītis un jāiemet atpakaļ apcirknī, lai nekad netrūktu maizes.

A.Aizsils, Meirāni

Kad pirmo reizi cep jaunu rudzu maizi, tad to kukuli, kas pirmais ielaists krāsni, uzglabā klētī veselu gadu, kamēr atkal liek jaunu kukuli tai vietā.

A.Bilenšteina rokr., Kazdanga

Ja maizi cep, jāizslauka tīra istaba, lai nākamā gadā būtu tīri rudzi.

M.Koškina, Eleja

Maizi vajag mīcīt un krāsni šaut veselīgai, tuklai sievietei, jo tad maize būs mīksta un gausa.

V.Bērziņa, Priekule

Ja maizes krāsni viena pagale paliek neizdegusi, tad cepto maizi ciemiņi palīdzēs apēst.

V.Vintere, Matīši

Ja maizes krāsns ogles pēc apdzišanas sāk kvēlot, tad tā ir zīme, ka maizes cepēja niknas dabas.

H.Siliņa, Dobeles

Kad maizi mīca, vajagot būt labi dusmīgam; tad labi rūgstot.

J.Niedre, Džūkste

Lai maize labi rūgtu, jaucot maizi, jāsauc kāds no klātesošiem un uz pasauktā jautājumu, ko vajag, jāsaka: "Rūgsti raugā!" Jo dusmīgāks būs uzrunātais, jo maize labāk rūgs.

K.Corbiks, Tetele

Ja meitas, maizi samīcījušas, nenomazgā drīz rokas, tad tām būs kašķaini bērni.

V.Saperovs, Vecpiebalga

Kad pirmo reizi ēd jaunu rudzu maizi, tad jāsaka: "Dievs, dod sātu, gausu!"

Rauna

Jaunu rudzu maizi pirmais baudīja saimnieks, pēc tam tikai citi saimes ļaudis. Pirmo izvilko klaiņu tūliņ neēda; to nolika uz krāsns stūra, lai stāv, kamēr pārējie klaiņi nav apēsti. Tad būs sātīga maize.

Rīga

Kad pirmo reizi ēd jaunrudzu maizi, tad jāsaka: "Lāča spēku, oda zarnu, apīnīša vieglumiņu!" Tad ēdājs būs stiprs kā lācis, ēdis maz kā ods un būs viegls kā apīnis.

A.Aizsils, Bērzpils

DZIESMU MELODIJAS

Laika posmam no Jēkabiem līdz Apjumībām (Miķeļiem) visraksturīgākās laikam būs tās melodijas, kuras mēdz saukt par darba dziesmām. Tās savā saturā un melodijā cieši saaugušas ar daudzveidīgajiem zemkopja darbiem gada ritumā.

Tā kā Jēkabi saistās ar rudzu pļaujas sākumu — rudenājiem, tad meklēsim dziesmas par rudziem un to pļaušanu.

Lautenbahs Sabilē; pier. A. Jurjāns

1. Die - viņš bri - da ru - dzu lau - ku,
2. Iz - brien lā - čus, iz - brien smilgas,

Die - viņš bri - da ru - dzu lau - ku
Iz - brien lā - čus, iz - brien smil - gas,

1. Ar pe - lēku mē - te - lī - ti, Ar pe - lēku mē - te līt'.
2. Lai aug mani tī - ri rudzi, Lai aug mani tī - ri rudz'.

2. Izbrien lāčus, izbrien smilgas,
Lai aug mani tīri rudzi.

*Trīne Zēberga Ventspili; iedzied. fonogrāfā
1927. g.; atšifr. A. Salaks*

1. Rudzu vārpa lie - lī - jā - si locīt manu muguri - ņu;
2. Locies pate, rudzu vārpa, neloc' manu muguri - ņu;

1. Rudzu vārpa lie - lī - jā - si Locīt ma - nu muguriņ'.
2. Locies pa - te, ru - dzu vārpa, Neloc' ma - nu muguriņ'.

mu - nas vokora - mi

1. Pļāunit, munas pļovēje-ņas, Da pošami vokora - mi;

Pļāunit, munas pļovēje-ņas, Dapošami vokoram.

The musical score is written on two staves in 4/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The melody is simple and rhythmic, with lyrics written below the notes. The first line of the score includes the words 'mu - nas' and 'vokora - mi' above the notes. The first verse is '1. Pļāunit, munas pļovēje-ņas, Da pošami vokora - mi;'. The second line of the score is 'Pļāunit, munas pļovēje-ņas, Dapošami vokoram.'

2. Pļāunit, munas pļovējeņas,
Kaušu ozi vokorāi.
3. Tu, ūzeiti, nasabeisti,
Jau pļovēj'ņas pīmonēju.

Nicā pier. Apsītis 1935.g.

1. Nelīst, lietus, nemīglāja, šodiente - vis nevaja - ga,
Ra - dari - di rai - rada ri - ri - di rai - rai - rā!

The musical score is written on two staves in 4/4 time with a key signature of one sharp (F#). The melody is more complex and rhythmic than the first score. The lyrics are written below the notes. The first line of the score is '1. Nelīst, lietus, nemīglāja, šodiente - vis nevaja - ga,'. The second line of the score is 'Ra - dari - di rai - rada ri - ri - di rai - rai - rā!'.

2. Šodien mani bāleliņi
Talku tura druviņāi.
3. Talkā pļāva rudzus, miežus,
Talkā rāva rācentiņus.

1. Vysu dī - nu Jumi dzynu pa gorū - i tei - rumeņ'.

2. Tī sadzynu, tī sajēmu
Nu teiruma galeņā.

3. Kur gulēji tu, Jumeiti,
Šūgodeju vasareņ'?

4. Teirumeņa galeņai
Zam palākō akmesteņ'.

Atrodot katrs savam novadam raksturīgāko darba dziesmas melodiju, neaizmirsīsim paskatīties arī tautasdziesmu krājumos, kur bagātīgi sakopotas pie šīm melodijām dziedamās dainas.

Prieki bija arājam,
Prieks arāja līgavai:
Redzēj' savu rudzu lauku
Zelta miglu miglojam.

Ak, tu manu bāleliņu,
Tavu lielu rudzu lauku:
Trīs dieniņas talkas plāva,
Vēl maliņas neredzēja.

Ai, rudzīti, rogainīti,
Sen bij tev noziedēt:
Jau dažam saimniekam
Sen bij tukša maizes abra.

Es atradu rudzu jumi
Deviņām vārpiņām:
Šogad būs tautu dēls
Deviņiem kumeļiem.

Grieze grieza rudzišos,
Paipaliņa plaviņā;
Grieze grieza maizes klaiņu,
Paipaliņa — siena vālu.

Liktin lika rudzu druva
Lielajā augumā;
Tā tiks mana muguriņa
Garajā spailītē.

Ai, rudzīti, rogāliņi,
Pilna galva ledutiņa;
Tevis dēļ zelta naudu
Jelgavā kaldināja.

Vai Dieviņi, visu dienu
Noliks mana muguriņa;
Lai tā lika rudzu druva
Likajām vārpiņām.

Druva, druva lieljās,
Noliks mana muguriņa;
Līksti pati, druvas māte,
Neliks mana muguriņa.

Nebēdāji, rudzu druva,
Gan es tevi pievārēšu,
Pievārējse padziedāšu,
Vakarā sadancāšu.

Piederēt piederēja
Trīs māsiņas bāliņos:
Divas gāja druviņā,
Trešā nesa launadziņ'.

Ej' pa priekšu druviņā,
Man druviņa piederēja,
Lai saimīte pakaļ nāca,
Kā bitīte dziedādama.

Citiem pušiem skaistas sievas,
Man bij tāda kukažiņa;
Es ar savu kukažiņu
Visiem papriekš druviņā:
Druvā man saule lēca,
Druvā saule norietēja.

Kad es gāju druviņā,
Dieviņš druvas maliņā;
Kad es dzenu pirmo birzi,
Dieviņš nāk nopakaļ.

Puško mani, māmuliņe,
Druviņā raidīdama:
Pušķots auga ozoliņis
Tēva lauka galiņā.

Maza biju, balta gāju
Bāleliņa druviņā:
Vai tādēļ mella gāju,
Ka man mazs augumiņš?

No tālienes es redzēju,
Kur brāliši rudzus plāva:
Balti krekli, spož' izkaptis
Kā gulbiši ligojās.

Ai, rudzīti, rogainīti,
Tavu daiļu augumiņu!
Vēl daiļāki arājiņi,
Rogainīšu plāvējiņi.

Puši vien ir plāvējiņi,
Caunotāmi cepurēm;
Meitas vien ir ņēmējiņas
Ar baltāmi drāniņām.

Nāc pie manis, tautu dēls,
Strīķē manu izkaptiņu,
Lai es varu rudzus plaut
Līdz pašām saknītēm.

Es sūtīju div' bāliņus
Savā rudzu druviņā:
Nepagāja ne pus dienas,
Jau druviņa nozudusi.

Kas spīdēja, kas vizēja
Rudzu lauka maliņā?
Tur māsiņa rudzus sēja,
Spīd vizuļu vainadziņš.

Loka egle, loka priede,
Loka bērza galotnīte;
Vēl jo loka mūs' māsiņa,
Rudzu kūļu sējējiņa.

No tālienes es pazinu
Mātes meitu netiklīti:
Rudzītim, rogainim,
Vārpas vien nokapāja.

Tautu dēls lielījās:
Es dižens pļāvējiņš;
Bet nopļāva odam kājas,
Rudzu vārpu domādams.

Slinkas, slinkas kaimiņ' meitas,
I tās rudzus nenopļāva:
Gāja zosis, gāja pīles,
I tās rudzus nenopļāva.

Šķītu vēršus maurojam
Aiz kalniņa lejiņā;
Viņu sētu jauni puiši
Raudādami rudzus pļāva.

Jūs, māsiņas, nezīnāt,
Kāda bēda rudzišam;
Rudzišam tāda bēda,
Pilni puišu pielīduši.

TEIKAS UN PASAKAS

Kādēļ labībai īsas vārpas

Sensenos laikos cilvēkiem bijusi no labības ļoti laba raža. Viss stiebrs bijis noaudzis no augšas līdz pat lejai ar graudiem. Cilvēki nesapratuši, kur ražu likt. Beidzot nolēmuši no labības taisīt tiltus. Dievs par to ļoti sadusmojies un gribējis vairs neaudzēt nemaz labību. Bet beidzot apdomājies un sācis nobraukt graudus no apakšas uz augšu. Bet Māra bijusi žēlīgāka un aizķērusi pašā galā ar roku. Tas palicis nenobraukts.

Tāpēc tagad vārpa ir tikai Māras sauļas garumā.

D.Jāse Madonas Lubānā

Kā radušies salmu posmi un īsās vārpas

Agrāk rudziem vārpas augušas no pašas zemes. Reiz pļāvēja pļāvusi rudzus. Pienācis Dievs un vaicājis, vai esot viegli pļaut. Pļāvēja atbildējusi, ka ļoti grūti. Dievs paņēmis tās vienroci un cirtis pa vārpām. No zemes līdz tai vietai, kur Dievs iecirtis, vārpa pārvērtusies par salmu. Pļāvēja vēl žēlojusies, ka esot pārāk grūti, — Dievs cirtis otru reizi. Pirmā vietā ticis mezgls un vārpa pacēlusies vēl par vienu lomiņu augstāk. Bet pļāvēja vēl kumējusi, ka esot par grūtu. Dievs saskaities, paņēmis pļāvējas vienroci un

cirtis no vienas vietas, gribējis atstāt tikai salmus bez vārpām. Bet tad kaķi un suņi nākuši Dievu lūgties un Dievs atstājis salma galā vārpīņu kaķiem un suņiem, no kā pārtikt.

Rēzeknes Barkavā

Kādēļ labībai ir melni graudi

Dievam ar Velnu bijuši rudzu lauki blakus. Kādu dienu Velns pļāvis rudzus ar sirpi. Dievs savus rudzus griezis ar kaltni. Velns Dievu zobojis un teicis, ka Dievs savu lauku visu mūžu nevarēšot nopļaut. Dienas vidū Velns gulējis. Dievs pa to laiku pajēmis Velna sirpi un ātri vien nopļāvis savu lauku. Velns ļoti brīnījies par to, bet nekā nav varējis saprast, kā Dievs to izdarījis.

Kad labība bijusi nopļauta, Dievs to aizvedis uz riju kaltēt un pēc tam izkūlis. Velns prasījis, kā Dievs varējis labību izkaltēt. Dievs atteicis, ka viņš labību saberot lielās krāsniņās un tur tā labi izžūstot. Velns arī rudzus tūliņ izkūlis ar spriguļiem un sabēris tos rijas krāsniņās. Pēc kādām dienām Velns vilcis rudzus laukā. Visa labība bijusi gluži melna. No tā laika dažreiz starp baltiem Dieva graudiem ieaug arī Velna melnie graudi. Šos melnos graudus visbiežāk sastop rudzos.

Cēsu Lenčos

PĀRĒJIE RUDENS DARBI UN AR TIEM SAISTĪTĀS PARAŽAS

Senajā laika skaitīšanas sistēmā vasaras beigas un rudens sākumu iezīmē Māras diena 7. augustā.

Māras kā vieliskās pasaules izpausmes klātbūtnē jaušama ikvienā gadskārtu paražā, tāpēc pasekosim pārējiem rudens darbiem, kas jāveic līdz Apjumībām jeb Miķeļiem.

Rudzu pļaujai seko kvieši, auzas un vispēdīgi mieži. Bērnu un sieviešu darbs pēc pļaušanas ir vārpu lasīšana. Tā sevišķi attiecas uz miežu vārpām, jo tām ir traušli stiebrī, kad labība pārgatavojusies. Sevišķi raksturīgs sieviešu darbs šajā laikā ir linu plūksana. Linu plūcējas vada kāda enerģiska un pieredzējusi sieva — barvede, kura pārzina gan darbu, gan arī simboliskas auglības veicināšanas izdarības un dziedāšanu.

Sena paraža, kura dod iespēju darbus padarīt ātrāk un labāk, ir talka. Viens otram palīgā sanāk ļaudis no kaimiņu sētām.

Pēc katras novāktas labības šķirnes, līdzīgi kā rudziem, tiek ķerts un nests mājās Jumīs. Tomēr ir arī tā, ka galveno — rudzu Jumi — taupa un ķer Rudenajos — Miķeļos.

Kad jaunā mēnesī pļauj labību, tad tā otrā gadā aug liela.

Stirna, Skrunda

Pļaujot labību, kurš beidzamais sasien kūli, tas nākošu gadu ar vēl sies.

K. Corbiks, Blidene

Kad beidz labību vadāt, jāatstāj uz lauka kūlītis labības — Zemes mātei.

J. Steglavs, Jelgava

Ja beidz vest kādu labību un ja beidzamais vezums iznāk sevišķi liels, tad nākošo gadu būs laba raža, ja vezums mazs, tad — vāja.

K. Corbiks, Blidene

Ja labībai vasaru sikas vārpas, gaidāma stipra ziema.

K. Palteris, Nitaure

Ja, linus plūcot, atrod divus kopā saaugušus linus, Jumi, tad atradējam būs laime. Jumīs jāpaglabā.

A. Šķēre, Skaistkalne

Pēc seno latviešu domām, Jumītis dzīvoja tikai labībā, un tam saimniekam, kura labībā viņš mājāja, auga braša maize. Tādēļ bija jāpamet arvien drusciņ labības, lai Jumi pielabinātu un lai viņš druvas neatstātu uz visiem laikiem, jo, ja vienu vien reizi tūrums bija atstāts bez labības skumšķiem, tad Jumītis bija sasirdīts un viņš vairs neatgriezās. Tādā kušķītī Jumīs pārdzīvoja ziemu. Ņemā un sasēja šo salmiņu rogas kopā, jumtiņa veidā, no kā, domājams, Jumīs arī savu vārdu dabūjis. Tagad Jumim bija sava māja gatava. Sāka rakt zemi pie Jumja kājām (saknēm). Ja kukaiņi, kuri parādījās pie rakšanas, steigšus vien bēga atpakaļ, tad tas nozīmēja uz

priekšu visu labu: arī citu gadu tiem pašiem plāvējiem bija jāplauj tās pašas druvas; turpretim, ja bija otrādi, tad citu gadu daži darbinieki pietrūka. Visi plāvēji svieda savas izkaptis pār kreiso plecu. Kura strādnieka izkaptis tālāk aizskrēja, to izprecēja, ja sviedēja bija sieviete, bet, ja bija vīrietis, tad tas nomira.

A.Skuja, Mālupe

Plaujas beigās lauka vidū atstāj nenoplautu mazu pauguriņu. Atstātos rudzos plāvēji izravē visas nezāles un saimnieks vai vecākais puišs vārpas sasien mezglā. Katrs plāvējs izvēlas sev vienu stiebru un vēro, vai kādi sabaidīti kukainīši pa to nerāpo. Ja atrod kādu kakainīti, kas kāpj uz augšu un paslēpjas sasējumā, tad neprecējies apprecēsies, precēts dabūs kādu mājas lopu. Pēc šī kukainīša vēro par nākamo līgavu jeb dabūjamo mājas lopu; pēc gaitas — par gaidāmā notikuma ātrumu. Ja kukainītis drīz atgriežas, viss paliks bez pārmaiņām. Ja kukainītis nokāpj zemē, kas notiek ļoti reti, tad zilētājam jāmirst. Pēc katras plāves beigšanas apsēstas un piemin Jumi, lai nākošā gadā nesāpētu mugura. Jumi izrauj un nes mājā vai paglabā pie statiem. Viņu paglabā klēti, tad rodas svētība, pilna klēts labības.

P.Retelis, Latvīis, 1930., 21

TALKU DZIESMU MELODIJAS

*Pelbēģu Lībe, dzim. 1846.g. Rundālē;
pier. E.Melngailis 1931.g. Bauskā*

1.Puiši, pui - ši, ru - dens nā - ca, ru - dens nā - ca,
2.Ne-izkul - tas mie-žu ri - jas, mie-žu ri - jas,

1.Rudens darbi ne-da-rī - ti, rudens darbi nedarīt.
2.Neapjemas lī - ga - vi - ņas, neap - jemas lī - gaviņš.

Jēkabs Kīburis Bārtā, dzim. 1897.g.;
pier. Jēk. Vītoļiņš 1951.g.

1. Gaidi, gaidi, māmu-lī-te, nu nāk ta-vi
2. Tev dar-bi-ņu no-da-rīj'-ši, li-nu ri-ju
dar-bi-nie-ki, A - ai, rai - rā, ai-rā ral-la-lā.
iz-mī-stij'-ši,

Bauskas Grienvaldē pier. Vigneru Ernests

1. (Ai, dzeltēna) li-nu druva, sen tu mani kaiti-nā-ji,
Ai, dzel-te-na li-nu dru-va, sen tu ma-ni
kai-ti-nāj', Sen tu ma-ni kai-ti-nāj'.

2. Nu sanāca, nu noplūcu
Ar savāmi māsiņāmi.
3. Tur bij labi talkā ieti,
Kur lustīga saimeniec'.

4. Kā bitīte lidināja
Ap saviemi plūcējiem.

5. Še palieci, linu druva,
Nekariesi mugurā.

6. Ne tu mana nasta bijī,
Ne es tava nesējiņ'.

*Kate Vilde Bauskas Budbergā, dzim. 1856.g.
Bauskas Skaistkalnē; pier. Em.Melngailis 1931.g.*

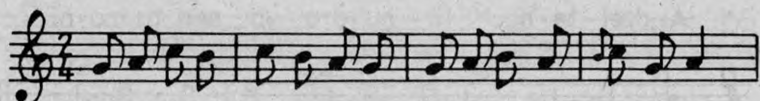
1.Tal-ka plū-ca, ne mā - siņas, zied li - ni - ņi
pa-ka-ļā, zied li - ni - ņi pa-ka-ļā.

3. Vai tā bija ielīduse
Pašā cepļa dibenā?

4. Talka nāca sētiņai,
Auniņš brēca kūtiņā.

5. Vai tu brēci vai nebrēci,
Ēdis tevi šovakar (vakarā).

*Dāte Valters Bauskas Vecsaulē, dzim.
1856.g.; pier. Em.Melngailis 1931.g.*

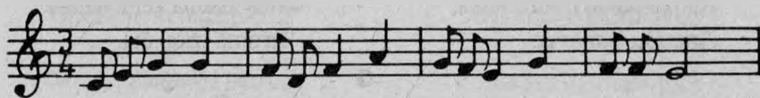

1.Talka liela, talka maza, talkā mane gribējās;
Talka lie-la, talka ma-za, tal-kā ma-ne
gri-bē-jās, tal-kā ma-ne gri-bē-jās.

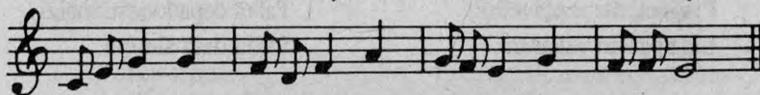
2. Talkā eimu, talkā teku,
Talkā mani miļi lūdza.

3. Talkā cepa kviešu maizi,
Saldu deva alutiņ'.

*Ede Cermukša Daugavpils Rudzētos,
dzim. 1892.g.; pier. Em.Melngailis 1941.g.*

1.Es redzēju lini-ņa-mi zalta zī-du gali-ņā.
2.Būs munāi pyureņā-i pazeltei-ti gabaleņ'.

1.Ak vai vai vai vai vai vai vai, zalta zī-du gali-ņā.
2.Ak vai vai vai vai vai vai vai, pazeltei-ti gabaleņ'.

TAUTASDZIESMAS PAR TALKU UN RUDENS DARBIEM

Sauksimies, brāliši,
Viens otru talkā;
Tad mums Dieviņš
Palīdzēs.

Iesim, brāļi, pulciņā,
Pulkā laba dzīvošana;
Rudzus plāvu pulciņā,
Drīz tīrumu nodzīvoju.

Tur man prieks talkās iet,
Kur priecīga talkas māte,
Kas bij veiklu valodiņu,
Dziesmu, danču sācējiņa.

Dod, māmiņa, pulkā mani,
Pulkā laba dzīvošana;
Ar pulciņu druvā gāju,
Drīz darbiņu padarīju.

Talkā eimu, talkā teku,
Talkā man visi prieki:
Ar talciņu druvā gāju,
Drīz darbiņu padarīju.

Lai man tika, kur man tika,
Šais mājās, te man tika,
Šais mājās, te man tika,
Te lustīga saimeniece.

Bariem gāja līdzīgi,
Bariem siena plāvējīgi;
Ir bitītes bariem gāja,
Āra ziedus lasīdamas.

Bij manam bāliņam
Treja talka vasarā:
Rudzu talka, miežu talka,
Apenišu šķinamā.

Rudzi, rudzi, mieži mieži,
Plaujiet, mani plāvējīgi,
Plaujiet, mani plāvējīgi,
Līdz pašam vakaram.

Talkā iemu, talkā teku,
Talkā mani aicināja;
Talkā ēdu medu, alu
Sidrabiņa biķerēm.

Nelīst, lietus, nemīglāja,
Šodien tevis nevajag:
Šodien mani bāleliņi
Talku tur druviņā:
Talkā plāva rudzus, miežus,
Talkā rāva rācenišus.

Līgo saule launagā,
No launaga vakarā;
Tā ligoja saimīniece
No druviņas druviņā.

Jem, brālīti, melnu zirgu,
Apjāj talkas plāvējīgus;
Zināms talkas plāvējīgus:
Rudzīt's auga pakaļā.

Nelīst' jele, lietutiņ,
Šodien tevis nevajaga;
Šodien mani bāleliņi
Talku cēla druviņā.

Bāliņš cēla lielu talku,
Kam to cēla, kam necēla?
Mūs' bāliņa zelta nauda
Tīrumā izkaisīta.

Talkā eimu, talkā teku,
Talkā mani mīļi lūdza;
Talkā cepa kviešu maizi,
Saldu dara alutiņu.

Talkā eimu, talkā teku,
Talkā man lieli priekī:
Talkā deva kviešu maizi,
Talkā — siera ritulīti.

Meitiņas talkā
Aizvien lūdzu:
Kur nava meitiņas, —
Nekādas talkas.

Plaujiet, manas plāvējīgas,
Līdz pašam vakaram!
Kaušu āzi vakarā,
Pabarošu plāvējīgas.

Pļaujiet, manas pļāvējiņas,
Līdz pašam vakaram!
Vakarā pamieļošu
Jēra gaļu, kāpostiem.

Sien, māmiņa, lielu sieru,
Talkas dienu gaidīdama:
Pilnas kūtis raibu govju
Grieztajiem radziņiem.

Māte, māte, vāri putru,
Pāries tavi talcinieki;
Nebūs putra izvārīta,
Ģērēs tavu muguriņu.

Talka nāca sētiņā,
Zeltābolu spēlēdama;
Atceliet vara vārtu,
Lai ietek sētiņā.

Slēpies, talkas māmuliņe,
Vērmelišu krūmiņā:
Pāmākuši talcinieki
Prasīs salda alutiņa.

Nāc ārā, talkas māte,
Vai tu bijī iemūrēta,
Vai tu bijī iemūrēta
Pašā cepļa dibenā?

Talka nāca sētiņā!
Kupla liepa vārtus vēra;
Tā nebija kupla liepa,
Tā bij talkas māmuliņa.

Saproties, talkas māte,
Ko vajaga talcniekiem:
Ūdens spaini mazgāties,
Baltu divieli slaucīties.

Talka nāca sētiņā,
Avens brēca kūtiņā;
Vai tu brēci vai nebrēci,
Vakarā ēdisim.

Mani brāļi, nabadziņi,
Talkai kāva aveniņu;
Tautu dēli, bagātņieki,
Melnu gaili svilināja.

Nāc ārā tu, māmiņa,
Ko tevīm parādišu:
Talka nāca sētiņā,
Zeltābolu spēlēdama.

Pāmāk zosis klaiģādamas
No dūņaina ezeriņa,
Pāmāk meitas dziedādamas
No dzeltena miežu lauka.

Kur tā talkas saiminiece,
Ka neredz staigājot?
Vai pelītes nokodušas,
Ievilkušas aliņā?

Es neiešu sētiņā,
Kamēr mani lūģšus lūģšs;
Lai nāk pats talkas tēvs,
Cepurīti noģēmies.

Vaska, vaska cielaviņa
Vārtu vidu lidināja;
Tā nebija cielaviņa,
Tā bij talkas māmuliņa.

Es iegāju dziedādama
Talkas mātes istabā:
Ozolziģu grīdas liktas,
Pērlītēm griesti klāti.

Saimnieci mundras meitas —
Izslaucīj'šas istabiņu,
Izslaucīj'šas istabiņu,
Sagaidīja talciniekus.

Talka liela, talka maza,
Kādēļ talka nedziedāja?
Tādēļ talka nedziedāja,
Ka ar medu nemieloja.

Talkas māte aunu raud,
Uz mūrīša sēdēdama;
Tev bij sava auna žēl,
Man bij savas sūras varas.

Skali grab, skali grab,
Kas tos skalus grabināja?
Talcinieki grabināja,
Pirādziņus meklēdami.

Tur man prieks talkās iet,
Kur priecīga talkas māte:
Kas bij veiklu valodiņu,
Dziesmu, danču sācējiņa.

Projām iešu, māmuliņe,
Vairs šē nakti negulēšu:
Ne šē mani rudzi sēti,
Ne šē rudzu arājiņis.

Talka mana nedziedāja,
Grib ar medu mielojama;
Ņēmu sieka vācelīti,
Lēcu bišu dārziņā.

Šīs talciņas saimniece
Šņaukādama vien staigāja:
Daudz apēda, daudz izdzēra,
Maz darbiņa padarīja.

Gāju talku no talciņas,
Kviešu maizes meklēdama;
Manus pašus baltus rudzus
Vēji loka tūrumā.

Mājās iešu, nepalikšu,
Te nav mana mājas vieta,
Te nav mana mājas vieta,
Ne arāja kumeliņš.

Paldies, paldies tētiņam,
Paldies pļaujas māmiņai:
Par bagātu mielojumu,
Par laipno uzņemšanu.

Tikai no šiem dažiem desmitiem tautasdziesmu jau varam pamanīt to lielo atšķirību, kas šķir seno latviešu priekšstatu par kopdarbu jeb talku no feodālā laikmeta kļaušām un sociālisma kolhozu un tā saukto padomju saimniecību kopdarba izpratnes. Tā ir atšķirība starp labprātīgu un piespiestu kopā nākšanu, lai padarītu darba soli vieglāku un patīkamāku.

Tautasdziesmās apdziedātās talkas ne vien palīdzēja ātrāk veikt lielos lauku darbus, bet arī uzturēja saderību un satiecību kaimiņu starpā. Šo kopdarbu latvieši, lietuvieši un krievi apzīmē vienādi: latv. *talka*, liet. *talkà*, kriev. *tolokà*.

Talkas darbu gaida, uz to gatavojas: talkas darbā dodas ar labākiem darba rīkiem; talciniekus uzņem kā mīļus ciemiņus, mielo tādiem ēdieniem un dzērieniem kā svētkos vai godos. Talkas darbā iet ar pacilātu garastāvokli — ar dziesmām, jokiem, sacensībām. Tas ir liksms un jautrs darbs, ne tāds kā parastā ikdienā.

Kaudzītes Matīss, labi pazīdams zemnieku dzīvi, par talkām saka: "Neviens šādos darbos nebija piekūsis un neatteicās kaimiņiem palīdzēt, kad vien tik varēja ... Tādos talku darbos valdīja ļoti prieka pilns gars ... Ne katra puse nedomā par atmaksu, bet mīļas draudzības apziņu ciena augstāk par naudu ...

Sirds vilcin velk uz draudzīgām darbu izmaiņām, baudot turklāt saderības, vienprātības un jautrības laimību, caur ko darba grūtumu gandrīz nemaz nesajūt." (Atmiņas no tautiskā laikmeta. — 1924. — I sēj.)

Tautasdziesmas apstiprina Kaudzītes Matīsa teikto, apliecinādamas talkas darba lielo lomu saderības un satiecības tūkuma uzturēšanā un izplatīšanā. Vecākā paaudze ar talkas darbu ievada jauno paaudzi priecīgā darba dzīvē. Saderības un satiecības tūkums talkā iet cieši kopā ar darba tūkumu.

Līdz rudens saulgriežiem — Apjumībām — Rudenājiem — veicami vēl daudzi citi rudens ražas novākšanas darbi, kurus tāpat padara kopīgi vai arī katra saime atsevišķi. Tautasdziesmas īpaši izceļ vārpu lasīšanu un līnu plūkšanu.

Kumeliņi, bāleliņi,
Miežu, rudzu arājiņi;
Tautu meitas, zeltenītes —
Tās vārpiņu lasītājas.

Šķita vārnas nolīpušas
Manu lielu tūrumiņu:
Mana sieva, mani bērni,
Manu vārpu lasītāji.

Sliņķe man līgaviņa,
Slikti vārpas lasījusi:
Paša lielā miežu vārpa
Guļ atvašu krūmiņā.

Līgojies, ozoliņ,
Es ar tevi nelīgošu;
Es līgošu druviņā,
Zelta vārpas lasīdama.

Gauži raud miežu vārpa,
Uz celiņa gulēdama:
Ne pacēla arājiņš,
Ne arāja līgaviņa.

Tevi kulšu, līgaviņa,
Lai tu gana mīļa biji:
Kam atstāji rudzu vārpu
Pie akmeņa tūrumā?

Es atradu miežu vārpu
Celiņā vārpojam;
Es ieliku vīzītē,
Atvizinu līdumā.
No tās vienas miežu vārpas
Simtiem krāvu vezumiņu.

Liniņš mani aicināja,
Nāc, meitiņa, mani plūkt!
Es tev došu baltu kreklu,
Smalkus, baltus paladziņus.

Koši, balti man liniņi
Dzeltenāmi galviņām;
Pati linu plūcējiņa
Dzelteniemi matiņiemi.

Linus gāju linodama
Tai svešā zemītē;
Tur palika lini mani,
Tur es pati linoņāja.

Bāliņ, tava linu druva
No gabalu gabaliem;
Nu iet tavas plūcējiņas
No gabala uz gabalu.

Linu druva priecājās,
Nolikst mana muguriņa;
Līkstiet paši jūs, liniņi,
Sudrabiņa podziņām!

Trīs māsiņas linus rāva,
Cielaviņa baru veda;
Atskrej vēja vanadziņš,
Parauj bara vedējiņu.

Šurpu turpu galvu grieza
Linu poļa tīrumā;
Uz lielceļu vairāk grieza,
Tur gaidīja plūcējiņus.

Kas kaitēja nedzīvot
Bagātai saimniecei:
Visas savas linu druvas
Ar talkām notalkoja.

Izgudrām dēlu māte
Sauca mani linu plūkt:
Vai līdzenas sauļas plūcu,
Vai šķiedriņas pielasiņu.

Plūciet linus, kam vajaga,
Man liniņu nevajaga:
Man plūc linus tautiņās
Lieli, mazi dieverīši.

Nelaidiet mani jaunu
Tīrumā baru vest:
Šurpu turpu mans prātiņš,
Likumainu baru vedu.

Plūciet, manas plūcējiņas,
Ir šķiedriņas salasiet:
No liniņa smalki krekli,
No palina — paladziņš.

Cik esam plūcējiņas,
Tik dālderu buntītē;
Cik dziesmiņu nodziedāts,
Tik lai baltu paladziņu.

Nāciet, meitas, linus plūkt,
Kaušu vērsi vakarā!
Tu, vērsīti, nebēdā,
Es meitām pameloju.

Visu dienu dūmi kūp
Pa to cepļa caurumiņu:
Talkas māte āzi vāra
Savām linu plūcējām.

Gaidi, gaidi, māmuliņe,
Nu nāk linu plūcējiņas:
Atcel vārtus, atcel krēslus,
Visas nāca piekusušas.

Citu gadu es neiešu
Kaimiņam linu plūkt:
Mīksta mēle salūdzot,
Īsa roka mīlojot.

Smalki dziedu pavilkdama,
Zelta linus noplūcot;
Tad varēšu gavilēt,
Kad palagus balināšu.

Plūciet, manas plūcējiņas,
Āzi kaušu vakarā!
Citiem došu āža gaļu,
Barvedei steberīti.

Vai, dzeltena linu druva,
Sen tu mani kaitināji!
Kad atmācu, tad noplūcu
Līdz saulīti vakarā.

Nu ir vaļa alu dzert,
Nu dziesmīti darināt:
Tagad lini mārciņā,
Plēsējīņi — istabā.

Citu gadu es nanāktu
Kaimiņam linus plūkt:
Ko tas mani sribināja
Ar to rudzu skābo putru.

Nevienami tāds mūžiņš,
Kāds mūžiņš liniņam:
Plūc matiņus, cērt galviņu,
Vēl iemērca ūdenī,
Vēl kauliņus salauzīja
Divu koku starpiņā.

Par citiem rudens darbiem dainas stāsta mazāk, bet arī par tiem tomēr var atrast pa kādai tautasdziesmai. Dziedamās melodijas meklējamas tajās pašās rudens talku dziesmās un novada senajos saucamajos balsos.

Salna nāca pa kalniņu
Pelēkā mēteli:
Bēg no dārza kaņepīte,
No kociņa apinīt's.

Gaidi, gaidi, talkas tēti,
Pāries tavi darbinieki,
Pāries tavi darbinieki,
Apinīšus nošķinuši.

Māmuliņa priecājās —
Šogad laba vasariņa:
Vienā vagas galiņā
Aug septiņi burkāniņi.

Kartupel, kartupel,
Tāds bij pērn, tāds šogad:
Pērn bij balts, šogad balts,
Citu gadu vēl baltāks.

Pupas, zirņi, rācentiņi
Tik manai ligavai:
Ne grūžami, ne maļami,
Katlā vien ieberami.

Kapu, kapu, kāpostiņi,
Ne es viena jūs ēdišu:
Ēdis cūkas, sivēniņi,
Ēdis pati saimīniece.

Kas grieznī, kas grieznī?
Spures vien, spures vien.
Tupuli, brālītī,
Tur gardais kumosīņš.

Zirnīt's laba barbiņa —
Par visām labākā:
Ne grūžama, ne maļama,
Katliņā ieberama.

SAKĀMVĀRDI, PARUNAS, PASAKAS, ANEKDOTES

Lai gan lielle rudens darbi talkās veicas ātrāk un patīkamāk, tomēr pie jebkura darba latviešu zemnieks gāja ar prātu un gudrību, par ko liecina daudzi sakāmvārdi un parunas.

Labāk gudris nabags nekā
muļķis bagāts.

Labs padoms pus darba vērts.

Gudram i velns bērns auklē.

Ko lācis ar spēku, to vīrs ar prātu.

Ar spēku vien pat adatā diegu
neievērsi.

Cilvēks bez prāta — kā cirvis
bez kāta.

Viena gudra galva desmit
galvu baro.

Kur padoma nav, tur nodoms
netiek galā.

Ar prātu padara vairāk nekā
ar spēku.

Ar krūtīm kalnus neapgāzīsi.

Pieliec prātu, aiztaupi spēku.

Kam galvā nekā nav, tam arī
vēderā nekā nav.

Ko līdz gari salmi, kad tukšas
vārpas.

Par to, kā saimniekam ar gudrību paveicās lauku darbos Velnu piemānīt,
stāsta kāda pasaka.

Ražas dališana

Diviem saimniekiem sagāja lauki kopā; bet tam vienam saimniekam
auga varena labība, otram itin nemaz, lai gan viņš vienādi vien Dievu bija
lūdzis. Beidzot, kad nemaz vairs nepadevies, saspēries un sācis Velnu lūgt,
lai tas viņam audzinātu labību. Un ko domāt — labība patiesi sākusi
padoties.

Kādu svētdienu nabaga saimnieks, kam labība senāk neaugusi, izgājis
laukus aplūkot un pašās krūtīs saticis Velnu; tas teicis:

"Es tev labību audzēšu uz dzinumu dzinumiem, ja tikai uz pusēm
varētu satikt: es šogad gribēju par to labumu labības virsu ņemt, ņem tu
apakšu!"

"Nē, nē, labības virsu es ņemšu, ņem tu apakšu," saimnieks tiepies.

"Labi, labi! Ņemšu arī tad šogad apakšu. Bet klausies, saimniek! Ja
gribi kādreiz pie manis atnākt, tad noej laukmalā pie lielā akmeņa un
piesit trīs reizes, labprāt ielaidīšu tevi pie sevis."

Un tā nu šoreiz saimnieks ar Velnu izšķīrušies lielākā draudzībā.

Plūjamā laikā saimnieks nopļāvis savu labību un sametis kādās
septiņās stīrpās — tik vareni togad bijis audzis. Bet, līdz laukus bija
novācis, te nākošā naktī sacēlies aplam liels vējš, domājuši — pasauli
aizpūtis.

Rītā saimnieks izgājis laukā un brīnījies un brīnījies: "Kur tie rugāji
palikuši? Lauks melns izravēts." Beidzot atjēdzies: "To tas vakarējais vējš
izdarījis; Velns to palaidis, lai rugājus ievāktu."

Otrā gadā Velns sacījis: "Nu es ņemšu virsu, ņem tu apakšu."

"Labi! Ņemšu apakšu!" Saimnieks nu iestādījis tai gadā kartupeļus.
Atnācis rudens. Te vienu nakti dzird: vējš atkal kājās. Rītā ies skatīties —
atradis: neviena kartupeļa lumsta vairs, visus vējš nopļāvis, bet apakšā
pašus kartupeļus nav aizticis. Tas nu tā.

Bet pēc apkūlībām saimnieks vārijis stipru alu un aizgājis pie akmeņa
Velnu arī ieaicināt viņa alu baudīt. Velns atnācis un pievilcis kā dublis,
saimniekam bijis ista naga darbs, kamēr piedzērušo mājā pārvedis. Beidzot

pie akmeņa piedzērušais Velns teicis: "Nu es ietapšu gan pats, ej tikai atpakaļ, bet rīt atnāc manu alu arī baudīt."

Rītā saimnieks aizgājis pie akmeņa un piesitis trīs reizes. Velns izlēdis no akmeņa apakšas, aicinādams: lai tikai nākot iekšā, alus jau esot norūdzis! Iegājis. Kas ir? Liela sile pilna ar savārtīgiem kartupeļu lumstiem, tas tas alus. Siles galā gulējusi plaudeniski vēl liela karote, droši vien ko celt, un Velns tikai skubinājis: "Nekaunies! Ņem karoti un baudi!" Saimnieks sakampis karoti abām rokām, nosmalstījis pa virsu šķīstumu un raudzījies baudīt teicamo alu. Pabaudījis ... Vai manu dieniņu! Ne pēc apšu sulas, ne pēc samazgām, jāsaka: lai Velns tādu dzer! Bet, ko darīsi, Velns tikai skubina: "Dzer, dzer, dzer — neapsmāde!" Nu saimnieks kļuvis dusmīgs un zvēlis vienreiz ar lielo karoti Velnam pa pašu pieri. Velns saucis: "Kā? Vai gribēji mani nosist?"

"Ej, muļķi, ej, es nu sitīšu tevi, to jau tas stiprais alus darīja."

"Nekā, nekā, tu gribēji mani nosist, tādēļ par to spīti likšu tev savus zvērus minēt, ja uzminēsi, kas tie par zvēriem, tiksi mājā, ja nē, nokaušu tevi."

Velns iegājis tādā sānu istabā un izvedis divus zvērus, kas tie esot.

"Kas tad tos nepazīst: viens ir vilks, otrs lācis!"

"Uzminēji gan; bet atved man no saviem zvēriem arī kādu, ko es vēl nepazīstu, tad tiksi vaļā."

Labi! Saimnieks pārgājis mājā, paņēmis cūku, iesējis virvē un rāvis uz elli. Cūka, zināms, kviekusi, lai ausis aizkrīt, bet saimnieks tikai rāvis tīšām, lai labi kviec. Aizrāvis akmeņa tuvumā. Velns skrējies skatīties, kas tas par troksni. Ierauga: saimnieka zvērs. Nu saucis: "Nenāc tuvāk, nenāc tuvāk. Ved savu briesmīgo zvēru atpakaļ, tu esi vinnējis; lai tava labība aug taviem bērnu bērniem, bet nenāc tikai vairs pie manis iekšā."

Par kungu muļķību lauku darbos un zemnieku nepatiku pret piespiedu klaušām muižas laukos stāsta latviešu tautas anekdotes.

Aumeistaru lielskungs gājis ar muižkungu apskatīt laukus. Visur bijusi laba labība, un lielskungs par to varen priecājies. Tad uzgājuši uz papuves. Lielskungs izgrozījies, izskatījies, beidzot sacījis: "Te nu gan, muižkungs, nekā nav: vai nu sēts, vai nesēts."

Smiltene

Kad agrāk sievas muižā rudzus plāva, bērni ņemti lakatā līdz un pakārti kokā. Kad šie brēkuši, māte gājusi mierināt, tā pati varējusi elpu atvilkt.

Kāda māte ņemusi uz lauka abus savus bērnus līdz un lielāko mācījusi: "Kad kāds brītiņš paiet, tu ieknieb brālišam. Tad es nākšu jūs apskatīt."

Taisni muižkungs nācis plāvējus pārlūkot. Pēkšņi mazais sauc: "Mamm, mamm, vai jau kniebt?"

Salas ciems

Muiža to, kas izbirst, riju serot, atstājusi rijniekam un šķilteram. Bet kādreiz, rija serot, "izbiris" tik daudz, ka pēc kulšanas kungam tiek mazāk nekā rijniekam ar šķilteri kopā. Nu kungs brīnās: "Tik lieli rudzi, tik maz graudu!" — "Kā tad var būt daudz graudu, ja lieli salmi! Viss izaudzis salmos!" saka rijnieks. Kungs neko, nopūšas, ka tik slikti — viss izaudzis salmos.

Ērgli

Tā ar asprātību un attapību latviešu tauta centās atvieglot darba soli gan tad, kad to vēl nebija paverdzinājuši svešie kungi, gan vēl jo vairāk tad, kad no zemnieka prasīja divkāršu darbu — kunga un savā druvā.

Ne tikai dziesmas, bet arī rotaļas un dejas bija cieņā pēc labi padarīta darba, bet par tām vairāk runāsim pie Apjumību svimībām, kad visiem lielajiem ražas novākšanas darbiem bija jābūt padarītiem.

Indra Čekstere

MAIZES CEPŠANA

Arājiņi, ecētāji
Maizi mina kājiņām;
Cepēja, goda sieva,
Satin kļavu lapiņās.

"Kad maize izcepta, maizes krāsni ieliek malku — kaut vai vienu pagalīti, — lai vienmēr pilna krāsns, tad maizes netrūks."

(Latviešu tautas ticējums)

P.Šmita savāktajos latviešu tautas ticējumos par maizi ievietoti 679 ticējumi. Šķiet, tik daudz nav ne par vienu citu lietu vai parādību mūsu tautas dzīvē.

Gan zemkopja pūļu atalgojums un galvenais iztikas līdzeklis, gan arī vēl kas daudz svētāks un vārdos grūti izsakāms katram latvietim saistās ar maizi. Tā ir mājas un ģimenes svētība, tāpat kā māte. Par to liecina arī tautas teicēju stāstītais. 1900. gadā dzimusi Margrieta Krūmiņa stāstījusi: "Reiz, velkot maizi no krāsns ar lielo lizi, veicaimammai gadījās, ka nokrita klaipiņš zemē. Viņa to pacēla 3 reizes augšā virs galvas. Ja kādreiz gadījās, ņemot no galda, maizītei nokrist, tā tūlīt tika pacelta virs galvas 3 reizes. Arī es tā darīju. Nezinu, vai tā bija tāda kā atvainošanās vai pielūgšanās, to es nesapratu."

Savukārt 1904.g. dzimusi Anna Dīmane no Doles raksta: "Mūsu tēvi ļoti godbijīgi izturējās pret maizi. Nekad neņēma maizes kukuli rokā, pirms nebija noņēmuši cepuri. Griežot maizes šķēli ēšanai, ne vienreiz vien to noskūpstīja. Maizes druscīņas zemē neslaucīja. Uzskatīja to par lielu grēku." Teicēja piemin arī mūsu tautasdziesmu:

Gara diena bez māmiņas,
Vēl garāka bez maizītes;
Bez māmiņas gan dzīvoju,
Bez maizītes nevarēju.

Katrā sētā bija maizes cepšanai nepieciešamie darba rīki, un bieži tos kopā ar cepšanas māku vecāmāte nodeva savai mazmeitai.

Katrai krietnai saimniecei bija viena lielāka abra rupjmaizei un vēl vismaz viena — karašai, bet parasti tomēr bija trīs abras. Tā 1901. gadā dzimusi Hermīne Dribe no Āraišiem stāstījusi: "Mūsmājās saime liela, daudz maizes vajadzēja. Rupjmaizes abra bija no dēļiem, tā bija viegla, droši vien no skuju koka. Viena abriņa bija izdobta — karašīnai, tā varēja būt liepas koka, tāpat baltmaizei bija trešā abriņa — izdobta, ar četriem stūrīšiem, aiz kā paņemt."

Par abru stāsta latviešu mīklas: "Atsagāzis labu gaida." "Saimes māte četriem deguniem." "Saimes māte" — abra — senatnē bijusi izdobta no pāršķelta koka stumbra, parasti no apses, arī liepas, jo smago abru vajadzēja cilāt, un liepa bija visvieglākā, bez tam liepa ir meitas koks. Dobtās abras sauktas arī par muldām. No dēļiem gatavotās abras visbiežāk bijušas no egles.

Gatavojoties maizes cepšanai, ja tas notika vēsākā laikā, jau iepriekšējā vakarā istabā ienesa miltus, lai apsilst. Siltums bija katras cepējas

sabiedrotais. Rupjmaizei rudzu miltus iebēra abrā. Lai iegūtu sevišķi garšīgu maizi, tos plaucēja ar vārošu ūdeni. Tas nedrīkstēja sākt vārties, bija jāskatās, kad ūdens sāks "blusoties", "iet zīlītēs", "dzirkstīt" — kā nu kurā Latvijas pusē teikts. Aplietos miltus krietni sakūla ar menti, ko sauc arī par mentni, mentliņu, maišķi. Tā ir neliela, iegarenas formas koka lāpstiņa. Pēc tam piemeta arī ķimenes un pielēja nelielā ūdens daudzumā izšķīdinātu mīklas piku no iepriekšējā cepiena, ko glabāja klētī, ierušinātu miltos. To sauc par pinkuli, arī sakasni, abrkasi. Sagatavotā mīkla jāpaklapē vēl ar menti un silti jāapsedz. Laba cepēja arī naktī vairākkārt cēlusies, lai mīklu paklapētu. "Jo vairāk klapēja, jo cēlāka kļuva," sacīja Mirdza Smildziņa no Allažiem.

Otrā dienā, kad plaucētie milti krietni iesalinājušies, cepēja pievieno vēl miltus un ķeras pie micīšanas. Tas ir visatbildīgākais un skaistākais brīdis. Cepēja tīri nomazgā rokas, apsien tīru lakatiņu un aizsien tīru priekšautu. Kā sacījusi 1907. gadā dzimusī Marta Holcmane no Zemgales: "Pie maizes jāiet tīram. Labu rupju maizi izcept — tā ir liela māksla. Micīšana ir arī grūts darbs, galva slapja viscauri, kamēr samīcīja."

Maizi micīja tik ilgi, kamēr mīkla sāk atdalīties no rokām. Bija jāuzmanās, lai nekur nepaliktu milti, tad esot smējušies, kā cepējai gredzeni nomukuši. Cepējas teikušas, ka labi samīcīta mīkla sāk "runāt" un, pārvelkot ar pirkstiem, paliek it kā sīku, baltu putiņu slānītis. Maizi mīcot, jāskaita buramvārdi: "Rūgsti, rūgsti, maizīte, kā Rīga, kā Cēsis, kā jaunas meitas prāts uz puīšiem!", arī "Rūgsti, rūgsti, maizīte, kā Rīga, kā Cēsis, kā manis pašas lielais vēders!" Daži ticējumi apgalvo, ka labāka maize izdodas sirdīgai micītājai, citi — ka mīkstai un labsirdīgai, bet vienā ziņā tie ir vienprātīgi — tai jābūt čaklai. Ja cepēju, maizi mīcot, kāds uzrunāja, tad, lai neatdotu maizes svētību, cepēja atbildēja: "Rūgsti raugā!" un tikai tad uzsāka sarunu.

Labi samīcītai mīklai uzbēra biezu miltu kārtu (ticējums brīdina — kura žēlos miltus, tai būs bērni plāniem matiem ...), vienā malā uzspieda trīs slīpos krustus, lai gausīga maizīte, vai arī vienu lielu — taisno pāri visam iejava "kukulim" — un atkal silti sasedza. Abru nolika uz mūrīša siltumā. Ja tas bija stipri karsts, zem abras palika malkas pagālītes, lai mīkla nepiecep.

Nu bija jākurina krāsns. 1908. gadā dzimusī Anna Zirne stāsta: "Es tik nomazgāju rokas un steidzu kurināt krāsni. Kamēr krāsns kuras, mīkla ir uzrūgusi. Krāsni malku liku šādā kārtībā — vispirms uz klona šķērsām divas pagales malkas, vienu dziļāk krāsni, otru priekšpusē. Uz šīm pagālēm saliku virsū malku vienmērīgi pa visu krāsni. Uguns jāaizdedzina tā, lai

visa malka degtu reizē. Kad malka izdegusi, ogles tūliņ neizvilku ārā, pagaidīju, lai mazliet pagailē."

Cepējas visvairāk cienījušas priežu malku, pieliekot pa pagalei bērza — karstumam, taču labprāt lietota arī egles vai bērza malka — kāda nu kurai cepējai krāsns. Saimnieks maizes krāsnij gatavoja īpašu malku. Teicēja L.Jēkabsons stāstījusi: "Krāsni ilgi jākurina. Egļu malka bija krāsnei taisīta, tāda gara. Lika 9' pagales iekšā, mēs, bērni, nesām iekšā noteiktu skaitu. Kad izkurējās, atstāja ogles kādu brīdi pagailēt, lai pakarsējas, tad krāsns bija gatavs."

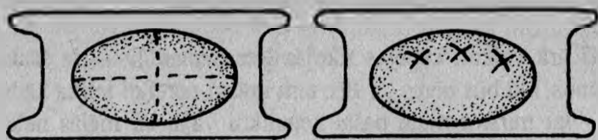
Ogles no krāsns izvilka ar kruķi, kas parasti bija iestiprināts koka kātā, lai nedeg rokas. Mīkla saka: "Pilna kūts sarkanu cūciņu, ieiet melnais, izvajā."

Kruķi dažviet dēvē par skruķi. Reizēm tam palīgos arī urķis — koka miets ar metāla uzgali (vai arī bez tā). Ogles sarauš krāsns priekšā, bet, ja krāsns ļoti karsta, tās sarauš spainī.

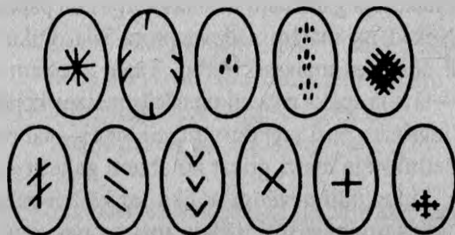
Kruķim ir vēl viens palīgs — tā ir čauksture (arī čaučeris), bet citviet — pažaga — tā ir krāsns slaukāmā slota — speciāli liki iesīta bērza slota, lai var labi izslaucīt krāsns kaktus. Dažas cepējas čauksturi taisīja no kadiķiem, tad bija īpaši jauka smarža. Krāsni cepēja iesvieda miltu šķipsniņu — ja tā palika melna, krāsni vēl pagarināja — čauksturi iemērca ūdenī un izslaucīja klonu.

Mīkla pa šo laiku jau uzrūgusi. Cepēja paklausījās pie abras — ja bija dzirdama tāda kā čabīnāšanās, tad mīkla gatava cepšanai.

Abru novietoja uz soliņa pie krāsns, sagatavoja ķipīti ar remdenu ūdeni, kļavlapas vai miltus, ko pakaisīt uz lizes zem kukuliša. Nu bija jārikojas ātri un jāuzmanās, lai nebūtu caurvēja. Mīklu lika uz lizes nokaisītās "mēles", gludi nogludināja, no sāniem ar abu roku rādītājpirkšiem ievilka svītriņas un ... jā, tagad seko tas interesantākais — uzvilka zīmi uz maizes kukuļa. Šīs zīmes ir ļoti dažādas! Visparastākā ir krustiņš, arī slīpais krustiņš, krustu krusts, trīs "jumiņi", trīs "saulītes" vai "zvaigznītes", ko Zemgalē iespīež ar piecu pirkstu galiem, tos kopā saspīežot, ir arī astoņzarainais krusts, ar divām slīpām līnijām pārsvīrota taisne ... un vēl citas zīmes. Zīmi velkot, dažviet šmakstināja ar lūpām, lai kukulītis celtos uz augšu. Tad to veikli ar maizes lāpstu jeb līzi "iešāva krāsni". Citur sacīja, ka maizi "laiž krāsni". Nu varēja skatīties: ja cepa jauna sieva, kurā pusē liks pirmo kukulīti — ja liks kreisajā, tad viņa valdīs pār vīru, ja labajā, tad otrādi. Un tas jau nebija vienīgais, ko varēja skatīties! Ja meita kukulīti glīti noglaidīja, tai būs skaisti bērni, bet, ja nē, — būs liks vīrs. Nedrīkstēja arī lizei pāri kāpt — tad bērni čurāšot gultā vai arī maize sasprēgāšot. Turpretī, ja bērni līdišot pa lizes apakšu, tiem pašiem mugurā būšot kupris.

Iejava klaipam.

Zīmes uz maizes kukulīem.

Kad visi kukulīši krāsni, tai aizmet priekšā krustu, lai netrūkst svēības. Ar mazu metāla "kaplīti" — abrkasīti — izkašā abru un no šīs mīklas izveido mazu kukulīti, ko mīļi dēvē par abrkasīti, izkasīti, arī sakasnīti. Dažreiz tajā ieliek olu un sauc par pīlīti. Pēdējais tas ielien krāsni un pirmais nāk laukā, bet cepējai, kad viņa bija aizsegusi krāsns muti ar metāla plāksni vai aiztaisījusi krāsns durtiņas, jānes tūdaļ ārā lize, lai meitas drīz izprecē. Ja to nedara, tad arī viesos nemielo ...

Kamēr maizīte krāsni, neviens nedrīkst pie krāsns sildīties, tad cepējai sāpēs mugura un maize sasprēgās. Ja vēlas, lai maizīte izceptos laba, nedrīkst slavēt cepēju. Bauskas pusē sacījuši: "Maizīte kā saulīte, cepēja kā cūka."

Kad maizīte krāsni jau apcepusies brūna, jāuzslaka ūdens, lai maizīte nesmok un nelād cepēju. Lai zinātu, kad maizīte būs gatava, darīja arī šādi — atstāja no maizes mīklas mazu kukulīti roku mērcējamā ūdenī — kad kukulītis ceļas augšā, maize ir izcepusi. Pirmais gatavs ir abrkasītis, ko ēd siltu, bet tikai sievietes un bērni. Ja viņētis ēdot mazo kukulīti, viņa cirvim un zāģim esot neasi zobi un arī zirgi kožot.

Pārējie kukulīši cepās ilgāk. Kad maize jau nāca gatava, pa visu māju izplatījās brīnišķīgā rudzu maizes smarža. Cepēja paņēma kukulīti rokās un ar pirkstu kauliņiem paklauvēja pie apakšas — ja skaņa bija dobja, maize vēl nebija izcepusies. Varēja arī iepūst elpu kādā ielplaisījumā un

klausīties — ja bija tāda skaņa, it kā peles pa salmiem skraidītu, maize gatava.

Maizi ārā velkot, cepējas rīkojās ļoti uzmanīgi — ja kāds kukulis iekrita pelnos, tad būs bēres ... Pēc tam krāsni noteikti ielika kādu pagalīti malkas — lai mirstot mute pašai nepaliktu vaļā, lai mājās nekad maize netrūktu.

Maizi siltu nekad negrieza. Pēc izņemšanas to apglaudīja ar ūdeni un apsedza — tad bija mīkstāka garoziņa. Maizi sāka vienmēr griezt no platākā gala — lai nākošajā gadā būtu lielākas vārpas un papriekšu izprecētu vecākās meitas. Nekad no mājām nedeva prom visu kukuli — nogrieza vismaz galiņu, lai neaiznes maizes svētību. Tāpat svešiem nedeva pirmo rīku no kļaipiņa — tā bija spēka rīka un pienācās maizes kopējam. Iegrieztu kukulīti nelika ar iegriezto pusi pret durvīm vai logu — lai maizīte neaiziet no mājām, tāpat nedrīkstēja maizi griezt no abiem galiem — tad arī izejot svētība no mājām. Ja kukulīti nevēlīgi nolika "ar kājām gaisā", mājās bija gaidāms bads. Ja kāds urbināja sūri gādāto maizes rīcieni ar pirkstu, tas izbadīja savai Laimes mātei acis.

Meitas labprāt ēda kukuļu pieļipes — tad varēja cerēt uz puīšu uzmanību, tāpat tās, kas vēlējās apprecēties ar saimnieka dēlu, centās apēst 99 kukuļu galiņus, lai vēlēšanās piepildītos ... Maziem bērniem toties bija ieteicams ēst garoziņas, lai būtu balti zobi un sārti vaigi.

Tā par maizīti varētu stāstīt vēl un vēl — tik daudz labu vārdu teikts par to! No rupjmaizes mīklas saimnieces dažreiz izcepa arī īpašu kukuli ar pildījumu — sagrieztu speķi ar sīpoliem (gan žāvētu, gan sālitu), jūras pusē to varēja papildināt ar siļķi. Tādu kukuli sauca par "pīli". Rudeņos varēja ielikt arī sacukurotus ābolus. Dažviet Latvijā cepa rupjmaizes plāceņus ar žāvētas gaļas gabaliņiem un sīpoliem. Ezerē tādu saukuši par tēva rausi. Mātes rausis bijis tāds pats, tikai vēl krējums pārliets pāri. Lubānas pusē tāds kā tēva rausis saukts par "kazu danci". Un arī tas vēl ne tuvu nav viss, ko var pastāstīt par maizi.

Senatnē mūsu senči svētkos cepuši maizes kukuļus gan kaudžu veidā (uz Ziemassvētkiem), lai nākošā gadā visa būtu kaudžu kaudzēm, gan čūsku un citu dzīvnieku izskatā, lai nodrošinātu auglību un svētību savai sētai. Lai maizes svētības nepietrūkst nevienai latviešu ģimenei!

Īpaša bija diena, kad saimniece cēla galdā pirmo cepienu no jaunās ražas. Parasti pirmo jaunrudzu maizi steidza izcept uz Jēkabiem — 24. jūliju, kas saukts par saimnieku dienu. Ēdot jaunrudzu maizi, sacīja: "Dievs, dod sātu, gausu!" Bija arī jāsaka: "Lāča spēku, oda zarnu, apinīša vieglumiņu!" — tad ēdājs būs stiprs kā lācis, ēdis maz — kā ods un būs

viegls kā apinis. Ēda klusējot un izbaudot šī brīža īpašo nozīmību, kas bija līdzīga tai, ko latvietis sajuta, kad stāvēja pie ziedoša rudzu lauka, cepuri noņēmis, lai sajustu Dieviņa svētību.

Hilda Vika

ZEMES MĀTE

Zemes māti slapjām drēbēm, basām kājām
Redz pie govju, aitu kūtim lēni stājam.
Sudrablietus pielijušā, smagā zālē
Taciņš palicis aiz viņas, kas gaist tālē.

Smalkas lāses nopurina platiem svārkiem,
Viņa, dziļi elpodama, pāri mārkiem
Brienot, sirds tai aizkususi, brūnā roka
Nosaraisa villainīti, kopā loka.

Govis, jēri, zirgi, aitas jūt tās elpu,
Nemierīgi blēj un mauro tie pa telpu.
Govis pienīgas un zirgi stipri kļūst, kad Māra
Vēlīgi un maigi glauž tos, lai nav bāra.

Siltums līdz kā vilnis pludo tai no kūtim,
Kad tā lietū tālāk dodas, ceļa jūtīm
Un ar rūpēm allaž pilna, darot laba,
Tādēļ viņu mīl un sajūt visa daba.

Jānis Medenis

MĀRAS DIENA

Nāca pār kalniņu rakstītu villaini mīļa Māras māte,
Apstājās lēnīga zem kuplas liepas.
Raudzījās māmuļa uz savu pasauli, uz savu laismu,
Ciet acis vērušu dienvida laikā.

Miežu lauks baloja, vārpas zemu nolieca, gatavas plaujai;
Vējš griezos svilpoja ap rudzu statiem.
Sasarcis ābols būkšēdams nokrita, tam pakal svērās
Apiņu pogaļas, šķinēja gaidot.
Sulīgas, apaļas kāpostu galviņas vēlās no vagas;
Magonēm nobira pēdējie ziedi.
Gailis kur dziedāja. Piecēlās plāvēji, izkaptis trina.
Mierīgi atsāka dzīt savu baru.
"Vai manu tuvumu nomani, pasaule, rudenī ejot,
Jūti manu vēlību, mainīgā laisma?"
Tā Māra jautāja. Atsaucās zālīte, iešalcās klusu,
Briedušā labība iežužinājās,
Pakalnē birtala kā tīru sidrabu noskandināja,
Smagnējā ābele nopūtās viegli.
Bez skaita sēkliņu vējš kalnā nosēja Mārai pie kājām,
Ap platu villāini, ap matu pīnēm.
Sīka maza radība pagrieza actiņas uz viņas pusi,
Panācās lācene ar biklu stīmu;
Ejot pa olnīcu, apstājās gosniņas vītulu ēnā,
Milīgas pacēla rasainos purnus.
Norima jaunavas, pilnības tuvību jauzdamas sevī,
Sievas nolika nēšus no pleciem.
Dievības skatienu manīja pasaules sievišķā daļa;
Sirds viegli drebēja brīnuma gaidās.
Lēnīga vēroja Māra savu novadu zem kuplas liepas,
Pati ar nojautu pārpilna, grūta.
Plakstiņus aizvēra: piepeši sajuta kustamies sevī
Kā liegu pukstienu dzīvību jaunu.
Pārskrēja augumu tālina vakara reibuma trīsas,
Aņņema dvēseli jāņzāļu smarža.
Pārlaida skatienu pār kalnu, ieleju mīļa Māras māte, —
Dzirdēja radība auglības vēdas.
Bez skaita sēkliņu vējš atkal pacēla no viņas kājām,
Pa gaisiem aiznesa pasaules dārzos.
Dzīvības mūžību atskārta jaunotu sievišķā daļa,
Zeme ir debesis klēpi tai glauda.

MĀRAS SAUCIENS

Kāds burvīgs sauciens atskan telpā tālā,
Man pamirst sirds, nirst tava seja bālā,
Šalc vārdi satraukti un liegi ausīs,
Kas Māras vēsti mūžu mūžos klausīs.
Es dzirdu zemi alkstam tumšās naktīs, spožās dienās,
Kā dzīve Laimas, Dēklas, Kārtas valgos sienas.
Vai cietums tevi tur? Vai negribi kļūt ārā?
Viļ priekos Māra tumšā, zvilnā, kārā.

DRUVU DIEVIETE

Vai mani apmāji ar savu kairi kāru?
Es tevi lūkoju kā zemes dievi Māru,
Kas, izejot no druvas, daiļa priekšā stājas.
Zem tavām pēdām puķu raibie klāji klājas,
Ik solis liganais man tevi tuvāk nesa,
Ap tevi vēji maigi šalkoja un dvesa.
Tev saujas pilnas zelta vārpu, dārgu dāņu,
Tu visu apskaidro, lai nebūtu vairs māņu,
Lai viss ap dievestīgu liksmi šalktu,
Lai, tevis laimots, vienmēr tevis alktu.

***

Līdzī liepu ziediem nozied vasara.
Laukos smagiem soļiem Māra nāk,
Lai ikvienai vārpai pilnai tūrumā
Liktu briest arvienu raženāk.

Rudens saulei pāri ārēs gulstot, šķiet,
Ka it visur klusi, nemanot,
Savu zemi svētot, mīļā Māra iet
Saules tautai dievpalīgu dot.

Vienojies jel, mana tauta, lūgšanā,
Lūdz, lai Māras balvu sarga Dievs.
Tauta tā, kas sēja sēklu tūrumā,
Pati arī vārpas nopļaut ies.

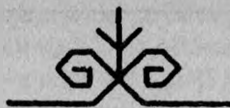

APJUMĪBAS

Mārtiņš Vipulis

VISU DIENU JUMI DZINU ...

Senajā laika skaitīšanā Apjumības (Rudenājus) — ražas novākšanas beigas — svinēja ap to laiku, kad diena un nakts ir vienādā garumā. Tautas tradīcijās kā zīmīgs pieturas punkts tiek minēta Miķela diena — 29. septembris. Ap Miķeļiem dažkārt beidz ēst launagu, jo dzērves pavasarī atnesot launagu, bet rudenī atkal aiznesot.

Rudens svinamo laiku apraksta vairāki simti dainu, kur tas nosaukts dažādos vārdos: Miķeļi, Apjumības, Appļāvības, Jumja diena, parādot to rudens ražas bagātības pārpilnu:

Paldies saku Jumūtim	Liela diena, Liela diena,
Par labo birumiņu:	Tā atnāca tukšu roku;
Pilnas klētis rudzu, miežu,	Miķelīts, mazs vīriņš,
Pilni kapši ¹ tupenišu.	Tas atnāca pilnu roku.

Tā kā šis ir bagātākais gada laiks, tad domājams, ka šis saulgriežu svinības latvieši atzīmēja sevišķi kupli. Lai gan rudens saulgrieži saistās ar Saules aiziešanu veļu valstī, dienām paliekot īsākām, tomēr prieks par bagāto rudens devumu ņem virsroku, atstājot nopietnību veļu laikam, kurš seko tūlīt pēc Miķeļu svinībām.

Kā jau visos saulgriežos, tā arī Miķeļos centās pareģot laiku pēc dabas vērojumiem, kā arī noteikt, kā pārziemos lopī un sējumi, kā tos aizsargāt no grauzējiem, burvjiem un raganām.

¹ *Kapsis* — ar salmiem un zemi apsegta kartupeļu kaudze.

PARAŽAS

Laika pareģošana

Kad ap Miķeļiem līst lietus, tad gaidāma mīksta ziema.

Ja Miķeļa dienā vējš pūš no ziemeļiem, tad gaidāma auksta un dziļa ziema, kad no dievidiem, tad silta un bez dziļa sniega, bet, kad no vakariem vai rītiem, — tad mērena.

Nīca

Kad priekš Miķeļa nobirst kokiem lapas, tad priekš Jurgā jau liela zāle.

Mēdzūla

Kad kokiem priekš Miķeļiem lapas jau nobirušas, pavasarī priekš Māras dienas nokusīs sniegs. Ja lapas birst pēc Miķeļiem, pavasarī ilgi turēsies sniegs.

Ungurpils

Ja priekš Miķeļiem lapas nobirst, tad priekš Jurgiem ievas ziedēs.

Jaunroze

Cik nedēļi priekš Miķeļa koki nodzeltē, tik nedēļi priekš Ģurģa pirmā zāle redzama.

Gatarta

Cik ilgi pēc Miķeļiem kokiem stāv lapas, tik ilgi pēc Juriem nav zāles.

Ikšķile

Ja Mikāli vēl ozoliem zīles, tad dziļi Ziemassvētki.

Aumeisteri

Ja kokiem lapas nav nobirušas līdz Miķeļiem, tad nākošā gadā ap Jurgiem ir salnas.

Jaungulbene

Ja Miķeļa diena un nakts ir miglaina, tad būs laba vasara; ja sausa un auksta, tad slikta vasara.

Tirza

Ja dzērves, rudenī aizejot, augstu laižas, būs dziļa ziema; turpretī, ja zemu laižas, būs maz sniega.

Ungurpils

Ja dzērves iet zemu, tad trešā dienā būs salna.

Liezere

Kad dzērves rudenī aizlaižas vienā garā rindā, tad sagaidāma gara ziema. Kad dzērvju rinda dalās, tad ziema būs īsa.

Bulduri

Ja rudenī dzērves aizlidodamas vēl kavējas ganīdamās, tad gaidāms ilgs un silts rudens.

Taurkalns

Kad dzērves, prom laizdamās, ir tādā kāšī, kur uz dienvidiem īsākais gals un uz ziemeļiem garākais, tad gaidāma dziļa un gara ziema un īsa vasara.

Limbaži

Ja dzērves aizejot daudz klaigā, tad tās pavasarī vēlu pārnāks.

Aloja

Ja dzērves laizdamās jaucas, tad puteņaina ziema.

Ozoli

Ja lopi rudenī ēd zāli no vienas vietas, tad ziema būs gara, ja lopi tā neēd, — ziema īsa.

Meirāni

Pareģojumi par lopu ziemošanu

Ja uz Miķeļiem nav saules, tad būs negausa barība, jo velnam nav laika kaltēt sienu, un tādēļ tas zags citiem no šķūņiem.

Kalupe

Ja Miķeļa vakarā, govīm mājā nākot, kādai no tām pie mutes redzama zāle, tad to ziemu lopbarība būs dārga.

Piņķi

Miķeļu vakarā jāsarģājas, ka govīm, no ganiem mājās dzenot, nav pielipis kāds kušķis ēdamā pie mutes. Nākošā ziemā tajās mājās tad esot liels bads ar lopu ēdamo.

Skrunda

Miķeļu naktī vajaga dot govīm jukumu salmus ēst, tad govis arī ziemā ēd salmus.

Raiskums

Ja rudeni Miķeļu nakti ir ļoti tumšs, tad ziemā lopiem nepietiks barības.

Lubāna

Grauzēju un kukaiņu izdzišana

Miķeļa rītā nav jākuļ, jo tad peles klausās un, kur dzird kuļam, tur aiziet dzīvot.

Sēlpils

Miķeļdienā nekā nedrīkst no meža nest mājās, tad žurkas un peles apstāj.

Kandava

Miķeļa dienas rītā vajaga pa mājām izstaigāt visus kaktus un paņemt maizes gabalu līdz; tad visas žurkas un peles aiziet no mājām projām.

Sērene

Miķeļu vakarā ar pilādžu koku jābada visur, kur ir žurkas, un jāsaka:
"Ej uz kaimiņu mājām, tur vairāk ko ēst kā pie manis." Tad žurkas izzūdot.

Jelgava

Miķeļa dienā jāpaņem žagars, jāizper mājā visas malas un jāsaka:
"Projām, projām, pele, projām, žurka!" Tā perot jāejot līdz robežai un žagars jāpārsviežot pār robežu. Pēc tam nākot mājās, bet atpakaļ neesot brīv skatīties. Tanī gadā neviens kustonis nenākot mājās, bet visi ejot prom.

Daugmale

Miķeļa dienas rītā nedrīkst malt, tad peles graudus ēd.

Gārsene

Miķeļa dienā nedrīkst neko ziemei nolikt, jo tad visu peles saēd.

Skaistkalne

Miķeļa dienā nedrīkst no svešām mājām kaut ko līdz atnest, ne ēst, ne dzert tur, jo tad var atnest līdzī to māju peles un citus kukaiņus. Ja pārnēs no meža skujas, tad čūskas nāk mājās.

Talsi

Ja grib tikt vaļā no kukaiņiem, tad Miķeļrītā pirms saules lēkta visi kakti istabā jāizslauka, nevienam neredzot. Tad mēsli jāaiznes uz krustceļiem, jāizber un, neskatoties atpakaļ, jānāk mājā.

Taurkalns

Lopu pasargāšana no burvjiem un raganām

Priekš Miķeļu dienas govīs piesienamas; nepiesietas govīs lietuvēns jāgot.

Grientalde (Zālīte)

Miķeļu vakaru kūts jāizkaisa ar sāli. Jāizrauj ērkšķu krūms, ačgārniski jāvelk līdz kūtij un jāiesprauž virs durvīm. Tad ragana izdurot acis.

Sesile

Mājlopu veselības nodrošināšana

Miķeļa vakarā jānokaun gailis, viņa asinis jātecina auzās un ar tām jāēdina zirgi, vislabāki kumeļi, tad tie izaug stalti kā gaiļi.

Naudīte

Miķeļa dienā cāļi jākaun, tad tie labi izdodas.

Mazsalaca

Visi ticējumi un pareģojumi skaidri norāda, ka šie rudens svētki jāsaprot kā divu dažāda rakstura izdarību sakopojums:

1) saulgriežu svinības, kas tautā sauktas par Rudenājiem, bet pēc Eiropas kalendāra par Miķeļiem, un

2) ražas novākšanas darbu nobeiguma svinības — Apjumības, kurās goda vietā celts Jumis un ar tā godināšanu saistītās paražas.

Jumja zīme.

Saplūstot kopā šo rudens svētku izdarībām, izveidojusies vienota svinamā diena, kurā līdzās dabas un dzīvnieku sagatavošanai ziemas mieram sevišķa nozīme piešķirta ar auglības kultu saistītajām parašām un izdarībām, lai tādējādi saglabātu augu un lopu augšanas un vairošanās spējas līdz jaunam pavasarim.

Gadskārtu kalendārā Miķeļu vieta norādīta iepretim pavasara saulgriežiem — Lieldienām:

Lieldieniņa, liela sieva,
Tā atnāca tukšu roku,
Miķelītis, mazs vīriņš,
Tas atnāca pilnu roku.

Miķeļa bagātība pretstatā citiem saulgriežiem uzsvērta vairākās dainās.

Mikālīts bagāts vīrs,
Tas atnāca zābakos;
Šādi tādi laikgadīni
Nāca kārklu vīzītēs.

Miķeli gaidīja
Kā savu brāli:
Tas deva malciņu,
Tas kumosīņu.

✓ Jānīšam alu daru
No palika sējumiņa;
Miķeļam, brālīšam,
No jauniem miezišiem.

Visi tek skatīties,
Kur atbrauca Jāņu māte.
Ko tur iešu skatīties
No tā plika cilēciņa:
Veci praki mugurē,
Kārkla vīzes kājiņē.
Tad es iešu skatīties,
Kad atbrauks Miķelene:
Tai vizēs sudrabiņi
Par visām atmatām,
Tā atveda miežus, rudzus,
Trīs kārtām gausībiņu.

Īso dienu tuvošanos, kā arī pirmā sniega tuvumu Miķeļos rāda Miķeļa pelēkais apģērbs.

Miķelītis, labs vīriņš,
Tam svārciņi tumšpelēki;
Labāk svārki tumšpelēki
Nekā balta cepurīte.

Arājiem jāpasteidzas ar rudens aršanu, jo līdz salam vairs nav tālu:

Sildi pienu, māmulīt,
Miķelītis arti gāja.
Miķelītis arti gāja,
Atrod zemi sasalušu.

MIĶEĻU — APJUMĪBU SVINĪBAS

Pēc daudzajiem folkloras materiāliem mēģināsim iztēloties, kā rudens saulgriežus sagaidīja un svinēja latviešu zemnieka sētā.

Ticējumi liecina, ka jau agri pirms saules cēlās saimniece un meitas, lai, nevienam neredzot, slaucītu istabas kaktus, tādējādi izdzēnot žurkas un

peles no mājas un klēts. Meitas istabas uzkopa arī tādēļ, ka Miķeļos puīši vēl pēdējo reizi brauca sievas lūkoties. Meitai, kuru līdz tam laikam nenolūkoja, tanī gadā vairs nebija izredžu apprecēties. Par to liecina arī tautasdziesma:

Slauku savu pagalmiņu,
Miķeļdienas gaidīdama;
Kad atnāca Miķeļdiena,
Sviežu slotu sētmalē,
Lai sapuva tautu dēls
Kā slotiņa sētmalē.

Istabas un sētas sakopšana larviešiem raksturīga pirms katriem svētkiem, jo, kur mājo kārtība un tīrība, tur, protams, visādiem mošķiem un neradījumiem vietas nav.

Saslaukas pirms saules lēkta parasti izbēra uz krustcelēm, meitas pēc tam klausījās, uz kuru pusi suņi rej, jo no tās puses varēja gaidīt nākamo vīru.

Pirms Miķeļiem saime bažīgi vēroja vēja virzienu, gājputnu lidojumu un citas dabas parādības, lai zinātu, kāda būs ziema un pavasaris.

Saimnieka un saimnieces galvenās rūpes, protams, aizņēma mielasta sagatavošana saimes ļaudīm, kuri pievakarē pāmāks no pēdējā lauka novākšanas un pārnesīs sētā auglības spēku — Jumi, sagūstītu vārpu vainagā, labības kūlītī, linu klēpī vai kādā citā simboliskā veidā.

Miķeļos atšķirībā no citām gadskārtu svinībām, kad rocība nav tik plaša, galdā tiek celts viss, ko rudenī devuši lauki un mājlopi. Protams, arī šeit var izšķirt noteiktus rituāla ēdienus, kuros ietverta simboliska jēga.

Neiztrūkstoši, kā visos latviešu svētkos, tiek darināts alus, uzsverot, ka tieši no jaunajiem miežiem darinātam tam piemīt īpašs spēks.

Vai, vai, vai, Miķelīt,	Mikalīts Dievu lūdza,
Tavu saldu alutiņu:	Es pielūdzu Mikalīti:
Vienu malku tik nodzēru,	Mikalīts man atnesa
Visas krūtis nodimdēja.	Putojošu alus kannu.

Alus simbolizē Zemes spēku, kas dos sparū ražas novākšanas laikā nogurušajiem cilvēkiem, lai varētu paveikt pārējos rudens darbus. Miežu alus spēks nebija vis alkohola grādos, kā tagad to cenšas sasniegt, bet gan pārlicībā par tā maģisko iedarbību. Degvīna pieminēšana radusies vēlāko laiku ietekmē, kad Latvijā svešzemnieki ieviesa spirta tecināšanas un

dzeršanas netikumumu. Miķeļu alus simbolisko un maģisko nozīmi pastiprina arī tas, ka saimnieks iesalam ņēmis graudus no katras sējamās labības.

Saimniece mielastam cepa īpašu Jumja maizes klaipu no pirmā maluma miltiem. Jumja klaipu veidoja lielāku un biezāku nekā parastos maizes kukuļus, lai tas mielasta galdā izceltos pāri citiem ēdieniem, apliecinot druvu auglību un bagātīgo devumu.

Dainās minēti dažī raksturīgākie Miķeļdienas ēdieni:

Nāc, Miķeli, istabā,
Dzer glāzīti uz glāzītes,
Ēd plāceni uz plāceņa,
Tad būs visi svētki pilni.

Jumītim klaipu cepu
Triju rītu malumiņu;
Pieci vīri, seši zirgi
Nevar klaipu kustināt.

Čudi, rudi, Miķelīti,
Vakar kāvu sivēniņu;
Paldies saku Miķeļam
Par to tauku sivēniņu.

Jumim cepu gardu rausi
No trijām labībām:
No miežiem, no rudziem,
No baltiem pūrišiem.

Miķelīts cāļus kāva,
Gar uguni tekādams.
Es tev lūdzu, Miķelīti,
Atstāj vienu dziedātāju,
Atstāj vienu dziedātāju,
Otru olu dējējiņu.

Miķelīts cāļus kāva,
Gar uguni tekādams;
Tec', Līzīte, atnes malku,
Dabūs' gardu kumāsiņu.

Rituālo upuri — gaili nokāva, rūpējoties par zirgiem. Tāpat kā Mārtiņos ar gaiļa asinīm vilka krustus uz stalla durvīm un deva gaiļa asinīm svētītas auzas zirgiem ēst. Mārtiņos to darīja tāpēc, lai zirgi labi pārziemotu, — Miķeļos gaiļa upuris varētu līdzēt zirgiem pēc smagā ražas novākšanas laika atgūt spēkus un izturēt vēl rudens arumu.

Miķeļdienā gaili kāvu
Ar deviņiem cekuliem,
Lai tek manis kumeliņš
Pa deviņiem celiņiem.

Miķelim gaili kāvu
Sarkanām kājiņām,
Lai redzēj' kumeliņu
Bez guntiņas pabarot.

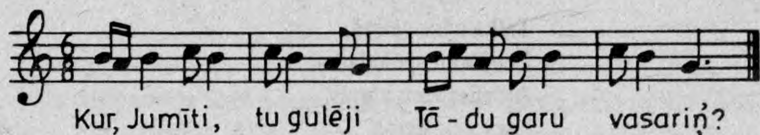
Kamēr saimniece un saimnieks gatavo svētku mielastu, saimes ļaudis svinīgi saņem druvu auglības garu Jumi. To noteikti vajadzēja izdarīt pirms Saules rieta, tikai tad viņš dod savu svētību. Tā kā pēdējā lauka novākšana drīzāk bija rituāla darbība nekā pēdējā brīdī sasteigts darbs, tad šim nolūkam droši vien tika pataupīts kāds neliels labības lauka gabaliņš māju tuvumā, kurā auga kāda vispēdīgi novācama kultūra, piemēram, lini vai auzas. Pie darba stājās ar dziesmām un jokiem, lai padarītā darba smagums neliektu plecus visu ziemu. Dziesmu melodijām un vārdiem bija jāpalīdz saņemt Jumi, kuru no saviem ķērājiem iedomājas bēgot. Pēdējā laukā "saķertais" Jumis it kā savāca sevī kopā visu iepriekš nokopto lauku auglības spēku, tāpēc rituāls tika veikts sevišķi rūpīgi un svinīgi. Jumja tveršanas simboliskajās rotaļās un tā saņemšanā sadarbojās divi pretēji spēki — dzinēji jeb pļāvēji, kurus parasti vadīja izdarīgākā un mutīgākā sieva — barvede, un pats Jumja mītiskais, iedomātais tēls, kurš cenšas it kā aizbēgt vai kur paslēpties.

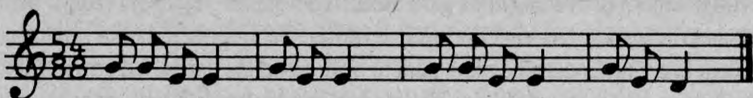
Rituāla norisi varam iedomāties apļa formā, kura vidū novācamais lauks ar tajā paslēpušos Jumi. Barvedes dziesmām un saucieniem mudināti, puīši un meitas, virzoties pa apli apkārt laukumam, sāk tā novākšanu. Saskaņā ar Jumja nemitīgo bēgšanu rituāla temps līdz tā beigām — Jumja noķeršanai — varēja paātrināties.

Visu dienu Jumi dzinu
Pa lielo tūrumiņu;
Nu sadzinu, nu panācu
Tūrumiņa galiņā.

Steidzies, māte, ar meitām
Jumi ņemt tūrumā,
Lai Jumītis nepabēdza
Zem pelēka akmentiņa.

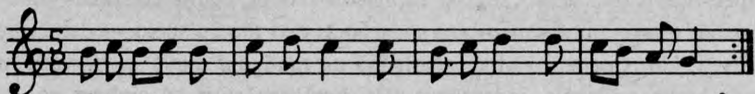
Petronela Buļš Ludzā

1.Kurgulieji tu, Jumeit, Taidu garu vasareņ' ?
2.Teirumeņa ga-le-ņī, Akmesteņu krosneitē.

Jadviga Rudzīte Ludzā

1.Vysu dī - nu Jumi dzy-nu Pa gorū - i tei - rumeņ' .
2.Tī sadzy - nu, tī sa-jē - mu, Nu teiru-ma ga - le-ņā .

Jumi, kā jau to aprakstījām rudzu pļaujas norisēs, parasti "sagūstīja" tīruma vidū pēdējā labības vai linu saujā, kurai apaļiski applauts apkārt. Saņemšanas rituālu izpildīja barvede, retāk sauca pašu saimnieci. Sasēduši aplī ap saņemto Jumi, ķērāji meta sev aiz muguras darba rīkus, minēdami, kā veiksies darbi citu gadu un vai visi vēl būs kopā.

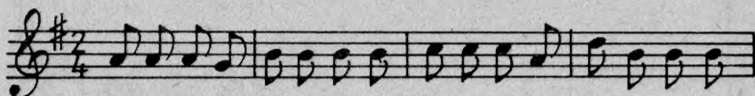
Pēc tīrumā pabeigtajām Jumja gūstīšanas izdarībām darbinieki dziedādami dodas mājās, ar lielu godu nesdami no vārpām vai līniem novītu vainagu, viju, kurā simboliski koncentrējies visu lauku auglības spēks — Jumis. Mājās atgriešanās notiek tuvu Saules rietam, un šajā brīdī ļaudis ir ne tikai zemes spēka sargātāji, bet arī simboliski saulgriežu vēstneši.

Pāriet linu plūcējiņas,
Zeltāboli spēlēdamas,
Atver vārtus, talkas māte,
Lai ietek sētiņā.

Talka nāca sētiņā,
Zeltābolu spēlēdama;
Atceliet vara vārtus,
Lai ietek sētiņā.

Dainās parādīta Saules gaita rudens ekvinokcijas punktā pa veļu sētas vārtiem, kā to iztēlojās latvieši, reizē ar ražas novākšanas darbu pabeigšanu.

1. Gaidi, gaidi, māmuli-te, Pāries tavi dar-ba ļaudis,
2. Pāries tavi darba ļaudis, Tev darbiņu no-da-rīj-ši;

1. Trā-ri-di ral-la-lā, Pāries tavi darba ļauds.
2. Trā-ri-di ral-la-lā, Tev darbiņu no-da-rījš.

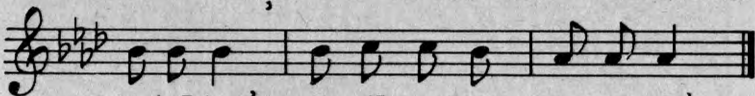
Helena Vollenberga Rīgā

1. Pār-nāk zo-sis klai-gā-da-mas
2. Pār-nāk tal-ka dzie-dā-da-ma

1. No dū-ņai-na e-ze-ri-ņa. Pār-nāk zosis
2. No tā za-ļa li-nu lau-ka. Pār-nāk talka

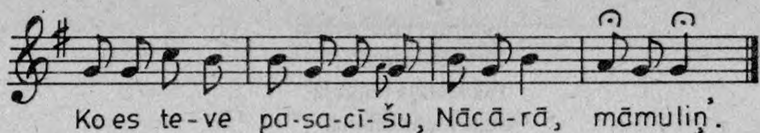

- klaigādam's No dū-ņai-na e-ze-riņ'.
dziedādam' No tā za-ļa li-nu lauk'.

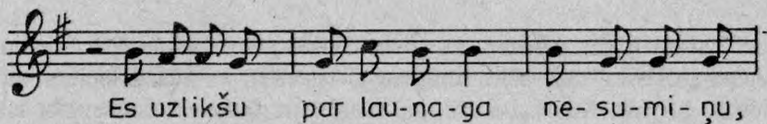
Lizete Ziediņa Bauskas Rundālē

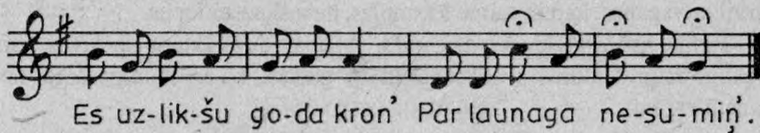
1. Mā-mu-li-ņa, Nāc ā-rā, mā-mu-li-ņa,

Ko es te-ve pā-sa-cī-šu, Nācā-rā, māmuliņ'.

Es uzlikšu par lau-na-ga ne-su-mi-ņu,

Es uz-lik-šu go-da kron' Par launaga ne-su-miņ'.

Saņem mani, saimenīca,
Es atgoju pikususe;
Paceļ man līpas krāslu,
Nūnem boltas vylnainītes.

Gaidi, gaidi, māmuliņe,
Nu nāk linu plūcējiņas;
Atcel vārtus, atcel krēslus,
Visas nāca piekusušas.

Puškojīs, vysa sōta,
Jumeits brauce sēteņā;
Pērteņā izapēre,
Otkon brauce teirumā.

Atcel vārtus, māmuliņa,
Pašai bara vedējai:
Nav Jumiti atstājusi
Viņā lauka galiņā.

Saules un druvas kulta darbinieki tiek godbijīgi sagaidīti. Viņu priekšā pats saimnieks noņem cepuri, bet saimniece atceļ vārtus, lai zeltābola — Saules un auglības spēka — Jumja svētība var ietecēt sētā. Vārpu vainagu, kurā slēpjas Jumja spēks, dod vai nu saimniecei, vai saimniekam, kurš to aiznes un noglabā klētī. Tad klēti simboliski "aizslēdz", lai atvairītu peles un žurkas.

Še, tētiņ, Juma vārpa,
Cērt sudraba apcirknīti:
Dieviņš devis div' vārpiņas
Bagātāi gadiņā.

Jumītim klēti taisu
Deviņiem apcirknīem,
Ka varēja ielīgot
Ar visām galviņām.

Kas piesēja bērū zirgu
Pie bāliņa klēts durvīm?
Jumja māte piesējuse,
Savlas dzina klētiņā.

Kas piesēja Saules zirgu
Pie to manu rijas duru?
Dieva dēli piesējuši
Jumi vest klētiņā.

Jumīšam zelta svārki,
Tāpelēti ielociņi;
Tas klētiņā ielīgoja
Pašā klētis dibinā.

Vakarā mājās pārdzen arī govis. Saime vēro, lai tām pie mutēm nebūtu pieķēries kāds zāles kušķītis, jo tas rāda, ka ziemā lopiem var pietrūkt barības. Kūtī kaisa sāli, pie stenderēm piesprauž asus augus, lai burvji un raganas, kamēr saime liksmojas, nenoskaustu lopus.

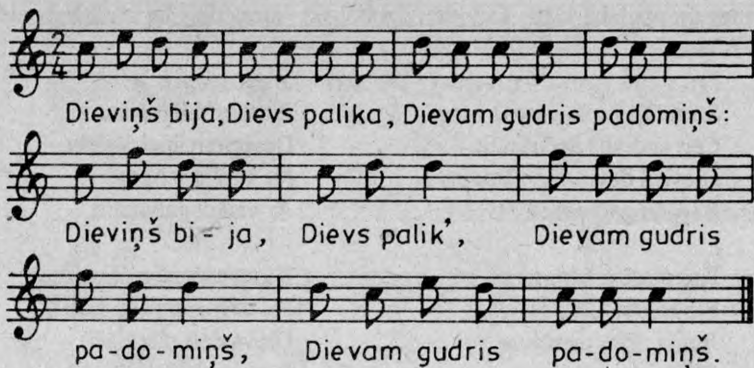
Pirms mielasta ļaudis dziesmās pateicas augstākiem spēkiem par bagātīgo ražu, izlūdzas svētību nākamam gadam, kā arī lūdž pasargāt no ļaunām varām.

Nu ieraugu talkas māti,
Alus kannā rociņā,
Alus kannā rociņā,
Jumu kronis galviņā.

Nu es zinu, nu es redzu,
Mielos mani saiminiece:
Saldu miestu izbrūvējse,
Sivēniņu pakāvusi.

Talcenieki apklusuši,
Pie galdiņa sēdēdami;
Baudat manu barību,
Rādat godu galdiņam,
Rādat godu galdiņam,
Dodat godu Dieviņam.

Melod. Ķempenu Liba, dz. 1864.g. Rundālē

Dieviņš bija, Dievs palika, Dievam gudris padomiņš:
Dieviņš bi-ja, Dievs palik', Dievam gudris
pa-do-miņš, Dievam gudris pa-do-miņš.

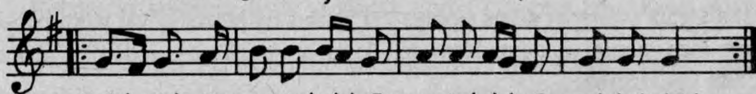
3. Lūdzu Dievu, lūdzu Laimu,
Abus divus mīļi lūdzu:
No Dieviņa veselību,
No Laimiņas labu mūžu.

Mielastu iesāk ar Jumja klaipa dališanu, jo ēst no tā ikviens uzskata par lielu godu. Vispirms pa gabalam nogriež saimniece un saimnieks, tikai tad pārējie saimes ļaudis, vēl ot svētību un gausu. Saimnieks visus pacienā ar alu.

Es iecēlu liepas galdu
Klētē rudzu apcirknē;
Aiz tā balta liepas galda
Divi balti liepas krēsli,
Tur sēdēja Gausas māte,
Ar Dievīnu runādama.

1. Kā-la-ba-di galdi-ņa-mi līkas kājas no-lī-kuš's ?

Trād-rīd-rī, ramtai rid-rī, ramtai rid-rī, ral-lal-lā !

2. No maizītes nolīkušas,
Ne no zelta, sudrabiņ.
3. Es tecīņus vien tecēju
Visu garu vasariņ'.
4. Gribēdama vienu dienu
Pie galdiņa pasēdēt.
5. Ai, galdiņi, ai, galdiņi,
Kā tev skaisti piederēj'!
6. Ap tevīmi vīri sēdi
Kā resnieci ozoliņ'.
7. Ai, galdiņi, ai, galdiņi,
Kā tev skaisti piederēj'!
8. Ap tevīmi meitas sēdi,
Kā ieviņas ziedēdam's.

Miestiņa iedarbība un paveiktā darba lielums ļaudis iededza nevaldāmu sava spēka apziņu, kura mielasta laikā izpaudās sakāpinātā, pat daļēji erotiskā puišu un meitu apdziedāšanā, dejās un auglības veicināšanas rituālos. Kā visās ar auglības kultu saistītās paražās, tā arī applāvībās bija atļauta erotiskā vajība, bet tajās nekad netika pārķapta ierašā noteiktā robeža. Sevišķi liela loma auglības dejās bija barvedei, kura ar savām kustībām un dziesmu vārdiem izpauda pirmatnēju auglības spēku:

Pupi, pupi, gurni, gurni
Līdz ar mani līgojas;
Kam nav pupu, kam nav gurnu,
Tam neauga gari lini.

Vitālu zemniecisku spēku barvedes dejā gleznaini attēlojis E.Virza poēmā prozā "Straumēni".

Applāvības ritos par auglības simbolu uzskatīja āža vai auna steberi:

Plūciet, manas plūcējiņas,
Kaušu āzi vakarā.
Pašai bara vedējai
Došu āža steberīti.

Steberi, ko, atdarinot fallu, veidoja no liela sarkana burkāna, tam resnajā galā piesienot divus sīpolus vai ābolus un pētersīļu vai puķu pušķi, saimniece svinīgi nodeva barvedei, kura ar to rīkojās, izdarot dažādas nozīmīgas kustības:

Es mācēju baru vest
Un steberi parādīt,
Es bij' laba barvedīte,
Man bij laba steberīte.

Tā skandēdama, barvede, lepodamās ar steberi, staigāja pa istabu un kaitināja puišus. Jaunas meitenes itin ātri iesaistījās rotaļā, sastājoties lokā ap barvedi, lai varētu to aizsargāt pret puišu uzbrukumiem, kuri tīkoja steberi atņemt. Puiši sagāja vienā barā un lūkoja ar joni ieņemt "cietoksni". Parasti izcēlās jautrs cīņiņš starp puišiem un meitām, kuras, ar puķēm apbruņojušās, sadeva pārdrošajiem pa pirkstiem, kas ķērās pēc barvedes steberes. Ar skaļiem saucieniem puiši devās no jauna uzbrukumā, kamēr izdevās paslepšus barvedei steberi atņemt, kuru tad steidzīgi sadalīja savā starpā un apēda.

Kaislīgās rituāla rotaļās un spēlēs iekveldēti, puiši vēlējās parādīt savu spēku un izveicību dažādās spēlēs un rotaļās. Lūk, dažas no tām!

Vilkšanās ar kokiem

Divi puiši nosēžas zemē viens otram pretim, kāju pēdas saliek kopā. Abi satver nūju viducī un velk katrs uz savu pusi, līdz stiprākais paceļ pretinieku.

Vidzeme, Rencēni

Iet kaķu birzēs

Divi rotaļnieki sasaistās šādi — ņem garu un izturīgu auklu vai virvi un sasien tai galus kopā. Abi nostājas ar muguru viens pret otru un sasieto auklu uzkar kaklā tā, lai stieejas no sprandas pār pleciem, caur padusēm uz mugurpusi.

Rotaļnieki nostājas abpus uz zemes novilktaī svītrai un lūko pārvilkt viens otru pāri svītrai. Kuram tas izdodas, tas ir uzvarētājs.

Zemgale, Sēlpils

Gaiļu cīņa

Rotaļnieki nostājas divās vienādās rindās cits pret citu. Katra rinda izvēl sev vadoni.

Visi sakrusto rokas uz krutīm un nostājas uz vienas kājas. Pēc vadoņu zīmes abas rindas dodas cīņā, grūstoties ar pleciem. Kurš nostājas uz abām kājām, piepalīdz ar rokām vai nokrīt, tas skaitās kritušais. Kritušie nekavējoties izstājas no cīņas. Kurā pulkā krituši visi cīnītāji, tas ir uzvarēts.

Nezināms pieraksts

Pļāvējs

Rotaļnieki iezīmē uz zemes aploku, kura vidū nostājas Pļāvējs. Viņam rokās izkopts — valgs, kas sniedzas no vidus līdz aploka malai. Valgam galā piesien svaru, vislabāk — ar smiltīm pildītu kulīti. Pļāvējs to griež virs zemes noteiktā augstumā. Pārējie rotaļnieki stāv aplokā par Stiebnēm. Valgam tuvojoties, viņiem jāmanās tam pārlēkt, lai "nenopļauj". Dalībnieks, kuru ņer valgs, no spēles izstājas. Ja ilgāku laiku neviens nav "nopļauts", tad Pļāvējs izkapti laiž arvien augstāk. Rotaļnieks, kurš pēdējais paliek aplokā, ir uzvarētājs. Viņš nākamajā reizē kļūst par Pļāvēju.

Nezināms pieraksts

Iet krampjos

Divi rotaļnieki viens otram uzsauc: "Iesim krampjos!" Tad saķeras ar labo roku vidējiem pirkstiem un velk, kurš stiprāks.

Zemgale, Dobeles

Laušanās

Divi puīši nogulstas zemē — kur vienam kājas, tur otram galva — un saākē blakus esošās rokas. Abi ceļ blakus esošās kājas, līdz tās var aizlikt vienu aiz otras. Kad tas izdarīts, katrs cenšas savu kāju atlikt atpakaļ un pretinieku kūleniski apvelt, ar brīvo roku iesitot otram pa dibenu.

Vidzeme, Kosa

Brāļošanās

Divi puīši nosēstas zemē viens otram pretim tādā attālumā, cik garš ir dvielis. Vienu tā galu katrs tur kreisajā rokā, bet labajā rokā katram grīstē savīs dvielis. Abiem aizsien acis.

Viens no viņiem sauc: "Brāl, kur tu esi?" Otrs atbild: "Šepat!" Pirmais ar grīsti sit uz to pusi, no kurienes nāk balss. Ja pretinieks neprot izvairīties, dabū krietnu belzienu.

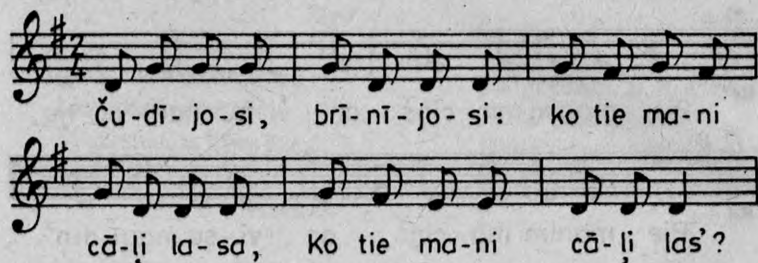
Tad tāpat prasa otrs un, atbildi dabūjis, pēc balss lūko trāpīt pretiniekam. Tā katrs savu reizi prasa un sit, kamēr abiem diezgan.

Vidzeme, Ērgļi

Neveiksmīgākos rotaļniekus pārējie, protams, steidza apdziedāt. Dziesmu vārdus visbiežāk izdomāja turpat uz vietas, lietojot tautasdziesmās pieņemto simboliku un uzbūves principus, kā arī ievērojot dainu raksturīgākos ritmus. Melodija bija ļoti vienkārša un drīzāk līdzinājās melodiskai deklamēšanai vai, kā to sauca tautā, — saukšanai vai teikšanai. Tekstu parasti sauca zinošākās un asprātīgākās sievas vai puīši, bet pārējie tikai to atkārtoja.

Piemēram dažas melodijas, ko lietot apdziedoties.

Anna Gudinska, Emīlija Putniņa un
Jēkabs Putniņš Jelgavas Salgalē

Ču-dī-jo-si, brī-nī-jo-si: ko tie ma-ni
cā-ļi la-sa, Ko tie ma-ni cā-ļi las'?

Pelbēgu Libe, dzim. 1846.g. Rundālē

Krauklis vārnu piegu-lē-ja, ķiukš!
Ža-ga-ti-ņa pe-ri-nā-ja, ķiukš!
Krauklis vārnu pie-gu-lē-ja, Ža-ga-ti-ņa pe-ri-nā-ja,
Ķiv-va, ķiv-va, ķiv - va, ķi-va, ķiukš!

Šis pats Er-nests pie manis gu-lē-ja,
Pie manim ma-ciņš ar vi-su nau-di-ņu,
Pie manim ma-ciņš ar vi-su nau-diņ'.

Dziesmas dēļi, sve-ši ļau-dis, Ne-ce-ļa-ti
ie-nai-di-ņa, Ne-ce-ļa-ti ie-nai-di-ņa!

Tālāk paraugam minēsim dažas tautasdziesmas, kuras darinātas apdziedoties.

Meitas apdzied puišus

Es jums saku, jaunas meitas,
Puišus labi glabājiet!
Liekat darvas mucīnā,
Laižat jūras dibenā;
Lai tie rūc, lai tie kauc,
Lai nedzird meitu balsi.

Mazsalaca

Nav ne nieka, nav ne nieka
No Vidzemes puisēniem!
Sīt pierē, grūd mucā,
Ved uz Rīgu pulverī;
Ved uz Rīgu pulverī;
Rīgas kungi izšaudīs,
Pa ielām staigādami.

Apes pils

Čakli, čakli šie puisīši,
Liela darba darītāji:
Rudzus pļāva raudādami,
Krogā gāja dziedādami.

Rīga

Ak, tu liela bērzauga,
Nav neviena ratu loka!
Ak, tu lielu zēnu pulku,
Nav neviena arājiņa!

Biksti

Čakli, čakli mūs' puisīši,
Lielu darbu darītāji:
Divas stundas kājas āva,
Trešo lika cepurīti.

Vandzene

Ai, miedzīpi, ai, miedzīpi,
Nevar puisī izgulēt:
Gulēj' dienu, gulēj' nakti,
Snauda, stāvu stāvēdami.

Virāne

Mazi, mazi tie puisīši
Kā tie rudzu dundurīši:
Pie kumeļa trepes lika,
Pie arkliņa pakāpienus.

Vaiņode

Mūsu puisī, stiprinieki —
Pieci vienu odu sita;
Vēl nebūtu nositūši,
Ja pie mieta nepiesietu.

Zante

Man pazuda pērnrudeni
Ganos veca sietaviņa;
Nu redzēju, nu pazinu, —
Puisim skaista kakla drāna.

Tas puisītis lielījās,
Ka šim zelta stundinieks;
Vecas vīzes kabatā,
Auklas vien karājās.

Puiši apdzied meitas

Izstaigāju bērzu birzi —
Nav neviena ratu loka;
Izstaigāju meitu pulku —
Lāga meitas neredzēju.

Krustpils

Čaklas, čaklas mūsu meitas —
Pa lodziņu mēslus bēra,
Pa lodziņu mēslus bēra,
Met slotiņas pabeņķi.

Nereta

Zinu, zinu, bet neteikšu,
Kāda vaina mūsmeitatām:
Divas stundas kājas āva,
Trešā — rokas dusināja,
Ceturtais stundiņā,
Tad tik gāja govīs slaukt.

Priekule

Aizupiešu meitiņām
Diegu zeķes kājiņā,
Diegu zeķes kājiņā,
Skangaliņi pūriņā.

Maaliēna

Mūsu māju meitiņām
Zaķīt's pūra dibenā;
Kad pacēla pūra vāku,
Zaķīt's ausis skurināja.

Turlava

Tādas vien, tādas vien
Mūsu ciema zeltenītes:
Kā silītes, kā muldiņas,
Kā platie laivas gali.

Turlava

Ciema māte savas meitas
Ar pienu dzirdināja;
Vai dzirdīj'se, nedzirdīj'se —
Zilas, melnas kā pagales.

Mēdzūla

Saimeniece bēdājās,
Kur ņemt siena redelītes;
Mūsu meitām reti zobi,
Tur būs siena redelītes.

Ceraukste

Dziesmu karā netika taupīts neviens. Apdziedāja saimnieku un saimniecei, kuri savukārt nepalika parādā, jo no tā, cik "lustīga" bija saimniece un viņas ļaudis, tik veiksmes un svētības varēja gaidīt no nākamā darba gada.

Apdziedāšanu neviens ļaunā neņēma, jo ticēja, ka visas tās vainas, ko pieminēja dziesmā, neķers apdziedāto vai arī mazināsies. Šis ir viens no apgrieztās maģijas rituāliem, kurš parādās visās latviešu gadskārtu svinībās un ģimenes godos.

Spēles un dziesmas mijās ar visiem labi pazīstamām un iemīļotām norisēm, kurās var labi izdejoties: Tūdaliņ, tāgadiņ; Mugurdancis; Sudmaliņas; polkas un citas.

Pēc kopīgi padarīta darba dejošana cilvēkam sniedza pilnvērtīgu atpūtu un noņēma spriedzi. Kopīgie rituāli radīja arī gaņģas vienotības apziņu. Šāda dabas, dzīves un darba saskaņa no mūsu senčiem jāmācās arī mums.

Miķeļu — Apjumību jautrās svinības nomaina klusais veļu laiks, kurā godināja mirušos senčus, mieloja tos ar rudens bagātībām, tā izlūdzoties svētību arī no Aizsaulē aizgājušajām tuvinieku dvēselēm.

Veļu galdu klāja pirtī, kur nolika ēdienu, dzērienu un apģērbu. Pats saimnieks atvēra logus un durvis, aicinot garus pasērst pie mielasta galda. Pēc laika veļus raidīja projām un tiem noliktos ēdienus apēda saime.

JUMJA DIENAS CIENASTS

Apjumībās darba daudz, tāpēc šī diena īpaši svinēta netika, bet klāja galdu nelielam cienastam. Cēpa Jumja klaipu ar viņa zīmi uz tā, vēl arī dažādus plāceņus, vārīja biežputras, galdā lika biežpienu ar rīvītiem rutkiem un krējumu, cēpa ar mizu kartupeļus. Diezgan bieži apjumībām kāva aitu vai jēru, no tā vārīja zupu ar dārzeņiem vai pasniedza ceptā veidā. Galdu rotāja vārpām, pie sienas kāra vārpū vainagus.

Milda Pētersone

PLĀUJAS JEB JUMJA SVĒTKU ĒDIENU GATAVOŠANA

Sklandu rauši

Rupjus rudzu miltus samaisa ar ūdeni un samīca vienmērīgā masā. Lai būtu vieglāk izveltnēt, pieliek nedaudz sviesta, izveltnē 2-3 cm biezumā un izspiež apaļas ripas (10 — 12 cm diametrā), kurām uzloka maliņas. Liek uz taukiem noziestas plāts un katrai ripai uzziēž 0,5 cm biezu kartupeļu masu (novārītus kartupeļus sastampā, pievieno sāli, skābu krējumu, ja vēlas — arī olu), masai jābūt mīkstai. Tad uzliek biežāku burkānu masas kārtu (burkānus novāra, samaļ, pievieno olu, cukuru, skābu krējumu). Cep krāsni nelielā siltumā, līdz mīkla sakaltusi. Ēd ar pienu, medu.

Pladas

No raudzētas rupju rudzu miltu mīklas veido apaļus vai ovālus plācenišus apmēram plaukstas lielumā un pirksta biezumā, liek uz nosmērētas plāts un ar pirkstu iespiež vairākas bedrītes, kurās ieliek sviesta piciņas, pārsmērē ar rūgušpienu vai atšķaidītu krējumu. Sviesta vietā var likt žāvēta speķa gabaliņus. Cep krāsni.

Brandži jeb puksti

Ūdenī novāra neizlobītas zirņu vai pupu pākstis, pārkausa ar sāli, graudus ēd ar raudzētu pienu, paniņām.

Ceptas saknes

Burkānus, kāļus vai kartupeļus labi nomazgā un cep ar visu mizu krāsni vai cepeškrāsni. Sendienās labības kulšanas laikā cēpa rijas rovi,

šodien liek galdā notīrītus, sagrieztus un pārlietus ar sabrūninātu sviestu. Šādā veidā sagatavotas saknes neko nav zaudējušas no savas uzturvērtības. Cep arī ābolus, ko pārlej ar medu un pārkaisa ar sakapātiem riekstiem.

Sēņu zupa   2-2,5l šķidrums (ūdens, buljons), 500g novārītu sēņu, 100 g žāvēta speķa, 1 sīpols, 1 ēdamk kviešu miltu vai 2 ēdamk. grūbu, 0,5 kg kartupeļu, sāls.

Izvērtas sēnes samaļ gaļas mašīnā vai sīki sakapā un cep kopā ar gabaliņos sagrieztu speķi un sīpoliem, pievieno miltus vai grūbas un vēl cep, kamēr milti brūni, atšķaida ar karstu ūdeni un vāra, kamēr grūbas pamīkstas, pievieno sagrieztus kartupeļus, vāra mīkstus. Dažos novados pievieno arī pienu.

Ķēpenis

Ar rūgušpienu vai krējumu pārlieti, plānās šķēlītēs sagriežti, ar sāli apkaisīti rutki vai rāceņi.

Jumja svētkos galdā liek arī kamus, biezpienu, sviestu, augļus, ogas.

Vilis Cedriņš

JUMJA VASARA

Lēpu lapu papuvei pārsēj saule mirgu,
Zemes rūgums ziedonī pirmatnēji gurdz.
Vadi ātri, arkla vīrs, ārei pāri zirgu! —
Rūsgans akmens krāsmatās grīļojoties urdz,
Zem tā raugi palienam savu Jumī spirgu.

Kad kā svētku vainagus stiebri vārps pin,
Jumis jāļ uz siseņa vērot jauno briedu.
Kur tam straujos lēkšņos zirgs vienu vārpu min —
Nakti salmā uzziedam zeltainu redz ziedu,
Ritu zalga dujvārpa saules dziras svin.

To ierauga meitene, pļaujot brango druvu,
Laimē aši plūc un vij vārpu vainagā,
Dej līdz klētij gaviļēs, kar pie sienas guvu.
Spožāka par daiļavas dzintarmatiem tā,
Sola vārps radējai mūža prieku tuvu.

Līgo saule launagā, Jumis bailes jauž —
Švirkstot zilām izkaptīm, biežais zēlums saplok.
Viņš, starp kūļiem bēgot drūms, pļautās vārpas glauž,
Kļūvis ēnains, kļūvis kails senais miežu aploks.
Un viņš iedzīts statīnā baiļu miegu snauž.

— Atcel vārtus, māmuļa! Ļaudis pāmāk dzīrās —
Graudi klēti guldīti, vainags vadzi kārts.
Jumja sargāts āra darbs briedai pretī irās —
Pāros rudzi uzbrieda, griķis kļuva sārts,
Pāros kublā apinis miezi skūpstīt dzīrās.

Daiļai, rodot dujvārpu, prieks bij liegi vārs,
Šoruden tā aizlīgo jau pie arkla rūķa.
Kad ap saltiem Miķeļiem savests beigu pārs,
Jumis nolien apcirkni graudus glābt no pūķa, —
Apkārt veļu elpā zvīln viņa ietais ārs.

Jānis Medenis

JUMJA GAIDĪŠANA

Ai, Jumi, Jumīti, nu tevi guldīs
Jumaliņas gultiņā, —
Pie priežu apcirkņa, aiz silta groda
Garu ziemu izgulēt.
Jau tava Jumala pēc tevis brēca,
Rāpusi, tupusi barvedei plecā:
Kur tu bijī, mans ruņģītī,
Nāc, vīriņ, rudeni bērniņu pulkā!

Vēl puiši, puisēni druvmalā sauca:
Bēdz, Jumīti, bēdz, Jumīti!
Saimnieks stāvēja Jumalas pusē:
Kopā, Jumi, kopā, Jumi!
Barvede tūstā, barvede svīda,
Sadzina apaļu beidzamo baru:
Kur tu spruksi, tēvainīti?
Gan tavu ģipiņu vainagā vīšu!

Vēl ciema zeltenes, stājušas, lūdza:

Ļauj tam vaļu padzīvot, —
Vēl silta saulīte, vēl zelta rasa,
Vēl jāj puīši pieguļā!
Aizcirta barvede pēdējo kūli,
Pameta izkapti pa roku galam,
Ar krūtažu virsū klupa,
Izrāva puduru, uzgavilēja!

Tik-tikko, Jumīti, ielīdi lišus
Beigu vārpas azotē, —
Manija barvede divžuburaino,
Pirmo pina vainagā.
Piespieda vainagu pie plata pleca, —
Pielīda Jumala, muītes deva:
Te tu esi, jauks spuļģīti,
Te tava mīlīga ir spuļģītene!

Pļāvēji, sējēji sadevās rokās,
Dziedādami sētās gāja.
Dejoja, lēkāja astoņi lāgi,
Atsasēda alu dzert.
Pirmajam zarkannu Jumiķim lēja,
Pirmajam nolauza plāceņa ņuku:
— Sēsties mūsu pulciņā, —
Tās tavas asinis, tā tava miesa!

Ēduši, dzēruši godīgi puīši,
Nu iesāka dižoties.
Nerīma barvede, sagrāba vienu,
Par visiem žāvātāju.
Divi zaļi sīpoli pamišus sēja,
Sarkanu burkānu pa pašu vidu:
Še tev Jumja velcenīca,
Nāc, grozi-izgrozi devīto lāgu!
Ai, puisī, puisītī, kā nu tu svīdī,
Kā nesvīdī tūrumā!

Virpatu-varpatu barvede gāja,
Stebernīcu vicinot.
— Nu sievu dabūji, saimnieka dēliņ!
Danciski aizrāva gar kūtspakaļu,
Iesavēla gubeni;
Kājas vien palika pār augstu sliksni.

Dziedāja, klaigāja tikuši ļaudis,
Aplam sāka lūrēties.
Atžilba barvede, pats cēla ausi:
Ko tie mūsu puīši oda?
Izlīda manīgi viens pa otru galu,
Viens otru pajāja, Jumalu glauda,
Te uzreizī apķērās:
Kur Jumīs, Jumītīs, vai manu, vai man!

Klausijās zeltenes, ausijās puīši,
Kas aiz sētas skūpstījās?
Tecēja tecīņus: skūpstīja Jumīs
Apiniša pogaliņu.
Palēca barvede, apini šķina,
Ar vienu čemuru deviņas galvas:
Guli rāmi saujiņā,
Gana bijī lēkājīs vasaru augu!

Saņēma Jumīti, klētiņā nesa,
I pašā dibenā;
Reibušu guldīja Jumalai blakus,
I pašā likumā.
Guli nu, Jumīti, gādājīs diezgan:
Birs mūsu apcirkņi pilni tavu bērnu;
Guli, Jumi, ziemas miegu,
Parotās saulīte — sētuvē celsim!

JUMIS — ATRIEBĒJS

Šķind sukas, žvindz poļas, skan meldijas:
Dzen pēdējo baru lin-plūcējas.
Pār tūrumu mēness spīd spodri, —
Kur talkā iet jautri un modri!

"Urrā! jau cauri barvede! ...
Met ziedu! dod ziedu!" — Bet spītiece
Jumim ziedu dot negrib, kā klājas, —
"Vai! vai! liels posts nu būs mājās! ..."

"Un, ja manim ziedu dot negribi tu,"
Šņāc balss apakš zemes, "tad pajemšu,
Kur manas balvas zviļos —
Ko tava sirds visvairāk mīļos ..."

*

Bet spītiece draudu nebēdā,
Tā dejo ar mīļāko pagalmā
Un, smiedamās smieklus gārdus,
Atdaiņo draudoņa vārdus:

"Kad dienas darbs būs padarīts,
Mans mīļākais kļūs nolaupīts ..."—
"Hū! hū!" ūkš ezera salā.
"Vēl darbi nava galā!"

*

Ar' mīļākais draudu nebēdā:
Kad sēklas stāv sakrautas tūrumā,
Tas, smiedamies smieklus gārdus,
Izsmieklam izmet vēl vārdus:

"Jau zelta sēkla zārdos mums,
Kur paliek nu, Jumi, tavs draudējums!" —
"Hū! hū!" ūkš kurmja alā.
"Vēl darbi nava galā!"

Bet mīļākais draudu nebēdā:
Kad sēklas guļ izkultas piedarbā,
Tas, smiedamies smiekļus gārdus,
Izsmieklam izmet vēl vārdus:

"Jau zelta sēkla klonā mums,
Kur paliek nu, Jumi, tavs draudējums?" —
"Hū! hū!" ūkš lāktura skalā.
"Vēl darbi nava galā!"

*

Bet mīļākais draudu nebēdā:
Kad sēklas guļ sabērtas klētiņā,
Tas, smiedamies smiekļus gārdus,
Izsmieklam izmet vēl vārdus:

"Jau zelta sēkla klētī mums,
Kur paliek nu, Jumi, tavs draudējums?" —
"Hū! hū!" ūkš apcirkņa malā.
"Vēl darbi nava galā!"

Un, tikko viņš apcirknī iekšā kāpj
Un pirmo liekšķeri sēklās grābj,
Ko mērīt varkaltā pūrā, —
Te grimt sāk tas zeltzviņu jūrā ...

Tas nogrimst un nozūd kā ūdenī
Līnu sēklu glumi tekošā strīgonī...
Melns kurmis kreķš liekšķeres galā:
"Khē! khē! nu darbi ir galā! ..."

FRAGMENTI NO "POĒMAS PAR MAIZI"

*Kur, Jumīti, tu gulēji
Šo garo vasariņu?
— Tīrumiņa vidiņā
Zem pelēka akmentiņa.*
(Tautasdziesma)

Maize ir kā pasaule — vienā pusē gaiša, otrā —
tumsa. Un to ēd no abām — no gaismas un tumsas
puses. To ēd baltais un melnais, labais un
jaunais.

Kad viņi maizi apēd, uz robežas starp
tumsu un gaismu vairs maizes nav.
Bet kaut kas paliek. Paliek maizes lauks.
Un tas vairs nav tumsai piederošs. Tumsa,
maizi ēdot, kļūst pelēka. Tā ir trešā krāsa.

Mēs tāpēc esam balti, lai tumsu padarītu
pelēku. Tā ir mūsu uzdevumkrāsa. Pelēkie
rudzi, pelēkie mati, pelēkie veļi un pelēkie
dviļi, pelēkie putni un dzirnakmeņi.

Rudzi ir pelēkā patiesība,
gaismas un tumsas salikums.
Rudzi atnāk ar lielu gribu
un māca lielu gaumi mums!

Koši balta zied Gaujā ieva,
spilgti sarkana grozās guns.
Maizes māte ir pelēka sieva,
un viņai acīs — ir pelēki brūns.

Klusais, mierīgais, bagātais tonis —
no visām krāsām kopā ņemts,
pelēks mans tētiņš, pelēks kronis,
pelēks ir Dieviņš, kas mums lemts.

Reizēm no pelēkā iznākam laukā:
sarkans — zaļš — zils — un rožaini kairs —
tā kā spilgts plisums pelēkā traukā,
un tad mēs stipri neesam vairs.

---

*Ara mans arājiņš
I šodien tīrumā,
Ja neara šai tiesā,
Ar citā(i) vietīnā.
(Tautasdziesma)*

Zeme arāju pazīst. Tomskas guberņā
katordzniekam Jānim piedzima dēls.
Sveša zeme, bet arāju jūt, pievāca Jāņadēlu.
Laba zeme, labi ļaudis — ar un dzīvo
pārticībā.

Brazīlijā laimes meklētāju Miķeli ieraudzīja
džungļu zeme — brīnums, ne cilvēks! Visi
papagaiļi drīz prata: "Miķel, Miķel! Mitčel, Mitčel!"
Nolīda džungļus, dzīvo godā un pārticībā.

Pēc kara pasaulē aizklīdis vīrs iegāja Kanādas
gāršā, par mazu naudiņu nopirka gabalu
meža un nosauca māju — "Lidumnieki".

Zemei ir savs griešanās ātrums. Un ir jābūt
pareizi smagam, lai pie tās noturētos.
Dzērājam ir milzīga amplitūda: no putna
viegluma līdz sagumuša mēsla smagamam.

Baletdejoņš nekad negrib krist
atpakaļ uz zemi. Un arī zaglis no zemes
rauj visu nost. Tikai arājs dzīvo
starp dzērvēm debesīs un sliekām trūdzemē:
nesabrūk un nekad nelido pa gaisu.

Arājs ir pludiņš uz līmeņa. Un uz
pludiņa vienmēr plīvo asna zaļais karodziņš.
Arājs ir līdzsvara zīme. Tur, kur
ir arājs, zeme nostājas horizontāli
un bērns var iet nepakrītot.

Arājs ir līmeņrāža burbulis, kas rāda, ka
līmenis pareizs, mēs esam līdzsvarā, varam
sākt celt — uz augšu.

Tur, kur ir arājs, zeme ir pareizi nostādīta.

Pēc tam jūs to varat mākslinieciski ekscentriski,
ekonomiski izdevīgi, politiski pašpareizi valstī
un gāzelēt, industrializēt, intensificēt, klasificēt,
modificēt, neirotizēt, jo jūs zināt —
nāks arājs un visu nolīdzsvaros, nolīmeņos,
nostādīs — atkal.

Vidars Balts

DIEVAINĒS

Veļi cēla miglas tiltu, dievainēs lai sērstu ietu,
Radu saites nesarausim, aizgājējus pieminot.
Veļu miglas upei pāri no Aizsaules gaismu viežu,
Radu pulkā dievainēs mūžs ar mūžu satiekas.

Nesērot mums dievainēs — Viņa saule atstarojas.
Aizgājēju mūžu gaisma mūsu mūžus stīpinās.
Daudzas mīklas atminēju, nāves mīklu nevarēju.
Kad nokļūšu Aizsaulē, mūžs būs mīklu atminējis.

MARTINI

Mārtiņš Vipulis

ATBRAUCA MĀRTIŅŠ, ATRĪBINĀJA ...

Mārtiņi latviešu gadskārtu paražās ir svinama diena, kas iezīmē rudens beigas un ziemas sākumu.

Aprakstos par folkloru sastopam dažādus svētku nosaukuma — Mārtiņu vai Mārtiņdienas — skaidrojumus. Te jāņem vērā kāda sena tradīcija, kuras aizsākums meklējams 601. gadā pēc pāvesta Gregora I rīkojuma. Šai laikā katoļi centās pagānu svētkus apvienot ar kristīgo svinamajām dienām, aizvietojot senos mītiskos nosaukumus ar kristīgās ticības svēto vārdiem (piemēram, Jānis, Pēteris, Mārtiņš u.c.). Tādēļ, skaidrojot jebkuru latviešu gadskārtu pēc to nosaukuma, jābūt ļoti uzmanīgiem. Manuprāt, nepārprotami ir tas, ka gadskārtu svinamās dienas vienmēr ir bijušas ciešā sakarā ar zemkopja darbu secību, kuru savukārt nosaka attiecīgā gadalaika dabas apstākļi.

Mārtiņi noslēdz garu un smagu darba posmu, kurš sākas ap Jēkabiem (25. jūlijā) ar rudzu pļauju, tad turpinās pēc Miķeļiem (29. septembrī), kad svin Applāvības jeb Rudenājus, padarot atlikušos rudens darbus, pirms zeme nav aizgājusi pie miera. Līdz Mārtiņiem jābeidz rudens aršana un kulšana, lai nosvinētu arī apkūlības. Pēc Mārtiņiem beidzas arī pieguļas un ganu laiks, nokauj tos lopus, kurus neturēs pa ziemu. Galvenās rūpes un rituāli veltni mājlopu, galvenokārt zirgu, pārziemošanai.

Mārtiņa zīme.

Par darbiem, kas jāpadara līdz Mārtiņiem, stāsta daudzi latviešu ticējumi.

Līdz Mārtiņiem jāpar zeme, jo pēc Mārtiņdienas tā dodas atpūtā. Ja pēc Mārtiņdienas zemi arot vēl traucē, tad nākamā gadā nav gaidāma nekāda raža.

Pēc Mārtiņdienas nejāj pieguļā un lopus nelaiž ganos, jo tad zirgus un govīs plēš vilki, kam šai laikā atļauts darīt, ko grib. Pavasarī Juris vilkiem uzliek iemauktus, bet Mārtiņdienā tos noņem.

Pavērosim dabas un darba gaitu ap Mārtiņiem novembrī un, salīdzinot to ar tautasdziesmās teikto, sāksim iepazīt tuvāk labo vīru — Mārtiņu! Par Mārtiņa atnākšanas laiku tautasdziesmās teikts:

Mārtiņš bija labs vīriņš

Ūsiņš nāk, Ūsiņš nāk,

Par visiem vīriņiem:

Mārtiņš nāk vēl labāk:

Ne ruden, pavasar,

Ūsiņš nāk zaļu lauku,

Pašā maizes laiciņā.

Mārtiņš rudzu apcirknīti.

Te parādās Mārtiņdienas kā ziemas sākuma pretstatījums vasaras sākumam Ūsiņdienai. Daudz līdzīga ir šo gadskārtu norisēs (piemēram, gaiļa upuris, rūpes par zirgiem u.c.). Lai gan pēc kulšanas apcirkņi pilni graudiem, garā ziema liek domāt par taupību. Tāpēc Mārtiņš tiek saukts arī par nabadziņu.

Mārtiņš bija nabadziņš:

Atjāj baltu kumeliņu,

Atjāj baltu kumeliņu,

Cietu zemi kapādams.

Daudzās dainās, piemēram, Latgalē, teikts, ka Mārtiņš "No Rīgas laidās":

Vakar Mārtiņš

No Rīgas laidās,

Šodien sētā

Ierībināja:

Deviņi ratiņi,

Simts kumeliņu,

Trīs simti sulaiņu

Bruņoti vīri.

Vairākās dainās lasām, ka Mārtiņos zeme sasalusi, bet sniega vēl nav un ratu riteņi, ceļa grambās rībēdami, pieteic ziemas sākumu:

Zeme rīb, rati kladz,
Kas to zemi rībināja?
Nu atbrauca Mārtiņdiena
Deviņiem kumeļiem.

Upes un ezerus pamazām sāk pārklāt skanīgi ledus vižņi:

Kas skanēja, kas žvadzēja
Avotiņa lejiņā?
Mārtiņš savu kumeliņu
Iemauktos žvadzināja.

Ap Mārtiņiem gaisa temperatūra dienā un naktī pamazām izlīdzinās, līdz ar to pazūd rudens miglas — Mārtiņš aiznes savu mēteli (sals — skanīgs kā zobens):

Atbrauca Mārtiņš,
Atībināja,
Pakāra mēteli
Vārtu stuburē.
Aizbrauca Mārtiņš,
Norībēja,
Aiznesa mēteli
Zobena galā.

Reizēm ap Mārtiņiem jau novērots sniegs — balts kumeliņš Mārtiņam vai arī balts kažoks:

Mārtiņš gāja ap istabu,
Balts kažoks mugurā;
Nāc, Mārtiņ, istabā,
Sēdies galda galiņā.

Ziema kā visi gadalaiki nāk pamazām. Laika vērojumi rāda, ka nereti pēc Mārtiņiem laiks kļūst nevis aukstāks, bet gan siltāks:

Atjāja Mārtiņš
Uz balta zirga;
Atnāca Katriņa,
Aplēja Mārtiņu.

Mārtiņš labs vīrs,
Tiltiņu grīda;
Katriņa, mīžiņa,
Izārdīja.

Mārtiņš sedza ledus sagšu
Pār purviem, ezeriem;
Ies nedēļa, ies otrā,
Gan Katriņa izārdīs.

Par laika vērojumiem Mārtiņos stāsta arī ticējumi.
Ja Mārtiņa dienā salst, tad ap Ziemassvētkiem būs silts laiks.

A.W.Hupel, Top. Nachrichten I

Kad Mārtiņi ir cieti, tad Katrīnas un Andreji ir slapji.

Dienas Lapa, 1890

Ja Mārtiņa diena ir jauka un skaidra, tad ziemā būs liels sals.

M.Macpāne, Alsunga

Ja Mārtiņa dienā sniegs uz jumtiem, būs gara ziema.

K.Corbiks, Rembate

Kad ap Mārtiņu salst, tad būs labi gadi.

J.Jansons, Smiltene

Ja Mārtiņa dienā sarma kokos, būs daudz dārza augļu.

K.Corbiks, Tukums

Ja Mārtiņa diena miglaina, tad ziema būs silta.

J.Jansons, Smiltene

Mārtiņš taisa tiltus, Katrīna ārda: pa Mārtiņiem salst, pa Katrīnām
kūst. Veci ļaudis saka, ka tad Katrīna ar Mārtiņu precējoties.

J.Kriķis, Starti

Ja Mārtiņa dienā salstot, tad Ziemassvētkos būšot atkusnis.

A.W.Hupel, Top. Nachrichten I

Skaidras mēneša naktis ap Mārtiņiem sakrīt ar skaidru siena laiku.

A.Bērziņa, Aloja

Kad ap Mārtiņiem vēl kokos un krūmos redzamas zaļas lapas, tad nākamā gadā ap vasaras svētkiem būs vēl maz zaļu lapu.

Latvis, 1929, VII, 26

Cik ilgi pēc Mārtiņiem kokiem vēl turas lapas, tik ilgi pēc Jūrģiem nebūs vēl zāles.

Drusti

Kad līdz Mārtiņiem var tīrumā art, tad nākošā gadā tikai pēc Vasaras-svētkiem varēs iesākt sēt.

Latvis, 1929, VII, 26

Ja Mārtiņa dienu zosis iet pa ledu, tad Ziemassvētkos viņas peldēs pa ūdeni.

J. Cinovskis, Snēpele

Ja zosis Mārtiņos pa dubļiem staigā, tad Lieldienās pa ledu.

A. Bērziņa, Aloja

Mārtiņvakarā jāņem kukulis maizes un jāiet uz zirgu stalli. Tur jānokauj gailis un ar viņa asinīm jāaptraipa katra zirga kreisā pakaklāja. Pēc tam maizes kukulis ar gaili jāapnes zirgiem apkārt, tad zirgiem nesitīsies nekāds ļaunums un viņus neļās lietuvēns.

L. Kārklīņa, Dzelzava

Tā izpaudās zemnieka lielās rūpes par galvenā maizes devēja — zirga — labklājību ziemā, lai tam nepietrūktu barības, nepiemestos kāda slimība un ļauna acs nenoskaustu. Saimniece to pašu vēlēja citiem lopiņiem ar vistas upuri.

Kad labie mājas gari pamieļoti, ar upura gaili un vistu cienājās puīši un meitas. Pirms ziemas taupības Mārtiņu galds, kā jau rudenī, lūza no pilnības.

Mārtiņam pilns stallītis
Sīmu bērū kumeliņu;
Dod, Mārtiņ, tu man vienu
Sīmu bērū kumeliņ'.

Ei, Mārtiņ, labais vīrs,
Baro manus kumeliņus,
Sukādams, barodams
Sēsties siles galiņā.

Devu, devu Mārtiņam,
Ko es biju solījusi:
Melnu vistu, kankariņu,
Ar visiem nadziņiem.

Juram taisu brūnu alu,
Lai aug mani miežu lauki;
Mārtiņam gaili kāvu,
Lai dižojas kumeliņi.

Kas tur kliez, kas tur rīb
Mūsu vistu kūtiņā?
Mārtis vistas, gaiļus kāva,
Ar cirvīti lēkādams.

Dainās Mārtiņu mielastā minēti plāceņi, medus, alus, dažādi gaļas ēdieni un, protams, Mārtiņu gailis:

Dzied, manu gailīti,
Pēdējo reizīti:
Šovakar Mārtiņam
Liks tevi katlā.

Ieražās daudzinātā Mārtiņu zoss tautasdziesmās pieminēta maz. Tā pie mums ieceļojusi no muižu virtuvēm, jo zoss ir dažu ģermāņu tautu Mārtiņdienas ēdiens.

Mārtiņos visai izplatīta ir zilēšana. Neprecētās meitas Mārtiņvakarā var uzzināt sava nākamā vīra izskatu.

Mārtiņu vakarā meitām, gulēt ejot, jānomet istabas vidū brunči; kas sapnī pacels, tas apprecēs.

A.Zvejniece, Lubāna

Mārtiņu vakarā meitas ēd siļķes galvu, kas naktī dos ūdeni dzert, tas meitas brūtgāns.

V.Joāss, Lubāna

Mārtiņu vakarā katra meita nober zemē sauju graudu, ienes istabā gaili un palaiž vaļā — pie kuras čupiņas tas sāks ēst, tā meita pirmā apprecēsies.

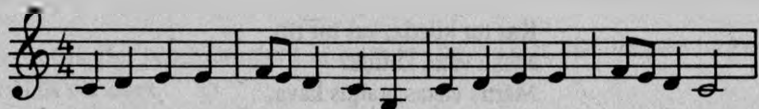
K.Corbiks, Valgunde

Mārtiņa vakarā meitas ar aizsietām acīm un izplestām rokām skrejot pa sētu un ķerot sētas mietus. Cik roku starpā paliekot sētas mietu, tik gadu vēl jāgaidot uz preciniekiem.

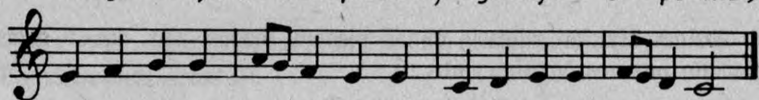
D.Dams, Smiltene

Par Mārtiņos dziedātām dziesmām teicēji stāsta, ka to bijis pulka. Tomēr pierakstos to ir pavisam maz. Lūk, divas no nedaudzajām melodijām, kuras dziedātas ar Mārtiņa tekstiem:

Olga Pommere, Ļaudonā

1. Nogo-dē-ju ru-dzus, miežus, Nogodēju a-pe-niš',

No-go-dē-ju ru-dzus, miežus, Nogo-dē-ju a-pe-niš'.

2. Aizsasēžu aiz galdiņa,
Rudentiņa daudzinaj'.

3. Mārtiņš brauca ziemas ceļu,
Mikstu sniegu putināj'.

4. Mikstu sniegu putināja,
Rudzu lauku sargādams.

5. Mārtiņami gaili kāvu
Sarkanām kājiņām.

6. Lai guntiņas nevaj'dzēja,
Kumeliņus barojot.

7. Raibu vistu i nokāvu
Mārteniša rītiņā.

8. Lai aug raibas man telītes,
Lai gotiņas neaiztrūk'.

*Milda Šice Rīgas raj. Katlakalna c.,
melodiju dzirdējusi Bauskas Islicē*

1. Mār-ti-ņa-mi gai-li kā-vu

De-vi-ņie-mi ce-ku-liem-(i),

MASKAS

Bet kā tad izskaidrot to, ka, pēc teicēju vārdiem spriežot, Mārtiņbērniem dziesmu nav trūcis?

Izskaidrot to var tikai tā, ka Mārtiņu visjautrākā un skaistākā ieraža ir senie maskotie gājieni, kuru dalībnieku rīcībā ir gan budēju — Zemgalē, gan ķekatu — Kurzemē, gan čigānu — visā Latvijā dziesmu bagātais pūrs.

Maskotie gājieni sākas ap Mārtiņiem, turpinās Ziemassvētkos un beidzas Meteņos. Lai neatkārtotos, maskotiem gājieniem-kopīgais, kā arī masku darināšana aprakstīta nodaļā par Mārtiņiem, izmantojot arī Jāņa Alberta Jansona grāmatu "Die lettischen Maskenumzüge" (R., 1933.) un Helmī Staltes aprakstu par Ziemassvētku maskotiem gājieniem grāmatā "Ziemassvētki" (R., 1989.).

Lai gan Latvija ir maza zemīte, masku gājienu tradīcijas dažādos novados ir stipri atšķirīgas gan nosaukumos, gan arī lietotajās maskās.

Masku gājienu tradīcijas sakņojas seno auglības rituālu maģijā. Maskās ļaudis mēģināja attēlot tos spēkus, kurus gribēja atvainīt vai kuru labvēlību iegūt. Lai izvēlētā maska dotu vislielāko maģisko iedarbību, tajā attēloto jāprot pēc iespējas pilnīgāk atdarināt kustībās, balsīs vai arī asprātīgā sarunā.

Mārtiņu laikā Vidzemē sendienās apkārt staigāja vīru pulki, saukti par mārtiņbērniem, mārtiņiem, spalvainiem mārtiņiem. Vēl maskotos ļaudis atkarībā no līdzpaņemtajiem priekšmetiem sauca, piemēram, par kūjnešiem, kūjnikiem. Par kuļiem dēvēja tos, kas nesa līdz lielas kules, kur ielikt dāvanas. Suselniekiem līdz bija susekļi, sari, sukas, ar kuriem tie sukāja un pēra. Vidzemē maskotos noplukušā izskata dēļ sauca par ubagiem, nabagiem. Kurzemē tādus dēvēja par ķiņķēziņiem. Tukuma apkārtnē jokdarus sauca arī par kaitiem, stiķiem.

Ar rīkstēm apbruņojušos maskotos pulkus Vidzemē sauca par skutelnikiem, bet Zemgalē — par budējiem, būzaļiem, buzuļiem, bubuļiem.

No masku gājienu galvenajām maskām izveidojušies nosaukumi: čigāni, žīdi, lācēni, pelnu āži, talderi. Čigāni ir visizplatītākie Zemgalē, taču pazīstami arī citos novados. Žīdus var vairāk sastapt uz Lietuvas robežām (Lietuvā tas ir visizplatītākais maskoto ļaužu apzīmējums). Buki pazīstami tikai Nicā un Rucavā. Ir atsevišķa masku grupa, kas norāda uz piederību garu pasaulei, uz saikni ar veļu valsti. Tādas ir vecīši, ķēmi, spokstiņi, ķekatas, miežvilki.

A.Lerha-Puškaiša materiālos redzam, ka Vidzemē par vecīšiem sauktas mirušo dvēseles. Līdzīga nozīme ir arī rietumslāvu dediem (vectēvi) un bulgāru sterciem (veci ļaudis). A.Lerhis-Puškaitis raksta, ka ķekatas bijuši labi mājas gari, kuri īpaši palīdzējuši mājas mātei. Talsu apkārtnē par tiem stāsta daudzas teikas.

Mārtiņu maskotie gājienu Vidzemē biežāk saukti par mārtiņbērniem, bet Zemgalē — par budējiem.

Arī P.Šmita apkopotajos latviešu tautas ticējumos minēti maskotie gājienu Mārtiņos.

Mārtiņu vakarā jaunekļi pārģēbjas un staigā apkārt, dāvanas lūgdami, kuras tad visi kopā nolietā.

A.Hūpelis

Mārtiņos iet čigānos, lai varētu sevi izrādīt un arī apskatīt tās mājas, kur varbūt citādi nav iespējams nokļūt.

Ē.Lācis, Tirza

Vestienā Mārtiņa vakarā iet ļaudis skrandās, kā Kurzemē budēļos.

P.Š., Rīga

Nāciet, ļaudis, skatīties,
Kādi brauca budēļi:
Purva dzērve, meža lācis,
Visupēc balta nāve.

Latviešu maskošānās tradīcijās nosacīti var izšķirt trīs masku grupas.

1. Cilvēkveidīgās maskas, kurās ietilpst arī ar mitoloģiju saistītās maskas (piemēram: Nāve, Velns, Garā sieva, Mazais vīriņš un citas).
2. Dzīvnieku un putnu maskas.
3. Priekšmetu maskas.

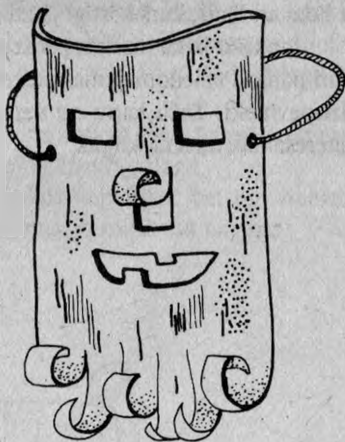
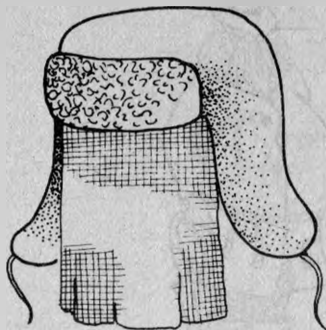
CILVĒKVEIDĪGĀS MASKAS

Cilvēkveidīgajās maskās meklējams senākais maskošanās pamats — veļu kults, mirušo senču gari, kas caur maskām atgriežas apraudzīt dzīvos. Dzīvības turpināšanas un auglības kulta iezīmes manāmas vīriešu un sieviešu maiņā ar apģērbiem, kā arī pāra maskās: budēlis un budēlene, jaunais pāris, čigāns un čigāniete un citas.

Maskotā galvenais uzdevums ir panākt, lai viņu nevarētu pazīt ne pēc izskata, ne pēc balsis. Balss pārveidošanai mutē jāliek kāds priekšmets, piemēram, korķa gabaliņi, zirņi, pupas, no kartupeļa vai kāļa izgriezti liekie zobi. Parasti budēji brēca pārvērstās balsis: "Bū-ū! Br-r! Ū-ū!" un tamlīdzīgi, no kā varētu būt cēlies to nosaukums. Seju visvieglāk noslēpt, to aizsedzot. Visvienkāršākais paņēmieni vīriem — uz acīm dziļi uzmaukta cepure, bet sievietēm — ietīstīšanās lielā lakatā. Vienkāršas sejas maskas gatavoja arī no drānas, kažokādas gabaliņa, mizas vai zeķes. Citkārt maskas malās piesēja aukliņas un izgriezta caurumus acīm, degunam un mutei.

Zīmējumā parādīta vienkārša sejas maska no bērza tāss.

Sejas aizsegam var lietot arī reta auduma drānas gabalu, nostiprinot to zem cepures vai kā citādi.

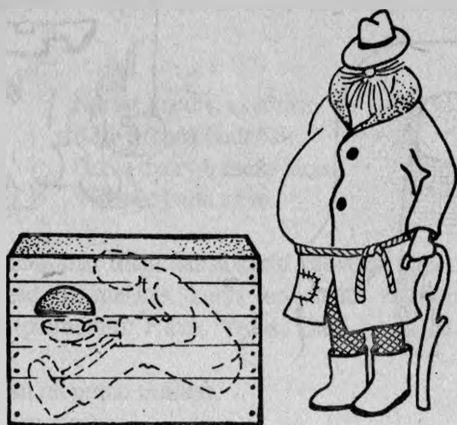
Bez sejas aizsegšanas Latvijā mēdza arī krāsoties. Sejas parasti izkrāsoja baltā, sarkanā vai melnā krāsā, izmantojot baltajam — krītu vai miltus, sarkanajam — bieti vai ievārijumu, bet melnajam — sodrējus. Pēc sejas nokrāsošanas tai bieži vien pielīmēja bārdu no sūnām, ķērpjiem, liniem, pakulām vai ādas gabaliņiem.

Apģērbam lietoja uz otru pusi apgrieztas drēbes, sevišķi kažoku. Pie jostas tika piekārti dažādi zvani un zvauguļi, koka duncis. Apģērbu varēja apšūt ar izkrāsotām ēveļskaidām, lupatiņām. Jo raibāks un dīvaināks izskatījās maskotais, jo vairāk ticēja viņa maģiskajam spēkam.

Minēju jau arī to, ka Latvijā, īpaši Kurzemē, vīrieši un sievietes auglības vairošanai mainījās apģērbiem. Tāpat masku gājienos neztika bez "jaunā pāra", kur brūtei bieži vien līdzī gāja nelaiķā dabūts bērns. Par brūti parasti apģērbās kāds dūšīgs vīrs, brūtgānam savukārt jābūt sikai, bet mutīgai sievietei. Pārējie maskotie tad var pildīt vedēju un kāzu viesu lomas.

Veselu teātra grupu masku gājienos veido čigāns ar savu lielo saimi, cenzdamies samīt zirgus, čigāniete savukārt zilē, bērni danco. Tiek atdarināti čigānu dialekta izteicieni, kas visos izsauc lielu jautrību un atsaucību. Veidojas garas un asprātīgas sarunas ar mājas ļaudīm. Bieži vien čigāniem ir līdzī arī lācis, kurš kārtīgi jāzdzīda.

Jaunāko laiku maskās pamazām parādās arī dažādi amatnieki: tirgotāji, kuri pārdod neiedomājamas preces — stikla adatas, slieku ādas u.c., kalēji, dzimavnieki. Taču katru no tiem centās atdarināt un parādīt pēc iespējas interesantāk un smieklīgāk.

Piemeram, dzimavnieks ieradās ar visām "dzimavām" — kasti ar caurumu, no kura pēc īpašnieka komandas bira milti. Taču, dzimavām "nejauši" apgāžoties, visi ierauga puiku, kurš bēris pa caurumu miltus. Pats dzimavnieks, ģērbies baltā un vēl apkaisījies ar miltiem, centās visus ar tiem nosmērēt, lai netrūktu maizes. Kā bagātības nesējs tas centās iztaisīties pēc iespējas resnāks, sabāžot zem apģērba lupatas vai spilvenus.

Svarīga masku kopa, kuru varētu minēt pie cilvēkveidīgajām maskām tikai nosacīti, ir mitoloģiskās maskas. To uzdevums — atvairīt no cilvēkiem ļaunumu un piesaistīt labo. Sastopama Lauma, Velns, Ragana, Laime, Nelaime, Vecīši, Dzīvais mironis, Nāve, Meža garīņi, Garā sieva, Mazais vīriņš.

Nāves maska pazīstama visā Latvijā. Tā, ietinusies baltos palagos ar sirpi, izkapti vai koka dunci rokā, balti krāsotu seju un tumšām acīm, apstaigāja mājas ne jau baidīšanas nolūkos. Nāves misija bija līdz ar tumsu iznīcināt visus ļaunuma perēkļus. Un to, kuru Nāve ir izdancinājusi vai uzrunājusi, neņems nekādas kaites un vājumi.

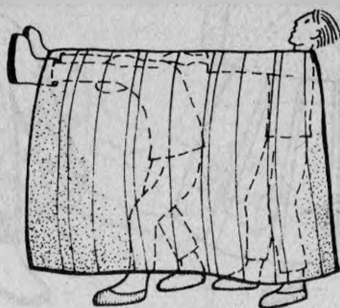
Dzīvais mironis arī bijusi agrāk Latvijā plaši izplatīta maska. To gatavoja dažādi.

1. Sastājas divatā viens aiz otra. Aizmugurējais atgāž galvu atpakaļ un uzliek rokas priekšējam uz pleciem, bet priekšējais noliecas uz priekšu, izstiepjot rokas. Uz tām uzmauc tupeles, bet visam pāri pārsedz palagu līdz zemei.

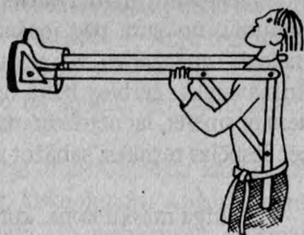
2. Vienam piesien pie pleciem kokus, uz kuriem galos uzmauc zābakus. Tēlotājs atliec galvu atpakaļ un pār kokiem pārsedz palagu.

3. Veido tāpat kā iepriekš, tikai kokus nepiesien, bet tur vienkārši rokās. Taču šis paņēmieni ir grūti realizējams, jo rokas ātri nogurst.

Dzīvā miroņa maskas 1. variants:

2. tās pašas maskas variants:

Pārdabiskus spēkus simbolizē arī Garā sieva un Mazais vīriņš. Garo sievu veido divi cilvēki. Viens no viņiem sēž otram uz pleciem, galvā lakats, virsū kleita vai arī gari svārkī līdz zemei. Kurzemē to sauc par Garo Grietu. Citā šīs maskas izgatavošanas veidā viens cilvēks tur rokās krustā sasistu koku, kam galā no lupatām izveidota galva. Visu apsedz tāpat kā iepriekš.

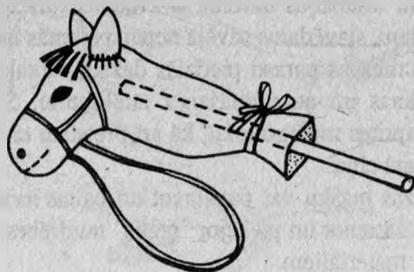
Mazo vīriņu veido, piestiprinot ap vidukli maisu un to virs galvas sasienot — uz maisa uzzīmē acis, degunu un muti. Rokas saliec elkoņos, lai veidotu galvai vaigus. Pie vidukļa uz koka vai drēbju pakaramā piestiprina vīrieša jaku tā, lai rokas nokarājas vai līdz zemei. Roku galos piestiprina dūraiņus vai pirkstainus cimdus. Kājeles Mazajam vīriņam īsas īsiņas, un maskotais, kustinot elkoņos saliektās rokas, var veidot maskai dažādas sejas izteiksmes.

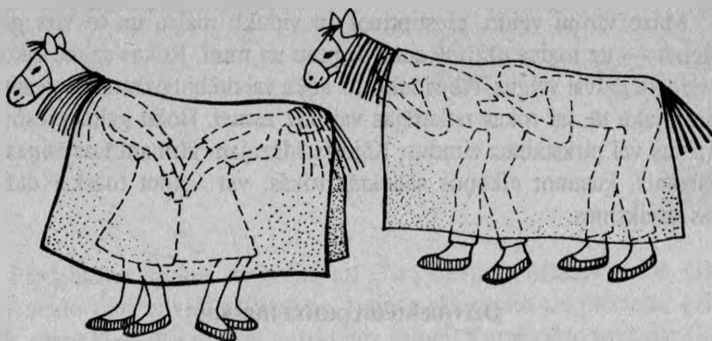
Dzīvnieku un putnu maskas

Dzīvnieku maskas pazīstamas visā pasaulē. Latvijā tās, tāpat kā citas maskas, ir auglības nesējas un veicinātājas. Pazīstamākās no tām: Lācis — saukts par Pērkona aramzīrgu, izdzen ļauno un nodrošina labklājību, Buks — Pērkona braucamzīrgs, Kaza — gaismas simbols, Āzis — atcerēsimies rudens auglības ritu ar steberi, Dzērve — rudenī aiznes launagu, bet pavasarī to atkal atnesīs.

Lāci visvieglāk atdarināt, apvelkot kažoku uz otru pusi un galvā uzliekot ausaini ar saslīetām ausīm. Lācim uz muguras zem kažoka piesēja dēli vai pannu, lai Lāča didītājs varētu pa to skaļi kļaudzināt ar pātagu vai nūju. Lācis izlodāja visus kaktus un skaļi rūca, ja atrada kādu nekārtību, jo no tās ceļas viss ļaunums. Jautrāks Lāča tēlotājs ķēra jaunas meitas; tās skaļi kļiedza un vairījās no pinkainā kavaliera. Par Lāča didītāju bija čigāns vai arī pats masku gājiena vadītājs — Budēļtēvs.

Citu dzīvnieku masku izgatavošanai nepieciešams vairāk izdomas un pacietības. Sevišķi daudz paņēmieni ir zirga maskas izgatavošanai. Zirga masku var gatavot ar jātnieku un bez tā, viens un pa diviem. Zirga galvu visvieglāk izgatavot no zeķes, kuru piebāž ar lupatām, piešuj ausis un pārējo uzzīmē. Tālākā zirga maskas izgatavošana parādīta zīmējumos.

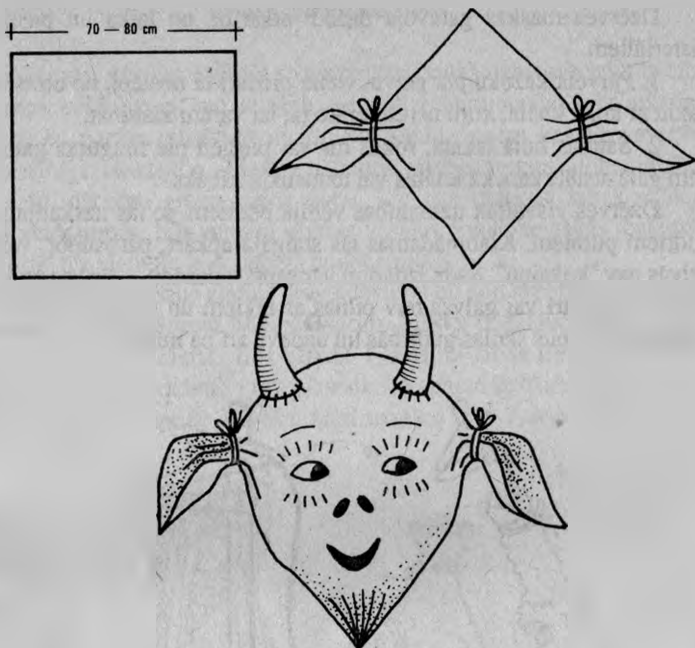
Plaši izplatīta maskotajos gājienos ir arī maska, kurā attēlots jātnieks uz zirga.

Par zirga nozīmi latviešu zemnieka dzīvē neviens nav īpaši jāpārlicina, tādēļ saprotama arī šīs maskas sevišķā nozīme Mārtiņu masku gājienos. Zirga maska parasti iesaistījās darbībā ar čigānu, kurš to centās iemainīt pret mājnietku zirgiem, slavēdams savējā nepārspējamās īpašības.

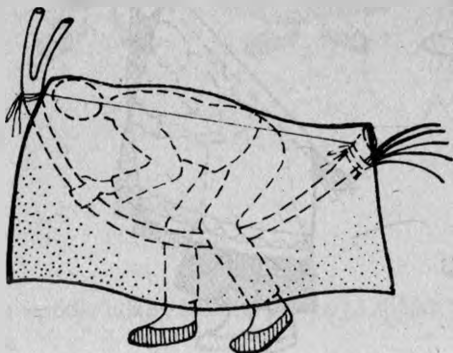
Kazas un āža maskas parasti piedalās dažādās rotaļās, kur sastop arī rotaļas ar nokaušanas un atdzīvināšanas attēlojumu. Šīs masku spēles iezīmēja dzīvības aprites mūžīgo loku, kā arī pretstatu cīņu — gaismas un tumsas, labā un ļaunā cīņu.

Vienkāršu kazas masku var pagatavot no baltas kvadrātveida drānas gabala, to attiecīgi sasienot un piešujot "ragus" no drēbes, papīra, koka un citiem pieejamiem materiāliem.

Šādi pagatavotu kazas "seju" liek galvā un pēc valkātāja izmēriem izgriež acu, deguna un mutes caurumus. Vēl tikai atliek to mazliet izkrāsot, papildināt ar galvas lakatiņu, un jūsu priekšā nostāsies ļoti skaista kaziņa.

Āža masku visvieglāk pagatavot no saliekta koka, kuram vienā galā atstāti divi zari, bet otrā — piesiets pakulu vikšķis. Šādu koku ņem starp kājām un pārsedzas ar seģeni.

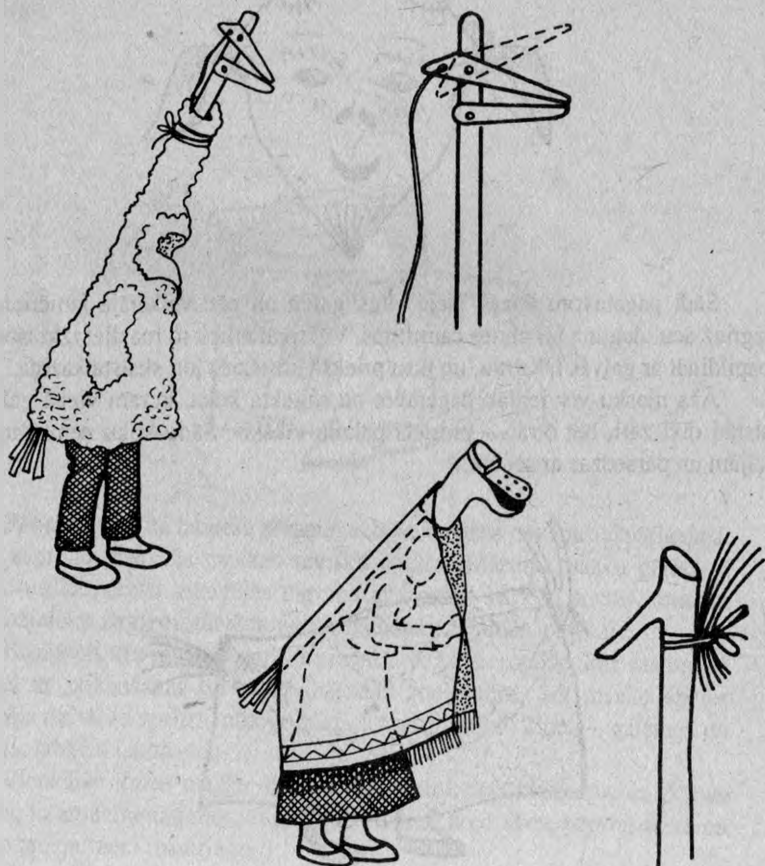

Dzērves maskas gatavoja dažādi atkarībā no laika un pieejamiem materiāliem.

1. Pārvelk kažoku pār galvu, vienu piedurkni noslēpj, no otras izveido kaklu ar koka knābi, kuru nereti ierīko tā, lai varētu klabināt.

2. Satīnas lielā lakatā, rokās tur vai piesien pie muguras garu koku, kam galā atstāts zars kā knābis vai uzmaukts zābaks.

Dzērves visvairāk uzmanības veltīja bērniem, jo tās uzskatīja par ļoti gudriem putniem. Klabinādamas tās staigāja apkārt, pārbaudot, vai bērnu galvās nav "kukaiņu". Šādu izdarību var saprast dažādi — tīrības un kārtības pārbaude un arī vai galvas nav pilnas ar niķiem un stiķiem. Gudrie putni izprašāja bērnus skolas gudrībās un uzdeva arī pa mīklai.

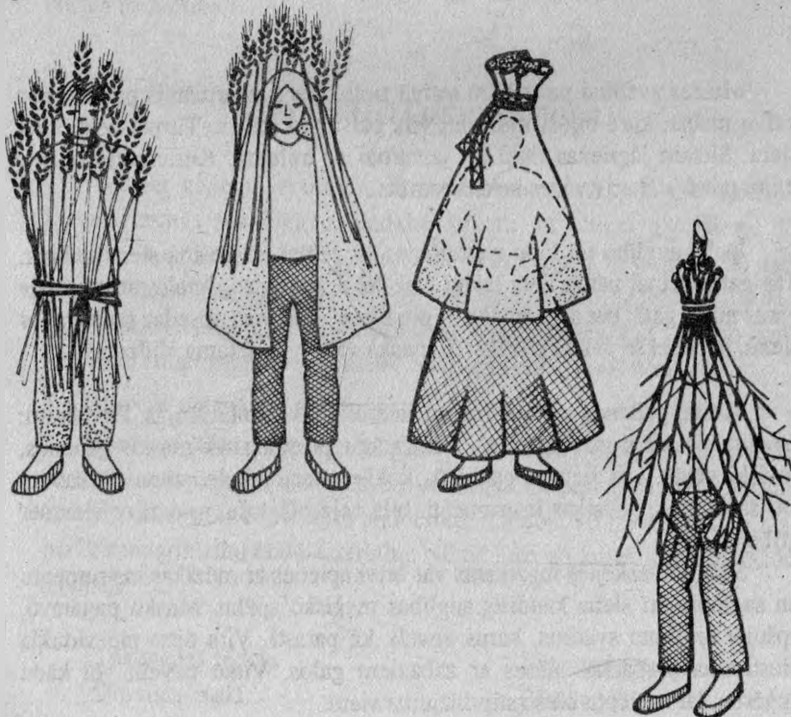

Priekšmetu maskas

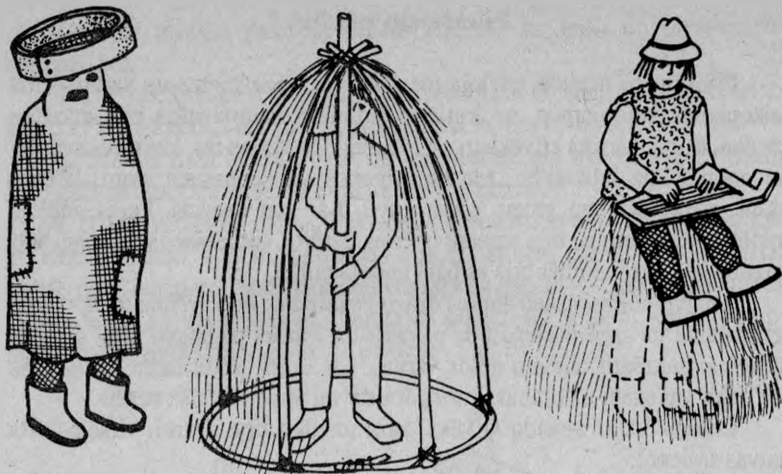
Priekšmetu maskās attēloja tos sadzīves priekšmetus un saimniecībā sastopamos veidojumus, no kuriem zemnieka saimniecībā bija atkarīga kārtība, tīnība, pārtika cilvēkiem un lopiem. Tātad viss tas, kas deva svētību un nodrošināja labklājību. Masku gājienos varēja sastapt slotu, labības kūlīti, sietu, dārzeni grozu, sienu gubu. Lai gan maskas, kuras attēloja minētos veidojumus, bija samērā neērtas nēsājot, tomēr sevišķās maģiskās nozīmes dēļ tās vienmēr bija raibajā budēļu pulkā.

Labības kūlītis atsauc aminiņā druvu devumu un dod svētību tā saprātīgai izlietošanai un saglabāšanai līdz pavasarim. Masku pagatavo šādi: cilvēku apvien ar salmiem, kuriem galos vārpas. Lai salmi labāk turētos kopā, tos var sašūt vai uzšūt uz drānas, kuru pārsedz vai apņem kūlīša nesējs.

Lubānā kūlīti atveido cilvēks, kam uzvilkti divi svārkī, virsejos virs galvas sasienot.

Slotas masku veidoja līdzīgi kūlītim. Tā staigā apkārt, slaucīdama no kaktiem visu sliktu.

Maizes svētībai pa mājām staigā siets. Sieta atdarinātājs pārvelk pār galvu maisu, kurā bijuši milti, un virs galvas to sasien. Turpat nostiprina sietu. Sietam jāgriežas riņķī un jāputinās ar miltiem. Kuram vairāk tiek miltu putekļu, tam maizes nekad netrūks.

Īpašu auglību un lopu ziemošanas labvēlību nodrošina siena gubiņa. Tās gatavošanai ņēma lielu lakatu vai drēbi, kuras augšmalu piestiprināja garas nūjas galā, bet apakšmalu — pie stīpas. Tad visu apsedza (apšuva) ar sienu, bet apakšā palīda cilvēks. Šī maska vairāk pazīstama Vidzemē.

Masku gājienos sastopamas arī interesantas kombinācijas. Piemēram, "spēlmanis uz siena kaudzes". Muzikantu piedalīšanās masku gājienos, sevišķi vēlāk, kad Latvijā parādījās kokle, cītara, vijole, somas dūkas un citi sarežģītāki mūzikas instrumenti, bija neiztrūkstoša, jo dancot vienmēr gribējuši visi.

Šādi nomaskējies muzikants var brīvi apieties ar mūzikas instrumentu un saglabāt arī siena kaudzes auglības maģisko spēku. Masku pagatavo, apšujot ar sienu svārkus, kurus apvelk kā parasti. Virs tiem pie vidukļa piestiprina piebāztas bikses ar zābakiem galos. Virsū uzvelk vēl kādu apģērbu, lai noslēptu bikšu stīpinājuma vietu.

Jādomā, ka visu pieminēto masku bagātību Mārtiņos vēl grūti izmantot, jo pēc garā rudens darbu cēliena cilvēkos tikai pamazām mostas spēles

prieks un izveicība — viņiem vēl "jāieļūtas lomā", lai tā pa īstam lielāko jautrību un masku dažādību parādītu ziemas vistumšākajā laikā — ziemas saulgriežos — Ziemassvētkos, kad maskošānās un masku gājieni sasniedz visaugstāko pakāpi.

Lai nu kā tas arī būtu, tomēr ikreiz, pošoties masku gājienam, jāatceras, ka galvenais uzdevums ir nevis biedēt un izēsties kaimiņmājās, bet gan, noņemot skaudības un nenovīdības netikumu, kurš pašreiz sīkst ieaudzis latviešos, vēlēt un nest svētību katrai apciemotajai mājai, tās ļaudīm.

Pēc senajiem ticējumiem maskoties nozīmē atteikties no sava "es", uzņemot sevī maskas garu. Auglības burvība piepildās tikai ar noteikumu, ja cilvēks maskā paliek nepazīts.

Masku gājieni nav nesakarīga blāušana un jandalēšana, skraidot no mājas uz māju. Tam, tāpat kā visiem maģiskiem rituāliem, ir sava norises secība un kārtība.

MASKU GĀJIENU NORISE

Masku gājiena ierašanās, darbošanās un aiziešana tiek apdziedāta tautasdziesmās par čigānu, budēļu, ķekatu un citiem gājieniem. Tādu dziesmu bagātību, veltītu šai norisei, nesastapsim nevienai citai tautai. Tāpēc šodien atrunāties ar to, ka nezina, ko darīt, uzvelkot masku, ir vienkārši slinkuma pazīme. Pietiek tikai palasīt dainas, kad viss top skaidrs, jo masku izdarības un darbības secība ir aprakstīta visos sīkumos.

1. Gatavošanās masku gājienam.

Budēļos iešanu nepacietīgi gaidīja un tai gatavojās jau laikus. Katrs izvēlējās sev piemērotu masku un sadomāja tai piemērotu priekšnesumu, ko rādīt citiem. Tad izvēlējās piemērotu apģērbu, lai nesaltu un lai tas arī pārāk neapgrūtinātu budēļa darbību. Ņēma līdzi arī kules, kur ielikt sadotās dāvanas.

Trīs dienas sēdēju
Druviņas malā,
Ķekatu dieniņu
Gaidīdama.

Visu gadu gulēju
Pasakarnī;
Nu mans vakars,
Nu līdu ārā.

Pusgada sēdēju
Avota malā,
Ķekatu dieniņu
Gaidīdama.
Attatā, dieniņu,
Atsapurēju
Gar tavu namiņu,
Gar istabiņu.

Pusgadu gulēju
Avota malā,
Ķekatu dieniņas
Gaidīdama.
Nu celšos augšā,
Nu iešu raudzīt,
Pie ciema māmiņas
Gaļiņu ēst.

Spring, spring, jēriņi,
Spring, kazlēniņi.
Visu gadu gulēju,
Sakārņu strēķī,
Kad atmāca budēļi,
Tad līdzī ārā.

Iesim, bērni, čigānos,
Čigānos laba dzīve:
Čigāns ēda tauku gaļu,
Krējumā mērcēdams.

Nāc, māsiņa, čigānos,
Čigānam viegla dzīve:
Dod pieniņu, dod sviestiņu,
Dod cūciņas šņukuriņu.

Tautasdziesmās stāstīts par to, cik nepacietīgi un ilgi gaidīta čigānos iešana, kā arī teikts par labumiem, ko dod maskotajiem jokdariem labas saimnieces, — tauku gaļu krējumā (!!!), pieniņu, sviestiņu. Dainas brīdina, ka ne jau visās mājās ir tik devīgi ļaudis, tādēļ jāņem līdzī ēdamais, lai ceļā nemocītu izsalkums. Līdzī ņemamais ēdiens gan nosaukts pavisam divaini: kazas galva, teļa galva, auna galva un citi tikpat trūcīgi ēdamie, tādēļ domāju, ka tie minēti tikai skopo saimnieču kaitināšanai un kaunināšanai:

Čigānos laizdamās,
Iesabāzu teļa galvu;
Kur nedeve ēsti, dzerti,
Grauzu savu teļa galvu.

Čyģonūs laizdamīs,
Īsabōžu kozas golvu;
Ka nedeve cytas gaļas,
Graužu savu kozas golvu.

Ciemā lēcu ķekātās,
Auna galva padusē;
Nemielos saimiece,
Grauzīš' savu auna galvu,
Grauzīš' savu auna galvu,
Plānīnā sēdēdama.

Tautasdziesmās budēji tiek brīdināti no nikniem saimniekiem, kuri
ciemiņus saņem pavisam netaipīgi:

Čigānos laizdamās,
Vilku garu kažociņu:
Jau es paša gan zināju,
Kādas dienas čigānos.

Čigānos laizdamās,
Vilku biezu kažociņu:
Citur deva ēsti, dzerti,
Citur vēzdu pa muguru.

Čigānos laizdamās,
Apsavilku kažociņu:
Citā vietā suni rēja
I ar skruķi pabādīja.

Es, iedama čigānos,
Velku garu kažociņu;
Lai kačāja, ko kačāja,
Kačā manu kažociņu.

Čigāniņi, pagāniņi,
Kur šo nakti gulēsīmi?
Cits priedēi, cits eglēi,
Cits pie meitām šķūnītēi.

Par ķekatiņu līdzī netaipīgiem kulēm tautasdziesmās teikts, ka tās ir
vairākas un īpaši lielas.

Čigānos laizdamās,
Garu kuli šūdināju;
Bāžu bļodu, bāžu kausu,
Vēl nelida pavārnīca.

Čigānos laizdamās,
Trīs kulītes apsakāru:
Vienā rudzi, otrā mieži,
Trešā gaļas gabaliņš.

2. Masku pulks ienāk sētā.

Maskoto ļaužu gājiens jādzird jau pa gabalu; tam kalpoja visādi trokšņu
rīki: katla vāki, pannas, pudeles, karotes, dažādi zvēru biedējamie tarkšņi,
veļas dēļi, zvani, bungas, zvārguļi. Tādu troksni dzirdot, mājnīkus pārņēma
dažādas izjūtas — pieaugušie gatavojās uzņemšanai, meitas satraukti posās
un greznojās, bet bērni ātri slēpās pagultē, kur drošāk, taču visu var redzēt.

Kas tur rībina
Uz istabiņu?
Ķekatas dancīna
Savus kumeliņus.
Ķekatu tēvam
Tērauda bikses,
Ķekatu māmiņai
Vara lindruciņ'.

Kas tur rībina
Aiz nama durvju?
Ķekatas rībina,
Grib nākta iekšā.
Ķekatas rībina,
Grib nākta iekšā,
Grib nākta iekšā,
Grib padancāt.

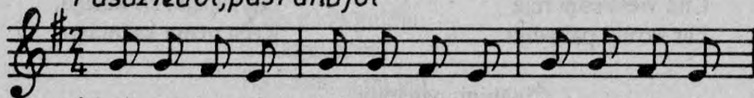
Sit to vara pulksteniņu
Pie tām doru stenderēmi,
Lai ceļāsi saimenece
No paslieksnes, gulējusi.

Budēlītis iekliedzās,
Aiz lodziņa stāvēdams;
Jauna meitiņ' sabijās,
Raibus cimdus adīdama.

Pie namdurvīm sākas pārrunas ar saimnieci. Maskotie lūdzas, lai tos laiž iekšā sasildīties, jo viņi stāsta, ka esot basām kājām.

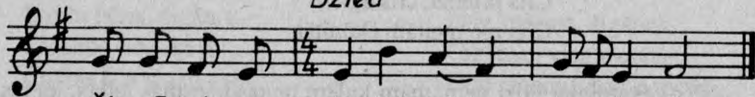
Anna Poriete Lielvārdē

Pusdziedot, pusrunājot

1. Lab-va-ka-ri, sai-mi-nie-ce, Vai gai-dī-ji

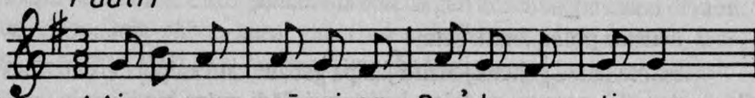
Dzied

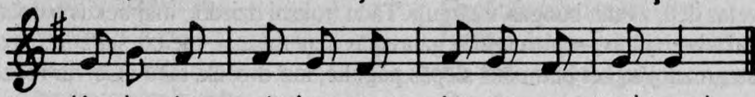
či-gā-ni-ņus? Ne sil-kū,— nedara-gu!

Anna Embūtniece Nīca

Paātri

1. Ai, nama mā-mi-ņa, Dar'du-re - ti-ņas,

Ķe-ka-tas at-brauca Ar ve-zu-mi-ņu!

Lūdzama, māmiņa,
Laid bērņus iekšā:
Ķekatu bērņiem
Kājiņas salst.

Kad, saimniece, tu zinātu,
Kā nosalis budēlītis,
Tad tu gauži nebartos,
Kad ejami istabā.

Tev, māmiņa, tīri logi,
Tev būs silta istabiņ';
Laid iekšā mūs, bērniņus,
Mums kājiņas nosalušas.

Ai, nama māmīna,
Atdari durvis:
Ķekatu bērniņi
Maizīti prasa.

Atver durvis, nama māte,
Laid iekšā budēlišus:
Budēliši nosniguši,
Lediņā sasaluši.

Ai, nama māmīna,
Dar' duretiņas,
Lai vara ķekatas
Istabā tikt.

Atver durvis, nama māte,
Laid iekšā budēlīti:
Budēliši nosaluši,
Lediņā sasaluši.
Budēļam, tēvaiņam,
Kājas, rokas nosalušas,
Sala rokas, sala kājas,
Sala plika pavēdere.

Parasti saimnieki plaši vēra durvis un ar dziesmām aicināja maskas
namā:

— Memmiņa mīļā,
Budēļi sētā!
— Meitiņa mīļā,
Laid viņus iekšā!
— Memmiņa mīļā,
Ko viņus cienās?
— Div' cepti cāļi,
Div' baltas maizes.

Nāciet iekšā, budēliši,
Nāciet pilna istabiņa,
Lai nenāca ļauna diena,
Kas man' gauži rūdināja.

Gadījās arī tādi nama ļaudis, kam bija iemesls baidīties no maskoto
zobgalībām, tāpēc viņi vai nu kavējās atvērt durvis, vai pavisam nelaida
iekšā. Tādiem klājās plāni. Viņi vispirms tika pamatīgi apdziedāti. Ja tad

vēl nelaida iekšā, tad priekšā durvīm aizvēla ratus vai ko citu smagāku. Diemžēl gadās, ka šodien maskotie ļaudis bieži vien netiek ielaisti namā, bet pa logiem aiz aizkariem bailīgi lūr privātmāju īpašnieki un viņu bērni. Žēl šo ļaužu, taču viņus var saprast, jo pārāk daudz nelūgtu svešinieku sanācis mūsu zemē, tīkodami ielīst tavā namā. Ej nu katru reizi izšķir.

Šķuburmātes slinki puiši
Nesagaida ķekatiņas,
Nesagaida ķekatiņas,
Neatdara duretiņas.

Lepna, lepna saimenece,
Tā godiņa nesaprata:
Ne krēsliņa tā pacēla,
Ne noņēma villainīti.

Kur godīga saimenece,
Tā saņēma čigāniņus;
Kura kāda miega cūka,
Lien kā cūka midzeni.

Kas bija laba saimenece,
Saņem labi ķekatiņas;
Kas bij tāda skopulīte,
Tā iebēga aizkrāsnē.

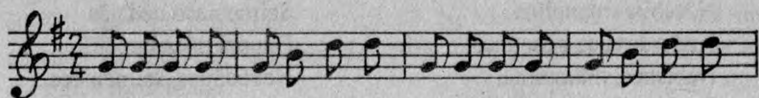
Kur palicis saimnieks,
Kad neredzu staigājam?
Vai bij vilki aizņēmuši,
Iedzinuši žagaros?
Īsas kājas, gari svārki,
Nevar ātri patecēt.

Ja viss norit labi, tad maskotie ļaudis, dziesmās apsveikdami nama saimniekus un saimi, lēca istabā:

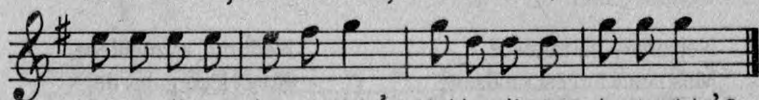
Emma Ozola Alojā

1.Labvakaru, mājas māt, Vai gaidījāt Mārtiņbērn'?

Mārtiņbērni atnākuš', Kājas,rokas nosaluš'.

1. Labvakaru, saimniece, Labvakaru, saimniece,

Vai ir sil-ta is-ta-biņ', Vai ir sil-ta is-ta-biņ'?

Laba, laba saimniece,
Sen jau mūs gaidījusi:
I rītiņā, vakarāi
Gaidot durvis virināja.

Kur nerēja nikni suņi,
Nečikstēja durvju bultas,
Tur ir laba saimniece,
Čigāniņu gaidītāja.

3. Ķekatnieki dejo, dzied, nes svētību mājai.

Pirmais, ko katra maska pēc sava tēla darbības īpatnībām pārbaudīja, bija nama tīrība, meitu pūra darināšanas prasme, bērnu gudrība un paklausība. Tas viss tika darīts asprātīgu dialogu veidā, tiem mijoties ar dziesmām un rotaļām. Dziesmās tika gan pelts, gan slavēts nama izskats, kā nu kura saimniece to bija pelnījusi.

Sen slavēja kaimiņos
Alva grīdu istabiņu;
Es apāvu alva kurpes,
Alva grīdu skandināt.

Še liels namiņš,
Še liela muiža,
Še var ķekatas
Likumus mest.

Ai, nama māmīna,
Tavu jaukumīnu:
Glāz' tavis namīnīs,
Glāz' istubīna.
Sudraba slotīnu
Istubu slauka,
Dimanta sietīnu
Muižlīšus' nesa.

¹ Muižlīši — mesliņi.

Satrauktākas saimnieces nomierināja, teikdami sava nācienu iemeslus:

Nosabija māmuliņa,
Kad sabrauca ķekatiņas;
Nebīsties, māmuliņa,
Paēduši čigānīni.

Saimeniece bēdājās,
Daudzi nāca budēliši;
Nebēdājies, saimniece,
Esam visi paēduši.

Nebaidies, saimniece,
Mēs nenācām ēst un dzert;
Mēs tik nācām padziedāt
Un ar tevi parunāt.

Nedomā, saimniece,
Ka es lēcu gaļas dēļ;
Es atlēcu šovakar
Savus bērņus apraudzīt.

Īpaša svētība un ļauno garu aizbaidīšanas nozīme ir ķekatiņu lēkšanai. Maskotie ļaudis izmin visu nelabo dziedot.

Katrīne Sikle, Nica

ķeka-tā, ļe-ka-tā, Leksim kāļu dārziņā:
Lai aug kāļi, kāposti-ņi A-pa-ļā-mi gal-viņām!

Tā, domājams, ir sena rituāla deļa, kuras laikā tās dalībnieki, lēkdami aplī vai garā virknē, izstaigāja visus saimniecības kaktus, ielēca arī augļu un dārzu dobēs, lai tādējādi nodrošinātu auglību.

Arī saimnieces deļai šinī vakarā ierādīta nozīmīga vieta, jo ar to nodrošina svētību mājlopiem un jaunajai ražai.

Ķekatiņi var arī Mārtiņos dziedāt Meteņos dziedāto balsu "Padejoji, saimniece ...", tikai "Meteniša vakarā" vietā dziedot "Mārteniša vakarā" un piemeklējot citus piemērotus vārdus.

Ar mūžīgās dzīvības rīkstī — egles, priedes, paegļa zaru — tiek izpērti lielie un mazie — ne jau aiz ļaunuma, bet gan auglībai, veselībai, dzīvinošajam spēkam. Šis rituālais dzīvības zars jau pazīstams no Lieldienas. Visās ar to saistītajās norisēs tas nav soģis, bet gan maģiskais, dzīvinošais spēks.

Sevišķi daudz dainas apdzied budēļu rīksti, kurai piemīt īpašs, maģisks auglības nesējas spēks. Pēršanai nozīme ne tikai auglības veicināšanai, bet arī šķīstīšanā un ļauno garu atvairīšanā. Ne vien cilvēki, bet arī dzīvnieki un stādi gadskārtu godu reizēs tiek pērti ar šo dzīvības rīksti, lai tie būtu spēcīgi, veseli, ražīgi.

Late Vilciņa Kuldīgā

Loti ātri

Bu-de-lī-ti, tē-vai-nī-ti, Iz-kul ma-nu
ve-dek-li-ņu, Bu-de-lī-ti, tē-vai-nī-ti,
Iz-kul ma-nu ve-dek-liņ'! Ū!

Īpašas dziesmas auglībai tika dziedātas, bīkstot jaunās sievas un meitas ar auglības steberi (to veido no burkāna un diviem sipoliem vai kā citādi). To parasti darīja maskotā bara vecākās sievas (budēļu māte, resnene, ķekatu māte). Te nu tika dziedātas dziesmas, kuras diemžēl sakārtotas atsevišķā, tā sauktajā nerātno dziesmu krājumā. Taču ar nerātnumu tām nav nekāda sakara, drīzāk nerātība bija atdalīt šo mūsu tautas bagātību pūra daļu no pārējās, līdz ar to padarot pārējās norises nepilnīgas un kroplas. Īstā reizē un vietā dziedātas, erotiskās auglības dziesmas veic savu funkciju, bez kuras tauta nedzīvo veselīgu, pilnvērtīgu dzīvi.

Šādās godu reizēs izraisās īsti apdziedāšanās kari starp maskotajiem ļaudīm un mājniekiem. Lai izdotos godam turēties pretī, pirms šādām godu reizēm kārtīgi jāpalasa apdziedāšanās dainas, kuras var atrast krājumos par jauniešu sadzīvi, kā arī Latvijas ZA Latviešu Tautasdziesmu krājumā, gadskārtu dziesmu 4. sējumā. Melodiju plaša izvēle atrodama 1973. gadā izdotajā Jēkaba Vītolīņa sakārtotajā Gadskārtu dziesmu krājumā.

Pēc kopējiem rituāliem katra maska atbilstoši savam tēlam rāda savu priekšnesumu, kā tas bija aprakstīts pie masku veidošanas. Te nu vieta visbagātākajai izdomai un fantāzijai.

Bagāto dziesmu pūru papildina ne mazāk bagāts rotaļu un deju krājums, kuru var atrast nesen iznākušajā Valda Muktupāvela grāmatā "Dindaru, Dandaru" (R., Avots, 1989.), arī Harija Sūnas sakārtotajā "Latviešu rotaļas un rotaļdejas" (R., Zinātne). Piemēram minēšu dažus pazīstamāko rotaļu nosaukumus:

Danco, Lāci!

Kur tad tu nu biji, Āzīti manu?

Kazā un vilks.

Skroderīši, vēveriši.

Nāve, nāve, nāc jel drīz!

Dindaru, dandaru, ozoliņi.

Tradi, ridi ritam, kas kaiš citam.

Kumeliņi, kumeliņi.

Adat, bērni, ko adat.

Vēja lauzta tā priedīte.

Suņi zaķim pēdas dzina.

Es ar savu cisu maisu.

Ai, ai, tēva brāli!

Es mācēju danci vest.

Tūdaliņ, tagadiņ.

Jautri masku gājēji parasti tiek labi pamieloti. Par to tie saka paldies un laipni atvadās no labajiem mājas ļaudīm, soloties nākt atkal citu gadu.

Vai nezini, saimniece,
Ko vajag budēlim:
Cūkas kāju, gaļas šķiņķi,
Saldo alu nodzerties.

Cienā labi budulīšus
Ar sausiem ziriņiem:
Cik ziriņu buduļam,
Tik jēriņu aizgaldā.

Žēlo, žēlo, budulīš',
Es jūs labi pamieloš':
Došu alu, cūkas šķiņķi,
Baltas maizes kukulīti.

Gaļu, gaļu, saimniece,
Tev vepriņi aizgaldā;
Alu, alu, saimes tēvis,
Tev mieži apcirknī.

Čigāniņi lepni kungi,
Neēd plānu kāpostiņu;
Prasa miežu alutiņu,
Prasa desas likumiņu.

Ak tu lielu brīnumiņu,
Pilni galdi piekravāti:
Cūkas kājas, šņukuntis,
Bieza putra vidiņā.

Paldies teicu māmiņai
Par to gardu ēdieniņu:
Deva pienu, deva sviestu,
Deva alu nodzerties;
Vienu varu vainas rasti:
Nedev meitas klāt gulēt.

Paldies sakām šai vietā,
Deva ēst, deva dzert;
Nenācām ēst un dzert,
Nācām ļaužu aplūkot.

Te es nākšu citu gadu,
Te lustīga saimenīca:
Kā bitīte vīvināja,
Savus bēmus mielodama.

Dod, Dieviņi, kad vēl rastu
Citu tādu saimēnieku:
Dod man ēst, dod man dzert,
Pie darbiņa nesūtīja.

Te mūs laipni sagaidīja,
Te mūs laipni pavadīja;
Lai te aug raibas govīs,
Lai rūsaini kumeliņi.

Svētī, Dievs, šito sētu,
Šitās sētas saimīniecei:
Piecas cūkas, seši kuiļi,
Septiņsimti siveniņi'.

Ar Dieviņu paliekat
Jūs, godīgi ļaututiņi,
Kur ēdām, kur dzērām,
Kur dziesmiņas dziedājām.

Nu ar dievu, nu ar dievu,
Šī vakara saimīniece;
Rītu būs mums jauna diena,
Būs mums jauna saimīniece.

Dod, Dieviņ, saimniekam
Ilg' dzīvot, daudz redzēt,
Kājām zeltu rušināt,
Ar rokām sudrabiņu.
Ja dzīvošu, nenomiršu,
Citu gadu vēl atnākšu.

Laikam ritot, pamazām zudusi pirmējā ticība auglības ritu nodrošinājumam, zudusi masku jēga un saturs, nemaz nerunājot par masku gājiena svētības izpratni. To mēs redzam kaut vai pēc tā, kā ļaudis tagad maskojas. Taču tagad, kad dotas iespējas izvēlēties un izzināt seno tradīciju garīgo, cilvēcisko un praktisko nozīmi, beidzot ir pienācis laiks attīrīt tās no piesārņojumiem, kas kropļo latvisko garu.

MĀRTIŅDIENAS MIELASTS

Vidū starp Apjumībām un Ziemassvētkiem ir Mārtiņdiena. Tas ir rudens darbu beigšanas laiks un tāpēc tika atzīmēts ar bagātu mielastu. Pats raksturīgākais Mārtiņdienas ēdiens bija gailis. To pasniedza uz galda veselu ceptā veidā ar burkānu vai kāļu, vai arī vārītu zaļu zirņu piedevām. Galdā lika arī gaļas vai putraimu desas, klāt dodot brūklenes, kas uzglabātas saldīnātā ūdenī. Ja Mārtiņiem kauj cūku, tad galdā liek arī ceptas aknas, sautētu sirdi, asins pankūkas, no stulbiem un galvas vārītus spudiņus (t.s. zilci vai galertu) u.c. Bez parastiem pīrāgiem, raušiem, karašām cepa arī Mārtiņam medus rausi. To cep no rupjiem kviešu miltiem raudzētas mīklas, kuru liek pannā ar malām, izlīdzina 3-4 mm biezā kārtā, uzraudzē un pārlej ar masu, ko gatavo no izkausēta sviesta un medus, pieliekot sakapātus riekstus, var pievienot arī nedaudz auzu pārslu un arī sakultas olas. Dzērieni — alus, kvass.

Galdū klāj ar baltu galdautu, kas atgādina pirmo sniegu, un rotā ar vārpām, svecēm, mūsdienās arī ar mārtiņrozēm.

Milda Pētersone

MĀRTIŅDIENAS ĒDIENU GATAVOŠANA

Sautēts vai cepts gailis, vista

Mājputnu cep ar visu galvu, gatavu liek traukā, apkārt kārtojot ar mizu ceptas, notīrītas saknes (burkānus, bietes, kāļus) un vārītus zirņus.

Putraimu (asins) desas

Pasniedz apaļos likumos ar ceptām cūku ribiņām un brūkleņu vai dzērveņu ievārijumu.

Pentogi (asins pankūkas)

11 asiņu, 150g miltu (kviešu un rudzu uz pusēm), 1 tējķ. sāls, 3 tējķ. cukura, 50 g sviesta, tauki cepšanai.

Traukā iesijā miltus un, pamazām maisot, tiem pievieno asinis, sāli, cukuru un izkausētu sviestu. Cep, sakarsētos taukos plānas pankūkas. Pasniedz ar brūkleņu ievārijumu.

Ceptas asinis (paltas)   *0,5 l piena, 0,5 l asiņu, 150 g žāvēta speķa, 100 g rīvmaizes, sīpols, sāls, majorāns vai piparmētras.*

Pienā vai ūdenī sabriedinātu rīvmaizi samaisa ar gabaliņos sagrieztu un apceptu speķi (kopā ar sīpoliem), piejauc asinis, sāli, saberztu majorānu vai piparmētras, visu labi samaisa, salej ietaukotā veidnē, pārkausa ar rīvmaizi un cep cepeškrāsnī, līdz asinis sarecējušas.

Spudiņš, drebulis (zilce, galerts)

Vāra no mājlopu iekšējiem orgāniem, kājām un galvas nelielā ūdens daudzumā, klāt liekot garšvielas (sīpolu, ķiplokus).

Zirņu pikas   *400 g pelēko zirņu, 200 g kartupeļu, 50 g žāvēta speķa, 1 sīpols, 50 g kaņepju, miltu vai steņa, sāls.*

Nomērcētus zirņus vāra mīkstus, kartupeļus nomizo un vāra mīkstus sāls ūdenī. Kamēr zirņi un kartupeļi karsti, tos samaļ gaļas mašīnā, neļauj atdzist, pievieno apceptu, sīki sagrieztu speķi ar sīpoliem, iztaukšķētas, samaltas kaņepes (te labi noder kafijas dzirnaviņas), visu samaisa. Kamēr masa karsta, izveido apaļas pikas. Ēd ar rūgušpienu, paniņām vai saldu pienu.

Štāks jeb steņķis

Šis ir vidzemnieku ēdiens. Kaņepes iztaukšķē un sagraūž piestā, pieliek sāli, ūdeni un iegūst smērīgu masu. Tā kā šodien piestu vairs nav, tad iztaukšķētās kaņepes vairākkārtīgi maļ gaļas mašīnā, līdz no tām izdalās eļļa un iegūta viendabīga masa.

Mārtiņos galdā liek arī speķa pīrāgus un dažādus raušus.

Medus rausis   *0,5 l piena, 1 kg kviešu miltu (vēlams, rupja maluma), 50 g rauga, 100 g sviesta, 50 g cukura, 1 tējķ. sāls.*

Iejauc rauga mīklu ar ieraugu. Kad tā uzrūgusi, liek uz taukiem noziestas plāts 1,5 cm biezumā un pārziež ar sagatavotu medus un riekstu masu, kuras gatavošanai ņem 100—150 g medus, 50—75 g sviesta, 100—150 riekstu kodolu, 1 olu. Medu ar sviestu izkausē, pieber sakapātus riekstu kodolus vai sviestā apbrūninātas auzu pārslas, pievieno olu un samaisa. Cep mērenā siltumā.

Karaša

1 l piena, 1,4—1,8 kg rupja maluma kviešu vai miežu miltu, 400 g kartupeļu, 50 g rauga, 100 g tauku, 1 iējk. sāls.

Pienu uzsilda, pievieno pusi no miltu daudzuma, atšķaidītu raugu, labi samaisa, pārkaisa ar miltiem, pārsedz ar drāniņu, uzraudzē. Kad ieraugs uzrūdzis, pievieno atlikušos miltus, novārtus, saspaidītus kartupeļus, izkausētas taukvielas, samīca un uzraudzē. No uzrūgušās miklas veido iegareņus kukulišus — karašiņas, liek uz plāts, vēlreiz pārziež ar pienu vai kafiju un cep vidējā siltumā. Mazās karašiņas jeb plācenīšus var pārziest ar biezpiena masu, 200 g biezpiena samīca ar sāli un ķimenēm un pievieno tik daudz paniņu vai rūgušpiena, lai būtu smēriņa masa.

Mārtiņos dzer medus alu, medus kvasu, augļu vai ogu sulas, alu.

Alfonss Francis

MĀRTIŅOS

I

Mārtiņdienu gaili kāvu, gaili kāvu,
Deviņiem cekuliem!
Pillu bļodu gaļas krāvu, galdā krāvu
Gaidītiem ciemiņiem.

Nu sanāca resnais vīrs, garā sieva,
Trejdeviņi čigāni,
Palēkdami, dancādami, liela kņieva¹,
Namā rībe pasekņi².

Mūkat, bērni, aizdorē pamukdami,
Lāci veda ustabā,
Lai nenāca ļaunā diena, nešļavām
Nenes ligas³ pagalmā.

¹ Kņieva — kņada.

² Pasekņis — tukša telpa zem grīdas.

³ Liga — kaite.

Berat, bērni, vecātēva gaiļa kali¹,
Zirņus, pupas panarā²!
Veļaties mīksti, resni, ieapali
Kā zirniši tūrumā.

Kas tik jesti iespiedzās žēlabaini,
Kam tā gauži padarīt?
Vilks aiznesa balto kazu, tumsas gaini,
Pusnakts mella pāri krīt.

Nu izdīnda ustabiņa izdancāta,
Lai lēkāja ganāmpulks.
Ceļas viesi, atvadās galda klāta,
Ceļu rauga zīmju tulks.

Iema klusi raudzīties tūrmos,
Vai nevīda atspīdam
Malduguni, mēra puķi, zelta rozi,
Velna naudu kaltējam?

Klājat, ļaudis, sedzat drānu pāri viņu,
Lai negrīma dibinā!
Kas pārmeta zīda autu, nēzdodziņu,
Izceļ krāju³ seklumā.

Nu iegrieza sniegpupenas gara ziema
Vakariņas rīteņos.
Atgriezies, baltā kaza, saules ciema,
Atskrubini vaļā tos!

II

Tilti, sala sacelti, dimdoši noskan,
Kad pāri aizbrāžas jātnieku varga⁴.

---

¹ *Kale* — kule.

² *Panara* — tarba.

³ *Krāja* — krājums.

⁴ *Varga* — varza.

Visi ceļi atvērti sirām¹, kas seglo
 Skrējējus kumeļus jājienam garam.
 Aizšaujām vārstalas ozola bultām,
 Noliekam acīgu sargu pie lūkas,
 Kad tumšu pusnakti pārblāzmo lāpas,
 Sausas smilts kubuli lai stāv pa rokai.
 Ko augu vasaru krājuši klēti,
 Lai viegli neaiznes laiskotājs tērēt,
 Nāc, Mārtēn, palidzi zobenu asu,
 Atvaini siriņus² pagalmam garām!
 — Ai, vīri, bajāri, vai jums nav roku?
 Asinat asmeņus cirvim un šķēpam.
 Vai klāvā³ nedzindza iemauktu dzelzis?
 Uzvelkat piešotus zābakus kājās.
 Kad dosies siriņi pār purviem pāri,
 Rītausmā pagali iesprūdit jumtā,
 Ceļaties, jožati zobenu aso,
 Kara cīri cirtēju paceļat rokā.
 Līžat, kā laiduši alkšņus un ošus,
 Cērtat, kā cirtuši tīrumu zaļo,
 Pār treji novadi izsējat galvas,
 Tās svešo lielmaņu spītīgās galvas!

Hilda Vika

BUDEĻI

Budeļi, budeļi, dzērvēs, lāča bērni,
 Sanākait istabā, pliksals ir ārā.
 Padanci, lācīt, pa grāpja dibenu,
 Sīciņi bērniņi skatīt sanākuši,
 Cits pliku vēderu, cits basām kājām,
 Ir vecā meme tup kāju gālī.

Šķind glāžu logi, dim klona grīda,

¹ *Siras* — sirojumi.

² *Siriņi* — sirotāji.

³ *Klāvs* — kūts.

Bārdaini sīgani džindžalas vīcīna.
Nodilis spieķis dzērvei par knābi,
Nebaidi sīkalu, tu, puru bridēja!
Pakulu palagā, ai, veļu māte,
Jautri ar dzīvajiem danci nu griež.

Budeļi, budeļi, še miežu maize,
Raudzēta dzira, kaltēta gaļa,
Bērni un suņi pa kājām pinas,
Vecajai mēmei sēž Māra blakus.
Visi ēd kopā, ļaudis un lopi,
Dieviņa meitas, budeļi, veļi.

Jānis Medenis

MĀRTIŅŠ

No meža izjāja pats kara lielkungs, —
Sarkanu mēteli ar ziļu jostu.
Dūku kara kumeļu saslēja stāvus,
Pacēla zobenu augstu pār galvu,
Baltu sniega palagu zobena galā.
Auļoja kumeļš, cilājās jātnieks;
Notrieca pakavi salnu no grieziem,
Paisīja kruvešus, skaldīja gāli.
Aiz viņiem debesu apcirkņi vērās:
Sniegs lēni slidēja pa palsu gaisu,
Vējš zaros nošalca, puteni vērpās, —
Kupenās iegrīma mierīgās sētas.

Pēdējo klājienu kūlēji beidza,
Pakāra spriguļus pie sienas vadzī.
Lievenī iznāca: putenis rīma,
Kāpa no debeša sarkana saule,
Mirgoja kupenas zvaigžņainu mirgu.
Skatījās ļautiņi uz augstu kalnu:
Dūkanī sēdēja bargs kara lielkungs,

Saslējās, pacēla plaukstu pār acīm, —
Sešsimti jātnieku — bruņotu vīru
Pa mežu, purvāju taisnu stigu vilka,
Pār upi, ezeru — pa ledus tiltu, —
Auļojot zobeni mirdzēja saulē!

Dūks kara kumeļš kārpīja sniegu,
Uz vietas drasoja, drebinot nāsis.
Atlaida pavadu stalts kara lielkungs, —
Saslējās dūkanis kā putna spārnos,
Sidraba pakavi vien nozibēja,
Zeltainas dzirksteles lēca no piešiem,
Sarkanais mētelis plīvoja vējos.
Pār kalnu, ieleju aizbrāza jātnieks,
Zem viņa aizvēra veļi zemes durvis,
Pār viņu debesis atvēra vārtus:
Ap viņa kamiesi šaudījās kāvi,
Sarkani zvēroja zobena galā.

Seši simti jātnieku — bruņotu vīru —
Pār puriem drasoja, pār ledus tiltiem.
Pa priekšu Mārtiņš — pats kara lielkungs
Dūkanī aizjāja, — sarmainu bārdu,
Zibošu skatienu uzaču ēnā.
Raudzījās kareivji no sargu vietām,
Vēroja aizsargi no ciemiem, sētām:
Vai ziemas dvēsele varena, lepna,
Tālumu alcēja, rādījās acīm?
Aizjāja jātnieki, — vien melnas ēņas
Cēlās pār pamali, zobenus cērtot,
Ievijās debesu sarkanā gaismā.

MĀRTIŅI

Sijā, sijā sīkais lietņš dienu īso, nakti garo;
Retumis kad mākoņspraugā kāda meža zvaigzne staro;
Debess saraukušās drūmas; asaru un miglu plūdi.
Dzestri nīti, sirmas salnas; zemei pieplakušie trūdi,
Cauri sidrabotai sarmai vietām pazib nāves biedi:
Sakaltušās brūnās lapas, melni nokaltuši ziedi.
Sēras, skumjas, smagas domas, baigas krēslas pilnas malas;
Sirds tik grūta, prāts tik rimis, neskan putnu jautrās čālas.
Tikai vēlo rudens vēju žēlās gaudas, skaļie auri,
Pirmo salnu asais dzestrums kož līdz pašam kaulam cauri.
Lauku sētas toties dzīvas, ļaudis kustas;
Pagalmā un lopu kūtīs soļi krustas
Ātrāk, steidzīgāk un veiklāk kā līdz šim tiem,
Klētij durvis virinājot reižu simtiem.
Klēti, apcirkņos un lādēs, mucās, spaiņos
Milti, putraini un grūbas, spēķis, gaļa,
Sviests un apiņi, un medus ... Skumt nav vaļas!
Īsā diena jāpavada skubā vienā,
Jo ir atnākusi Mārtiņdiena, Mārtiņdiena!

Vakaros, kad tumsa melna,
Nevar saredzēt ne velna,
Viņa piepildās ar ķēmiem
Baigiem, spociģiem un mēmiem,
Kas ar mūziku un bungām,
Veciem katliem, pannām, rungām
Pēkšņi saceļ troksni tādu,
Ka pat skudras lien pār ādu!
Tie no sētas sētā klejo,
Laužas istabā un dejo.
Lāči, vilki, suņa purni,
Aitu ādām jozti gurni,

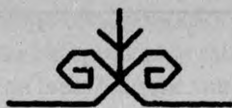
Dzērvju izstīdzētie kakli
Plāta knābjus, klanās čakli;
Bēmi brēc, bet lielie smejas ...
Saldais alus kausos lejas. —
Paēduši ķekatnieki
Atkal zūd kā māņi, nieki.
Viņus aprij tumsa melna,
Kurā neredz vairs ne velna!

ZIEMASSVĚTKI

Helmī Stalte

ZIEMASSVĒTKI BLUĶI VILKA ...

Šodien mēs Latvijā esam nonākuši līdz robežšķirtni, kad jāizšķiras — saglabāt un saglabt tautas tradīcijas mūsu bērniem un bērnu bērniem vai gļēvi pakļauties svešticībnieku gadu simtu nievām. Vai ļausimies gadu desmitiem plānveidīgi veiktās "vecākā brāja" koloniālās politikas spēkam, noliedzot jel ar pušplēstu vārdiņu pieminēt visu latvisko, tradicionālo? Bet mūsu gars ir stiprs. Tas nepakļaujas nedz ugunij, nedz ziemeļu salam. Un nu ir klāt atkal jauns pārbaudījumu laiks. Vai tiešām visas mūsu tautas tradīcijas, rituālus jau tik ļoti labi pārzinām? Nams bez stingriem pamatiem drīz vien sagrūst. Tauta bez savas Dieva izpratnes, bez savu tikumu un tradīciju godāšanas degradējas, izšķīst bez pēdām lielo tautu jūrā. Mācīsimies savas tautas gudro ziņu, tad ar pavisam citām acīm skatīsim to pasaules kultūras tradīciju kopainā. Tad arī daudz dziļāk izpratīsim citu tautu garīgumu.

Izsenis zināms, ka Ziemassvētku naktī brīnumi notiek. Lai brīnums notiek ar mums visiem, aiztraucot nost svešos sārņus, lai kļūstam tie, kas bijām, — garā brīvi ļaudis brīvā zemē.

Ai, bagāti Ziemassvētki,
Lejiņai nogājuši.
Tekat, jauni, tekat, veci,
Velkat svētkus kalniņā.

Ziemassvētki — pašā Lielās tumsas laikā. Tie ir jaunas dzīvības, jaunas gaismas svētki. Kā spilgta šautra Ziemassvētki pāršķēļ tumsu un atņem tai spēkus pļesties plašumā. Tumsa ar mazo gaismas strēlīti cīnās, cīnās, līdz gaisma pārliecinoši uzvar tumsu. Tas izpaužas rituālos, spēlēs, rotaļās, dziesmās, dažādās ieražās. Un tā notiek ik gadus noliktā laikā. Bet mūsu zemē, mūsu tautā? Kad tumsa lidzināma ar nebrīvi un tumsas un

gaismas spēki nav līdzsvarā? Mūsu katra rokās ir vairot gaismu. Latvi un līvi ir daudzkārt izturējuši tumsas spēku spiedienu, pratuši izdzīvot, jo tēvu ticēja savam gara spēkam, tā spējai iespaidot lietas un cilvēkus. Stingri ticēja. Citkārt tā bija pat pārdabiska vara, cieta grība, prasme pēc vienas parādības apjaust nākamo, nenotikušo. Šo mūsu sentēvu ticību un spēku varam sevī atjaunot caur patiesu vēlēšanos tos apgūt, lai izdzīvotu.

Ziemassvētki atbrauca
Pa auzu lauku,
Zālītī mīdami,
Asniņus celdami.

Ziemassvētkus pazinušas visas Eiropas tautas jau sen pirms kristietības.

Ziemassvētki, kā jau rāda pats nosaukums, ir seni zemkopju ieražu svētki, kas svinēti, sākot ar 20. decembri, trīs dieniņas, trīs naktsniņas, citviet pat nedēļu. Tas ir laiks, kad Saule atgriežas. Gaisma atgriežas. Liksmē atgriežas. Tāpēc arī Ziemassvētki ir latviešu iemīļotākie gadskārtu svētki pēc Jāņiem. Tos svinējuši un svin visos mūsu novados. Taču diezgan atšķirīgi.

Ziemassvētki latviešiem allaž bijuši un būs auglības, cerības un gaismas svētki. No Saules, gaismas labvēlības taču atkarīga visa dzīve uz zemes. Tas ir jaunas dzīvības sākuma laiks, kurā notiek daudz maģisku rituālu. Sendienās maģija aptvēra katru mīļu dienu, taču vēlāk izvirzījās īpaši burvības laiki — gadskārtu svētki. Te ir sākuma maģijas rituāli, jo — kā sākumā darīsi, tā vēlāk būs. Svinot Ziemassvētkus, vienmēr jāpatur prātā šo galveno rituālu iedaba, jebšu citādi zūd jebkāda jēga un saturs latviskiem Ziemassvētkiem. Citādi tās būs tikai svešu tautu atnestas tradīcijas.

Ziemassvētki, Liela diena —
Tie Dievami dārgi laiki.
Ziemassvētki bluķi vilka,
Liela diena šūpli kāra.

Ziemassvētki tautā dēvēti arī par Ķūķu (atvasināts no tradicionālā Ziemassvētku ēdiena) vakaru un par Bluķa vakaru.

Bluķis sendienās velts, sākot ar Mārtiņiem, katru ceturtdienas vakaru, līdz pēdējā ceturtdienā pirms Ziemassvētkiem sasniegta svētku augstākā pakāpe. Tad nu arī saime ievēlusi bluķi sētsvidū vai plānvidū, kur ar dziesmām un pāri lēkšanu tas sadedzināts. Savulaik Stenders rakstīja, ka līdz ar bluķi aizveltī un sadedzināti visi iepriekšējā gada grūtīte darbi un

nedienas. Šo domu vēlāk pārņēma arī citi, taču ticamāks šķiet pieņēmums, ka blūķi vēla, lai pasteidzinātu Saules atgriešanos. Tautasdziesmās blūķis un Blūķa vakars pieminēti aizdomīgi reti, vairāk tiek runāts par Ziemassvētkiem. Te nu varētu secināt, ka ir iedarbojies baznīckungu liegums svinēt tos "nešķīstos pagānu svētkus".

Šodien katram latvietim būtu jāzina, ka mācītāji cauri gadu simtiem lika lietā visu savu viltu un varu, lai izsmietu un beidzot aizliegta mūsu tautai svinēt savu senču svētkus. Diemžēl arī pašreiz daudzi baznīckungi cauri gadusimtiem sasauca ar saviem ticības brāļiem, noliedzot un nozākājot savas tautas senču tikumus un svētkus.

Bet kā ar tēvu tēvu mantojumu? Šis jautājums ir daudz sarežģītāks, jo saprotam, ka šīs zināšanas gadu desmitiem centušies izdzēst no mūsu atmiņas ar mērķi pataisīt mūs visus par nezinošu, vadāmu pūli.

Tātad viss mūsu pašu ziņā. Ziemassvētki arī! Tagadējo Ziemassvētku centrā ir eglīte ar svecītēm. Šķiet, ka esam ar to tā saraduši, ka negribas ticēt — reiz bijis laiks, kad latvieši Ziemassvētkus svinējuši bez mirdzošās eglītes.

Kā telpas rotājums eglīte pirmo reizi parādījies Vācijā 17. gadsimtā. Vācijas pilsoņu mājā šāda eglīte sāka ieviesties 19. gadsimta sākumā, un 19. gadsimta vidū cauri muižām tā atnāca arī uz Latviju. Kāds Sunākstes mācītājs "Latviešu Avīzēs" 1853. gadā ieteica zemniekiem pārņemt šo "jauno", "smalko" tradīciju. Taču būtībā arī eglītei ar kristietību nav nekāda sakara, jo, pirmkārt, tā nāk no senču dzīvības rīkstes, ko ziemas saulgriežos ienesa namā un ar to pēra cilvēkus, lai viņiem būtu svētība, dzīvīgums, veselība. Otrkārt, eglīte saistās ar uguns un gaismas burvību. Tātad eglītē apvienojušās divas mūsu sentēvu tradīcijas — dzīvības zars un uguns svētība.

Ziemassvētku laikā senajā sētā netrūka nekā. Visa kā bija gana. Tāpēc arī tik bagātīgi klāts galds. Taču tā nebija tikai tāda liela izešanās mānija vai arīšķība. Tā bija īpaša ieraža — Ziemassvētku vakarā sēsties pie mielasta galda deviņas reizes. Varat ticēt, ka tas palīdzēja pārvarēt bargo ziemas laiku, uzkrāt spēkus, nodrošināt nākamajā gadā pārticību mājās.

Katram ēdienam mūsu tautā sava īpaša nozīme. Tā, auglības veicināšanai kā nebeidzamās dzīvības dīgļus ēda dzīvo labību (diedzētus graudus), olas, zivis ar iekšiem. No dzīvās labības vārīja grūdeni, koču.

Vidzemē Ziemassvētkos ļoti iecienīti bija kaņepju rauši. Visur Latvijā lika galdā cūkas galvas pusi, šņukuru, pupas, zirņus, pīrāgus, alu, dažādus raušus, medu, ceptus kāļus. Nu, vai nav bagātīgs galds? Un, ja vēl zini, ko katrs apēstais kumos nozīmē, — nu gatavā burvība!

Apēd zirni — vienu dienu mazāk raudāsi;
apēd pupu — vienu dienu briedīsi;
apēd šņukuru — būs liela rakstišana;
apēd apaļu plāceni — gaidāms daudz saulainu dienu.

Ticējumi stāsta, ka par sevišķu svētku gardumu turēti sausi novārīti zirņi un pupas. Putraimdesu un gaļas ēšana sevišķi iecienīta novados, kur agrāk dzīvoja libieši, kā arī Igaunijas pierobežā. Tur puīši Ziemassvētku vakarā mēdza sacensties, cik oļektis putraimdesas kurš apēdis. Ļaudis ticēja, ka dūšīga ēšana svētkos nodrošina dūšīgu ražu.

Ziemeļvidzemē savukārt uz svētkiem cepti īpaši rupjmaizes kukuļi. Bieži tie cepti no pēdējā kūluma miltiem, kukulis taisīts augsts, kaudzei līdzīgs, lai nākošā gadā visa kā būtu kaudžu kaudzēm. Cūkas šņukuru mēdza dot arājam, lai labi veiktos aršana, bet acis — kaķim, lai ķer peles. Ziemassvētkos arī lopiem dots labāk ēst.

Tādā lielā goda reizē netiek aizmirsti arī veļi, jo viņu svētībā un gādībā viss audzis un kuplojis.

Vēl der atcerēties, ka līdz Ziemassvētkiem jāizmin mīklas. Pēc tam līdz nākošajam rudenim vairs neklājas minēt, citādi mēle izstiepjas gara jo gara. Tā nu pa vidu ēšanai, dziedāšanai, dancošanai der arī asināt prātu.

Sasagrieza čigāniņi
Istabiņas vidiņā.
Sagriez, Dievs, rudzus, miežus
Lielajā tīrumā.

Neatņemama Ziemassvētku sastāvdaļa ir maskotie gājieni, kas sākas ap Mārtiņu laiku un beidzas ap Meteņiem. Maskotos gājienus un masku darināšanu apskatījām Mārtiņu aprakstā. Masku gājienu ieražu attīstība dažādos novados vēlreiz norāda uz mūsu tautas lielo garamantu pūru. Masku gājieni ir populārākā ziemas saulgriežu ieraža visā Eiropā. Latvijā tā saglabājusies vēl līdz mūsdienām.

Ar laiku masku gājienu sākotnējā maģiskā nozīme cilvēku apziņā izzuda. Tagad to uztver kā jautru gadskārtēju spēli. Ņemot vērā to, cik asprātīgi maskām bija jārīsinā sarunas, kā jāprot atdarināt balsis un kustības, droši varu teikt, ka maskotie gājieni lika pamatus tautas teātra spēles mācai. Senākās maskoto gājienu tradīcijas no pasaules kultūras pūra vēsta, ka vīri gājuši atsevišķi un sievas atsevišķi. Latvijā tas spilgti izpaudās Ziemassvētkos Ventspils pusē — miežvilku iešanā, kā arī Kolkas Vastlāvja svētku laikā, kad ķekatās gāja tikai meitu pulki. Latgalē pazīstami kaladnieču

gājieni. Parasti tās staigājušas dziedādamas no mājas uz māju — bieži vien risinot dialogus ar mājiniekiem, vēlot labu ražu laukiem un dārziem, bet pretī saņemdamas cienastu un dāvanas. Kaladu dziesmas teksti ir gan sadzīviski, gan mitoloģiski, taču šodien Latgalē diemžēl vairs nesaprot šo dziesmu jēgu un neredz arī kaladnieču gājienus.

Vidzemē sendienās apkārt staigāja vīru pulki, taču vairāk gan Mārtiņu laikā. Nicā turpretī bukos lēca tikai sievas un meitas. Tas cieši saistīts ar auglības rituālu, jo Latvijā masku galvenais uzdevums bija auglības nešana, tāpēc arī gandrīz katra gājiena pamatā bija ģimene: budēļtēvs, budēļmāte un bērni. Vissenākā masku sūtība bija kā senču gariem nest mājās svētību un nodibināt kārtību. To uzdevums ir arī izdzīt ļaunumu no malu malām. Tāpēc arī tā lielā trokšņa taisīšana, ierodoties kādās mājās, jo jāizbiedē ļaunie gari. Šis paradums mums der, vai ne? Šodien mūsu zemē vēl daudz ļaunuma, skaudības, nenovīdības pa kaktu kaktiem. Izbiedēsim un aizdzisim tos Ziemassvētkos!

Kā tad vēl maskotos ļaudis Latvijā sauc? Daži nosaukumi atvasināti no attiecīgajiem godiem. Vidzemē Mārtiņos maskas sauca par mārtiņiem, spalvainiem mārtiņiem, mārtiņbērniem, Katrīnās — par katrīnbērniem, Andrejos — par andreibērniem.

Vienā apvidū maskām varēja būt arī vairāki nosaukumi atkarībā no svētkiem. Tā Bebroš (Vidzemē) Mārtiņos bija mārtiņbērni, bet Ziemassvētkos — čigāni. Palsmanē Mārtiņos — mārtiņbērni, Andrejos — andreibērni. Dobelē Ziemassvētkos — danča bērni, Meteņos — budēļi, Zaļeniekos (Zemgalē) Ziemassvētkos — ķekatas, Mārtiņos — budēļi, Lejaskurzemē Ziemassvētkos — buki, Meteņos — ķekatas.

Ķekatu tēvam	Lūdzama, māmiņa,
Tērauda bikses.	Laid bērnus iekšā,
Ķekatu māmiņai	Ķekatu bērniem
Vara lindrucīni.	Kājiņas sala.
Ķekatām, ļekatām	
Melli krekli mugurā.	

Masku gājiena ierašanās, darbošanās, aiziešana tiek apdziedāta Ziemassvētku dziesmās. Tā ir vienreizēja mūsu tautas bagātība.

Budēlimi, tēvainimi,
Dzīparota pātadziņa,
Meitu pīta, meitu šūta,
Mijās Māras izrakstīt'.

Šādās godu reizēs izraisās īsti apdziedāšanās kari starp mājiniekiem un maskotajiem ļaudīm.

Maskoto ļaužu izdarības parasti vada bara vadonis, tēvainis, budēļtēvs ar māti. Mājinieki kopā ar maskoto baru aplec visas svarīgākās saimniecības vietas, attiecīgi ar dziesmām stiprinot auglības spēku.

Jo augstāks lēciens, jo augstāka labība, jo auglīgāka padosies raža. Šādā izpratnē maģisko lēcienų dejas izplatītas visā pasaulē. Lēca gan istabā, gan dārzā, gan lopu kūtī, gan uz lauka.

Latgalē un Kurzemē dažviet, lecot pa namu, tika kvēpināts kadiķa zars, lai veselība būtu iekšā, slimība — ārā.

Katram vajadzētu izvēlēties masku atbilstoši savām spējām, tajā iejusties. Te nu piemērojami daži asprātīgi spēles varianti.

Zemgalē, Skaistkalnē dzērve staigāja pa istabu un knābāja ļaudis ar knābi.

Krā, krā, kas neklausa,
Tam pa pakausi.
Krā, krā, kas klausā,
Tam glauda pakausi.

Lācis rūkdams staigāja apkārt, ķēra meitas, kuras muka.

Nāve reizēm gāja istabā kopā ar visiem, bet citreiz palika ārā un caur logu vēroja, kas notiek. Tad vislielākās jautrības brīdī tā parādījās istabā, staigāja apkārt, vicināja izkapti vai sirpi un rupjā balsī dziedāja:

Šķiņķi, šķiņķi, saimēniece,
Cūkas kājas kulītē.
Ja nedosi cūkas šķiņķi,
Ņemšu tavu dvēselīti.

Tā vēsta teicēji no Bukaišiem, bet Madonas pusē Nāve sāka danci un lūdza pēc kārtas meitas un puišus. Kuru aicināja uz danci — tam ilgs mūžs, visas nedienas nākamajam gadam aizbaidītas.

Kalnciema pusē zināja stāstīt, ka ļoti rosīgi bijuši žīdu tirgotāji. Viņi nāca ar savu grabažu kasti pār muguru, staigāja apkārt, slavēdami savu preci:

Spice, mice, adatīne,
Knope, diege, krinolīne,
Skīve, glāze, kofetase,
Apakstase, galda naze.

Bet īstenībā kastē bija vecas, nederīgas mantas, kuras nu žīds centās pārdot.

Senāk decembri dēvēja par Vilku mēnesi.

Vērtīgas ziņas par vilku gaiņāšanu vēl 19. gadsimta sākumā sniedza U.Cimmermanis. Ziemassvētku priekšvakarā Ventspils pusē, tumsai iestājoties, ļaužu pulks ar sprunguļiem rokās devies uz tuvējo mežu. Izrunādami dažādus, vērotājiem gluži nesaprotamus vārdus, ļaudis metuši sprunguļus uz visām pusēm. Kad tas nodarīts, viss pulks sapulcējies krogū, kur dziedāts un dancots visu nakti. Bet, saulei lecot, visi atkal devušies uz mežu. Kalna avotā mazgājuši sejas, atkal metuši sprunguļus mežā un tikai pēc tam izkļīduši. Šī vilku gaiņāšana atgādina putnu dzišanas tradīciju Ventspils apkārtnē Kurzemē. Domājams, ka tā ir miežvilkos iešanas sastāvdaļa, par ko stāstīja K.Pētersons.

Ļaudis sadalījušies divos pulkos — sievietēs un vīriešos ar vedējiem — miežvilku tēvu un miežvilku māti priekšgalā. Visi ļaudis maskojušies. Tēvs un māte bijuši dziesmu saucēji, pārējie — miežbērni — vilcēji. Tie vilkuši sev līdzī žaģarus, kurus nosvieduši namā. Ja atnācējus kaut kur nav sagaidījuši godam, tad tādās mājās aizsprostotas durvis. Miežvilki nākuši, lai mieži labi augtu, un pie cienasta galda tie saukuši:

Tik smīdra, tik gara

Miežiņu vārpa:

Smīdrā vārpā

Brieduši graudi.

Atnācējiem bijis līdz savs muzikants, un miežvilku tēvs vedis savu saimi dancot.

Domājot par to, ka U.Cimmermanis nav sapratis vilku gaiņātāju vārdus un ka Ventspils novads ir livu novads, un ka livu folklorā saglabājusī arī rotaļu "Vilks un kazlēns", jāsecina, ka šī varētu būt sena livu Ziemassvētku svinēšanas tradīcija. Diemžēl līdz šai dienai neko vairāk par šo rakstīto nav izdevies uzzināt. Tāpat jādoma, ka rotaļa "Vilks un kaza" attiecināma uz ziemas saulgriežu laiku. Interesantas ziņas mums sniedza arheologs V.Urtāns. Liepājas pusē kapulaukā, kas datēts ar 6.—9. gadsimtu, atrasts jaunas meitenes kaps, kur starp daudzām citām bagātīgām rotām atradusies arī piespraude, uz kuras attēlota Saule un Mēness un zem tiem — kaza un vilks. Tas liek domāt par saulgriežu cikla saistību ar šiem dzīvajiem tēliem. Līdz ar to labāk izskaidrojama rotaļas "Vilks un kaza" jeb "Vilks un aitas" izplatība visā Latvijas teritorijā. Tātad šī ir ļoti, ļoti sena rituālrotaļa, kuras pamatā Tumsas un Gaismas cīņa. Tas pats sakāms arī par rotaļu "Saule un

Mēness", kas arī dažādos variantos ieta vai visos novados. Un, tā kā maskoto ļaužu pulkā jau nu netrūka kazas, nedz arī tumšo spēku simbolu, tad šai rotaļai Ziemassvētkos ierādāma īpaši nozīmīga vieta.

Kad nu maskoto pulks bija veicis savu uzdevumu, kārtīgi izdziedājies, apdziedājies, izdancojies, tad tas tika kārtīgi uzciēnāts. Kārtīgi tika piebāztas arī līdzpaņemtas kules, un viss bars trokšņodams devās uz nākamo māju, kur atkal viss sākās no gala. Citkārt aiziedami viesi paķēra līdz suseklus vai pat kādu meitu, kura saimniekam bija jāizpērk.

Tā nu gāja no mājas mājā, veldami līdz bluķi, nesdami svētību, līdz piestāja kādā norunātā mājā, kur nu ļaudis, novilkuši maskas, sadedzināja bluķi un atlikušo laiku dziedāja un dancoja, gandarīti par paveikto, jo nu jaunajā saules gadā varēja cerēt uz labvēlību.

Ziemassvētku laikā varēja izzilēt gan laiku, gan nākamā gada ražu, gan mūža ilgumu. Visvairāk ar zilēšanu noņēmās jauni ļaudis ceņībā uzziņāt no likteņa savu iecerēto.

Še tikai pastāstīšu par īpatno meitu zilēšanu ar gredzenu, kas nāk no Latgales puses.

Meitas sastājās aplī, turot rokās auklu, uz kuras uzvērts gredzens. Gredzena īpašniece stāv apļa vidū. Dziedot dziesmu "Padolu ikorus, kab nadaliejse", meitas caur pirkstiem laiž gredzenu pa apli apkārt, turēdamas rokas cieši vienu pie otras. Dziesmai beidzoties, meita, kas vidū, min, kurās rokās nu gredzens. Cik reizes neatmin, tik vēl gadus jāgaida tautas.

I ERAŽAS

Pirmajā Ziemassvētku rītā ir jāsargā bērni, lai tie neaizskrietu uz kaimiņiem, jo tad darbs neveicoties.

A. Bilenšteina rokraksts, Lubāna

Ja Ziemassvētku rītā uzceļas agri, tad visu gadu neaizgulēsies.

E. Reinbaha, Vecpiebalga

Ziemassvēkos jāvelk jauns krekls, kaut arī tas būtu zili melns; Lieldienās jāvelk balts, kaut arī vecs.

E. Laime, Tirza

Ziemassvētku rītā visi darbi tumsā jāpadara. Tad turpmāk visi darbi labi veiksies.

A.Zālite, Bērzpils

Ziemassvētku naktī svešinieki nav jāparur mājā.

A.Žeibe

Ziemassvētkos vajaga deviņas reizes ēst, tad būs bagāts.

R.Eglentāle, Reņģe

Ziemassvētku vakarā ēdot nedrīkst pirkstus laizīt, tad tos bieži pārgriež.

E.Laime, Tirza

Lai veiktos darbi un arī citādi būtu izveicīgs, tad Ziemassvētku rītā priekš saules lēkta jāiekur uguns.

G.Pols, Vecgulbene

Ja Ziemassvētkos plēš skalus, tajā gadā duras skabargas.

K.Jurjāne, Penkule

Ziemassvētku sestdienas vakarā jāuzliek uz grīdas gabaliņš gaļas un maizes, tad jālaiž istabā suns. Ko suns pirmo ķers, tas tai gadā būs dārgāks.

S.Skrastiņa, Vaive

Kādas ir 12 naktis pēc Ziemassvētkiem, tādi esot nākošie 12 mēneši.

S.Gūberts

Kad pirmo Ziemassvētku nakti apiet ap ābeli, tad vasaru pulka ābolu.

R.Bērziņš, Džūkste

Ziemassvētku vakarā nevar sukāt galvu, jo tad sprāgst lopi.

Alksnis-Zundulis, Naudīte

Nākotnes zīlēšana

Ja cilvēks grib zināt savu nākotni, tad vajaga Ziemassvētku naktī apiet ap savu dzīvojamo ēku trīs reizes un pēc tam skatīties logā, tur šis cilvēks redzēs savu nākotni.

K.Šuberts, Bramberģe

Ziemassvētku vakarā pie spieģeļa jānoliek katrā pusē trīs sveces. Ja pulksten divpadsmitos tur skatās, tad parādīsies dzīvība vai nāve.

P.Zeltiņa, Ikšķile

Ja Ziemassvētku nakti skatās caur kājstarpī krāsnī, tad savu nākamo var redzēt.

A.Zandere, Kandava

Kura meita grib precēties, tai Ziemassvētku rītā jāizslauka istaba, jāizber mēsli ārā, uz tiem jānostājas un jāiesaucas: "U, u!" Kurā pusē suns ieriesies, no tās puses nāks izredzētais tautas dēls.

I.Indāns, Gārsene

Ziemassvētku vakarā meitas velk žagarus no žagaru gubas. Ja izvilktais žagars ir taisns un kupls, tad brūtgāns būs vesels un bagāts; ja tas ir liks un kails, tad brūtgāns būs slimīgs un nabags.

"Latviešu Avīzes", 1866, 10.

Ziemassvētku vakarā jaunas meitas iet pie kaimiņa istabas loga klausīties. Ja meita dzird pie loga vārdu "jā", tad viņa tiks izprecēta; ja dzird vārdu "nē", tad vēl paliks mājā.

K.Priknis, Asūne

Trīs meitas kopā vāra mēmo putru, kur nedrīkst ne runāt, ne smiet. Viena jauc, otra met sāli un trešā nobauda. Tāpat bez runāšanas arī apēd to putru un tūlī iet gulēt. Kas nu pa sappiem dos meitai ūdeni dzert, tas būs viņas precinieks.

A.Bīlenšteina rokraksts, Puze

Jāņa dienā ņem no deviņējādām puķēm, no katras deviņi ziedi, un novij vaiņagu. Šo vaiņagu uzglabā līdz Ziemassvētkiem un, svētku vakarā gulēt ejot, liek to galvā. Kas naktī pa sapņiem vaiņagu noņems, tas būs brūtgāns.

A.Bilenšteina rokraksts, Špišs, Zemīte

MĪKLAS

Teicēja vidzemniece Anna Poriete no Grašu pagasta

1. Ko visa pasaule reizē dara?
2. Kungs stāv sērmalē — kurš daiet, kukuli dabū.
3. Krustām, šķērsām kauli likti, pati miesa cauri spīd.
4. Četri brāļi skrien pa gaisu — nevar cits citu panākt.
5. Kas runā visās valodās?
6. Liels pūrs — ik gadus jauns vāks.
7. Kluss sunītis māju sargā.
8. Otram kalpo, pats sevi tērē.
9. Gaļas mucīņa, zelta stīpiņa.
10. Melns pirtī ieiet, sarkans iznāk.
11. Ar pieciem balķiem māju būvē.
12. Cūku celiņš ap istabu.
13. Kas to taisa, tam nevajag, bet, kam vajag, tas nezina.
14. Lācis tup kalniņā, dzelžu kurpes kājiņā.
15. Viena māsa noģērbjas, otra apģērbjas.
16. Kamols adatu pilns.
17. Melns kungs zemju zemes pārstaigā.
18. Vērsis bļauj, aiz līpas raustāms.

Teicēja Jekmaņ Marija no Kokmuižas Valmieras pagastā

19. Atskrien gaigala, aizskrien gaigala, ezers aizsalst sprakšķēdams.
20. Baltradzis linājā.
21. Divi dur, divi vēzējas.
22. Jumprava dej dejumā, vēders briest resnumā.
23. Kas ir mīkstāks par spilvenu?
24. Mellis kā vells — ne kā vells; skrien kā putns — ne kā putns; rok kā cūka — nekā cūka.
25. Ne uz pannas liekams, ne cepams, ne vārāms, ne griežams, ne cērtams, bet ēdams.

26. Sarkans galdiņš purā mirkst.
27. Sviesta pika akā.

Teicēja B.Bērmāne Kandavā

28. Tupam, tupam viens pret otru, kad nāk vakars, lecam kopā.
29. Vienā galā purga, otrā kārts, pa vidu peļu slazds.
30. Kad es eju, tad es stāvu, kad es stāvu, tad es guļu.

Teicēja A.Gedrovska Rīgā

31. Jumprava guļ pāršķeltu vēderu.
32. Abi gali dzīvi, vidus nedzīvs.
33. Liels ozols tukšu vidu, septītā dienā bites lien iekšā.
34. Gaļa bļodā, bļoda zupā.
35. Divi mazi zirnīši apskrej visu pasauli.

Pierakstītas Madonas pusē

36. Kas tek cilvēkam pa priekšu?
37. Tita iet, Tita lec, Titai pēdu nepaliek.
38. Kad uz mutes, tad pilns, kad augšpēdu, tad tukšs.
39. Ne tverams, ne ķerams, ne saitē sienams.
40. Veste ar vienu pogu.
41. Kas skrien ātrāk kā zibens?

Teicēja ridziniece O.Krastiņa

42. Iet pa salmiem, nečaukst, ugunī nedeg un ūdenī neslikst.
43. Bezķājītis ceļu tek.
44. Zila vadmala, sidraba podziņas.

Teicēja ridziniece J.Strazdiņa

45. Piena kule paklēpē.
46. Mežā dzimis, mežā audzis, pārnāk mājā, asti cilā.
47. Pelēka aitiņa ēd, riņķi griezdamās.

SPĒLES UN ROTAĻAS

Vilki un Aitiņas

Spēli uzsāk Saimniece, Vilks un Aitiņas. Saimniece stāv atstatus no Aitiņām, lai tām būtu kur ganīties. Malā stāv Vilks, kas Aitu un Saimnieces sarunu laikā nikni kauc.

Saimniece: "Aitiņas, mājās!"

Aitiņas: "Nevaram!"

Saimniece: "Kāpēc nevarat?"

Aitiņas: "Vilks krūmos!"

Saimniece: "Ko viņš tur dara?"

Aitiņas: "Zobus trin!"

Saimniece: "Cik spožus?"

Aitiņas: "Kā saule!"

Saimniece: "Cik asus?"

Aitiņas: "Kā zobens!"

Saimniece: "Aitiņas, mājās!"

Aitas blēdamas cenšas pārskriet ganību laukumam saimnieces pusē. Pa to laiku Vilks ķer Aitas. Kuru noķer, tā stājas malā un, spēlei turpinoties, kļūst par Vilku. Tā ar katru nākamo reizi kļūst arvien vairāk Vilku, bet Aitas iet mazumā. Rotaļa turpinās, līdz visas Aitas izķertas.

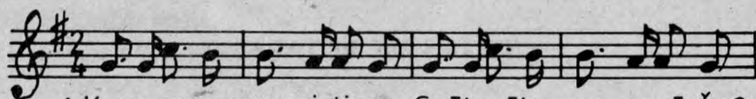
Velna ķēršana

Kurzeme

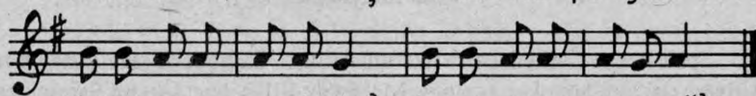
Spēlē piedalās divi cilvēki. Jaunākais no viņiem ir ķērājs, kuram rokās atvērts maiss. Rotaļas dalībniekiem nezinot, starp skatītājiem noslēpts spainis ar ūdeni. Ķērājs ķer Velnu, kurš skraida šurp un turp, līdz kāds negaidīti uzlej Velnam virsū ūdeni.

Vilks un Aita

Kurzeme

1. Kures savu a-vi-ti-ņu Svētu rītu pa-ganī-šu?

Kures savu a-vi-tiņ' Svētu rītu paganiš'?

2. Baltābola kalniņa,
Tur es viņu paganiš'.

3. Pin, brālīti, augstu žogu,
Lai vilciņš neielēci.

4. Sargies, manu avitiņu,
Vilciņš ķēra, vilciņš ķēr'.

Rotaļas dalībnieki nostājas pāros un izveido apli. Apļa vidū ieiet Aita, bet ārpusē — Vilks. Dziedot pirmos divus pantus, pāri iet pret Sauli, pēc tam — pa Saulei. Pie trešā panta pārinieki pagriežas ar sejām viens pret otru un iet viju. Dziedot pēdējo pantu, visi sadodas rokās un Vilks cenšas iekļūt dārziņā pie Aitas. Aitiņai rotaļas dalībnieki visvisādi palīdz izvairīties no Vilka, izlaiž to no apļa un ielaiž, taču Vilku aizkavē. Kad Aita noķerta, rotaļa sākas no jauna, taču nu jau ar citu Vilku un Aitu, kurus izvēl iepriekšējie, kuri paši rotaļā vairs nepiedalās. Tā ar katru jaunu reizi no apļa paliek maļā pa Vilkam un Aitai, līdz rotaļā ejošo skaits sarūk līdz trim. Tad nu jāmet miers.

Ganu es Aitiņas

Zemgale

1. Ga-nu es ai-ti-ņas Lielce-ļa malā;
La-pi-ņas čaukstēja, Krūmi-ņi brikšķēj'.

Šai rotaļā ir žogs, Aitas un Vilki. Žogā viens aiz otra sastājas lielākie un dušīgākie, un stiprākie, uzliekot rokas uz priekšā stāvošā pleciem. Bet aiz žoga slēpjas Aitiņas, mazas un nīpras. Ārpusē atrodas pāris kārū Vilku, kas, skaļi kaukdami, cenšas caur žogu ielist pie Aitiņām. Kuru Aitu noķer, to stiepj ārā no aploka. Žoga galvenais uzdevums ir nelaist Vilkus iekšā, tāpēc jāstāv ļoti tuvu vienam pie otra. Daudzkārt dziedot pantu, žogs sīkiem soļiem virzās pa apli.

Kad visas Aitas izķertas, arī rotaļa beidzas.

Vilks un kaza

Tekla Samuša Zvirgzdenē

Palēni

1. Vylks dora o-lu Nīd-ro-jā pū-rā,
Ai - cynoj ka-ze-ni Aļ-te-ni dzerti.

Ātri

2. Vylks ai kozu sada-rāj', Ka-la-dō, kaladō!
2. Iz de-vei-ņom vasareņom, Kala-dō, kaladō!

3. Vylks nagaida treju dī-nu, Kala-dō, kala-dō!
3. Kreit kozai mugorā, Kala-dō, ka-la-dō!

Rotaļā ir atkal aplī ejošie, vidū "Kozā", ārpusē — "Vylks".

Dziedot pirmo — lēno — pantu, visi iet pret Sauli, bet vidējais un ārējais — pa Saulei. Rotaļas otrā daļa "Vylks ai kozu sadarāj" dziedama ātri, un aplis joņo apkārt Kazai. Te nu jāuzmanās, lai trakajā skrējienā vidū pie Kazas neiekļūtu Vilks.

Tikā bokā — kazbuks

Liba Šaltjār, līvu rotaļa

1. Ti - kā bokā kāngar pāl, Roudi tarā immōrkout,
1. Tinni tabā je - dsō Vaškōst vōtmōd jū - sō.

The image shows two staves of musical notation in 2/4 time. The first staff has a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of eighth and quarter notes. The second staff continues the melody and ends with a double bar line. The lyrics are written below the notes.

Tikā bokā kāngar pāl,
Roudi, tarā immor-kout,
Tinni tabā jedso
Vaškost votmod jūso.
Suiž iekiz iļ tarā
Mūrdiz jālga katki.

Kazbuks kalna galā,
Dzelzu žogs visapkārt,
Alvas atslēga priekšā,
Sudraba slēdzene iekšā.
Vilks lec pāri žogam,
Pārlauž sev kāju.

No rotaļnieku vidus izvēlam vienu, kam tumsas spēku pārstāvēt, bet otru gaismas tēlu — Kazbuku, kas nostājas apļa vidū. Dziedot dziesmu, aplis iet pa Saulei (tā ir līvu tradīcija). Pie vārdiem "Suiž iekiz iļ tarā (Vilks lec pāri žogam)" Vilks laužas pie Kazbuka. Kad Kazbuks noķerts, aplis ejošie šūpo sadotās rokas un vēlreiz dzied dziesmu, bet Vilks ar Kazbuku iet apļa vidū un, elkoņos saķērušies, uz vienas kājas griežas riņķī.

Cepu vylkam kukuleiti

Mihalina Beloborodova Nirzā

1. Cepu vylkam kukuleiti, Kaladū, kaladū!
Sāno- lō-si mārcādama, Kala- dū, kaladū!

The image shows two staves of musical notation in 2/4 time. The first staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of eighth and quarter notes. The second staff continues the melody and ends with a double bar line. The lyrics are written below the notes.

2. Jam, viļceņ(i), kukuleiti,
Nanes munu vucineņu.
3. Odit, meitas, kū oditi,
Vylkam zečes nūoditi!
4. Vylkam kōjas nūsolušas,
Soltu zīmu staigojūti.

Rotaļas dalībnieki sadodas rokās un nostājas rindā — pretī nostājas Vilks. Vilkam nezinot, tiek izvēlēta Kaza, kura arī stāv rindā kopā ar pārējiem. Dziedot 1. un 2. pantu, rinda iet līdz Vilkam un atpakaļ. Pie vārdiem "Odit, meitas" rotaļas dalībnieki izveido aplī: vidū paliek Kaza, ārpusē Vilks. Aplis iet vispirms pret Sauli, pēc tam pa Saulei. Dziesmai beidzoties, Vilks ķer Kazu. Pārējie visādi kavē Vilku un uzmudina Kazu.

Zaķu medības

Šajā spēlē divi ir Mednieki, pārējie — Zaķi. Visi Zaķi sasieti pa pāriem ar kreisajām kājām kopā. Vienam Medniekam rokās pagale, ar kuru viņš, atdarinot bisi, šauj uz Zaķiem. Otrais Mednieks no spaiņa laista uz Zaķiem ūdeni. Tā sasietiem, Zaķiem jācenšas pēc iespējas ātrāk tikt prom no laukuma.

Vilks un Kaza

*Kurzeme
Vidzeme*

1. Kazu, kazu, kazu gani, kazu ga-ni,
Kazai jā-ja pre-ci-nie-ki, pre-ci-niek?

1. Ga-ni, ga-ni, sargiet ka-zu Ka-zai jā-ja
pre-ci-niek'; Ka-zai jā-ja pre-ci-niek'.

2. Vilciņš savu zobentiņu Gar akmeni trīdināj'.	5. Tu, kaziņa, pati zini, Kāds vilciņam mundierīņš.
3. Skic, kaziņa, mežiņāi, Liepu lapu lupināt.	6. Īsi, strupi kamzoliši, Pazolēti zābaciņ'.
4. Bet tik pati piesargiese No tā meža junkuriņ'.	

Dalībnieki sastājas aplī. Kaza — apļa vidū, Vilks — ārpusē. Rotaļas dalībnieki dziedot iet pa apli. Pie katra panta maina virzienu. Vilks apļa ārpusē kauc un, kā nu māk, izrāda interesi par Kazu. Kaza tramīgi seko Vilka kustībām. Kad viss teksts izdziedāts, dalībnieki apstājas un Vilks, iedams pie rotaļas dalībniekiem, kuru sadotās rokas veido vārtus, vaicā: "Kam tie vārti?" Izrādās, ka tie ir Vērša, Zirga, Zaķa, Peles u.c. vārti, līdz beidzot pienāk pie Vilka vārtiem. Pa tiem nu Vilks tūdaļ drāžas iekšā ķert Kazu. Kaza mūk, pa kuriem vārtiem grib, taču Vilks drīkst skriet iekšā un ārā tikai pa Vilka vārtiem. Kad beidzot Kaza noķerta, rotaļu var sākt no gala, nu jau ar citu Vilku un Kazu.

Tupi, lāci, tupi, lāci

Mačs Alsungā

1. Tu-pi, lā-ci, tu-pi, lā-ci, Saimeniece aizmaksās:
Pieci šķiņķi kaķa gaļas, Trīs kuku-ļi grūstas maižs!

2. Jūsi trīsi, mēs trīsi,
Sametami čumuriņ:
Vienam rāgi, otram rāgi,
Trešam līpa aizdurvē.

3. Nākat, ļaudis, nākat, ļaudis,
Kādi ērmi aizdurvē:
Brūna kaza, vara rāgi,
Ik pārdienas puiši jāj.

4. Mātes meitas, mātes meitas
Cūku kūtī paglabāj'.
Cūku vecis pagalvēi
Ar ausīm nosedzās.

Visi rotaļas dalībnieki nostājas aplī ap Lāci. Dziedot dziesmu, rotaļnieki pēc brīvas izvēles izpilda dažādas kustības (iet uz vidu un atpakaļ, iet pa apli, šūpo sadotas rokas u.c.).

Dziedot dziesmas ātro daļu, visi griežas (pa vienam, pa pāriem, pa četriem): saķērušies elkoņos, sadevušies rokās, kā dzirnaviņas.

Pavediena vērsšana adatā

Kubulā salej ūdeni un pāri pārliet koka dēli. Tad jautā: "Kurš, uz koka sēžot, var ievērt adatā diegu?" Kurš gan to nevar? No grībētāju pulka izraugās vienu, kuram iedod pavedienu un adatu. Kad viņš sēžas uz dēļa, to žigli izvelk, un vēvējs ar skaļu plunkšķi iekrīt kubulā.

Padolu ikorus

Klāra Kaziniece Mērdzenē

1. Pa-do-lu ī-ko-rus, Kab na-da-lēj-se,
Pa-do-lu ī-ko-rus, Kab na-da-lēj-se.

2. Pi kō(i), pi kō(i)
Muns īkareņši.

3. Lyudzami, brōleiši,
Atdūdīti!

4. Es poša jauna,
Maņ pošai vajag.

5. Pi jauna puišķina
Muns ikareņši.

Meitas sastājas aplī, turot rokās auklu, uz kuras uzkārts gredzens. Gredzena īpašniece stāv aplā vidū. Dziedot dziesmu "Padolu ikorus, kab nadalējse", meitas caur pirkstiem laiž gredzenu pa apli apkārt, turēdamas rokas cieši vienu pie otras. Dziesmai beidzoties, vidējā meita min, kurās rokās nu gredzens. Cik reizes neatmin, tik vēl gadus jāgaida tautas. Novēlu nepalikl vecmeitās!

Precinieki

Kārsavas Mežvidos

1.Lobs vokorsi, meitu mōte! Ka-la-dō, ka-la-dō!

1.Dū-si meitu, ma-lē-je-ņu? Ka-la-dō, ka-la-dō!

— Vēļ nadūšu, vēļ nadūšu,
Cikom brauksi trešu reizi.

Lobs vokorsi, meitu mōte!
Dūsi meitu, malējeņu?
— Vēļ nadūšu, vēļ nadūšu,
Cikom mani meili lyugsi,
Cikom mani meili lyugsi,
Da zemeiti klaneisīsi!

As māmeņi meiļi lyudzu
Da zemeiti klanējūsi.
As pajēmu nū māmeņais
Vīnu meitu malējeņu (audējeņu, vērpējeņu u.c.).

"Precinieki" ir Latgalē populāra rotaļa. Rotaļnieki sastājas divās rindās ar sejām viens pret otru. Viena ir meitu rinda ar saucēju — Meitu māti. Otra ir puīšu rinda ar saucēju — Precinieku. Rotaļa noris sarunas veidā, dziedādama savu dziedamo, uz priekšu līdz meitām iet puīšu rinda. Pie vārdiem "Kalado, kalado" puīši divas reizes paklanās un pēc tam iet atpakaļ. Tad savukārt iet meitas. Tā turpinās, līdz beidzot Precinieks izvēlas vienu meitu un aizved uz savu rindu. Rotaļa iet tikām, līdz Meitu māte savas meitas izprecinājusi.

MĪKLU ATMINĒJUMI

1. Iet vecumā.	25. Mātes krūts.
2. Dadzis.	26. Mēle.
3. Logs.	27. Mēnesis.
4. Dzīrnavas.	28. Slēģi.
5. Atbalss.	29. Kaķis.
6. Ezers un ledus.	30. Pulkstenis.
7. Atslēga.	31. Abra.
8. Svece deg.	32. Arājs, arkls, zirgs.
9. Pirksts un gredzens.	33. Baznīca.
10. Vēzis vārās.	34. Cilvēks laivā, laiva — ūdenī.
11. Adiklis.	35. Acis.
12. Josta ap vēderu.	36. Deguns.
13. Zārks.	37. Blusa.
14. Arkls.	38. Cepure.
15. Diena un nakts.	39. Vējš.
16. Ezis.	40. Vēders.
17. Kurmis.	41. Domas.
18. Zvans.	42. Ēna.
19. Auž.	43. Kamols.
20. Siers.	44. Debesis un zvaigznes.
21. Maizi mīca.	45. Govs tesmenis.
22. Vērpj.	46. Akas vinda.
23. Mātes klēpis.	47. Dzirnākmens.
24. Vabole.	

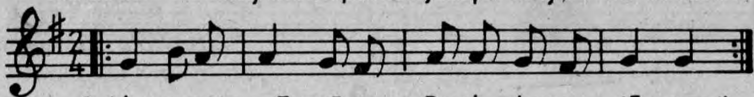

DZIESMAS

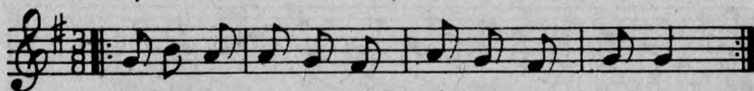
Margjeta Loceniece Nica

1. Labrī - tī - na, Dievs palīdzi, Tā pirmāja va - lo - dīn'.

2. Ai, nama mā - mī - na, Dari durve - tī - nas!

3. Ķe - katas at - brauca A' ve - zu - mī - nu.

Kā būs mumis, nabagiemi,
Lielas dienas sagaidīt?
Ķekatā, Ķekatā,
Leksim kāļu dārzinā!
Lai aug kāļi, kāpostīni
Apaļāma galvinām!

Trīs gadi sēdēju
Avota malā,
Ķekatu dienīnu
Gaidīdama,
Ķekatu dienīnu
Atčaparēju.

Kavājat īlenus,
Kavājat suseklus!
Ķekatu dienāja
Rāvēju ļaudis, —

Cūkīna, māsīna,
Mēs abas godā,
Tu sēdi āz galda,
Es galda galā.

Dārte Valtere Bauskā

1. Ka - ļa - dā, ka - ļa - dā! Ķe - katas mā - miņa,

Laid mani iek - šā! Ka - ļa - dā, ka - ļa - dā!

2. Nezagšu ilena,
Nezagšu adatu.

3. Susekli, to zagšu,
To mane vajag.

4. Kaļadas bērniem
Galviņu sukāt.

Līze Ozola Lejasciemā

1. Či-gā-ni-ņi, či-gā-ni-ņi, To-ta-ri, to!
Vienu vietu, vienu vietu, To-ta-ri, to!

Čigāniņi, čigāniņi,
Totari, to!

Vienu vietu, vienu vietu,
Totari, to!

Kur skādīte lēkusiesi,
Pasasauca čigāniņu.

Ko tu gaidi, vecais puisi,
Šogad sievas nepaņēmis.
Visas tavas vecās brūtes
Salēkušas čigānos.

Ejma, bērni, čigānosī,
Čigānosī laba dzīve,
Čigāns ēda kviešu maizi,
Krējumāi mērcēdams.

Čigānosī laizdamiesi,
Trīs kulītes līdzī nēmu.
Vienā pupas, otrā zirņi,
Trešā cūkas smecerīte.

Čigāniņi, totariņi,
Kur šo nakti gulēsīmi?
Cīts priedē, cīts eglē,
Cīts pie meitām kambarī.

Teicēja

1. Čigāns savu čī-gā-niet' Ik va-ka-ra
 Locītājas Ko-la-do, ko-la-do, Ko-la-do,
 te-te-rēj', Či-gāns sa-vu čī-gā-niet'
 ko-la-do, Ko-la-do, ko-la-do,
 Ik va-ka-ra te-te-rēj'.
 Ko-la-do, ko-la-do!

Čigāns savu čigāniet'
 Ik vakarus teterēj',
 Kam tī agri necēlās,
 Kam kulišu nelāpīj'.

Čigānos laizdamās,
 Garu kuli šūdināj':
 Bāžu bļodu, bāžu kausu,
 Vēl nelida pavāmīca.

Ejat, meitas, čigānos,
 Čigānos laba peļņa!
 Pāris karpju, seši rubļi,
 Pieci zelta gredzentiņ'.

1. Dedzīt skolu, pyūtīt guni, Laidīt Dīvu ustobā!

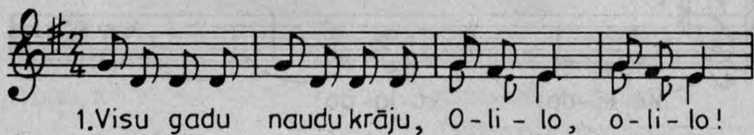
Dedziet skalu, pūtiēt guni,
Laidiet Dievu istabā!
Stāv Dieviņš pie vārtiemi
Nosvidušu kumeliņ'.

Klusat jauni, klusat veci,
Dievs ienāca istabā,
Dievs ienāca istabā,
Vaicā nama saimeniek'.

Tas bij' nama saimenieksi,
Kas sēž galda galiņāi,
Kas sēž galda galiņāi
Baltā linu kreklīnā.

Piezīme: Šī ir latgaliešu dziesma. Lai to varētu izdziedāt arī citos novados, tekstu publicējam literārā valodā.

Slikšāns (tag. Vārnava) Vārenbroka

1. Visu gadu naudu krāju, O-li-lo, o-li-lo!

Ziemassvētku gaidīdams, O-li-lo, o-li-lo-ja!

Visu gadu naudu krāju,
Olilo, olilo!
Ziemassvētkus gaidīdams,
Olilo, olilo!
Nu atmāca Ziemassvētki,
Nu naudiņa jātērē.
Ziemassvētki, Liela diena,

Tie Dievami dārgi laiki,
Ziemassvētki blūķi vilka,
Liela diena šūpli kāra.
Pūšat guni, šķījat guni,
Nava goda istabā.
Sveši ļaudis sanākuši,
Tie uguņa nezināja.

Kādu dziesmu dziedāsīmi
 Pašā bluķu vakarā —
 No ošiemi, no kļaviemi,
 No zaļiemi ozoliemi.
 Bluķa māte bluķi vilka
 Pašā bluķa vakarā,
 Ja vilks bluķi trīs reizītes,

Nenāks mošķi šai zemē.
 Pūti, pūti, Ziemeļīti,
 Ziemassvētku vakarāi!
 Pūt laukāi ienaidiņu
 No maliņu maliņāmi,
 Klēti pūti rudzus, miežus,
 Stalli bērus kumeliņus!

Vārenbroka (tag. Vārnāvā)

Teicēja

1. Čigāns saka čī-gā-na-mi, Dui-do, dui-do!
Locitājas

Gaļas gribu, gaļas grib', Dui-do, dui-do!

Gaļas gribu, gaļas gribu! Dui-do - i!

Čigāns saka čigānami,
 Duido, duido,
 Gaļas gribu, gaļas grib',
 Vai tu aklis neredzēji,
 Balta ķēve linaitāi.

Es čigānam rada biju,
 Man tie plaušņi nemilēj'.
 Man milēja cūkas gaļa,
 Liela lopa cepetiņš.

Kur čigāns gaļu lūdza,
Es ar asu tutentiņ',
Lai tā gaļa, kur tā gaļa,
Ka tik labi kāpostiņi.

Čigānosi laizdamiesi,
Trinu asu tutentiņ',
Kura māte gaļu griež,
Es ar asu tutentiņ'.

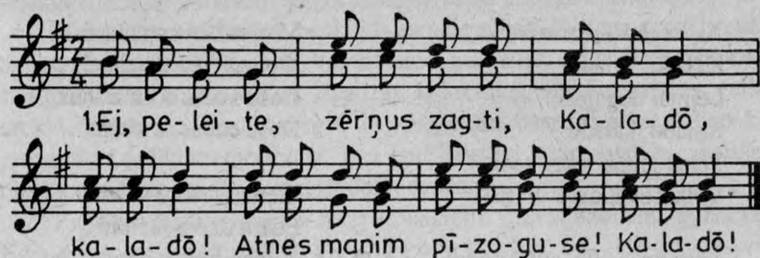
Desa teki pa celiņu,
Likumiņus mētādama,
Čigāniņi pakaļā,
Putraimiņus lasīdami.

Čigānosi laizdamies,
Vilku biezu kažociņ',
Cītur deva ēsti, dzerti,
Cītur rungu pa mugur'.

Dōrta Skutule Preiļos

1. Bolta koza danci ve-de, La - du, la - du!
Iz pa-lā-ka ak-mis-te-ņa, La - du, la - du!

1. Bolta koza danci vede,
Ladu, ladu!
Iz palāka akmisteņa.
Ladu, ladu!
2. Ni žvordzēja, ni skanēja,
Kazeņai doncojūti.
3. Bolta koza velējāsi
Olūteņa lejeņā —
Vai iz lītu, vai iz snīgu,
Vai iz sausu vasareņu.
4. Bolta koza velējāsi
Olūteņa lejeņā —
Vai iz lītu, vai iz snīgu,
Vai iz savu precinīku.

1. Ej, pe-lei-te, zērņus zag-ti, Ka-la-dō,
ka-la-dō! Atnes manim pī-zo-gu-se! Ka-la-dō!

Ej, peleite, zērņus zagti,
Kalado, kalado!
Atnes manim pizoguse!

Vīnu pupu, ūtru zērni,
Obi pynas ozuteitis.

Kei tev tī nasōpēja?
— Samōzōju vacu svīstu.

Kur tu jēmi vacu svīstu?
— Raibas gūves ciceitī.

Kur tei jēme raiba gūsi?
— Zaļos zoles paāduse.

Zaļos zoles paāduse,
Reita rosas padzāruse.

Kur palyka zaļa zole?
— Dīva vērši apāduši.

Kur palyka Dīva vērši?
— Dīva goni nūdzynuši.

Broņislava Circene, Virgina Cibule Šķilbēnos

1. Kačeišami tāvs nūmyra, Ka-la-dō, kaladō!
2. Vysi kūki ap-sormova, Ka-la-dō, kaladō!

1. Zimassvātku rei-te-ņā-i, Ka-la-dō, kaladō!
2. Nu kačei-ša a-sa-re-ņu, Ka-la-dō, kaladō!

Šo melodiju var dziedāt arī ar šādiem vārdiem:

Ai, bagāti Ziemassvētki, Kalado, kalado! Lejiņai nogājuši, Kalado, kalado! Tekat jauni, tekat veci, *Velkat svētkus kalniņai!	Man māsiņa atnākusi Ziemassvētku vakarā. Došu koču, došu zirņus, Došu cūkas smecerīt'. Ziemassvētku vakarāi Ēdam dzīvu labībiņ', Jaunas meitas netikušas, Vecas sievas nevižoj'.
Kam tie svētki, svētki nāca, Kam tā lielā Lielā diena? Svētki nāca svētītiesi, Lielā diena lielītiesi.	
Ziemassvētki sabraukuši Pastaliņu plēsējiņ', Trīs dieniņas, trīs naksniņas Ne miedziņa neredzēj'.	Gausi nāca, drīz aizgāja Tie bagāti Ziemassvētki, Trīs dieniņas, trīs naksniņas Iet pār kalnu dziedādami.

Palaizdami Ziemassvētkus,
Kas tos citus sagaidīs?
Dievs dos mieru, veselību,
Mēs i paši gaidīsim.

TELPU ROTĀŠANA

Mūsu tautai jau no sendienām piemītusi izteikta daiļuma izjūta. To var labi redzēt rotājumos uz senajiem darba rīkiem, mūzikas instrumentiem un tērpiem, apkārtējās vides sakoptībā. Īpašās goda reizēs vienmēr tika pušķota sēta, lopu laidars, māja, istaba. Šī jaukā tradīcija saglabājusies vēl līdz mūsdienām, taču, laikam ritot, mainījušies rotāšanas veidi un materiāli. Aizejot tālu no tradīcijām, telpu rotāšana zaudē savu sākotnējo jēgu. Latvieši un līvi neko nav savā dzīvē darījuši tāpat vien, skaistumam — visam bija savs dziļāks saturs, jēga. Tāpat ir ar telpu rotājumiem. Par to seno izcelsmi liecina apstākļi, ka blakus daiļumam pušķojumiem piemīt šādas īpašības:

1) spēja atvairīt ļauno spēku iedarbi uz cilvēkiem un lietām, tam kalpoja dadži, pilādži, nātres, usnes u.c.;

2) spēja koncentrēt kosmisko enerģiju (puzurs — visuma modelis);

3) spēja saistīt godus ar viņsauli, caur senajiem rotājumiem, putnu atdarinājumiem uzņem paaudžu enerģiju. Pēc livu mitoloģiskajiem priekšstatiem šie putni iemiesojot senču dvēseļu mūžīgo aprites loku.

Ziemā, tāpat kā vasarā, pušķojumiem lieto dažādus augus, puķes, taču tie jāsavāc laikus un jāizkaltē. Var izmantot salmenes, kaķpēdiņas, blusenes, smilgas, baltās sūnas, viršus, lāčauzas, kokrozītes, vizuļus, niedres, rudzu un kviešu salmus. Lietoti arī egļu un paegļu zari, bērzu zari bez lapām, kas greznoti ar dažādām piedevām. Bez tam lieto arī putnu spalvas, skaliņus, olu čaumalas, lupatiņas, ēveļu skaidas, dzijas.

Ziemassvētkos telpas var rotāt ar valgiem, važām, saulītēm, puzuriem. Egļu zaros var iekārt dažāda garuma ēveļu skaidas. Tās tiek arī krāsotas, taču, ja skaidas ņemtas no dažādiem kokiem, to dažāda dabīgais tonējums ir visskaistākais rotājums. Ticiet man, ja pagatavosiet kaut nedaudzus no šiem rotājumiem un izpušķosiet ar tiem telpu, nemaz vairs nejutīsiet nepieciešamību ienest telpā eglīti un greznot to ar dažādām bantītēm, lentītēm, vizuļiem un bumbām! Un, ja telpā degs daudz sveču, ja kādā māla podā ieliksiet egļu vai paegļu skuju un kūpināsiet tās, Ziemassvētku noskaņa ieguls dziļi jūsu sirdis un prātos.

Valgi

Salmu valgus gatavo no 3—4 cm garumā sagrieztiem salmiem un krāsainām lupatiņām, saverot tos pārmaiņus vienu aiz otra. Salmi labāk padodas griešanai, ja tos iepriekš apmēram 30 minūtes izmērcē ūdenī. Salmu gabaliņu vietā var lietot arī zosu spalvas. Šādus valgus var savīt kamolos un uzglabāt līdz nākamajiem gadiem. Līdzīgā veidā lietotas arī pīlādžu ogas, ozolu zīles un balti, izmērcēti zirņi, saverot tos diegā dažādās variācijās.

Važas

Salmu gredzenu važas labi pazīstamas, un tās gatavo no karstā ūdenī izmērcētiem, plakani saspiestiem rudzu vai kviešu salmiem.

Arī važu likumiņi izgatavoti no mērcētiem, saspiestiem salmiem, veidojot apmēram 3 cm platu važu.

Valgus un gredzenu važas izkar krustām šķērsām pie griestiem, citreiz starveidīgi no griestu vidus uz sienām. Likumiņi un robiņi kārti virs logiem, liču loču piestiprinot tos pie sienām.

Saulītes un zvaigznes

Saulītes taisa no nesaspiestiem salmiem un kartona ripas. Salmus sagriež vienādā garumā un pielīmē citu pie cita uz kartona ripas. Šīs saulītes pakar pie egļu vai paegļu zariem, piekar pie sienas, pie lukturiem. Zvaigznītes veido tāpat, tikai izmanto dažāda garuma salmus.

Putni

Puškošanai domātie putni ir brīvas iztēles radīti. Tos veido no tukšām olu čaumalām un vistu vai zosu spalvām. Čaumalā izdur caurumus un ar diega palīdzību ieviek tajos sasietus spalvu kušķiņšus.

Citviet Latvijā putnus izdrāž no koka — tādi kalpo gadiem. No priedes koka un skaliņiem pagatavotie putni saukti par spurguļiem. Vidusdaļai un galvai ņemts koka gabaliņš, bet spārni un aste veidoti no robotiem skaliņiem. Dažreiz putniem vidusdaļa gatavota no mērcētiem plakaniem salmiem, veidojot pinumu, kam pievienoti spārni un aste no robotiem skaliņiem vai salmiem. Putni parasti tiek pakārti diegā, lai tie brīvi kustētos. No čaumalām veidotie putni tiek lietoti arī puzuru papildināšanai.

Puzuri

Puzuri (pūzuri, lukturi, krīgi, spurguļi, krīži). Šie salmu un niedru pakaramie pušķojumi pazīstami visā Latvijā. Nosaukumos vērojama liela dažādība, taču ne vienmēr tā saistīta ar formu dažādību. Puzuri gatavoti no stiebraugu savērumiem, papildinot tos ar citiem rotājošiem elementiem: ēvelskaidām, dzipariem, putnu spalvām, lupatiņām, papīriņiem. Puzuri diegā vai zirga astrā pakārti pie griestiem, lai gaisa strāvas iedarbībā lēni grieztos. Tautā tic, — ja puzurs negriežas, tādās mājās kāds mirs.

Latgalē pazīst puzurus, bet krīģus un lukturus — Kurzemē. Puzura jeb krīģu izgatavošanu sāk ar vidusdaļu. Ņem 12 vienāda garuma salmus, saver uz dzijas. Lieto vilnas dziju, jo tā neplēš salmus. Vispirms 4 salmus saver lokā, pārējos pēc tam saver no stūra uz stūri, veidojot daudzskaldni. Pēc tam līdzīgā veidā pagatavo mazākus daudzskaldņus, kurus piekar pie lielā. Savienojumu vietas izrotā ar papīra pušķiem, lentēm, dziju, ēvelskaidām. Daudzskaldņus var veidot ar 6, 8 vai vairākiem stūriem. Reizēm lielajā daudzskaldnī mēdz iekārt vienu vai vairākus mazākus daudzskaldņus.

Kriģi jeb lukturi ar putniem sastopami Kurzemē, Tukuma un Kuldīgas pusē. Latgalē lukturus gatavoja no krāsotām niedrēm un papīra pušķiem. Kāzu godos šādā lukturī dega sveces.

Puzuri, kuru viduci veido kartupelis, sastopami visā Latvijā. Tos sauc arī par saulītēm. Kartupeli var sadurt salmus, niedres, salmenes, skaliņus un izrotāt tos ar lupatiņām, spalvām, dzīpariem. Puzurus gatavojot, diega galā piesien mazu tapiņu, kas neļauj diegam izvilkties laukā no kartupeļa. Vidzemē mēdz sadurt kartupeli salmus ar vārpām galos. Kurzemē savukārt kartupeli sprausī skaliņi, kuriem galā piesieti zosu spalvu kušķiši.

Ķisti

Ķists ir saglabājies Lejaskurzemē, Liepājas pusē. Ķists lietots salmu izkraušanai. Šī piebilde izskaidro pušķojuma nosaukuma izcelsmi. Ķists tiek taisīts no pītām salmu plāksnēm, kas piekārtas cita pie citas. Augšējā plāksne ir četrstūrainā un lielāka nekā pārējās. Šīs plāksnes katram stūrim tiek piekārti mazāks četrstūrainis vai sešstūrainis pinums, un katram no tiem — vēl mazāks. Visas plāksnes tiek savienotas ar diegiem, kam uzvērti zosu spalvu stiebrīņi, starp kuriem iesietas krāsainas lupatiņas. Arī ķistu piesien pie griestiem tā, lai tas brīvi grieztos.

Varbūt šogad nebūs viegli pagatavot šos telpu rotājumus, jo laikus nav sagatavoti materiāli, taču uz nākamajiem Ziemassvētkiem laicīgi jāsavāc un jāsakaltē ziedi, smilgas, salmi, niedres.

Ja jūsu istabā godos karāsies puzurs vai ķists un lēni griezīsies, jūs varēsiet secināt, ka telpā ir teicama gaisa cirkulācija un izlīdzināts enerģijas lauks, tāpēc jums paredzams ilgs un laimīgs mūžs. Sīkākus paskaidrojumus par telpu rotājumu pagatavošanu varat atrast grāmatā "Latviešu tautas dzīvesziņa. Godi" — R., 1991. (*Red. piez.*)

Ausma Eglīte

ZIEMASSVĒTKU GALDS

Ziemas saulgriežos galdu klāja bagātu, jo klētis bija pilnas ar rudens vākumu. Pats svarīgākais un visvairāk apdziedātais bija cūkas šņukurs, t.i., apžāvēta un vārīta cūkas galva vai galvas puse. To lika galdā veselu ar vārītu vai ceptu kāļu, rāceņu, burkānu piedevām, sautētiem vai svaigiem kāpostiem. Pasniedza arī t.s. vidzemnieku kāpostus, kas vārīti kopā ar putraimiem, sipoliem un sagrieztu speķi vai citu gaļu. Cūkas šņukurs

simbolizēja arklu, pašu galiņu deva arājam, lai labi veiktos aršanas darbi. Ziemassvētku ēdiens bija arī koča, kūča u. tml., krāsni sautēta miežu grūbu biežputra kopā ar sagrieztu un nedaudz apceptu speķi ar sīpoliem. Grūbas iepriekš pannā viegli apbrūnināja. Galdā lika gaļas vai putraimu desas. Tās novietoja uz šķīvja likumā tā, lai abi gali saietu kopā, tāpat kā pēc Ziemassvētkiem satiekas abi gada gali. Šais svētkos var pasniegt arī ceptu cūkas šķiņķi vai cūkgaļas šķēles ar kartupeļiem. Ļoti iecienīti svētkos bija krāsni ar visu mizu cepti kartupeļi, kāļi, rāceņi, bietes. Vēl Ziemassvētku galdā bija vānti zirņi, pupas, ko varēja ēst ar sauju sausus vai arī ar saceptu speķi un sīpoliem. Gatavoja arī taukšķētus zirņus — gandrīz mīkstus, vārītus zirņus notecināja sausus un uz pannas ar nelielu tauku piedevu apgrauzdēja. Visus sagatavotos zirņus un pupas vajadzēja apēst, lai nākošā gadā nebūtu jāraud.

Visus ēdienus centās sagatavot laikus, lai svētkos visi būtu brīvi un varētu nodoties citām svētku izdarībām. Ziemassvētkiem cepa dažādas maizes, raušus, plāceņus — visus pēc iespējas apaļus kā saule un speķa pīrāgus likus kā pūsmēness. Visus tos cepa daudz, lai pietiktu ko pacienāt daudzos ģekatniekus. Saldam ēdienam gatavoja biguzi no gabaliņos grieztas vai salauztas rupjmaizes, to pārlejot ar dzērveņu vai citu ogu atšķaidītu sulu, kas saldināta ar cukuru vai medu. Mūsdienās var kā piedevu pasniegt putu krējumu. Dzērieni bija viegls medus kvass, alus, piens, paniņas. Galdā ieders arī svaigi āboli.

Ziemassvētku galdū aplāja ar galdautu sniega baltumā, rotāja ar skujām (priežu, egļu, kadiķu), labību kūlišiem. Pie griestiem kāra salmu vai niedru puzurus ar dzijas, papīra vai lupatiņu pušķiem, vijas no salmu vai niedru gabaliņiem, klāt liekot sagrieztas lupatas vai papīra gabaliņus. Gatavoja arī "saulītes", kartupeļi sadurot vārpas vai smilgas. Puzurus un saulītes pakāra vienā diegā, lai tie nepārtraukti grieztos kā saule debesīs. Svētku rotājums bija arī sveces.

Milda Pētersone

ZIEMASSVĒTKU ĒDIENU GATAVOŠANA

Cūkas špukurs

Vārīta, sālīta, nodūmota cūkas galva vai pusgalva, ko pasniedz siltu vai aukstu ar sūtinātiem vai zaļiem skābētiem kāpostiem, ceptām saknēm, rīvītiem mārnutkiem.

Cūkas šķiņķis

Sālīts, dūmoti sautēts vai cepts mīklā. Ja šķiņķis stipri iesālīts, to pa nakti iemērc aukstā ūdenī, pirms cepšanas noslauka sausu un ar gaļas speķojamo adatu vai citu smailu priekšmetu sadursta 8—10 vietās. 2 kg rupju rudzu miltu samaisa ar 1/2 l ūdens, ar šo mīklu apsmērē visu šķiņķi, liek cepamā pannā ar speķa pusi uz virsu un cep krāsni apmēram 3 stundas. Izceptam šķiņķim noņem mīklas garozu un pasniedz sagrieztu karstā vai aukstā veidā ar dažādiem dārzeņu salātiem.

Gaļas desas

Pasniedz siltas vai aukstas.

Koča jeb kūča

300 g grūbu, 3 gl. ūdens, 150 g speķa, sīpols.

(grūbu biezputra)

Speķi sagriež četrstūrainos gabaliņos un kopā ar nomazgātām grūbām uz pannas apgraudzē, saliek katliņā, pieliek sīpolu, pārlej ar verdošu ūdeni, lai grūbas būtu aņņemtas, trauku cieši aizvāko un sautē krāsni. Gatavai putrai jābūt irdenai.

Senāk putraimus nemala, bet izmantoja veselus miežu graudus, kurus atbrīvoja no apvalkiem, grūžot piestā. Ēd, piestrebjot kādu dzērienu. Piena Ziemassvētkos ir maz, jo gotiņas vēl nav atnesušās.

Zirņi vai pupas

Ēd novārtus vai taukšķētus (graudzētus). Zirņus nomazgā, saber pannā un, pastāvīgi maisot, karsē uz plīts vai krāsni, līdz miziņa kļūst brūngana.

Ceptas saknes

Nemizotas bietes, kāļus, burkānus, kartupeļus cep krāsni.

Āboli

Pasniedz svaigus, ceptus vai vārtus, var pārliet ar medu un pārkaistīt ar graudzētiem, sakapātiem riekstiem.

Svīdenis

Rupja maluma rudzu miltus samaisa ar ūdeni un sāli nūdeļu mīklas biezumā, izveltņē 1/2—1 cm biezu, izspiež apaļas ripas, iespiež bedrītes, liek uz plīts un cep, līdz virsa apkaltusi, tad, kamēr vēl karsti, verdošos taukos cep gaiši brūnus.

Biguzis

Nobriedušu rupja maluma rudzu maizi sagriež vai sadrupina gabaliņos, pārlej ar ogu sulu vai samaltām dzērvenēm, kurām pievienots medus vai cukurs. Ļauj ievilkties dažas stundas, tad pasniedz ar pienu vai ar putukrējumu.

Nosalušus ciemiņus Ziemassvētkos cienā ar **siltalu**, ko gatavo, samaisot (attiecībā 1:1) verdošu pienu ar alu.

Jānis Akuraters

ZIEMASSVĒTKI SENLATVJU SĒTĀ

Kad cepti jau kukuliši,
Ka viesus var mitināt,
Kad darīts svētku miestīņš,
Pie mielasta dot ko klāt,
Pa klušo vakara laiku
Ap māju kas buldurē?
Skrien lūkoties mazi bērni, —
Skat', Ziemassvētki jau te!

Ir rakstītas kamanas sētā
Un ciemiņu daudz, tik daudz.
Zviedz zirgi, budeļi smejas,
Un Ziemeļis snieģus jauc.
Un visi istabā sanāk
Un gavilē Kaladō!
Likts cūkas šņukuris galdā,
Ēd viesi un padanco.

Un nosver meitas jau kaķi,
Puspodu ja smags būs tas,
Var priecāties: svērējai droši
Ir gaidāmas precības.
Pie bitēm paklausās puīši:
Ja daiļi tās sīc un dzied,
Tad citu vasaru siltu
Bez bēdu sagaidiet.

Un dancī kad pastalas plēstas,
Pie galda kad visi sēd
Un raušus, zirņus un pupas,
Un kazas gaļu ēd,
Kāds piejāj pie nama durvu
Un klusiņām pieklauvē.
Iet puīši un meitas raudzīt,
Kas gribētu ienākt vēl te?

Pats Dieviņš aiz sliekšņa gaida,
Un klusu tiek jauns un vecs,
Un ienāk istabā lēni
Šis viesis tik mīļš un rets.
Un vaicā viņš saimnieka.
Tas saimnieks, kas galdgalā,
Sēd, acīm smaididams mīļi,
Baltlinu kreklīnā.

Nes Dieviņam ēsti un dzerti,
Un runāts mīļīgi tiek,
Tad paklāj ābola cisas,
Pa nakti gulēt tam liek.
Trīs dienas, trijas naktis
Tiek gavigilēts — Kaladō!
Līdz aizvadīti ir svētki
Un birzes apmiglo.

Un svētības visam gadam
Papilnam ir krāts un gūts,
Un puīši un meitas zina:
Gads nākošais nebūs grūts.
Tad saulīte — balta kaza
Sāk pamazām sniegu graužt.
Ap Lieldienām rudzzālīti
Jau varēsīm zaļu jaust.

ZIEMAS SVĒTKI

Labvakar, nama māte, nama tēvs!
Vai gaidāt Ziemas svētku?
Ziemas svētki atbraukuši, melni zirgi,
Rakstītām kamanām.
Melni zirgi galvas bāza palodā,
Āboliņa bubinot;
Sievas, vīri iekšā bruka dancodami,
Salda alus kārodami!

Labvakar, čigāniņi, budeliši,
Atnākuši budināt!
Jaunas meitas svētku rītu gulējušas,
Ēdam dzīvu labībiņu;
Zirņu, pupu pilnas bļodas, pilni galdi,
Virsu cūkas šņukurītis.
Trīm dienām, trim naktīm salda alus,
Rindā celtas zarakannas!

Pūti, pūti vēja tauri, ziemelīti,
Ziemas svētku vakarā!
Pūt klāvā baltus jērus, raibaļiņas,
Kūtī bērus kumeliņus;
Klētī pūti rudzus, pūrus, saldus miežus,
Tīnē sūru apinīti;
Pūt mežā zemenītes, lācenītes,
Dārzā rozes, magonītes!

Braucu, braucu garu nakti, dziļu tumsu, —
Vai bij gaisma satumsusi?
Vai bij saule — balta kaza — nomirusi,
Vai bij vilki apēduši?
Vai aiz kalna, vai aiz otra, aiz trešā
Šurpu pēdas sajauktusi?
Vai pa nikna lauska valsti, tumsas ciemu
Visu mūžu vakarēt?

Velkam, vīri, tumsas bluķi, dedzinām!
Lai apsvila vilkam spalva,
Lai sadega bēdu doma — slīņķu sieva,
Lai redz sauli atnākam!
Lai lēc lēkšus balta kaza, zelta ragi,
Ledus puķes skribināt,
Siltu bārdū sniega vālus projām slauka,
Upēm vākus vaļā sper!

Gausi nāca Ziemas svētki — ai, bagāti,
Labumiem krāvušies.
Drīz aizgāja Ziemas svētki — vieglu soli,
Visiem labu izdājājši.
Auga saule augumā, nosarkdama, —
Vēl jo nikni ziemels pūta.
Miežus, rudzus izkūluši, samaluši;
Vēl sniegā rudzu zāle.

Klausaitiesi, jauni puisi, jaunas meitas,
Ko zan bite vakarā,
Ko zan bite liepas dores krēslībā,
Puķu smaržas pielijusi?
Ja zan klusi, — tumša ausa saules meita,
Aizlijusi Zāļu diena;
Ja zan skaņi, — kupla zied rudzu druva,
Pilnas kāres liepu medus!

Nesiet, meitas, melnu gaili istabā,
Beriet tīru labībiņu:
Kurp tas grieza košu kaklu knābādams,
Turp iesit tautiņās!
Aizies cita, paliks cita aizkrāsne
Spoguļi raudzīties:
Vai rādās tīras maizes arājiņš,
Vai ūsainis karavīrs?

Ceļam kausu, veci vīri, dievareģi,
Alus putas lūkodami!

Mums tās putas baltu rāda ievu ziedu,
Vēl ja baltu ābeļziedu;
Rāda labu sienu zāli, sienu laiku,
Vēl jo brangu pļaujas laiku;
Dzilē rāda citu gadu, aizcīt gadu,
Vēl aiz treju, trejdeviņu.

P a r e ģ o j u m s

Rīga rigat ģenes.
Latvju Indriķis (1215.g.)

Dimdi nu, nodimdi, varenā Rīga,
Latgaļu, zemgaļu, kuršu i celta, —
Tautībā pulcēji slavenās ciltis,
Gaismaspils Daugavas māmuļas krastā!
Piepildīts Ausekļa reģojums gudrais:
Tautieši saukuši vienības vārdu!
Dimdi nu, nodimdi, varenā Rīga,
Uz jaunu augšanu pār cilšu ciltīm,
Pār latvju robežu, pār tautu tautām!
Vārdu tev minamu reģoju šodien,
Ko tālu nojaušu: kas viņā dienā
Gudrību, lepnumu tvers vienā skaņā!
Kad saļims Eiropa, skaldītā, vecā, —
Tu jaunu dvēseli nākamai dosi,
To vārdu minamu izsaucot skaļi,
Baltā Latvija, tēvzeme dārgā!

Edvarts Virza

ZIEMA

(Fragmenti no poēmas prozā "Straumēni")

Puiši pa to laiku jau bij sajūguši zirgus, un baznīcēni, izbraukuši no mājām, dzirdēja pa visu ceļu skanam pulkstentiņus, un likās, ka skanošā vara straume lejas caur pakrēslu uz baznīcu. No torņa, ko tumsā un reti

krītošā sniegā nemaz nevarēja saskaņot, nāca skaņa zvanišana, un varēja domāt, ka neredzamais zvans ir nolaidies no debesīm un zvana, kaut kur apstājies gaisos. Baltā baznīca saplūda kopā ar apsnigušajiem kokiem, un sveču pilnie lukturi, mirdzēdami caur lielajiem logiem, izskatījās ārā pakārti. Pa durvīm nemiūģīgi nāca dievnamā kažokos tērpti vīri un vilnas lakatos satinušās sievas, līdz beidzot visa baznīca pieplūda pilna ļaužu, virs kuriem dega pieci lukturi, apgaismodami vecas un jaunas sejas, kas visas skatījās uz altāri, kur liela egle, sniegdamās līdz pašiem griestiem, mirdzēja spožu mirdzēšanu. Caur griestiem tornī vēl arvienu varēja dzirdēt zvana dūkšanu, un, kad ienācēji atvēra durvis, skaņas nāca iekšā skaidras, it kā sniegā nomazgātas. Tad tas piepeši beidza dūkt, un atskanēja ērģeles, uzsākdamas dziesmu, kurai ar pūlēm varēja tikt līdz ļaudis, jo tie klausījās tikai paši savos balsos. Un, kad, dziesmai beidzoties, mācītājs runāja par lielu spožumu pāri visām tautām un debesu atvēršanos, tad ļaudīm šķita, ka viņi šo gaismu redz virs savām galvām, jo daudzi patiesībā bij redzējuši to, par ko stāstīja raksti, kad vasaras naktīs, pļāvās pie zirgiem guļot, kādreiz debesis atšķīrās kā grāmata un augstumos pazibēja gaisma, gaišāka par dienas gaismu.

Baznīcēniem mājā pārbraucot, lielās krāsns mute atdarījās, un no tās nāca ārā grāpīšos sacepuši skābie kāposti brūni apdegušiem virsiem un cūkas gaļa, un visa māja, nosēdusies pie garā galdā, ēda gardas vakariņas, kamēr eglīte, kurā bij pakārti istabas augšienē spaļos saglabātie āboli un konfektes garām bārkstīm, meta savu spīdumu uz lieliem un maziem, apspīdēdama ārā tuvu pienākušos ābeļu zarus. Vēl vairāk par eglītes mirdzumu Straumēnu saimi apvienoja iekšējais mirdzums, un katrā no viņiem dega kāds lukturis, kas visu padarīja gaišu un saprotamu. Saule, kas viņus vasaru dedzināja, vēl spīdēja tumšā brūnumā uz viņu sejām, un tikai vecākiem vīriem, kam tā bija vienās rievās, tām pašķīroties, pazibēja baltums, jo viskarstākie jūlija stari nespēja iespiesties šajās dziļajās krokās.

Ziemassvētku vakars ātri satumsa, un Straumēnu ļaudis piepeši izdzirda sētsvidū lielu troksni, grāpju un trumuļu sišanu, vijoļu un klarinetu skaņas, un, pirms viņi spēja atjēgties, istabā sabruka, čigānu izloksnē runādams, liels bars cilvēku. Neviens nebija pazīstams, jo vienam bija dzērves knābis, otram svēteļa deguns, citam vēša ragi un vēl kādam lāča purns. Visi šie putni, zvēri un cilvēki runāja katrs savā valodā, un istaba pildījās zvēru un putnu balsīm tādā sajukumā, ka nekas nebija vairs sadzirdams. Pa starpām skanēja trumuļu dārdēšana, vijoļu un klarinetu spieģšana, un, spēlējot kādu danci, visi sāka griezties dejā, bet vecs čigāns ar pātagu rokā dejojotājus uzmudināja.

Pēc beigtas dejas saimnieks čigānus pacienāja ar šņabi un pīrāgiem, pēc kam viņi nometa savus putnu un zvēru ģimjus — un izrādījās, ka tie ir Straumēnu kaimiņi. Ēzdami, dzerdami un dejojami ciemiņi nodzīvoja visu nakti un tikai uz rīta pusi devās katrs uz savām mājām. Kādu brīdi dzirdēju vēl viņu pulkstentiņu skanēšanu, līdz zirgi, kas gribēja nokļūt ātrāki stallos, aiznesa tos projām pavisam.

Tā, viesus saņemot un viesos braucot, pagāja Straumēnu Ziemassvētki, Jaungads un Zvaigznes diena, un, kad ļaudis pēc tam skatījās uz vakariem, viņi piepeši ieraudzīja, kas saule tagad noriet aiz pavisam citiem kokiem, pavirzīdamās vairāk uz ziemeļu pusi. Viņa atkal uzsāka grūto ceļu pret stāvo debesu kalnu, un skaidrās dienās lielajā ļaužu istabas grīdā ilgāki gulēja vakaros loga rāmju atspīdums.

Vidars Balts

GUDRĪBAS SVĒTKOS

Smaga tumsa nospiedusi balto dienu īsu, īsu,
melnā ēna ietin visu, sirdī rada baiļu trīsu.
Bet vēl spēks ir baltai dienai: uzklāj zemei sniega sagšu
un liek mēnesim un zvaigznēm saules spozmi sūtīt zagšus.
Un pat sirdī iešķīl dzirksti, tālu pavasara jausmu,
lai tā daiļa alkās kaistu, dvēslē ieliesmotu ausmu.

Vēl nesnauž ūdeņi zem ledus seguma,
vēl bērzu birtalai dzīvas ir galotnes.
Vēl labi siltumā no bluķa deguma, —
svilst vecie ceņībās no bērnu čalotnes.

Sargājam, glabājam, —
dzīvot tautā labajam!
Ka-la-dū, ka-la-dū!

Smaida āres, smaida meži, sniega mirdzums māko glāsta:
"Mūžam gaismu neuzvarēt. Vienmēr tumsa tiek reiz gāzta."
Vēja pūsma eglēs žūžo: mūžam dzīvais sardzi tura.
Dūmi mājās augšup slejas: nāc pie svētku ugunskura!
Dzīvā rosmi pīrāgs glabā, saules tvīksme ziņnim dota.
Saulē rada sveču liesmas, saulī izteic skuju rota.

Ai tavu tikumu, vasaras čaklumu!
Nu darba vērtību dziesmās lai slavējam!
Lai gaišu padarām naksni go aklumu,
kad kopā laiku sev tīksmi te kavējam!

Sargājam, glabājam, —
dzīvot tautā labajam!
Ka-la-dū, ka-la-dū!

Gudrībai ir saules krāsas: tēvs tai darbs, ko arājs strādā,
dzimtās zemes mīlestība — māte, kas tai gaismu gādā.
Dzīvot rosmē, prāts kad dzimis, sazeļ krāšņos teiksmu rakstos,
domas aužas līksmās dziesmās, neļauj snaudai sēsties plakstos.
Dzīves jēgu ietērpj veidos, masku tēli apkārt staigā,
smieklu šaltis atspirdzinās cilvēks bēdu pēdām vaigā.

Nāc nākdams, budeli, dziesmām mūs budīni,
lai labās parašas cienīgi sargājam!
Naskākos apveltī, laiskākos mudīni,
tad mūs vairs nenomākt nedienām bargajām!

Sargājam, glabājam, —
dzīvot tautā labajam!
Ka-la-dū, ka-la-dū!

Vilis Plūdonis

KĀ ES BĒRNĪBĀ BRAUCU ZIEMASSVĒTKU ČIGĀNOS

Toreiz Ziemassvētki nebija tādi pliki kā tagad. Toreiz tie nāca krāšņi:
ar sniegu un ledu, ar labu kamanu ceļu un skaistām ledus puķēm uz logu
rūtīm. Un tādi tie bija īsti Ziemassvētki.

Jo dzīvi vēl atceros, ka tādos svētkos mēs, bērni, braucām uz kaimiņiem čigānos. Pārgērbāmies — viens par dzērvi, otrs par lāci, trešais par čigānieti un es pats par čigānu. Čigāna loma man sēdēt sēdēja galvā jau kopš tā laika, kad uzvedām pie sevis mājās Blauu Kārļa "Pagalmā" 1881. g. iespiesto ludziņu "Skolu pārlūks". Šai ludziņā es tēloju čigānu un guvu "visā publikā" lielu piekrišanu.

Esam jau uz Mēmeles upes. Zirgs rikšo, vienmērīgi kapādams asi kaltajiem pakaviem glumo ledu. Ledus dobji dun, un dunoņa atbalsojas tālu tāl upes piekrastēs. Vietu vietām saputinātais sniegs sivi čirkst zem ragavu sliecēm. Tumši zilajā debesu atvarā mirguļo zvaigznes. Un "čigānu saule" spīd tik spoža, balta, it kā tā nupat uz svētkiem būtu nospodrināta.

Ceļš līdz D. mājām nav tālais. Drīz esam galā. Riedami gan diskantā, gan tenorā, gan basā, apstāj mūs lieli un mazi kaimiņsuņi. Bet, kad kāda mājiņieka spēcīga balss tiem pavēloši uzkliedz, — viņi it kā nokaunējušies tūlīt apklust. Tas ir kaimiņpuišis. Viņš novieto mūsu zirgu klonā, bet mēs paši, izceldami katrs savas lomas raksturīgākās īpašības, sabrūkam istabā.

Pretim mums iznāk pats māju saimnieks, vidēja vecuma vīrs gludi skūtu seju. Es, atdarinādams Blauu Kārļa čigānu, to uzrunāju:

"He, dabridžu, saimniekpapa! bida! es pie tevis atnācu."

"Nu labvakar, labvakar," viņš atsaka, "ko tad tu, čigān, no manis laba gribi?"

"Neko daudz, saimniekpapiņ: dod nabaga čigāniņam kādu pusbrūķētu zārķeli ... Bēdīgi laiki, ai, daulala! Maizīte būs — ēdāju nebūs: cilvēki mirst, kā lapas birst — mana brāļa tēvs nomira, un vēl viens cits čigāns Vidzemē, sakās pakārās ..."

"Tad jau nu bezgala daudz čigānu ir apmiruši ... Bet vai tavš lācis prot arī dancot?" uzprasa man saimnieks.

Un nu lācim ir jārāda sava dejas māksla. Viņš griežas lempīgi uz vietas riņķi, stampājas smagi kājām un reizēm ierūcas tik briesmīgi, ka mazākie bērni no tiesas sabistas un laiž vaļā visus savus reģistrus. Mātēm un lielajām māsām ilgi nākas pūlēties, kamēr izdodas tos beidzot aplklusināt.

Manai čigānietei ir vairāk darīšanas ar dāmām, pie kurām viņai liela piekrišana, jo tā māc tik labi nozīlēt nākotni, ka tās visas ir ļoti apmierinātas.

Tikai ar dzērvi neviens negrib mesties draugos. Un, kad tā, kaklu ērmīgi stāpīdama, lūko ar savu smailo knābi vienam otram no mazajiem ieknābt, tie kliegdami un brēkdami samūk pa kaktu kaktiem. Viens otrs pašaujas pat pagultē un tūr jūtas vislabākā drošībā.

Tā ērmojoties un jokojoties, laiks ātri aizskrien. Un, kad jau diezgan liekas dejots un trakots, jokots un smiets, tad mēs, čigāni, sakām labvakarus viesmīlīgajiem saimniekiem, metamies ar visu savu "menažēriju" atkal ragavās un laižamies mājup.

Zvaigžņotās debesis izplatās tikpat cēli pār mūsu galvām kā pirms tam. Tikai mēness ir jau noslīdējis diezgan zemu debess pamalē.

Atkal žvakst vienmērīgā taktī zirga pakavi un dzirdama ragavu slieču mūzika. Bet acu priekšā man vēl dzīvi stādās viss redzētais un piedzīvotais. Sirds ir tik viegla un laimes pilna.

Jā, toreiz svētki bija arī man īsti svētki.

Alfonss Francis

SAULGRIEŽI

Aizgrima saulīte gar debess malu,

Atbrāza ziemelis, atnesa sniegu,

Kā asu zobenu cērtot līdz spalū.

Kviēcot simtu zirgu zviegu.

Aizgrima saulīte gar debess malu,

Pušu trūka ziedu vīte,

Ledū stinga dvēselīte.

Atgriezies, saulīte, no tumša sila,

Pār tumšu silavu, apvāršņa malu.

Gan dedzu gaismekli — bezdūma skalu —

Krēslai cauri neredz galu!

Atgriezies, saulīte, no tumša sila

Zibsnīdama, margodama,

Zelta dzirkstis sprēgādama.

Nu čukstēs ābeles, nu runās dravas,

Nu melsīs vēji pa pazarēm liedot,

Vēl citu vasaru dābolam ziedot

Atkal ceras nevilš tavas.

Un čukstēs ābeles, un runās dravas:

Dzied bitīte saldu ziņu —

Gaidāt siltu vasariņu.

Nu kāpa saulīte debesu kalnā
Pār tumšu silavu trejžuburainā,
Jodus un tumsoņus pazemē gaina.
Nozib zeme zelta kalnā —
Nu kāpa saulīte debesu kalnā
Zibsnidama, margodama,
Zelta dzirkstis sprēgādama,
Mētādama!

Velta Toma

ZIEMAS SAULGRIEŽOS

Ar klusumu baltu
Saulgrieži nāk,
ar ķekatu dziesmām
un prieku.

Cauri siliem naktī zili bālā,
skanot zvārguļiem kā viņā ziemā,
pāri trejdeviņiem sniega vāliem
sauksim senus, tālus svētkus ciemā.

Sarauksies tumsā diena īsa,
istabā ienāks kupla egle —
stāsisim kviešu kūli stāvus,
vārsim ķūķēs cūkas kājas,
pelēkos zirņus grābsim bļodā,
pīrāgus brīnus siekā bērsim
(cienasta tiesu skapī slēpsim
čigānus mielot trešā dienā!).
Svētība pirtī metīs garu,
debesu gaisma sniegā staros:
Saulgrieži griežas vidū naktij!
Pāri svešam laukam
vēja šalkās balss
senā dziesmā atsauks
sauli ziedēt sājā.

ZIEMASSVĒTKI

(Fragments no "Balās grāmatas")

Pēc brokasta krāsnes priekšā uzliesmoja gaišs bērza skals. Es jau no piedzīvojumiem zināju, ka tagad sāksies skaistas lietas. Lai visur līdzī darbotos, es biju par mazu; bet vismaz tuvumā man vajadzēja būt.

Vispirms nāca zvaigžņu skaitīšana. Vajadzēja ņemt slotu, likt pažaga¹ galu pie griestiem, skaķties vienīgi uz šo galu un apgriezties divpadsmit reižu riņķī. Tad uzreiz skriet uz durvīm un ar pažaga galu trāpīt durvju vidējo dēli. Šis dēlis bija nesen ielikts jauns un stipri atšķīrās no citiem; tomēr neviens nevarēja tajā trāpīt. Dažam jau, vēl gaisā skatoties, sāka kājas zaudēt jēgu; bet, līdzko slota neturējās vairs pie griestiem, tad zvaigžņu skaitītājs aizdelverēja turp, kur pats pavisam negribēja un nedomāja. Ak, kas tie bija par smiekliem!

Tad nāca ziemassvētku dobītes vaktēšana.

"Nu, kas var novaktēt ziemassvētku dobīti?" saimniece saka.

"Kā tas ir? Kā tas jādara?"

Saimniece visu pamatīgi izstāsta.

Daudzi jau šo joku zina, bet meita Katre pastiepj savu liko zodu uz priekšu un ņirgājās:

"Kas tur ko nenovaktēt?"

Labi, Katre vaktēs ziemassvētku dobīti. Bet tā ka novaktētu! Redzēsimgan ...

Saimniece ņem pilnu kastrolī auksta ūdens un salej istabas plāna dziļākajā bedrītē. Katrei nu jāsēd pie bedrītes un jāsargā, lai saimniece ūdeni neizmeltu. Ja nenosargās, tad to, ko saimniece izsmels, uzlies Katrei uz galvas.

Kāpēc tad Katre lai nenosargātu? Viņa nosēstas tā, ka kājas nāk dobītei pa abām malām. Viņa pavelk lindrakus līdz ceļiem un pievirzās pavisam tuvu. Nu viņa vajadzības brīdī var pavisam pārlieties pār dobīti, un nevienam nebūs iespējams to izsmelt.

Saimniecei ir rokā liela pavārnīca. Viņa brīdī mēģina ar to piekļūt pie dobītes, bet Katre tikai smejas un atgrūž pavārnīcu kā nieku. Beidzot viņa pat izraun saimniecei no rokas smeļamo un smejas vēl sirsnīgāk.

¹ Pažaga — liks sakaltis koka kāts krāsns rušināšanai.

Bet nu patlaban ir pienācis īstais brīdis. Katre, Katre, — kad tu zinātu!

Saimiece tagad saķer Katres abas kājas ap skriemeļiem ... Īss rāviens, mazs šļūciens, un — ziemassvētku dobīte ir sausa. Hahaha!

Tad tiek šauti rubeņi, tecināts brandavīns, naži dancināti un pār salmu lēkts — līdz sāk aust diena. Tad jāiet citiem govīs apkopt, citiem zirgi, citiem jātaisās uz baznīcu.

Priekšpusdiena pagāja vienos darbos. Svētku sajūsma apslāpa. Bet pusdienas zemā saule sāka atkal mīļāk spīdēt; istaba kļuva gaišāka un siltāka. Bija atkal ziemassvētki.

Kad metās tumsa, es pastāvīgi skrēju laukā klausīties, vai neskan zvani, vai nenāk jau čigāni.

Nekas vēl nebij dzirdams.

Jau sadedza ugunis. Lielie sāka gudrot, ko nu atkal darīt, kā palaist garo vakaru. Te māte mani saķēra aiz piedurknes un iesaucās:

"Nāc gultā! — Nāve nāk!"

Ak dievs! — Es biju gultā kā sviestīn iesviests. Elpa man aizrāvās, un es patiesi domāju, ka pēdējā stundiņa nu ir klāt.

Te arī durvis jau vērās, un es manīju, ka pa tām klusām ielīda kas briesmīgs.

Istabā atskanēja kļiedzieni un smiekli. Kā viņi varēja smieties — tik šausmīgā brīdī!

Man galva bij zem deķa, un es biju cieši apķēries ap mātes roku; bet ausis man bija pārāk plānas, un es visu dzirdēju, kas tika runāts. Nāve, protams, bija klusa, bet cilvēki ar viņu gribēja vēl aprunāties, pirms krita. Es dzirdēju saimnieces balsi:

"Mīļā nāvīt, saimnieku tak atstāj dzīvu, — ko tad mēs vairs bez mājas galvas darīsim?"

Arī saimnieks pats lūdzās. "Es tev došu jaunāku un mīkstāku vietā, " viņš teica. "Ņem, raug še, Katri."

Katre iespīdējās un bēga. — Nekas nelīdzejā — saimnieks tika nokauts. Es dzirdēju, ka beigās viņi noteica:

"Redzi, nav vis pielūdzama, kuru viņa iedomājas, to paņem, dzied vai raud."

Nu es dzirdēju, ka visa kņada nāk uz mūsu kaktu, un drebēju kā apšu lapa. Māte, to manīdama, noliecās mani mierināt. Lai nebaidoties — tas tak esot cilvēks. Tā esot varbūt mūsu pašu vecāmāte.

Lai apskatoties vien.

Es paskatījos un sastingu aiz bailēm. Balta no galvas līdz kājām, baltiem matiem, baltu ģīmi, baltām rokām viņa stāvēja istabas vidū un grozīja galvu. Mute viņai bija liela, sarkana, rokā plats, asiņains tutenis. Mani pamanījusi, viņa virzījās šurpu.

Es iekliedzos un sāku kārpīties. —Tad nāve apstājās, pacēla tuteni gaisā, pakratīja un lēnām izlida pa durvīm.

Nu es kļuvu drošāks. Es sāku māti izvaicāt:

"Kāpēc viņai tik liela, sarkana mute?"

"Kāpēc? — Lai briesmīgāk izskatās. Viņa bija iekodusies zobos sarkanās dzijas kamolīti."

"Un ar ko viņa varēja nomazgāt tik baltu muti?"

"Muļķis! To viņa ar multiem nosmērēja."

"Bet kur viņa ņēma tik lielu tuteni?"

"Vai tad tu neredzēji? Tā bija kulstīkla. Vecātēva kulstīkla, iemērcta rašalā."

Ak šitā! — Nu es arī varētu iztaisīties par nāvi, ja nebūtu bail.

Pēc brīža ienāca vecmāte smīnēdama, viltīgām acīm. Saimniece ievaicājās, vai neesot satikusi nāvi; tikko te bijusi un izgājusi. — Nē, vecmāte nebij nāves nemaz redzējusi.

Konstantīns Aizpurs

VAI ATKAL NĀK SAULGRIEŽI?

Saime, skatiet, kas šurp auļo!

Lapsa? Lācis? Vilks? Un dzērve!

Dzied jau kori: "Kalladū!

Esiet sveiki Ziemassvētkos!"

Kur daudz gadus gulējāt?

Ķekamiece lapsa spiedz:

"Latvju sētas tumsa sedza —

Kā lai danco, kur skan raudas?"

Lācis rūc: "Te bija sētā
Zvēri niknāki par mums tād!"
Dzērve velk: "Šurp atkal braucam,
Kad tie baidi prom jau lasās ..."

Vilks sāk danci lekt ar dzērvi:
"Lai aug kāļi, kāpostīti,
Lai zied lini citvasar,
Logā brīves saule rotā!"

Saime, līdzī lecot, dūc:
"Laima, cel jel zelta žogu
Aplīk latvju pagalmiem,
Lai te nezvērs netiek vaira!"

Ēriks Raisters

ZIEMAS SVĒTKI

Jāpi kad līgoti vasaras kalnā,
Mārtiņi dancoti pirmajā salnā, —
Kur saule grimusi? Domīgs dienai prasi,
Garu ziemas nakti pēdas zvaigznēs lasi.

Klūp pūzdams ziemelis pār mežu galiem
Ar smiega puteņiem, mīknajiem saliem,
Spurdz vēju kamanas, brāž kaļnu, leju, —
Vai gluži atstāts lai mīti teju?
Sirojot, sērstojojot laiks vadas moži,
Pie duru Ziemsvētki nostājas spoži.

Ej, tautiet, vārtus ver, laid svētkus iekšā,
No rudens labuma cel vēlīgs priekšā.
Ar svētku ugunīm sābri nāks sētā;
Šai naktī gaisma lēks no tumsas svētā.

Griezīsies saulīte kāpt augstu loku,
Pašķirs tā dzīvībai devīgu roku, —
Lai staļļi pildās avju pulkiem baltiem,
Lēnīgām telītēm, kumeļiem staltiem,
Kas reizi vizinās līgavu šmaugu,
Bāliņu nesīs uz kara lauku.

Ej, tautiet, svētkus sveic lepnus ar godu,
Cel galdā zarkannu, cel gaļas podu.
Nes zaļu egli, dedz baltas sveces,
Daudzināt svētkus teic dziesmas vecas.

Lai dziedā ļaudis, lai parotāja,
Lai krusta danci nepiemirst kāja.
Bijīgs tik prāts lai atceras gaismu,
Atminas sauli, dzīvības kaismu —

Kas viņu mācīja kāpt augstu kalnu?
Agra diena mācīja kāpt augstu kalnu —
Kas ļaužu sirdis — labu prātu turēt?
Sen senis padomis — labu prātu turēt!

SAULGRIEŽI

Krīt sudrabaini sniegi,
pār laukiem zvīļojot,
un atskan zvani liegi:
Dievs, ļaudis mīļojot,
ir saulei ceļu spriedis
kāpt jaunā stāvumā.
Jauns prieks kā zelta briedis
nāk staru skāvumā.

PIELIKUMS

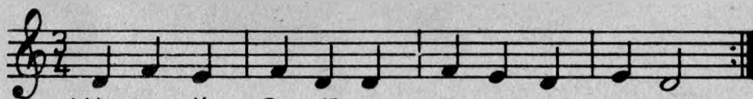
Ernests Spičs

ROTAĻAS UN SPĒLES

Neguli, Saulīte

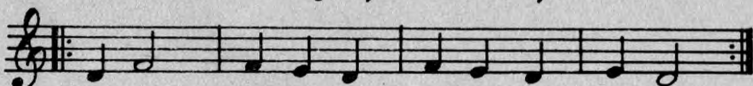
Šī rotaļspēle visur minēta saistībā ar gadskārtām. Vieni teicēji to min kā Ziemassvētku norisi, citi uzskata, ka tā spēlēta tikai pavasarī un vasarā. Te dodam divus šīs rotaļas variantus.

Kurzemes variants

1. Ne-gu-li, Sau-lī-te, ā-be-ļu dār-zā!

2. Mēne-sis iz-gā-ja ma-lē-jas meklēt.

3. Bēdz, bēdz, Saulī-te, Mē-ne-sis dze-nas!

4. Jau drīz Saulī-te Mē-ne-ša ro-kās.

Neguli, Saulīte,
Ābeļu dārzā!
Mēnesis izgāja
Malējas meklēt.

Bēdz, bēdz, Saulīte,
Mēnesis dzenas!
Jau drīz Saulīte
Mēneša rokās.

Sākuma stāvoklis: rotaļnieki stāv dārziņā, vidū — Saulīte, ārpus dārziņa — Mēness.

1. g ā j i e n s. Rotaļnieki, divas reizes dziedot pirmo divrindi, deju teciņus trīsoli pa dejas ceļu. Saulīte deju pa dārziņa iekšpusi, Mēness — apkārt dārziņam.

2. g ā j i e n s. Rotaļnieki, divas reizes dziedot otro divrindi, deju teciņus trīsoli pret dejas ceļu. Saule un Mēness turpina dejot kā pirmajā gājienā.

3. g ā j i e n s. Rotaļnieki, stāvot uz vietas ar paceltām sadotām rokām, dzied trešo divrindi. Saulīte bēg. Mēness to ķer, sekojot Saulītei pa pēdām. Šo gājieni izpilda, kamēr Saulīti noķer.

4. g ā j i e n s. Rotaļnieki, stāvot dārziņā vai dejojot teciņus trīsoli pa dejas ceļu, dzied ceturto divrindi. Mēness dancina Saulīti dārziņa vidū.

Šai rotaļspēlei ir daudz variantu. Tas norāda, ka tā bijusi ļoti iemīļota. Arī tagad rotaļu "Neguli, Saulīte" labprāt spēlē mazi bērni. Folkloras sarīkojumos to iet arī jaunieši un vidējās paaudzes cilvēki. Rotaļas norisē reizēm rodas jautājums: ko darīt, ja Mēness nevar noķert Saulīti. Vidzemē pierakstīts kāds variants, kur Mēnesim jādod ķīla, ja tas nenoķer Saulīti, kamēr trešo divrindi nodzied trīs reizes. Citā variācijā paredz gan Mēneša aizkavēšanu, nelaižot caur sadotām rokām, gan noteikumu, ka Mēnesim jādzēnas tieši Saulītei pa pēdām, gan to, ka Saulīte var ķert Mēnesi. Tad arī dziesmā dzied, ka Mēness guļ ābeļu dārzā, bet Saulīte meklē Mēnesi.

Latgalē pierakstīts pavisam atšķirīgs rotaļspēles variants.

Latgales variants

1. Na-gu-li, Sau-lei-te, a-pe-i-ņu dōr-zā!
Na-gu-li, Sau-lei-te, a-pe-i-ņu dōr-zā!

Neguli, Sauleite,
Apeiņu dōrzā;
Apeiņu dōrzā
Gaļveņa sōpēs.

Atjōs Mēness
Kumeļu dzērdeit,
Deveņu rateņu,
Symts kumeleņu.

Bēdz, bēdz jō dreiz,
Lai nasadzan!

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieki stāv divos koncentriskos apļos vai dārziņos, iekšējā — Saulītes, ārējā — Mēneši.

1. g ā j i e n s. Rotaļnieki, dziedot pirmās četras divrindes, ar gājiena trīsoli virzās pa apli vai dārziņu — katrs aplis pretējā virzienā, un starp puīšiem un meitām sākas saruna.

Puiši: "Vai tōli sauleite?"

Meitas: "Par deveņom verstīm!"

Puiši: "Vai varēs dadzeit?"

Meitas: "Turēsi krutas kōjas, osu peicku, tad dadzeisi."

2. g ā j i e n s. Rotaļniekiem dziedot piekto divrindi, sākas ķeršana un bēgšana. Mēneši ķer Saulītes. Kurš puisis nespēj noķert meitu līdz divrindes beigām, dod ķīlu.

Pynu, pynu sītu

Rotaļa ar šādu tekstu sastopama tikai Latgalē. Patī norise kā viens no "Līkumu dejas" gājieniem sastopama visā Latvijā. Tiesa, nav atzīmēts, ka šī rotaļdeja izpildīta tikai pavasarī. Toties kaimiņtautām šāda tipa norises cieši saistītas ar pavasari. Interesanti būtu papētīt plaukstošo, ziedošo koku zaru nozīmi mūsu tautas pavasara ieražās, jo rotaļas darbības pamatā ir vainagu pišanas darbības.

Rotaļā piedalījās meitas vai sievas, reizēm arī puīši.

Viļāni

1. Py - nu, py - nu sī - tu, Sa - py - nu
vai - ņa - gu, Sa - py - nu vai - ņa - gu
Nu zaļu za - re - ņu. Cī - šī sa - py - nu.

2. Pynu, pynu sītu,
Izpyņu vaiņagu,
Izpyņu vaiņagu
Nu zaļu zareņu.
Labi izpyņu.

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieces nostājas virknē.

1. g ā j i e n s. Dziedot pirmo pantu vairākas reizes, notiek sapīšana, ko iet gājiena soli. Pirmā rotaļniece izlien caur otrās un trešās rotaļnieces izveidotiem vārtiņiem tā, lai viņas kreisā roka, kas sadota ar partneres labo roku, izrādītos aplikta pašai ap kaklu. Tālāk pirmā rotaļniece turpina līst caur trešās un ceturtais rotaļnieces izveidotiem vārtiņiem utt., līdz visas rotaļnieces ir sapītas.

2. g ā j i e n s. Rotaļnieces, dziedot otro pantu vairākas reizes, atpin pinumu. Sāk vai nu pirmā, vai pēdējā rotaļniece, dodoties pretējā virzienā nekā pirmajā gājienā.

Sēju rūzes, sēju mirtes

1. Sē-ju rū-zes, sē-ju mir-tes, Sē-ju li-le-
je - ņas, Vot kai šy-tai, vot kai šy - tai
Sē-ju li-le - je - ņas // jeņ's.

2. Auga rūzes, auga mirtes,
Auga lilejiņas,
Vot kai šytai, vot kai šytai
Auga lilejiņas.

3. Zīdi rūzes, zīdi mirtes,
Zīdi lilejiņas.
Vot kai šytai, vot kai šytai
Zīdi lilejiņas.

4. Veita rūzes, veita mirtes,
Veita lilejiņas.
Vot kai šytai, vot kai šytai
Veita lilejiņas.

5. Žāly rūžu, žāly miršu,
Žāly lilejiņu.
Vot kai šytai, vot kai šytai
Žāly lilejiņu.

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieki stāv dārziņā pa pāriem, meita puisim pie labās rokas.

1. g ā j i e n s. Rotaļnieki, dziedot pirmo divrindi, ar gājiena soļiem iet pa dejas ceļu.

2. g ā j i e n s. Rotaļnieki, stāvot uz vietas, dzied otro divrindi. Rokas atsvabina un rāda viens otram tekstā minēto darbību.

Atbilstoši tekstam atkārto pirmo un otro gājieni.

Sietiņu dzīt

S ā k u m a s t ā v o k l i s: no spēlētāju pulka izvēlēts vadonis nostājas visiem priekšā un paņem rokā grīstē sagrieztu dvieli vai citu piemērotu sitamo.

N o r i s e. Spēlētāju pulks jautā:

— Ko tu dzen?

— Sietiņu dzenu.

— Cik augstu sietiņš?

— Deviņas jūdzes.

Tiklīdz tas izteikts, vadonis ķer kādu no spēlētājiem, cenzdamies tam trāpīt ar dvieli. Trāpītais kļūst par jaunu spēles vadoni.

Ak tu, bolūdeiti

Atašiene

1. Ak tu, bo-lū - dei - ti, Zy-lū pu-ti - ne - ņu,

Voi redzēji, voi dzērdēji, kai mo-gō-nas sē - ja?

Ak tu, bolūdeiti,
Zylū putineņu,

Redzēt i redzēju,
Dzērdēt nadzērdēju;

Voi redzēji, voi dzērdēji,
Kai mogōnas sēja?

Vot kai ūytai, vot kai ūytai
Mogōneņas sēja.

Nākošajos pantos izceltā vārda vietā liek: auga, plauka, pļōve, kyule.

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieki stāv dārziņā, viens rotaļnieks —
Balodītis — vidū.

1. g ā j i e n s. Rotaļnieki, dziedot pirmo divrindi, ar gājiena soļiem virzās pa dejas ceļu. Balodītis dejo dārziņa vidū.

2. g ā j i e n s. Rotaļnieki, stāvot uz vietas, dzied teksta otro divrindi. Balodītis rāda tekstā minētās darbības. Rotaļnieki atkārti šīs darbības pēc iespējas precīzāk. Ja kāds no malā stāvošiem rotaļniekiem neprecīzi atkārti Balodiša parādīto, tad viņam, rotaļu sākot par jaunu, jānāk par Balodīti.

Rotaļu turpinot, atbilstoši tekstam izpilda pirmo un otro gājienu.

Nokul mani, māmuliņa

Ērgļi

No- kul ma-ni, mā-mu - li - ņa,
Ar vī-to-la ža-ga-ri-ņu, ar vī-to-la ža-gariņ'.

2. Lai es augu tik lokana Kā vītola žagariņš.

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieki nostājas pa pāriem aplī ar seju pa dejas ceļu un sadodas vidukļa aptvērienā — puisis ar labo roku aptver meitu ap vidu, meita kreiso roku uzliek uz puīša labā pleca.

1. g ā j i e n s. Rotaļnieki, dziedot pirmo rindu, pa dejas ceļu tek slīdošā trīssoļi uz āru un uz iekšu. Partneri kustību sāk ar labo kāju. Augumu šūpo līdzī soļu ritmam.

2. g ā j i e n s. Rotaļnieki, dziedot otro rindu, saķeras aptvērienā ar sadotām rokām un dejo apaļo polku pa dejas ceļu. Otrajā gājienā var izmantot arī citus pāru deju gājienu, piemēram, galopu vai griešanas elkoņos. Ja griežas elkoņos, tad izdejo ar teciņus vai skrējiena soli.

Šūpoj mani, mōmuleņa

Liksna

1. Šyu- poj ma-ni, mō- mu - le - ņa,
 Šyupoj mani, mōmuleņ. Vō-lyu-dzeites,
 vō - lyudzeites, vō-lyudzei-tes šyu-pe-lē!

Šyupoj mani, mōmuleņa
 Vōlyudzeites šyupelē!
 Lai as augu tik lūkona,
 Kō lūcēja vōlyudzeit'.
 Lūklūkimy upe taky
 Caur azarim Daugavā;

Aiz Daugavas, tur aug muna,
 Tur aug muna leigaveņa.
 Ceļtum laivu, dūtum rūuku,
 Ka mameņa naradzātu;
 Jyus, mōseņas, redzējoti, —
 Nasokoti mōmeņai!

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieki pa vienam stāv dārziņā, daži rotaļnieki dārziņa vidū.

1. g ā j i e n s. Rotaļnieki, dziedot pirmo divrindi, ar gājiena vai teciņus soli virzās pa dejas ceļu. Vidū esošie rotaļnieki dejo dārziņa vidū pa vienam.

2. g ā j i e n s. Rotaļnieki, dziedot otro divrindi, turpina dejoj pa dejas ceļu. Vidū esošie rotaļnieki uzaicina sev partnerus no dārziņa un griežas ar tiem labajos un kreisajos elkoņos. Griezienu elkoņos izdara enerģiski, uzsvērtā teciņu soli.

Norisi atkārtojot, uzlūgtie rotaļnieki paliek dārziņa vidū, bet tie, kas tur jau bijuši, nostājas dārziņā. Ir zināms šāds variants: rotaļu turpinot,

dārziņa vidū paliek gan iesaistītie rotaļnieki, gan paši iesaistītāji. Tādā veidā katreiz pēc 2. gājiena dalībnieku skaits dārziņa vidū ir divkāršojies. Rotaļa beidzas, kad elkoņos griežas visi rotaļnieki, tas ir, visi ir sadalījušies pa pāriem. Šādu izpildījumu Latgalē sauc par Susekli.

Caur sidraba birzi gāju

Zemgale

1. Caur sid-raba bir-zi gā-ju, Ne za-ri-ņa
nenolauzu, Ne za-ri-ņa nenolauz.

Caur sidraba birzi gāju,
Ne zariņa nenolauzu.
Būt' zariņu nolauzusi,
Tad staigātu sudrabota.

Asariņas noslaucīju
Zaļā zīda priekšautā.
Priekšautiņu izkaltēju
Smuidra bērza galiņā.

Jauna biju, dancot gāju,
Dziedādama vien staigāju.
Nebēdāju tās dieniņas,
Kad raudāju asariņas.

Trīs gadiņi tas bērziņis
Nelapoja, nezaļoja;
Ceturtaī gadiņāi
Sudrabotis salapoja.

Sākuma stāvoklis: rotaļnieki pa pāriem izveido gatvi tā, lai slēgtajā plaukstu satvērienā paceltās rokas izveidotu vārtiņus.

1. un vienīgais gājieni. Rotaļnieki dejo mīnāšanās soli uz vietas. Vienā gatves galā dejojošie rotaļnieki sāk pa vienam list zem citu gatvē esošo rotaļnieku izveidotajiem vārtiņiem un izvēlas sev jaunu partneri, ar kuru lien līdz gatves otram galam un nostājas gatves galā sākuma stāvoklī. Bez partnera palikušie rotaļnieki gar malu dodas uz gatves sākuma malu un lien vārtiņos, lai izvēlētos sev no gatves jaunu partneri. Iešana notiek trīssoli. Šādu norisi sauc par Strautiņu.

Harijs Sūna atzīmē, ka Latgalē ir pierakstīts šis rotaļspēles variants, kur, tai norisinoties, dzied dziesmu "Rikšiem bēnīti es palaidu". Šajā gadījumā darbība līdzīga rotaļai "Kumeliņi, kumeliņi".

No Augšzemes ir zināma šis rotaļas norise meitām.

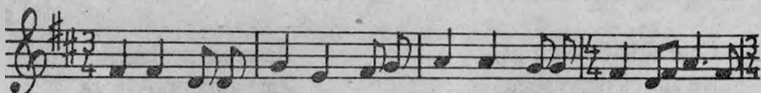
S ā k u m a s t ā v o k l i s: četras meitas nostājas krustā ar seju viena pret otru.

1. g ā j i e n s. Meitas, dziedot pirmo rindu, ar četriem trīssoļiem saiet uz vidu un ar četriem trīssoļiem atmuguriski atkāpjas līdz savām vietām. Dziedot otro rindu, divas līdzās stāvošās meitas satveras rokās un lien divu otru meitu izveidotajos vārtiņos. Divrindes beigās meitas pagriežas ar seju uz vidu un atkal nostājas krustā, bet nu jau citās vietās.

2. g ā j i e n s. Meitas, dziedot otro divrindi, satveras dārziņā un skrējiena trīssoļi dejo pa dejas ceļu. Rotaļu turpinot, darbība atkārtojas no sākuma.

Skaisti dziedi, lakstūgala

Zemgale

1. Skaisti dziedi, lak-stī-gala, Rī-gas torņa gali - ņā-i,

Skaisti dziedi, lakstī-gala, Rī-gas torņa ga-li-ņā.

Skaisti dziedi, lakstūgala,
Rīgas torņa galiņai!
Ja tu skaisti nedziedāsi,
Apsolišu vanagami.
Vanags tevi apēdīsī
Pa vienai spalviņai.

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieki nostājas aplī. Viens vai vairāki rotaļnieki nostājas vidū.

1. g ā j i e n s. Rotaļnieki aplī, dziedot pirmo divrindi, dejo līganu trīssoļi pa dejas ceļu un, dziedot otro divrindi, dejo pretējā virzienā. Trīssoļa

vietā var izpildīt lēnus un ātrus soļus atbilstoši dziesmas ritmam. Vidējie rotaļnieki dejo pa vienam apļa vidū.

2. g ā j i e n s. Rotaļnieki stāv aplī un, paātrinot tempu, dzied trešo divvindi. Vidējie rotaļnieki uzlūdz partnerus no apļa un sparīgi griež uzlūgtos sev apkārt elkoņu vai kādā citā satvērienā. Dziesmas beigās partneri atvadās, uzlūdzēji nostājas aplī, bet uzlūgtie paliek vidū.

Uzmanību! Ceturtajā un astotajā taktī mainās soļu ritms.

Vistiņas

Vienam spēlmanim aizsien ar lakatu acis. Tas ir vanags, kuram citi spēlētāji — Vistiņas — ir jāķer rokā.

N o r i s e. Vanags, rokas izplētis, dodas uz to pusī, kur, viņaprāt, atrodas Vistiņas. Vistas plaukšķina ar rokām un manās no Vanaga izbēgt. Noķertais spēlētājs kļūst par Vanagu, bet bijušais Vanags iestājas Vistiņu pulkā.

Snīpis

Viens spēlētājs ar pirkstiem satver otra degunu un jautā: — Kur snīpis? — Ezerā. — Ko dara? — Olas dēj. — Kādas? — Skaistas: zelta, sudraba, dimanta, ap. . tas. — Kuru dosi man?

Jautātājs otra degunu spiež tik ilgi, kamēr viņam tiek piesolītas labākās olas.

Parād', brālīti

Vārme

1. Pa - rād', brā - līt, kā a - ra zemī - ti?

Ši - tā, mā - siņ, ze - mī - ti a - ra.

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp). The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of quarter and eighth notes. The second staff begins with a double bar line and a repeat sign, followed by the same melodic pattern. The lyrics are written below the notes.

— Parād', brālīt,
Kā ara zemīti?
— Šitā, māsiņ,
Zemīti ara.

Kā ecē zemīti,
Kā sēja liniņus,
Kā auga liniņi,
Kā plūca liniņus,
Kā grieze liniņus,
Kā cirte liniņus,
Kā krāve vezumu,
Kā mērce liniņus,
Kā sloga liniņus,
Kā vilka ārā,
Kā klāja liniņus,
Kā ņēme kopā,
Kā sēja kūlīti,

Kā paisa liniņus,
Kā kulsta liniņus,
Kā linus sukāja,
Kā grieze grīstē,
Kā vērpe liniņus,
Kā tine kamolu,
Kā mete audeklu,
Kā riete audeklu,
Kā saista audeklu,
Kā grieze audeklu,
Kā balin audeklu,
Kā tine ritumā,
Kā mēro krekliņus,
Kā grieze krekliņus,
Kā šuje krekliņus,
Kā lika pūrā,
Kā dala tautās.

S ā k u m a s t ā v o k l i s: rotaļnieki nostājas dārziņā, vidū viens puisis.

1. g ā j i e n s. Kāda no dārziņā stāvētājām, dziedādama pirmo divrindi, vēršas pie vidū stāvošā. Pārējie rotaļnieki šo divrindi atkārt. Puisis pieder pie jautātājas.

2. g ā j i e n s. Atbildēdams ar otro divrindi, viņš ar vaibstiem un rokām prasītājai izrāda veicamo darbu. Pārējie rotaļnieki to atdarina. Rotaļu turpinot, jautājumus vidējam uzdod katreiz cita rotaļniece.

Ja vidū iet meita, tad viņai jautājumus uzdod puīši.

PERSONU RĀDĪTĀJS¹

Aizsils Arvīds (dz. 1904. g. Kalsnavā, miris 1940. g. Lubānā). Baltu filoloģijas maģistrs. Bijis skolotājs Zilupē, Krustpili, Lubānā, Rīgā, Daugavpilī. Rakstījis par audzināšanu, folkloru u.c. Vācis folkloru, īpaši kāzu paražas. Sarakstījis "Senās kāzas Daugavpils apriņķī" un "Latviešu tautas sapņu iztulkošana".

Akuraters Jānis (dz. 1876. g. Dignājā, miris 1937. g. Rīgā). Pirmais Tēvzemes balvas laureāts — rakstnieks. Dzejnieks, prozaiķis, dramaturgs un publicists. Emocionālā jaunības stāsta "Kalpa zēna vasara" autors. Nacionālā virziena 1905. gada brīvības cīnītājs (sacerējis "Ar kaujas saucieniem uz lūpām" vārdus), politisks darbinieks neatkarīgajā Latvijā.

Ancelāne Alma (dz. 1910. g. Secē, mirusi 1991. g. Rīgā). Folkloriste, pētījusi galvenokārt teikas un mīklas un sakārtojusi to krājumus. Līdzdarbojās "Latviešu tautasdziesmas" zinātniskā izdevuma veidošanā.

Atspulgs (īstā vārdā **Miķis Pēteris** (dz. 1908. g. Raunā, apb. Dikļos). Gan latviskās, gan klasiskās formās dzejojis paskarbi romantiskus dzejoļus (arī balādes) par dabu, dzīvi un darbu. Sacerējis arī stāstus, feļetonus, grāmatu apskatus.

Austriņš Antons (dz. 1884. g. Vecpiebalgā, miris 1934. g., apb. Rīgā). Dzejnieks un prozaiķis. Piedalījies 1905. g. revolūcijā, 13. janvāra demonstrācijā Rīgā, pie Dzelzs tilta ievainots. Viņa darbos jūtams dzimtā novada kolorīts. Daudz dzejoļu par senču gadskārtām un to tradīcijām.

Balts Vidars (dz. 1911. g. Rīgā). Dzejoļu krājums "Jaunie dāinu ziedi" (1935. g.), romāns "Lielā uzvara" (1940. g.). Bijis Alūksnē "Malienas Ziņu"

¹ Par skolas programmā iekļautajiem rakstniekiem un dzejniekiem sīkākas biogrāfiskas ziņas netiek šai sarakstā dotas.

redaktors. Kara laikā hitleriešu apcietināts. Padomju ieslodzījumā bijis no 1945. līdz 1956. gadam Zemju meža darbos, no 1949. g. Vorkutā. Atgriezies raksta lugas un dzejoļus.

Barons Krišjānis (dz. 1835.g. Strutelē, miris 1923. g. Rīgā). Izdevis pirmo latviešu sarakstīto Latvijas ģeogrāfiju "Mūsu tēvu zemes aprakstīšana" (1859.g.). "Pēterburgas Avižu" redaktors no 1862.g. līdz 1865.g. Sakopojis un sakārtojais 45 g. laikā Latvju Dainas 8 grāmatās (217 996 t. dz.).

Bērziņš Ludvigs (Ludis) (dz. 1870.g. Džūkstē, miris 1965.g. Denverā, ASV). Mācītājs, dzejnieks un literatūrzinātnieks, Latvijas Universitātes profesors, Rīgas Skolotāju institūta direktors, viens no pašiem izcilākajiem latviešu folkloristiem (dainu, it sevišķi to metrikas, pētījumi) un literatūrvēsturnieks (pētījumi par t.s. nevācu autoriem), izcilākais autors latviešu reliģiskajā lirikā.

Biezais Haralds (dz. 1909.g. Lestenē). Luterāņu teoloģijas profesors, reliģiju vēsturnieks. Pētījis seno latviešu dievestību. Strādājis Upsalas (Zviedrijā), Obu un Turku (Somijā), Bonnas (Vācijā) universitātēs. Helsinku (Somijā) universitātes Goda doktors. Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda loceklis. Pašreiz dzīvo Zviedrijā.

Birkerts Pēteris (1881.g. Jaunsvirlaukā, miris 1956.g. Lielupē). Izcils folklorists, tautas anekdošu, mīklu, sakāmvārdu un parunu krājējs un sakārtotājs. Sarakstījis vēstures, latviešu tautas estētikas un psiholoģijas grāmatas.

Birznieks-Upītis Ernests (dz. 1871.g. Dzirciemā, miris 1960.g. Rīgā). Labi pazīstams rakstnieks, skolotājs un "dzirciemnieku" apģāda dibinātājs (1908.g.).

Brastiņš Arvīds (dz. 1893.g. Eikažos, miris 1984.g. ASV). Piedalījies 1919. gada Neatkarības cīņās. Beidzis Latvijas mākslas akadēmijas Burharda Dzeņa lietišķās mākslas meistardarbnīcu. Darinājis tēlus betonā, akmenī, kokā un metālā. Daudz sīktēlu kokā — it sevišķi naudas pūķi un Laimas koki. Gatavojis kapa pieminekļus, vairāki atrodas Rīgā Meža kapos, Mazsalacā. Rakstījis par mākslu, folkloru, tautas tradīcijām, jaunatnes lugas un mīklas. Bijis skolotājs Latvijā, pēc II Pasaules kara — Vācijā un ASV.

Brastiņš Ernests (dz. 1892.g. Lielstraupē, nošauts 1942.g. 28. janv. Astrahaņā). Piedalījies 1919.g. Neatkarības cīņās. Gleznotājs, mākslas vēsturnieks. Glezniecībā ievadīja latviešu dievestības tēlu atdzimšanu. Kara muzeja pārzinis. Uzmērījis latviešu pilskalnus. Sarakstījis Tautības mācību, pētījis vēsturi, etnogrāfiju, kultūru, sadzīvi latviskā skatījumā. Latvijas Dievturu sadraudzes dibinātājs un dižvadonis, par ko jau 1940.g. 6. jūlijā okupantu apcietināts.

Breikšs Leonīds (dz. 1908.g. Krievijā, miris 1942.g. Astrahaņas cietumā). Sacerējis patriotiskus dzejoļus ("Svēts mantojums" u.c.), apceri "Mūsu ģimene", romānus, stāstus u.c. Sastādījis antoloģiju "Darba dziesma".

Brigadere Anna (dz. 1861.g. un mirusi 1933.g. Tērvetē). Iemīļota tautas cīņu un tikumiskās atdzimšanas rakstniece un dzejniece.

Cedriņš Vilis (dz. 1914.g. Valmieras pag., miris 1946.g. 5. janv. Vorkutas koncentrācijas nometnē Sibīrijā). Dzejnieks (krājumi "Sidraba jātnieks", "Ziemeļu dārzi"). No 1938.g. laikraksta "Tēvijas sargs" atbildīgais redaktors. Sastādījis antoloģiju "Zemes dziesma".

Dambergis Valdemārs (dz. 1886.g. Družnoseljē, Pēterburgas gub., miris 1960.g. Kopenhāgenā, Dānijā). Dzejā meklēja daiļumu izkoptā formā. Sarakstīja kultūrvēsturisku romānu "Gaitniecības ceļi", apceri par komēdiju. Pēc kara dzīvoja Dānijā.

Dziesma Fricis (Forstmanis) (dz. 1906.g. Rīgā). Dzejnieks ar segvārdu *Alanī Vīls* sacer humoristiskus dzejojumus "ventiņu mēlē". Vienkāršā, tiešā izteiksmē dzejā tvirta apcere, dievesība, dabas gleznainība. Kurzemes jūrmalnieku pasaule tēlota krājumā "Līvzeme".

Eglītis Andrejs (dz. 1912. g. Ļaudonā). Dziļi patriotisks dzejnieks, tautas pārdzīvojumu izteicējs. Dzejoļu krājumi "Dievs, Tava zeme deg", "Audiet mani karogā, Sarkanbalti sarkanā" un citi. Saņēmis PBLA Tautas balvu (1972.g.), vairākas Kultūras fonda un Z.Lazdas fonda godalgas. Ierosinājis dibināt Latviešu Nacionālo fondu, ir tā ģenerālsēkretārs. Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda loceklis.

Eglītis Viktors (dz. 1877.g. Sarkanos, miris 1945.g. apcietinājumā). Rakstnieks, dzejnieks, kritiķis. Latviešu dekadentu idejiskais vadonis. Bijis skolotājs un Latvijas Universitātes lektors.

Francis Alfonss (1905.g. Vecgulbenē, miris 1948.g. 13. okt. ieslodzījumā Nagajevo). Pirmais pozitīvā reālisma pārstāvis, kas tēlo latvisko tūkumu apdvestu dzīvi, dzejnieks un rakstnieks. Darbos izpaužas tautas un tēvzemes mīlestība. Latvijas senatnes pētītāju biedrības priekšnieka vietnieks. 1940.g. 13. okt. apcietināts un ieslodzīts darba nometnē uz 8 g.

Grīna Māra (dz. 1927.g.). Pašdarbības sīktēlniece. Veido akmeņu salikumus. Piedalās izstādēs ASV. Folkloriste, žurnāliste.

Grīns Marģers (dz. 1928.g. Īlē). Tautsaimnieks, ķīmiķis, kultūras darbinieks. Vadījis Amerikas latviešu Kultūras biroju. Vadījis jauno mākslas un kultūras darbinieku sagatavošanu trimdā. Izveidojis senmantu krātuves Bostonā, Ņujorkā un Vašingtonā. Iesāka organizēt Latviešu institūtu par vispasaules latviešu zinātnes un kultūras iestādi un sākumā to vadīja.

Jansons Jānis Alberts (dz. 1892.g. Mežotnē, miris 1971.g. Rīgā). Bijis skolotājs Limbažos un Rīgā, vēlāk filoloģijas profesors un zinātņu doktors (strādājis Universitātē un Zinātņu akadēmijā). Plaši iztīrādams rakstnieka kultūrvēsturisko vidi, ideju izaugšanu un stilu attīstību, pirmais latviešu literatūrzinātnē nostājās uz īsti zinātniskiem pamatiem. Visvairāk pētījis pirmās tautas atmodas laika rakstniecību. Ievērojami arī pētījumi folklorā, piemēram, par tikumiem tautasdziesmās. Ķekatu gājienos saskatījis latviešu teātra pirmsākumus.

Jaunsudrabiņš Jānis (dz. 1877.g. Neretā, miris 1962.g. Kērbekā, Vācijā). Galvenokārt lauku dzīves attēlotājs romānos, stāstos, lugās un dzejā. Ilustrējis pats savas un citu grāmatas, gleznojis ainavas, portretus, klusās dabas.

Johansons Andrejs (dzimis 1922.g. Rīgā, miris 1983.g. Stokholmā). Rakstnieks un dievestību vēsturnieks. Stokholmas univ. profesors, filoloģijas doktors. Saņēmis K.Gopera fonda balvu, K.Barona prēmiju. Par "Latvijas kultūras vēsture 1610.-1800." saņēmis 1975.g. PBLA Kultūras fonda goda balvu. Sakārtojis dzejas antoloģiju, citu autoru darbu sakopojumus. Tulkojis daiļdarbus.

Jurjāns Andrejs (dz. 1856.g. Ērgļos, miris 1922.g. Rīgā). Skaņradis. Latvijas profesionālās nacionālās mūzikas tēvs. Ar paša savāktajiem un 5 burtnīcās sakopotajiem "Tautas mūzikas materiāliem" licis pamatus tautas mūzikas apzināšanā un pētniecībā. Simfoniskās mūzikas Latvijā pamatlicējs (kantāte "Tēvijai" u.c.), rakstījis arī oriģināldziesmas.

Kalniņš Nikolajs (dz. 1911.g. Kastrānē). Rakstnieks, skolotājs. Sarakstījis Rīgas radiofonam raidlugu ciklus jaunatnei — "Tēva sēta", "Bērni strādā", "Pasaules priekšā". No 1944.g. dzīvo Vācijā, no 1949.g. — ASV, kur raksta stāstus, romānus, lugas, dzejoļus jaunatnei. Par trim grāmatām saņēmis Kultūras fonda un Gopera fonda godalgas.

Kaspars Kārlis (dz. 1865.g. Siguldā, miris 1962.g. Tistēdā, Dānijā). LU medicīnas goda doktors. Upsalas univ. goda doktors. Studentu literāri zinātn. b-bas "Pīpkalonija" Tērbatā līdzdibinātājs. Pirmais Latvijas izglītības ministrs. Rakstījis par dabas un gara jautājumiem. Pēc kara dzīvojis Dānijā.

Klaustiņš Roberts (dz. 1875.g. Lielezerē, miris 1962.g. Rīgā). Sacerējis vēsturiskus romānus un noveles, bijis skolotājs. Rakstījis par folkloru un rakstniecības vēsturi. Sastādījis krājumu "Latvju tautas dainas" 12 sējumos. Lībiešu draugu biedrības priekšnieks.

Klētnieks Voldemārs (dz. 1905.g. Veismaņos, miris 1968.g. Garezerā, ASV). Skautu darbinieks Latvijā un trimdā. Izcila loma latviešu skautu organizācijas latviskošanā, latvisku elementu ieviešanā skautu audzināšanā. Rakstījis grāmatas par skautismu, latviešu ornamentu, kā arī stāstus. Rediģējis jauniešu žurnālus "Garezers" un "Ugunskurs". Mūža nogalē latviešu centra "Garezers" administrators.

Kopmanis Augusts (dz. 1910.g. Rīgā, miris 1976.g. Dženovā, Itālijā, apbedīts Toronto, Kanādā). Pēc Rīgas amatniecības skolas mākslas nod. beigšanas 1933.g. sācis strādāt K.Zemdegas darbnīcā. Kopš 1938.g. mācījies tēlniecību Latvijas Mākslas akadēmijā. II Pasaules kara beigās nonācis Vācijā, tad pārceļojis uz Angliju, kopš 1951.g. dzīvojis Kanādā. Līdzdibinātājs mākslinieku apvienībai "Krāsa un forma" un Kanādas latviešu mākslinieku apvienībai (vēlāk — "Latvis"). Saņēmis Kanādas valdības godalgu par 1964.g. Kanādas piemiņas dolāra metu, Ziemeļamerikas Latviešu Kultūras fonda atzinības rakstu par gleznotāja J.Jēgera pieminēkli, goda balvu par Latvijas 50 gadu atceres pieminēkli Toronto, pirmo vietu konkursā par Tobago latviešu pieminēkļa metu, kā arī 1973.g. *Academia internationale* zelta medaļu. A.Kopmaņa dzīves būtība bija savā iztēlē skatītā pārvešana arī citiem redzamā veidolā. Turpinājis latviešu monumentālās tēlniecības klasiskās tradīcijas un sakņojies latviskajā dzīvesziņā. Darbus veidojis granītā, bronžā, kokā u.c. materiālos. Darinājis arī medaļas. Aizsaulē aizgājis studiju ceļojuma laikā Itālijā. Nodibināta A.Kopmaņa piemiņas balva tēlniecībā.

Kronvalda Atis (dzimis 1837.g. Mazkrotē, miris 1875.g. Vecpiebalgā). Latviešu pirmās atmodas garīgais vadītājs, cīnītājs pret pārtautošanu, skolotājs, publicists, dedzīgs runātājs, valodnieks, radijais daudz latvisku jaunvārdu. Apspiedības laikos cēlis godā latviešu tautību un valodu.

Ķezbere Elza (dz. 1911.g. Tīrzā). Dzejniece. Krājumā "Jāapsnieg" arī izsūtītajiem veltīti dzejoļi. Pēc kara dzīvo ASV. Turpina dzejot. Ap 160 Ķezberes dzejoļi ir komponēti.

Lapiņš Jānis (dz. 1885.g. Veselavā, miris 1941.g. Rīgā). Pedagoģis un publicists. Viens no pirmajiem Latvijas Neatkarības paudžiem. Ir ģimnāziju (pēdējā — Rīgas pils. 1. ģimnāzija) direktors, mēnešraksta "Sējējs" redaktors, vairāku publicistiska satura, kā arī skolasgrāmatu autors, kritiķis un literatūras pētītājs (Ausekļa dzīve un darbi, literāri novadi u.c.).

Leimane Ilona (Pārūpa) (dz. 1905.g. Rīgā, mirusi 1989.g. Parīzē, Francijā). Rakstniece un dzejniece. Pazīstamākais romāns "Vilkaču mantiniece". Trimdā sarakstījusi romānu par izsūtītajiem "Kailā dzīvība", par 18.gs. vēsturi — "Mātes cilts".

Līdeks Osvalds (dz. 1906.g. Meirānos, miris 1952.g. Mineapolē, ASV). Strādājis latviešu folkloras krātuvē no 1928. līdz 1944. g. par arhivāru, zinātnisko līdzstrādnieku. Sastādījis papildinājumu K.Barona "Latvju Dainām" četros sējumos "Tautas dziesmas", kurā ievietotas 32 049 jaunas dziesmas, "Jāņu dziesmu" izlasi. Sarakstījis apcerējumus "Latviešu svētki" un "Latviešu svinamās dienas".

Medenis (arī *Mednis*) **Jānis** (dz. 1903.g. Praulienā, miris 1961.g. Murjānos, apbed. Rīgā). Dzejnieks. Piedalījies Neatkarības cīņās. No 1923. gada līdz 1942. gadam iznākuši pieci dzejas krājumi — "Tomī pamalē", "Tecila", "Mūžīgā diena", "Varenība" un "Teiksmu raksti". J.Medenis apliecinājis sevi arī kā liroepiķi — viņa poēmas un balādes par 1905.gadu un latviešu tautas brīvības cīņām, strēlniekiem pieder pie labākā šai žanrā. Dzejnieks ir formas meistars, arī pats ir radījis jaunas strofas, tā sauktos Medeņa metrus. Metru pamatā ir tautasdziesmu daktila un trohaja dipodija — divas pēdas. Pagarinot dzejas rindu par vienu dipodiju un dažādi kombinējot tās — mainot trohaja un daktila dipodiju (arī ar nepagarinātām rindām), radušies deviņi metri, resp., strofas, kas ir tīri latviskas, nacionālas. 1946. gada janvārī J.Medeni apcietina kā neatkarīgās Latvijas apdziedātāju un izsūta uz Noriļsku, vēlāk — uz Irkutskas apgabalu. Apcietinājumā radušies divi dzejoļu krājumi un atsevišķi tematiski vienotu dzejoļu cikli, kas vēl nav publicēti. Pēc atgriešanās 1956.g. pavasarī J.Medenis raksta poēmas par 1905.gada brīvības cīņām "Ugunis naktī", dzeju, tulko krievu klasiķus. Tiek izdota viņa dzejoļu izlase "Dienu krāšņums".

Melngailis Emilis (dz. 1874.g. Līgatnē, miris 1954.g. Rīgā). Sākot ar 1899.g., savācis ap 5000 tautasdziesmu melodijas. Tās pētījis, izdevis un izlietojis apdarēm. Apmācījis harmonisko valodu izveidojis uz Latgales tautasdziesmu daudz balsības pamata. Radījis oriģināldziesmas, no kurām daudzas tautasdziesmu stilā vai tautasdziesmu pārveidojumi, simfonisko mūziku, arī tēlojumus "Zilais kalns", "Velna rija", baletu "Turaidas roze". Kopš VI Vispārējiem dziesmu svētkiem to virsdiriģents. Daudz rakstījis par mūziku u.c.

Mora Valda (dz. 1902.g. Lēdurgā). Skolotāja un liriska, romantiska dzejniece. Rakstījusi ludiņās bērniem. Pēc kara dzīvo ASV, kur sacerējusi dzejoļu krāj. "Apburtais laiks".

Neilande Liene (dz. 1921.g. Rīgā). Stokholmas Universitātē 1977.g. ieguvusi filozofijas doktora grādu. Dzīvo Zviedrijā.

Ošs Jānis (dz. 1890.g. Galgauskā, miris 1937.g. Rīgā). Latvijas armijas kapteinis. Vēsturisku stāstu rakstnieks, žurnālists "Latvijas Kareivja" redakcijā. Kopā ar Rinkiem vāca un izdeva latviešu tautas dejas.

Otvārs Alberts (dz. 1907.g. Rīgā, miris 1988.g. Lizumā). Pašdarbības skaņradis un senatnes pētnieks.

Pētersons Kārlis (segyārds *Auziņu Kārlis*) (dz. 1855.g. Līvberzē, miris 1917.g. Petrogradā). Skolotājs Petrogradā, savācis vairākus tūkst. latv. t. dziesmu, paražas un ticējumus. Rakstījis par etnogrāfiju.

Plūdons Vilis (dz. 1874.g. Bauskas pag. Lejniekos, miris 1940.g. Rīgā, apbed. Plūdoņa kapsētā pie Lejniekiem). Tēvzemes balvas laureāts. Ievērojamais dzejnieks savā dzejā sekojis tautas likteņgaitām un paudis tautas un tēvzemes mīlestību.

Rabācs Kārlis (dz. 1902.g. Palsmanē, miris 1983.g. ASV). Brīvprātīgi piedalījies Neatkarības cīņās. Publicists, žurnālists, dzejnieks, literatūrkritiķis. Atbildīgais sekretārs laikrakstā "Rīts" Latvijā (1934—1940), dibinātājs un galv. redaktors laikrakstam "Latvija" Vācijā (1946—1949) un izplatītākajam laikrakstam trimdā "Laiks" ASV (1949—1973). Saņēmis Latvijas, kā arī ALA's Kultūras fondu balvas.

Raisters Ēriks (dz. 1905.g. Rankā). Dzejnieks. Pēc II Pasaules kara dzīvoja vispirms Vācijā, tad ASV. Strādāja laikraksta "Laiks" redakcijā. Pirms kara apdzejoja Neatkarības laikmetu, dabu, mīlestību.

Rūķe-Draviņa Velta (dz. 1917.g. Kauguros). Latvijas ZA ārzemju locekle. Latvijā vadīja Filoloģijas-filozofijas studiju b-u "Rāmava", latviešu valodas krātuvi. Professore un doktore baltu valodniecībā un folklorā. Mācījusi baltu valodas no 1948. līdz 1970.g. Lundas universitātē, kopš 1959.g. arī Stokholmas universitātē, kur no 1970.g. līdz 1983.g. vadīja Baltu valodu katedru. Raksta par valodniecību, folkloru, etnogrāfiju, daiļliteratūru, psiholoģiju. Sastādījusi programmu izlokšņu aprakstiem, pareizrakstības vārdnīcu. No 1967. līdz 1980.g. rediģēja Raiņa un Aspazijas Gadagrāmatu, kopš 1982.g. — literāro gadagrāmatu "Zari".

Salaks Arturs (dz. 1891.g. Mārkalnē, miris 1984.g. Valmierā). Kā tautasdziesmu vācējs (pāri par 2000 t. dz.), skaņradis (ap 300 t. dz. apdares) un diriģents (koru "Dziesmotā senatne", "Fortissimo" u.c. vadītājs) veicināja latviskā dziedāšanas veida un kokļu spēles atdzimšanu. Bijis mūzikas skolotājs Rīgā, Valmierā, komponējis operu "Pūt, vējiņi", mūziku lugām un dziesmas, sarakstījis "Skani, koke, ar dziesmiņu" u.c. mūzikas mācības grāmatas, uzaudzinājis septiņus bērnus.

Saulietis (Plikausis) Augusts (dz. 1869.g. Grašos, miris 1933.g. Grašos, apbed. Cesvaines Ķinderu kapos). Rakstnieks (dzeja, stāsti, lugas) un skolotājs, viens no apgāda "Zalktis" dibinātājiem (kopā ar Ati Ķeniņu un Jani Rozentālu), Jura Neikena un Apsīšu Jēkaba kristietiskā virziena

turpinātājs latviešu literatūrā. Atjautīgs Pētera Stučkas laiku notēlotājs ("Revolūcija Prātaiņos").

Senkēviča-Ziemane Biruta (dz. 1904.g. Jūrkalnē). Segvārds — *Benita Silgale*. Studējusi LU. Latvijā bijusi skolotāja. Kanādā ir sabiedriska darbiniece, rakstniece un turpina rakstīt par gadskārtas un ģimenes godu paražām.

Siliņa Elza (dz. 1895.g. Auros, mirusi 1989.g. Rīgā). Mācījusies dejas studijā. Dejas kritiķe un vēsturniece. Sarakstījusi grāmatas par latviešu tautas deju un tās vēsturi.

Skalbe Kārlis (dz. 1879.g. Vecpiebalgā, miris 1945.g. Stokholmā, Zviedrijā. Pārapbedīts 1992. g. Vecpiebalgas Saulrietos.). Labi zināmais dzejnieks un rakstnieks jau kopš 1905.g. brīvības cīņu laikiem darbojās arī nacionāli politiskā laukā.

Sproģis Jūlijs (dz. 1887.g. Jelgavā, miris 1972.g. Rīgā). Skaņradis, diriģents. Mūzikas folklorists un kritiķis, vijolnieks. Radījis galvenokārt instrumentālo mūziku, arī vairākas dziesmas.

Straubergs Kārlis (dz. 1890.g. Džūkstē, miris 1962.g. Zviedrijā, pārapbedīts 1990.g. Džūkstē). Folklorists, dzejnieks, klasiskās filoloģijas profesors, doktors. 1924.g. Latvijas izglītības ministrs. No 1937. līdz 1939.g. LU Filoloģijas fakultātes dekāns. Vēlāk LU prorektors. No 1939. līdz 1944. gadam Folkloras krātuves pārzinis. Kārtojis latviešu buramos vārdus un tautas paražas. Pēc II Pasaules kara dzīvojis trimdā.

Strēlerte Veronika (Rudīte) (prec. *Švābe*, vēlāk *Johansone*, dz. 1912. g. Dobelē). Viena no izcilākajām latviešu liriķēm, tulkotāja. Pēc pēdējā kara dzīvo Zviedrijā. Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda locekle.

Stumbris Jēkabs (dz. 1909.g. Lietuvā, miris 1943.g. Rīgā). Latviešu tautas deju vācējs un skolotājs, sekmējais tautas deju atdzimšanu un izplatīšanos, radījis jaunas latviskas dejas. No 1935. līdz 1942. gadam izveidojis un vadījis latviešu tautas deju kopu "Diždancis". Rīkojis uzstāšanās dažādās Latvijas vietās. Izdevis divus tautas deju krājumus "Dejosim latviski".

Šķipsna Ilze (dz. 1928.g. Rīgā, mirusi 1981.g. Fortvortā, ASV). Rakstniece. Kara beigās nonāk Vācijā, pēc tam ASV. PBLA Kultūras fonda laureāte. Ilze Šķipsna ir viena no pirmajām latviešu rakstniecēm, kas sāka eksperimentēt ar jaunajiem literārajiem paņēmieniem: "apziņas plūsmu", sirreālisma elementiem, pārmainītām laika un telpas kategorijām, personas duālismu. Jau pirmais rakstnieces stāstu krājums "Vēja stabules" 1961.g. izpelnījās Jaunsudrabiņa fonda prēmiju. Ilzi Šķipsnu interesē cilvēces

eksistences problēmas, to atklāsme indivīdu apziņas iekšējā pasaulē. Šie jautājumi risināti abos Šķipsnas romānos "Aiz septītā tilta" (1965) un "Neapsolitās zemes" (1970), kā arī pēdējo stāstu krājumā "Vidējā īstenība" (1974). Savos darbos I.Šķipsna meklē cilvēka "isto vietu" viņa paša garā un attieksmē pret pasauli.

Šmits Pēteris (dz. 1869.g. Raunā, miris 1938.g. Rīgā). Tēvzemes balvas laureāts, filologs, Latvijas Universitātes profesors. Daudzu nozīmīgu pētījumu un grāmatu autors orientālistikā (visvairāk ķīniešu filoloģijā), baltu valodniecībā, etnogrāfijā, folkloristikā. Plašāka latviešu tautas teiku un pasaku krājuma, kā arī tautas ticējumu krājuma sakopotājs, pirmā pētījuma "Latviešu mitoloģija" autors.

Šturma-Hauzenberga Edīte (dz. 1901.g. Svētcimā). Valodniece. Kopā ar J.Endzelīnu sagatavojusi un izdevusi Milēnbaha—Endzelīna Latviešu valodas vārdnīcas Papildinājumu. Piedalījies izlokšņu materiālu vākšanā, sinonīmu vārdnīcas sastādīšanā. No 1941. līdz 1945.g. pārzinājusi latviešu valodas krātuvi. Pēc tam dzīvo Vācijā.

Švābe Arveds (dz. 1888.g. Lielstraupē, miris 1959.g. Stokholmā, Zviedrijā). Tiesību vēsturnieks un rakstnieks. No 1918. līdz 1919.g. latviešu Tālo Austrumu nacionālās padomes sekretārs. No 1920. līdz 1922. g. Latvijas Satversmes sapulces loceklis. Tiesību zinātņu doktors. LU profesors (vācu okupanti 1943.g. atlaida). No 1936. līdz 1941. g. Latvijas Vēstures katedras vadītājs, no 1939. līdz 1940.g. Latvijas Vēstures institūta vicedirektors. No 1941.g. līdz 1944.g. Vēstures krātuves direktors. No 1944.g. dzīvoja Vācijā, vēlāk Stokholmā Zviedrijā. No 1927. līdz 1940.g. Latviešu Konversācijas vārdnīcas, no 1950.g. arī Latviešu Enciklopēdijas redaktors. Pētījis Latvijas agrāro un sociālo vēsturi. Izdevis arī senās Latvijas politiskās vēstures avotus. Pētījis latviešu folkloru. Sacerējis dzejoļus, stāstus, romānus, literārus apcerējumus. Darbu saraksts — veltījuma krājumā "Tautas vēsturei".

Tihovskis Heronīms (dz. 1907.g. Pildā, miris 1991.g. Toronto, Kanādā). Latviešu val. skolotājs Rēzeknē, Ludzā. Sarakstījis "Kāzu paražas Latgalē". Kanādā filoloģijas profesors un sabiedrīks darbinieks.

Toma Velta (dz. 1912.g. Neretā). Dzejniece. Dzīvo trimdā Kanādā. Dzimtenē viņai kā pirmajai no emigrantiem izdots dzejoļu krājums "Maize no mājām". Cēlusies no J.Jaunsudrabiņa aprakstītajām Šausmānu mājām. Šo māju gars jūtams daudzos viņas darbos.

Veselis Jānis (dz. 1896.g. Neretā, miris 1962.g. Kalamazū, ASV). Rakstnieks un literatūras kritiķis. Galvenām kārtām rakstījis romānus,

nedaudz arī dzejoļus. Atklāj nacionālo raksturu un latvisko dzīves skatījumu. Tiecība būt saskaņā ar vidi un laiku. Latviešu literatūrā kā pirmais 30. gadu vidū sāka rakstīt latvju teiksmas, tajās radīdams latviešu pasaules izjūtas, skaistuma izpratnes un likumības, darba un dabas poetizētu likumu kopoījumu.

Vika Hilda, prec. *Eglīte* (dz. 1897.g. Rīgā, mirusi 1963.g. Rīgā). Gleznotāja un rakstniece (dzeja, stāsti), ļoti savdabīga māksliniece, viena no tām, kas savos darbos bieži atgriežas pie mitoloģiskās tematikas.

Viķe-Freiberga Vaira (dz. 1937.g. Rīgā). Megila universitātē Monreālā (Kanādā) ieguvusi eksperimentālās psiholoģijas doktora grādu. Bijusi Kanādas psihologu apvienības, Kanādas Sabiedrisko zinātņu federācijas un Baltu studiju apvienības prezidente un 5 gadus Kanādas Zinātņu padomes viceprezidente. Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju locekle. Raksta par latviešu folkloru, trimdas sabiedrību un latviskumu. Ilggadēja vadītāja un lektore latviešu jaunatnes "2x2" nometnēs,ursos un kongresos dažādās pasaules malās. Žurnālu "Jaunā Gaita" un "Journal of Baltic studies" ilggadēja redaktore, latvju dainu pētniece un grāmatas "Saules dainas" galvenā autore; krājuma "Dzintara kalnā" autore.

Virza Edvarts (īstā vārdā *Liekna*) (dz. 1883.g. Salgalē, miris 1940.g. Rīgā). Tēvzemes balvas laureāts. Sacerējis suminājumu lauku dzīvei poēmu "Straumēni", tautas mīlestībai, vēsturei un sadzīvei veltītus dzejoļus un poēmas. Raksti par nacionālo domu un kultūras jomām sakopoti krājumos "Laikmeta dokumenti" un "Jaunā junda", par politisko un garīgo iekārtu — krājumā "Zem karoga". Apcerējis grāmatās O.Kalpaku, K.Ulmani, rediģējis Z.A. Meierovicam veltīto krājumu. Atdzejojis franču liriku.

Vuoliņš Jēkabs (dz. 1898.g. Sarkanos, miris 1977.g. Rīgā). Mūzikas vēsturnieks un kritiķis. Profesors, mākslas zinātņu doktors. Pirms kara bijis "Mūzikas apskata" redaktors, daudzu novadu dziesmu svētku virsdiriģents. Pētījis latviešu tautas melodijas, sakārtojis Latviešu tautas mūzikas materiālus 5 sējumos.

Visendorfs Henrijs (dz. 1861.g. Vidzemē, miris 1916.g. Pēterburgā). Tautsaimnieks. "Latvju Dainu" pirmais izdevējs (I sēj.). Aizstāvējis latviešu nacionālos centienus pret pārkrievošanu.

Volters Eduards (dz. 1856.g. Rīgā, miris 1941.g. Kauņā). Krievu valdības spaidu laikā Prūsijā, Lietuvā un Latvijā vāca baltu valodu, folkloras, etnogrāfijas materiālus, tautas mūzikas rīkus, ziņas par arheoloģijas pieminekļiem, kā arī veica izrakumus kapulaukos un apzināto iespieda. Rediģēja M.Miežiņa "Lietuviešu-latviešu-poļu-krievu vārdnīcas" latvisko

daļu. Izdeva 2 daļās "Lietuviešu hrestomātiju" ar lietuviešu, latviešu un prūšu senrakstu izvilkiem. Rakstīja par lietuviešu rakstniecības vēsturi. Dažādās nozarēs iespiedis vairāk nekā 400 apcerējumus, tostarp arī latviski. Nodibinoties 1920.g. Kauņas Universitātei (sākumā "Augstākiem kursiem"), ir tās humanitārās daļas vadītājs, vēlāk profesors. Vienlaicīgi sākumā ir Kauņas bibliotēkas, bet vēlāk Kauņas pilsētas muzeja direktors.

IETEICAMIE RAKSTI

Gadskārtas

- Arājs Kārlis*. Senās latviešu gadskārtu ieražas // Latviešu tautasdziesmas. — R., 1957. — III.
- Barons Krišjānis, Visendorfs Henrijs*. Latvju Dainas. — Petrograda, 1915. — V.
- Brastiņš Arvids*. Māte Māra. — Klivlande, 1967.
- Brastiņš Arvids*. Saules teiksma. — Klivlande, 1977.
- Brastiņš Ernests*. Latvju gadskārtas dziesmas. — R., 1929.
- Drīzule Rita*. Latviešu tautasdziesmas un tautas ieražas mēnešu ritējumā // Dabas un vēstures kalendārs 1985. gadam. — R., 1984.
- Dumpe Linda*. Lopkopības tradīcijas latviešu zemnieku gadskārtu svinībās 18. un 19. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija. — R., 1970. — XI.
- Gadskārta latvju dainās / Jāņa Mežaka izlase un sakārt.
- Augusta Kopmaņa griezumā. — Toronto, 1956.
- Grāvēitis Viktors*. Laika dienas // Dabas un vēstures kalendārs 1990. gadam. — R., 1989.
- Gadskārtu Riti. 1992.g. kalendārs / Sast. un aprakstu aut. Andris Kapusts. — R., 1991.
- Grīns Marģers, Grīna Māra*. Latviešu gads, gadskārta un godi. — Amerikas Latviešu Apvienības Latviešu institūts, 1983.
- Jansons Jānis Alberts*. Uz kā pamatojas mūsu traģēdijas sākumi Jāņos un dievainēs? // Filologu biedrības Raksti. — R., 1926. — VI.
- Jansons Jānis Alberts*. Die lettischen Maskenumzüge. — R., 1933.
- Johansons Andrejs*. Latvijas kultūras vēsture 1710—1800. — Stockholm, 1975.
- Kad saulīte rotājas. Gadskārtu ieražu dziesmas. Izlase / sast. Rita Drīzule. — R., 1982.

- Kokars V.* Kā darīt alu // Lauku Avīze. — R., 1990. — 8. VI.
- Klētnieks Valdis.* Latviskotie mēnešu nosaukumi // Labietis. — 1967. — Nr. 34.
- Latviešu tautasdziesmas. Gadskārtu ieražu dziesmas. — R., 1982. — IV.
- Latviešu tautas mūzika. Darba dziesmas. Izlase / Sast. Jēkabs Vītolīņš. — R., 1958.
- Latvju tautas dainas / Sakārtojis Roberts Klaustiņš. — R., 1932. — X.
- Latvju tautas mūzikas materiāli / Sakārt. un izpētījis Jurjānu Andrejs. — R., 1894.—1926. — I—VI.
- Līdeks Osvalds.* Latviešu svētki. — R., 1940.
- Līdeks Osvalds.* Latviešu svinamās dienas. — R., 1942.
- Līdeks Osvalds.* Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas. — R., 1991. (Abu O.Līdeka grāmatu kopizdevums.)
- Melngailis Emīlis.* Latviešu mūzikas folkloras materiāli. — R., 1951—1952. — I—II.
- Nāc, māsiņa, vakarēt / Red. Inta Purva, Skaidrīte Pūpēde. — Latviešu Nacionālās Apvienības Kanādā Kultūras padome.
- Pētersone Milda.* Azāids lauku sētā. — R., 1989.
- Pētersons Kārlis.* Ķekatās iet // Filologu biedrības raksti. — R., 1922. — II.
- Reizniece Ilga.* Pūralāde // Skola un Ģimene. — 1988. — Nr. 1—12.
- Rudzītis Jāzepts.* Kalendārās un darba ieražas Nīcā un Rucavā 20. gadsimta sākumā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980. gada pētījumu rezultātiem. — R., 1981.
- Rudzītis Jāzepts.* Kalendārās ieražas Kuldīgas un Ventspils rajonos 20. gs. sākumā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1981. un 1982. gada pētījumu rezultātiem. Etnogrāfija. — R., 1984.
- Rudzītis Jāzepts.* Kāpēc svinēja šos svētkus // Dabas un vēstures kalendārs 1984. gadam. — R., 1983.
- Rudzītis Jāzepts.* Latviešu tradicionālo kalendāra ieražu mūsdienu aspekti // Sociālistiskie svētki un ieražas. — R., 1987.
- Salaks Arturs.* Dziesmotā senatne. Gadskārtas dziesmas. — R., 1939. Saules loks. Latviešu tautas folkloras / Sakārt. Biminita Bērziņa-Grunde. — ALA apgāds, 1990.
- Sidraba vītols* / Sast. Jānis Alberts Jansons, Nikolajs Kalniņš. — R., 1942.
- Siliņa Elza.* Latviešu dejas. — R., 1939.
- Siliņa Elza.* Latviešu tautas dejas izcelsme un attīstība. — R., 1982.
- Straubergs Kārlis.* Latviešu buramie vārdi. — R., 1939—1941. — I—II sēj.

- Straubergs Kārlis*. Latviešu gada svētki // Latviešu tautasdziesmas. — Kopenhāgena, 1956. — XI.
- Straubergs Kārlis*. Latviešu gada svētki // Latviešu tautasdziesmas. — Zviedrijas Latviešu filologu biedrības raksti. — Stokholma, 1947. — I.
- Straubergs Kārlis*. Latviešu tautas paražas. — R., 1944.
- Sūna Harijs*. Latviešu ieražu horeogrāfiskā folklorā. — R., 1989. Latviešu tautasdziesmas / Red. Arveds Švābe, Kārlis Straubergs, Edīte Hauzenberga-Šturma. — Kopenhāgena, 1952—1956. — I—XII.
- Šmits Pēteris*. Latviešu tautas ticējumi. — R., 1941—1942. — I—IV.
- Šperliņš J.* Senās suitu kāzas un ķekatas. — R., 1937.
- Virza Edvarts*. Straumēni. — R., 1990.
- Vītolīņš Jēkabs*. Gadskārtu ieražu dziesmas. — R., 1973.
- Вольтер Эдуард*. Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии. — С.-Петербург, 1890.
- Zariņš Pīters*. Latgaļu tradīcijas. — Mīnhene, 1975.

Metenī

- Gadskārtu ieražas. I Metenis. Lieldienas / Sast. Taida Lange. — R., 1989.
- Mellēna Māra, Muktupāvels Valdis, Spičs Ernests*. Metenis. — R., 1990.
- Reizniece Ilga*. Metenis // Gada grāmata mājai un ģimenei 1991. gadam. — R., 1990.
- Rudzītis Jāzeps*. Metenis latviešu kalendāro ieražu sistēmā // LPSR ZA Vēstis. — R., 1985. — VIII.

Lieldienas

- Auziņu Kārlis*. Putnu dzišana // Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Rakstu krājums. — R., 1901. — VIII.
- Gadskārtu ieražas. I Metenis, Lieldienas / Sast. Taida Lange. — R., 1989.
- Lieldienu olu krāsošana // Atpūta. — 1938.g. 15. aprīlī.
- Kas to Lieldienu iešūpoja / Sast. Māra Viksna, ilustr. Maija Purmale. — R., 1990.
- Krastiņa Ineta, Mellēna Māra, Muktupāvels Valdis, Spičs Ernests*. Lielā diena. — R., 1990.
- Lieldienas / Sakārt. E.Melngaija Metodiskā centra autoru kolektīvs. — R., 1989.

Ūsiņi

- Biezais Haralds*. Lichtgott der alten Letten. — Stokholma, 1976.
Brastiņš Arvīds. Ūsiņš. Brīvdabas mīkale. — R., 1939.
Melnalksnis Augusts. Pār kalniņu Ūsiņš jāja ... Etnogr. uzvedums. — Mašīnraksts.

Jāņi

- Akuraters Jānis*. Ugunis kalnos // Larviešu tautas dzīvesziņa. — R., 1990. — I.
Drīzule Rita. Mīts un rituāls Jāņu dziesmās // Karogs. — R., 1991. — 5.—6. nr.
Gadskārtu ierāžas. Līgo / Sast. Helmī Stalte. — R., 1989.
Goba Artūrs. Jānīša kults // Varavīksne, 1988. — R., 1988.
Grāvītis Viktors. Sējas laiku aizvadot, siena laiku sagaidot // Dabas un vēstures kalendārs 1988.—1989. gadam. — R., 1987., 1988.
Jānīts nāca par gadskārtu / Sakārt. Arvīds Brastiņš. — R., 1944.
Johansons Andrejs. Rīgas svārki mugurā. — R., 1989.
Kasparsons K. Refrēni "līgo" un "rūto" // Filologu biedrības raksti. — R., 1937. — XVII.
Līgo / Sast. Inta Čaklā. — R., 1988.
Nāc nākdama, Jāņu diena / Sast. Māra Vīksna. Ilustr. Maija Pūrmale. — R., 1990.
Rudzītis Jāzeps. Jāņi un Jāņu vainagi // Jūrmala. — 1989. — 25. nr.
Rudzītis Jāzeps. Vai līgosim Jāņos // Izglītība. — R., 1991. — 24. nr.
Rūķe-Draviņa Velta. Jāņi latviešu literatūrā. — Stokholma, 1978; R., 1991.
Senkeviča Biruta. Jāņi — vasaras saulgrieži. — Stokholma, 1969; R., 1992.
Senkeviča Biruta. Senie Jāņi Zemgalē. — R., 1940.
Skalbe Kārlis. Zāļu diena Rīgā. Jāņu nakts // Ziemeļmeitas vēdeklis. — R., 1989.
Seržante Solvita. Jāņu zāļu burvība // Viedas vēstis. — R., 1991. — 1.nr.
Sprogis Jūlijs. Jāņu dziesmu melodijas. — R., 1941.
Šterns Fricis. Jāņa tēva sētā. Tautas spēle brīvdabas izrādēm. — R., 1936.
Visi gaida Jāņu dienu / Sakārt. Silvija Silava. — R., 1991.
Visu gadu dziesmas krāju / Sast. Elga Melne, Māra Vīksna. — R., 1989.
Veselis Jānis. Jānis. Teiksma // Latvju teiksmas. — R., 1941.

Māras

Grīns Marģers, Grīna Māra. Vasaras svinamās dienas // Latviešu gads, gadskārta un godi. — ASV, 1983; Staburags — 1990, jūlijs — augusts.

Apjumības

- Aizsils Arvīds.* Apjumības jeb rudenāji senā latviešu sētā // Raksti un māksla. — R., 1940. — IV.
- Apjumības / Sast. Valdis Muktupāvels, Māra Mellēna, Ernests Spičs. — R., 1989.
- Dumpe Linda.* Apjāvības // Svētku varavīksne. — R., 1972.
- Dumpe Linda.* Ražas novākšanas veidu attīstība Latvijā // LPSR Vēstures muzeja raksti. Etnogrāfija. — R., 1964.
- Laidīsim rudenī / Sast. Māra Vīksne. Ilustr. Maija Purmale. — R., 1990.
- Latviešu tautas mūzika. I Darba dziesmas. Izlase / Sast. Jēkabs Vītolīņš. — R., 1958.
- Meillet A. Lettone* "Jumis" // Studi baltici. — Milana. Bologna, 1931. — I.
- Mellēna Māra, Muktupāvels Valdis, Spičs Ernests.* Rudens grāmata. — R., 1991.
- Neulend Lena.* Jumis die Fruchtbarkeitsgottheit der alten Letten. — Stokholma, 1977.
- Steipiņš Guntis.* Jumis // Draugs. — 1989. — 1. nr.
- Ziedonis Imants.* Viddivvārpā. Poēma par maizi. — R., 1986. — Viddivvārpā // L. Damiānu, I. Ziedonis. Maize. — R., 1982.
- Zunde Biruta.* Apjumības // Latvija — Baltijas valsts. — R., 1990.g. oktobris.

Mārtiņi

- Kurmīš Arnolds.* Laid iekšā, saimēniece // Mazputniņš. — Kanādā, 1980. — 263. nr.
- Latviešu tautas mīklas. Izlase / Sast. Alma Ancelāne. — R., 1954.
- Latvju tautas mīklas / Sākrājis un sakārtojis Pēteris Birkerts. — R., 1927.
- Salaks Arturs.* Mārtiņa dziesmas. — R., 1938.

Ziemassvētki

Birzniēks-Upītis Ernests. Ziemassvētki // Kopoti raksti. — R., 1961. — II — 138—141.

Ai, bagāti Ziemassvētki / Sakārt. Kārlis Arājs. — R., 1989.

Brigādere Anna. Ķekatas nāk! // Triloģija. — R., 1957. — 85.—89. lpp.

Jaunsudrabiņš Jānis. Ziemassvētki // Kopoti raksti. — R., 1981. — III — 315. un 318. lpp.; Lauku Dzīve. — R., 1990. — 12. nr. — 19.—20. lpp.

Mellēna Māra, Muktupāvels Valdis, Spičs Ernests. Ziemas grāmata. — R., 1991.

Mellēna Māra, Muktupāvels Valdis, Spičs Ernests. Ziemassvētki. — R., 1990.

Mora Valda. Ziemassvētki lauku sētā. Ludziņas. — R., 1937.

Stāraste Margarita. Ziemassvētku pasakas. — R., 1990.

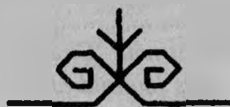
Veselis Jānis. Saules grieži // Latvju teiksmas. — R., 1942.

Ziemassvētki / Sast. Helmī Stalte. — R., 1989.

Ziemassvētki sabraukuši / Sast. Māra Viksna. — R., 1989.

Ziemassvētku roze / Sast. Māra Misiņa. — R., 1991.

S A T U R S

Ceļavārdi. <i>Dace Bula, Anta Rudzīte</i>	3
Tēvu zemes mīlestība. (<i>Fragments</i>) <i>Atis Kronvalds</i>	7
Gadalaiku krāsas. <i>Valdemārs Ancītis</i>	8
Senais gada iedalījums. <i>Viktors Grāvītis</i>	9
Latviešu zvaigžņotā debess. <i>Viktors Grāvītis</i>	18
Vizi, vizi, Metenīti... <i>Māra Mellēna, Valdis Muktupāvels,</i> <i>Ernests Spičs</i>	26
Metēņa masku gājieni, rotaļas, dejas un spēles	27
Metēņa vizināšanās	29
Metēņa dzišana	30
Tautasdziesmas	36
Vastlāvji — zvejas svētki (<i>No grām. "Sen to Rīgu daudzinaja"</i>)	38
Ieražas	38
Diena un nakts (<i>Gadskārtu spēle</i>)	43
Ķekatnieku deja	44
Metēņdienas galds. <i>Ausma Eglīte</i>	45
Metēņdienas ēdienu gatavošana. <i>Milda Pētersone</i>	46
Metenis. <i>Jānis Medenis</i>	47
Atnākuši metēņi. <i>Hilda Vika</i>	48
Ap Lieldienu šūpojos... <i>Māra Mellēna, Valdis Muktupāvels</i>	52
Šūpoju kāršana	53
Šūpošanās	55
Putnu saukšana, dzišana un olu šausšana	56
Rotāšana un gavilēšana	70
Mīklas	79
Mīklu atminējumi	79
Ieražas	79
Dejas un spēles. <i>Ernests Spičs</i>	86
Lieldienu galds un telpu rotāšana. <i>Ausma Eglīte</i>	88
Lieldienu ēdienu gatavošana. <i>Milda Pētersone</i>	89

Olu krāsošana. <i>Ineta Krastiņa</i>	90
Krāsosim Lieldienu olas! (<i>No žurnāla "Cīrulītis", 1939.g.</i>)	91
Uzruna Lieldienās. <i>Jānis Jaunsudrabiņš</i>	93
Lieldiena. <i>Jānis Medenis</i>	94
Tas bij reiz Lieldienās. <i>Konstantīns Aizpurs</i>	95
Lieldienās. <i>Jānis Jaunsudrabiņš</i>	96
Gaviles. <i>Veronika Strēlerte</i>	97
Mūsu Lieldienas. <i>Vidars Balts</i>	97
Pūpoliņš. <i>Elza Kezbera</i>	98
Pūpolu svētdiena. <i>Augusts Saulietis</i>	98
Šūpošanās. <i>Fragments no poēmas prozā "Straumēni".</i> <i>Edvaris Virza</i>	99
Ūsiņš jāja pieguļā... Māriņš Vipulis	102
Ūsiņa dienas norises un paražas	103
Ūsiņdienas mielasts. <i>Ausma Eglīte</i>	118
Ūsiņa dienas ēdienu gatavošana. <i>Milda Pētersone</i>	118
Ūsiņa darbi. <i>Jānis Veselis</i>	119
Pieguļnieki. <i>Alfonss Francis</i>	121
Paķilis. <i>Jānis Ezeriņš</i>	122
Saulveža dziesma. <i>Ilzes Šķipsnas vārdi, A. Otvara mūzika</i>	123
Ūsiņa nakts. <i>Jānis Medenis</i>	124
Jānis kūra uguntiņu... Jānis Kleperis	128
Jāņa zīme	130
Ielīgošana	131-
Priekšjāņi — 21. un 22. jūnijs	134
Vainagu pišana	135
Īstā Jāņu zāle	138
Zāļu dienas priekšpusdienas darbi	139
Zāļu dienas pēcpusdienas darbi	143
Jāņu vakars (23. jūnijs)	144
Jāņu nakts	156
Burvestības un zīlēšana	161
Jāņu dienas rīts	169
Jāņu dienas cienasts un greznojumi. <i>Ausma Eglīte</i>	173
Jāņu dienas ēdienu gatavošana. <i>Milda Pētersone</i>	173
Jānītis bajārs. <i>Kārlis Skalbe</i>	175
Jāņzāļu plūcējas. <i>Pēteris Atspulgs</i>	177
Jāņu vainags. <i>Andrejs Eglītis</i>	177
"Jāņa dienai..." <i>Ojārs Zanders</i>	178

Papardes zieds. <i>Teika</i>	178
Līgotāju cilts. <i>Ēriks Raisters</i>	179
"Kad ceriņu pasaka izskan..." <i>Vitauts Ļūdēns</i>	180
Vectēva atklājums. <i>Konstantīns Aizpurs</i>	181
Jāņa sieva. <i>Jānis Medenis</i>	181
Jāņu burvība. <i>Vidars Balts</i>	184
"Cik tālu spid liesmas..." <i>Ojārs Zanders</i>	184
Jāņa ugunis. <i>Ēriks Raisters</i>	185
Jāņabērnām. <i>Vitauts Ļūdēns</i>	186
"No visām meža dziesmām..." <i>Vitauts Ļūdēns</i>	187
Līgotājs. <i>Jānis Medenis</i>	187
Jāņu vakarā. <i>Ilona Leimane</i>	188
Zāļu nakts. <i>Vilis Cedriņš</i>	189
Kurzemes krasts, Vidzemes krasts. <i>Vitauts Ļūdēns</i>	189
"Pīlādžīti, svētais koks..." <i>Ojārs Zanders</i>	190
Vasara. <i>Fragments no poēmas prozā "Straunēni".</i> <i>Edvarts Virza</i>	191
Jāņi. <i>Fragments no "Baltās grāmatas". Jānis Jaunsudrabiņš ...</i>	193
Teika par svēto papērksnīti. <i>Fragments no "Baltās grāmatas".</i> <i>Jānis Jaunsudrabiņš</i>	196
Augstā dziesma. <i>No grām. "No rīta caur laiku uz mūžību".</i> <i>Kārlis Rabācs</i>	197
Svēta Māra rudzus brida... Mārtiņš Vīpulis	200
Ar rudzu pļauju saistītās izdarības un paražas	201
Dziesmu melodijas	206
Teikas un pasakas	211
Pārējie rudens darbi un ar tiem saistītās paražas	212
Talku dziesmu melodijas	214
Tautasdziesmas par talku un rudens darbiem	217
Sakāmvārdi, parunas, pasakas, anekdotes	224
Maizes cepšana. <i>Indra Čekstere</i>	227
Zemes māte. <i>Hilda Vika</i>	233
Māras diena. <i>Jānis Medenis</i>	233
Māras sauciens. <i>Jānis Veselis</i>	235
Druvu dieviete. <i>Jānis Veselis</i>	235
"Līdzī liepu ziediem..." <i>Ilze Īve (Šķipsna)</i>	235
Visu dienu Jumi dzinu... Mārtiņš Vīpulis	238
Paražas	239
Miķeļu — Apjumību svinības	244

Jumja dienas cienasts. <i>Ausma Eglīte</i>	261
Pļaujas jeb Jumja svētku ēdienu gatavošana. <i>Milda Pētersone</i>	261
Jumja vasara. <i>Vilis Cedriņš</i>	262
Jumja gaidīšana. <i>Jānis Medenis</i>	263
Jumis — atriebējs. <i>Vilis Plūdonis</i>	266
Fragmenti no "Poēmas par maizi". <i>Imants Ziedonis</i>	268
Dievainēs. <i>Vidars Balts</i>	270
Atbrauca Mārtiņš, atrībināja... Mārtiņš Vipulis	272
Maskas	279
Cilvēkveidīgās maskas	281
Masku gājienu norise	291
Mārtiņdienas mielasts. <i>Ausma Eglīte</i>	302
Mārtiņdienas ēdienu gatavošana. <i>Milda Pētersone</i>	302
Mārtiņos. <i>Alfonss Francis</i>	304
Budeļi. <i>Hilda Vika</i>	306
Mārtiņš. <i>Janis Medenis</i>	307
Mārtiņi. <i>Valdemārs Dambergs</i>	309
Ziemassvētki blūķi vilka... Helmī Stalte	312
Ieražas	319
Mīklas	322
Spēles un rotaļas	323
Miklu atminējumi	332
Dziesmas	333
Telpu rotāšana	340
Ziemassvētku galds. <i>Ausma Eglīte</i>	343
Ziemassvētku ēdienu gatavošana. <i>Milda Pētersone</i>	344
Ziemassvētki senlatvju sētā. <i>Jānis Akuraters</i>	346
Ziemas svētki. <i>Jānis Medenis</i>	348
Ziema. <i>Fragmenti no poēmas prozā "Straumēni"</i> .	
<i>Edvarts Virza</i>	350
Gudrības svētkos. <i>Vidars Balts</i>	352
Kā es bērniībā braucu Ziemassvētku čigānos. <i>Vilis Plūdons</i>	353
Saulgrieži. <i>Alfonss Francis</i>	355
Ziemas saulgriežos. <i>Velta Toma</i>	356
Ziemassvētki. <i>Fragments no "Baltās grāmatas"</i> .	
<i>Jānis Jaunsudrabiņš</i>	356
Vai atkal nāk Saulgrieži? <i>Konstānīns Aizpurs</i>	359
Ziemas svētki. <i>Ēriks Raisters</i>	360

Saulgrieži. <i>Fricis Dziesma</i>	361
Pielikums	362
Rotaļas un spēles. <i>Ernestis Spičs</i>	362
Personu rādītājs. <i>Oļģerts Auns</i>	373
Ieteicamie raksti. <i>Oļģerts Auns</i>	383

Sakartojis Oļģerts Tāivaldis Auns
LATVIEŠU TAUTAS DZĪVESZIŅA

5

Gadskārta

Redaktore *I. Briģe*

Māksl. redaktore *M. Alševska*

Tehn. redaktore *A. Svilpe*

Korektore *G. Rudzīte*

Vāku zīm. *O. Bērziņš*

Valsts izdevniecība «Zvaigzne», LV 1013, Rīgā, K. Valdemāra ielā 105.

Reģistr. Nr. 000304186. Izdevn. Nr. 8558/L 431.

Formāts 60x84/16. 23,26 uzsk. iespiedl.

Izdevums sagatavots datortipikuma valsts uzņēmumā «Poligrāfists»,
Iespriests v/u «Poligrāfists» LV 1869, Rīgā, Kr. Valdemāra ielā 6.

Pasūt. Nr. 849.